T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

ABDÜRREZZÂK B. HEMMÂM'IN *MUSANNEF*'İNDEKİ "*KİTÂBÜ'L-MEGÂZÎ*" İLE İBN EBÛ ŞEYBE'NİN *MUSANNEF*'İNDEKİ "*KİTÂBÜ'L-MEGÂZÎ*'NİN SİYER AÇISINDAN MUKAYESELİ OLARAK İNCELENMESİ

Yüksek Lisans

MERVE RUKİYE DİLLİCE

İSTANBUL, 2022

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

ABDÜRREZZÂK B. HEMMÂM'IN *MUSANNEF*'İNDEKİ "*KİTÂBÜ'L-MEGÂZÎ*" İLE İBN EBÛ ŞEYBE'NİN *MUSANNEF*'İNDEKİ "*KİTÂBÜ'L-MEGÂZÎ*'NİN SİYER AÇISINDAN MUKAYESELİ OLARAK İNCELENMESİ

Yüksek Lisans

MERVE RUKİYE DİLLİCE

Danışman: DOÇ. DR. FATIMATÜZ ZEHRA KAMACI PEKGEÇGİL

İSTANBUL, 2022

GENEL BİLGİLER

Tez Adı: Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef*'indeki "*Kitâbü'l-Megâzî*" İle İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'indeki "*Kitâbü'l-Megâzî*"nin Siyer Açısından Mukayeseli Olarak İncelenmesi

Adı ve Soyadı: Merve Rukiye Dillice

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatımatüz Zehra KAMACI PEKGEÇGİL

Anabilim dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları.

Bilim dalı: İslâm Tarihi

ÖZET

Allah Resûlü'nün ahkâma müteallik hadislerinin yanı sıra tâbiîn ve tebe-i tâbiînin fıkhî görüş ve düşüncelerine dair rivayetleri bir araya getiren musannefler, erken dönemde siyer/megâzî, hadis ve fıkıh arasında kurulan irtibatın seçkin örneklerini teşkil ederler. Bu türün en meşhur eseri ise Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-827) *Kitâbü'l-Musannef*'i ile İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *Kitâbü'l-Musannef'*idir. Bir araya getirip tasnif ettikleri çok sayıda rivayetle hem siyer-megâzî hem de fıkıh için önemli birer kaynak olan bu iki eseri, siyer-megâzî için daha da önemli kılan husus, alel'l-ebvâb türü eserlerde pek rastlanmayacak şekilde müstakil olarak *Kitâbü'l-Megâzî* başlığına yer verilmiş olmasıdır.

Çalışmamızda Abdürrezzâk'ın *el-Musannef*'inde yer alan "*Kitâbü'l-Megâzî*" ile İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'indeki "*Kitâbü'l-Megâzî*" başlıklı iki müstakil bölüm ele alınmıştır. Birbirine yakın dönemlerde farklı merkezlerde eser veren ve Allah Resûlü ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemi tarihini müstakil olarak *Kitâbü'l-Megâzî* başlığı altında ele alan bu iki muhaddisin, siyerle ilgili hangi rivayetleri tercih ettiklerini, bunları nasıl tasnif ettiklerini, kronoloji ve hadiselerin seyri ile ilgili yapılandırmayı nasıl gerçekleştirdikleri tespit edilecektir. Ayrıca araştırmamız muhaddis ve müfessir olmasının yanı sıra bir de tarihçi olduğu iddia edilen İbn Ebû Şeybe'nin siyerle ilgili rivayetlerini muhaddis selefi Abdürrezzâk'ınkilerle karşılaştırarak gerçekten bir tarihçi olup olmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda ilk olarak İbn Ebû Şeybe ve Abdürrezzâk'ın megâzî alanındaki rivayetleri tespit edilip incelenmiş ve müelliflerin kullandıkları metotlar değerlendirilmiştir. Akabinde de bu rivayetler karşılaştırılarak tahlil edilmiş ve rivayetlerin örtüştüğü ve farklılık arz ettiği yerlere işaret edilmiştir. Bu tahlil ve mukayese neticesinde ise müelliflerin hadis kitaplarında yer alan siyer ve

megâzî rivayetlerinin müstakil bir tarih çalışması açısından değerine ve İslâm tarihine sundukları katkılarına vurgu yapılmıştır. Bu sırada ise siyer-megâzî ile ilgili bilgilerin yer aldığı diğer kaynaklardaki konuya ilişkin bilgilerden yararlanılmıştır. Son tahlilde ise İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Abdürrezzâk'a nispetle tarihçi kimliği ile izah edilebilecek farklılıklar olup olmadığı ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, İbn Ebî Şeybe (İbrahim), Abdürrezzak, el-Musannef, Siyer ve Megâzî, Hadîs, Rivayet, Mukayese.

GENERAL KNOWLEDGE

Thesis Name: A Comparative Study across Kitab al-Mahgazi in Abd al Razzaq's Musannaf and another Kitab al-Maghazi in Ibn Abi Shayba's Musannaf Related to Sirah.

Name and Surname: Merve Rukiye Dillice

Suprevisor: Doç. Dr. Fatımatüz Zehra KAMACI PEKGEÇGİL

Deparment: İslâm Tarihi ve Sanatları

Field: İslam Tarihi

ABSTRACT

The works by named Musannefs that combines rumors about tâbiîn and tebe-i tabiîns jurisprudence rights and thinkings besides The Prophhet Mohammed's hadiths regarding the judgment, are outstanding examples for contact between of sirah/maghazi, hadith and İslamic jurisprudence in early period. The most famous work of this literature is Kitab al-Musannef of Abd al Razzaq al-San'any and Kitab al-Musannef of Ibn Abi Shayba. The attribute of making more important for sirah and maghazi's field for these two work that classified and combined a lot of rumors and thus became an important source for İslamic jurisprudence and maghazi, is, its giving place to title of Kitab al-Maghazi by seperated, rared in kind of works part by part.

In our work, examined two seperated part with title Kitâb al-Maghazi in Musannaf for Abd al Razzaq and Kitâb al-Maghazi in Musannaf for Ibn Abi Shayba and will detected that these two hadith scholar those produced works in near terms but at different centers and examined history of The Prophet Mohammed and Hulefai Rashidin's part in title of Kitab al-Maghazi independently, which rumors prefered about sirah and how to classified those and how maked and realized this chronology and configuration about event's arrangement. Additionally our work aim to show that is Ibn Abi Shayba who claimed a historian also allaged hadith scholar and interpreter, real historian or not, by comparing Ibn Abi Shayba's rumors about sirah and his hadith scholar predecessor Abd al Razzaq's rumors.

In this context, first of all the narrations of Ibn Abi Shayba and Ab al Razzaq in the field of maghazi were determined and examined, and the methods used by the authors were evaluated. Then, these narrations were analyzed by comparing and the places where the narrations coincide and differ were pointed out. As a result of this analysis and comparison, the value of the siyar and maghazi narrations in the hadith books of the authors in terms of an independent historical study and their contributions to the history of Islam are emphasized. Meanwhile, information on the subject in other sources containing information about siyar-maghazi was used. In the final analysis,

it has been revealed whether there are differences in Ibn Abi Shayba's Kitab al-Maghazi compared to Abd al Razzaq that can be explained by his historian identity.

Keywords: Islamic History, İbn Abi Shaybeh (Abraham), Abd Al-Razzaq, al-Musannaf, Siyar and Maghazi, Hadîth, Narrative, Comparasion.

ÖNSÖZ

Erken dönemde teşekkül eden İslâmî ilimlerden hadis, siyer-megâzî ve fıkıh, Allah Resûlü'nün söz, fiil ve davranışlarını, farklı amaçlar ve kendilerine has metodolojiler ile inceler. Konu ortak olduğu için hicrî ilk asırlarda eser veren İslâm âlimleri, aynı anda bu üç ilim dalı ile de meşgul olabilmişlerdir. İlk siyer-megâzî müelliflerinden Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin aynı zamanda iyi birer fıkıh ve hadis âlimi olması oldukça önemlidir. Zamanla siyer-megâzî ile diğer iki ilim arasındaki makas açılsa da hadis ve fıkıh için bunun gerçekleşmesi daha uzun bir zaman almıştır. Birer hadis kitabı olan *Muvattâ* ile *Müsned*'in müellifleri, Mâlikî ve Hanbelî mezhebini kuran son derece meşhur fıkıh âlimleridir. Alel'l-ebvâb türü eserlerin en meşhurlarından olan *Sünen*lerin sadece ahkâma müteallik hadisleri toplaması, Kütüb-i Sitte olarak meşhur olan hadis koleksiyonunun altı kitabından dördünün *Sünen* olması, uzun süren hadis-fıkıh ilişkisini ortaya koyması açısından önemlidir. Yani hadis âlimleri erken dönemde ya özel olarak fıkha malzeme toplamışlardır ya da fıkıh kitapları te'lif etmişlerdir. Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-827) ve İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) hicrî ikinci asırda te'lif ettikleri *Kitâbü'l-Musannef* isimli hadis kitapları, erken dönemdeki hadis-fıkıh ilişkisini ortaya koyan önemli eserlerdir. *Musannef*ler sadece Hz. Peygamber'e dayandırılan ahkâmla ilgili hadisleri değil, belki onlardan daha da fazla olmak üzere tâbiîn ve tebe-i tâbiîne ait fıkhî görüşleri bir araya getirmişlerdir. Bu iki *Musannef*'i hadis ve fıkıh için olduğu kadar siyer-megâzî ve İslam tarihi için de önemli kılan iki özellik mevcuttur. İlki, Hz. Peygamber döneminden itibaren hicrî ilk iki asır İslam toplumunun sosyal ve siyasi hayatı ile ilgili satır aralarında pek çok önemli bilgiyi kayıt altına almış olmalarıdır. İkincisi ise alel'l-ebvâb türü eserlerde eşine az rastlanacak şekilde müstakil olarak *Kitâbü'l-Megâzî* başlığına yer vermiş olmalarıdır. Bu iki *Musannef*, hadis, siyer-megâzî ve fıkıh arasında teşekkül süreci boyunca gözlemlenen yakın ilişkinin hicrî ikinci ve üçüncü asırdaki etkileyici birer örneği olarak karşımızda durmaktadır.

Allah Resûlü dönemi savaşlarını ifade eden bir kelime olarak ortaya çıkan megâzî, zamanla anlam genişlemesine uğrayarak siyerle birlikte Resûlullah'ın hayatını ifade eden bir anlam kazanmıştır. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin ahkâma müteallik hadisleri ve fıkhî görüşleri bir araya getiren *Musannef*'lerinin, *Kitâbü'l-Megâzî* başlığı altında hangi konuları nasıl bir metodolojiyle ele aldıkları sorusu oldukça merak uyandırıcıdır. Bu soruyu daha da ilginç kılan ise *Kitâbü't-Târîh, Kitâbü'l-Cemel, Kitâbü Sıffîn, Kitâbü'l-Fütûh, Kitâbü't-Târîh* gibi kitapların nispet edilmesi nedeniyle muhaddis İbn Ebû Şeybe'nin aynı zamanda bir tarihçi olduğunun ifade edilmesidir. Çünkü bu durumda tarihçi vasfı olan bir muhaddis, hicrî ikinci asırda te'lif ettiği ve fıkhî rivayetlerle dolu olan bir hadis eserinde müstakil olarak *Kitâbü'l-Megâzî*'ye yer vermiş olmaktadır. Bu, hadis-siyer/megâzî-fıkıh etkileşimini görmek için bulunmaz bir fırsattır. İbn Ebû Şeybe'nin muhaddis tarihçi olması ale'l-

ebvâb türü eserlerde pek sık rastlanmayan *Kitâbü'l-Megâzî* başlığını anlamlandırma açısından oldukça önemlidir. Ama İbn Ebû Şeybe'den birkaç on yıl önce muhaddis Abdürrezzâk da *Musannef* yazmış ve müstakil olarak *Kitâbü'l-Megâzî* başlığına yer vermiştir. Bu durumda *Musannef*'lerde *Kitâbü'l-Megâzî* bölümünün olmasının farklı bir nedeni olmalıdır. Zaten İbn Ebû Şeybe'nin tarihçiliği kendisine isnad edilen ve günümüze gelmeyen birkaç esere dayandırılmakta, eserleri inceleme imkânının olmamasının yanı sıra bunların aslında *Kitâbü'l-Musannef*'in ayrı istinsahları olduğu görüşü de şüpheleri arttırmaktadır. Bu çalışma, Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin birbiri ardınca te'lif ettikleri *Musannef*'lerinin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde yer alan siyerle ilgili rivayetleri mukayeseli olarak incelemek suretiyle İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Abdürrezzâk'ınkine nispetle tarihçi kimliği ile izah edilebilecek farklılıklar olup olmadığını tespit etmek için yazılmıştır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef* isimli eserlerinin *Kitâbü'l-Megâzî* bölümünü ele alan bu çalışma, girişi müteakiben üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öncelikle tezin konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları anlatılmış, sonra da müelliflerin doğumlarından vefatlarına hayatları, hocaları, öğrencileri ve eserleri ile ilgili özet bilgiler verilmiştir. Ardından çalışmamızın konusunu teşkil eden iki eserin kronoloji açısından karşılaştırılıp değerlendirildiği başlığa yer verilmiştir. Giriş kısmında son olarak Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin Mevlid-i nebî öncesine dair yer verdikleri rivayetler incelenmiştir.

Birinci bölümde Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde yer alan Mekke dönemi ile ilgili rivayetler, kaynakları ve rivayet içerikleri açısından mukayese edilmiştir. İkinci bölümde Hz. Peygamber'in davetinin Arap Yarımadası'nda geniş kitlelere ulaşması açısından dönüm noktası olan Hudeybiye Antlaşması esas alınmış ve müelliflerimizin Hudeybiye'ye kadar Medine dönemi ile ilgili verdikleri bilgiler mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Medine döneminin Hudeybiye sonrası safhası, aynı metolodoji takip edilerek ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise çalışmadan elde edilen bulgular ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Çalışmanın ekler kısmında Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerindeki konu sıralaması müstakil ve karşılaştırmalı olarak iki ayrı formatta tablo halinde sunulmuştur.

Öncelikle tez sürecinin başından beri değerli yardım ve yönlendirmeleriyle metnin şekillenmesinde önemli katkılar sunan ve çalışmalarımı titizlikle takip eden kıymetli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Fatımatüz Zehra Kamacı Pekgeçgil'e şükranlarımı sunarım. Yüksek lisans sürecinde ve dâhi hayatımın her anında desteklerini esirgemeyip beni bugünlere getiren kıymetli anne ve babama müteşekkir ve minnettarım. On yıl önce başlayan İstanbul serüvenimin başından beri bana her zaman güvenen ve beni cesaretlendiren abim Rıdvan Dillice'ye hassaten teşekkürü borç bilirim.

Bu süreçte dualarıyla manevi desteğini hissettiğim babaanneme, stresli ve yoğun günlerimde yanımda olup beni motive eden ablam Melike Yalçınkaya'ya, kardeşlerim Feyza ile Şeyma'ya ve kadim dostum Seher Dillice'ye teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfîk Allah'tandır.

Merve Rukiye Dillice

İstanbul, 2022.

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT III

ÖNSÖZ V

KISALTMALAR XI

GİRİŞ 1

I. Tezin Konusu ve Amacı 1

II. Tezin Önemi 3

III. Tezin Yöntemi 3

IV. Tezin Kaynakları 5

V. Araştırmalar 7

VI. ABDÜRREZZÂK es-SAN'ÂNÎ ve İBN EBÛ ŞEYBE'NİN HAYATI ve İLMÎ ŞAHSİYETİ 9

A. ABDÜRREZZÂK es-SAN'ÂNÎ 9

B. İBN EBÛ ŞEYBE 13

VII. ABDÜRREZZÂK VE İBN EBÛ ŞEYBE'NİN *KİTÂBÜ'L-MEGÂZÎ*'SİNDE ELE ALDIKLARI KONULARIN KRONOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ 17

VIII. ABDÜRREZZÂK VE İBN EBÛ ŞEYBE'NİN *KİTÂBÜ'L MEGAZÎ*'LERİNDEKİ MEVLİDİ'N-NEBÎ ÖNCESİNE DAİR RİVAYETLER 19

A. Ashâb-ı Kehf 20

B. Ashâb-ı Uhdûd 20

C. Beytülmakdis'in İnşâ Edilmesi 21

D. Fîl Vak'ası 22

E. Zemzem Kuyusunun Kazılması 23

F. Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'ı Kurban Etme Yönündeki Girişimi 25

G. Abdullah'ın Âmine ile Evliliği 26

BİRİNCİ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER'İN MEKKE'DEKİ HAYATI 27

1. Şakk-ı Sadr Hadisesi 27

2. Allah Resûlü'nün Amcası Ebû Tâlib'le Gerçekleştirdiği Suriye Seyahati 29

3. Resûlullah'ın Hz. Hatice ile Evliliği ve Çocukları 31

4. Resûlullah'ın Kâbe Hakemliği 33

5. İlk Vahiy Sırasında Allah Resûlü'nün Kaç Yaşında Olduğu Meselesi 35

6. Vahyin Gelmesi 37

7. Fetret-i Vahiy Süreci 39

8. Hz. Hatice'nin Cennette Köşk ile Müjdelenmesi 41

9. Kureyş'in Resûlullah'a Yaptığı Eziyetler 42
10. Habeşistan'a Hicret 43
11. İsrâ ve Mi'râc 46
12. Akabe Biatı 49
İKİNCİ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER'İN MEDİNEDE'Kİ HAYATI (HUDEYBİYE GAZVESİNE KADAR) 51
1. Medine'ye Hicret 51
2. Hicretin İlk Yıllarında Hz. Peygamber'le Abdullah b. Übey b. Selûl Arasındaki Gerilim 55
3. Batn-ı Nahle Seriyyesi 57
4. Hz. Peygamber'in Gazvelerinin Sayısı 59
5. Bedir Gazvesi 60
6. Bedir Esirleri 65
7. Hz. Fâtıma'nın Evliliği 69
8. Ebû Râfi' Sellâm b. Ebü'l-Hukayk'ın Öldürülmesi 70
9. Uhud Gazvesi 72
10. Hamrâülesed Gazvesi 76
11. Recî' Vak'ası 78
12. Bi'rimaûne Vak'ası 81
13. Benî Nadîr Gazvesi 83
14. Hendek Gazvesi 85
15. Benî Kurayza 92
16. Benî Mustalik Gazvesi 95
17. İfk Hadisesi 97
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER'İN MEDİNE'DEKİ HAYATI (HUDEYBİYE GAZVESİ SONRASI) 101
1. Hudeybiye Antlaşması 101
2. Davet Mektupları 109
3. Zûkared Gazvesi 113
4. Hayber'in Fethi 115
5. Necid Bölgesine Gönderildiği İfade Edilen Bir Seriyye 119
6. Haccâc b. İlât Hadisi 120
7. Mürre Seriyyesi 122
8. Zâtüsselâsil Seriyyesi 123
9. Mûte Seriyyesi 125
10. Huneyn Gazvesi 130
11. Tâif Gazvesi 133

12. Has‘am Seriyyesi 136
13. Alkame b. Mücezziz Seriyyesi 137
14. Batn-ı İdam Seriyyesi 139
15. Necran Hristiyanları ve Hz. Peygamber’in Onlar Hakkındaki İsteği 141
16. Yahudilerle İlişkiler Bağlamında Zikredilen Rivayetler 143
SONUÇ 146
KAYNAKÇA 149
EKLER 157

KISALTMALAR

b. İbn

bk. Bakınız

bs. Basım yeri

c. Cilt

DİA. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı

h. hicrî

ö. çlüm tarihi

thk. tahkîk eden

çev. çeviren

vb. ve benzer

GİRİŞ

I. Tezin Konusu ve Amacı

Allah Resûlü'nün söz, fiil ve takrirlerine yer veren hadis, Câhiliye ile başlayıp konularını Allah Resûlü'nün vefatı ile bitiren siyer için son derece önemli bir yardımcı ilimdir. Her ne kadar erken dönem teşekkül sürecinde farklı metodolojiler benimseseler de sonuçta her iki ilim dalı da Allah Resûlü'nün hayatı ile ilgilenir. Erken dönemde hadis kitaplarının önemli bir kısmının ağırlık olarak fıkha malzeme olabilecek ahkâm hadis ve rivayetlerini toplaması, önemli muhaddislerin aynı zamanda fakih olmaları, hadis ve fıkıh arasında sıkı bir münasebet doğurur. Hadis ve fıkıh arasındaki bu münasebet, hadisle yakın ilişki içerisinde olan siyer/megâzîyi dolaylı olarak fıkıhla da ilişkilendirmektedir. Allah Resûlü'nün ahkâma müteallik hadislerinin yanı sıra tâbiîn ve tebe-i tâbiînin fıkhî görüş ve düşüncelerine dair rivayetleri bir araya getiren musannefler, erken dönemde siyer/megâzî, hadis ve fıkıh arasında kurulan irtibatın müşahhas örneklerini teşkil ederler. Bu türün en meşhur eseri Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (ö. 211/826-827) *Kitâbü'l-Musannef*'i,[1] ikinci en meşhur te'lifi ise İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *Kitâbü'l-Musannef*'idir.[2] Bir araya getirip tasnif ettikleri çok sayıda rivayetle zaten hem siyer-megâzî hem de fıkıh için önemli birer kaynak olan bu iki eseri, siyer için daha da önemli kılan husus, Allah Resûlü'nün hayatına *Kitâbü'l-Megâzî* başlığı altında müstakil olarak yer vermiş olmalarıdır. Musannef türü iki hadis eserinde müstakil bir bölüm olarak yer alan *Kitâbü'l-Megâzî*'de hangi rivayetlerin tahrîc edildiği ve nasıl bir tasnifle sunulduğu önemlidir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde konu, üslup ve metodoloji açısından hangi ilim dalına daha çok katkı sağladığı muhakkak tespit edilmelidir.

Her ikisi de Abbâsîler döneminde eserlerini veren, doğum tarihleri arasında 33, vefât tarihleri arasında 14 yıl bulunan bu iki müellifi ayıran en önemli husus Abdürrezzâk'ın Yemenli, İbn Ebû Şeybe'nin ise Kûfeli oluşudur. Dönemin meşhur rıhleleri sayesinde eğitim aldıkları merkezler zaman zaman kesişse de doğup büyüdükleri ve eser verdikleri şehirlerin farklı oluşu ve aralarındaki yaş farkı, beslendikleri kaynakların farklı olmasını beraberinde getirmiştir. Aslında sadece bu kadarı bile Abdürrezzâk ile İbn Ebû Şeybe'nin birbiri ardınca yazdıkları musannef türü eserlerde *Kitâbü'l-Megâzî* başlığı altında Allah Resûlü'nün hayatını ele alış tarzlarını mukayeseli olarak incelemeyi gerekli

[1] Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef fi'l-ehâdîs*, thk. Habiburrahman A'zami (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983).
[2] Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*, thk. Muhammed b. Avvame (Cidde: Dârü'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 2006).

kılmaktadır. Bu karşılaştırmayı imkân derecesinden gereklilik derecesine çıkaran husus ise hadis hafızlığı ve müfessirliğinin yanında İbn Ebû Şeybe'ye atfedilen tarihçilik vasfıdır.

Kitâbü'l-Musannef dışında bibliyografik ve bio-bibliyografik eserlerde İbn Ebû Şeybe'ye atfedilen eserler; *Kitâbü's-Sünen, Kitâbü't-Tefsîr, Kitâbü't-Târîh*, *Kitâbü'l-Fiten, Kitâbü'l-Cemel*, *Kitâbü Sıffîn*, *Kitâbü'l-Fütûh* ve *Kitâbü'l-Müsned*'dir.[3] Bunlar arasında *Kitâbü't-Târih, Kitâbü'l-Cemel*, *Kitâbü Sıffîn* ve *Kitâbü'l-Fütûh,* açık bir şekilde müellifimizin tarihçi kimliğine işaret etmektedir. Müsteşrik Schützinger *Kitâbü't-Târîh*'in Berlin'deki bir özel kütüphaneye kayıtlı nüshası üzerinden yaptığı genel değerlendirmede, her ne kadar birebir karşılaştırmasa da *Kitâbü't-Târîh*'in *Musannef* içindeki *Megâzî*'nin ayrı istinsâhı olduğu yönündeki genel kanaatini bildirmiştir.[4] Ali Yardım, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* için te'lif ettiği İbn Ebû Şeybe makalesinde konu ile ilgili bilgi verdikten sonra *Kitâbü'l-Fiten*, *Kitâbü'l-Cemel*, *Kitâbü Sıffîn* gibi eserlerin de *Musannef*'in ayrı istinsahları olabileceği yönünde görüş belirtmiştir.[5] Müsteşrikler tarafından hazırlanan *The Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci edisyonunda İbn Ebû Şeybe maddesini yazan Ch. Pellat, İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr eserlerinden "İbn Ebû Şeybe'nin tarih alanında yazdığı eserler Fihrist'te *Kitâbu't-Târîh, Kitâbü'l-Fiten, Kitâbü Sıffîn, Kitâbü'l-Cemel, Kitâbü'l-Fütûh* olarak zikredilmektedir." ifadesiyle bahsetmiştir.[6] Ansiklopedinin üçüncü edisyonunda İbn Ebû Şeybe maddesini kaleme alan Scott C. Lucas ise İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef, Müsned* ve günümüze gelmeyen *Tefsîr*'ini zikretmiş, *Musannef*'in Kitâbü'l-İmân gibi kısımlarının müstakil olarak rivayet edildiğini ifade etmiştir. İbn Ebû Şeybe ile Abdürrezzâk'ın *Musannef*lerini kitap başlıkları özelinde kısaca karşılaştıran Lucas'ın, selefinden farklı olarak makalesinde başta İbnü'n-Nedîm'in *Fihrist*'i olmak üzere bibliyografik eserlerde İbn Ebû Şeybe'ye nispet edilen kitaplardan hiç bahsetmemesi oldukça ilginçtir.[7] Lucas'ın makalesinde bu eserlerin zikri hiç geçmediğinden, yazarımıza aidiyeti ile ilgili görüşünün ne olduğunu tespit etmek mümkün değildir.

İbn Ebû Şeybe'ye nispet edilen *Kitâbü't-Târîh* dışındaki eserler günümüze gelmediğine göre onun tarihçi olup olmadığı ile ilgili sağlıklı bir kanaate varabilmek için günümüzde mevcut olan üzerinden hareket etmek yani *Musannef*'i incelemek mümkündür. Çünkü hicrî ikinci asır, hem siyer-megâzî yazıcılığınını hem de genel İslam tarihi yazıcılığının ilk örneklerinin teşekkül ettiği, hadis yazıcılığı ile siyer-megâzî ve İslam tarihi yazıcılığının gerek metod gerek üslup gerekse tasnîf açısından birbirinden ayrıldığı bir dönemdir. İbn Ebû Şeybe *Musannef*'in içindeki *Kitâbü'l-Megâzî*'de Hz. Peygamber'in hayatı ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemine dair rivayetleri toplamış, belirli olaylar

[3] Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrâhîm Ramazân (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997), 281; Fuat Sezgin, *Târîhü't-türâsi'l-Arabî*, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, (Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1983), 1/207.
[4] Heinrich Schützinger, "Ibn Abī Šaibe Und Sein Ta'rīx", *Oriens* (1974), 134-146.
[5] Ali Yardım, "İbn Ebû Şeybe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/442-443.
[6] Ch. Pellat, "Ibn Abi Shaybah", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition*), ed. B. Lewis vd. (Leiden: Brill, 1971) 3/692.
[7] Scott C. Lucas, "Ibn Abi Shaybah", *The Encyclopaedia of Islam (Three*), ed. Kate Fleet vd. (Leiden: Brill, 2020) 4/28-30.

özelinde de Emevîlere değinmiştir. Bu konuların hepsi hadisçiliğinin yanı sıra tarihçi kimliği olan bir kimsenin bu ikinci yönünü tespite olanak sağlamaktadır. Bu durumda Abdürrezzâk'ın *Kitâbü'l-Megâzî*'de tarihçi kimliğini ele verecek hususiyetler olup olmadığını tespit için takip edilecek en sağlıklı yol eserini, aynı dönemde aynı türde eser veren muhaddis Abdürrezzâk'ınkiyle karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırma ayrıca *Musannef*'lerin ahkâmla alakalı rivayetlere ağırlık vermesinin *Kitâbü'l-Megâzî* bölümünde tahrîc edilen rivayetlere nasıl etki ettiğini de ortaya koyacaktır. İşte tezin konusu bu iki önemli muhaddisin, birbiri ardınca te'lif ettikleri *el-Musannef*'lerinin *Kitâbü'l-Megâzî* başlıklı bölümlerinin siyerle yani Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili bölümlerinin mukayeseli olarak incelenmesidir. Amacı ise öncelikli olarak her iki *Kitabü'l-Megâzî*'de ele alınan konuları karşılaştırmalı olarak ele almak suretiyle benzerlik ve farklılıkların ortaya konulmasıdır. Böylece Abdürrezzâk'ın *el-Musannef*'ini telif etmesinden birkaç on yıl sonra aynı türde eser veren İbn Ebû Şeybe'nin, *Kitâbü'l-Megâzî*'de hangi konularda hangi anlatım tarzıyla selefinden farklılaştığı tespit edilebilecek ve tarihçiliği ile ilgili bir kanaata sahip olmak mümkün olacaktır.

II. Tezin Önemi

Çalışmamız birbirine yakın dönemlerde farklı merkezlerde eser veren ve Allah Resûlü ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemini müstakil olarak *Kitâbü'l-Megâzî* başlığı altında ele alan iki muhaddisin, siyerle ilgili hangi rivayetleri tercih ettiklerini, bunları nasıl tasnif ettiklerini, kronoloji ve hadiselerin seyri ile ilgili yapılandırmayı nasıl gerçekleştirdiklerini araştırdığı için önemlidir. Araştırmamız ayrıca, İbn Ebû Şeybe'nin siyerle ilgili rivayetlerini muhaddis selefi Abdürrezzâk'ınkilerle karşılaştırarak muhaddis ve müfessir olmasının yanı sıra bir de tarihçi olup olmadığını ortaya koymayı hedeflediği için önemlidir. Bu araştırma neticesinde elde ettiğimiz bulgular ya *Kitâbu't-Târîh, Kitâbu'l-Cemel* gibi İbn Ebû Şeybe'ye nispet edilen eserlerin müstakil değil, *Musannef*'in ilgili kitaplarının istinsahları olduğu tezini kuvvetlendirecek ya da aynı türde aynı başlıkla, kendisinden sadece birkaç on yıl önce eser veren muhaddis selefi Abdürrezzâk'tan farklılaştığı yönlerin altı çizilerek bunların tarihçi kimliğinden kaynaklanabileceği ifade edilecektir.

III. Tezin Yöntemi

Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın Musannef'indeki "Kitâbü'l-Megâzî" ile İbn Ebû Şeybe'nin Musannef'indeki "Kitâbü'l-Megâzî'nin Siyer Açısından Mukayeseli Olarak İncelenmesi isimli araştırmamızda sırasıyla tarama, tespit, tasnif ve değerlendirme yöntemleri kullanılmıştır. Tezimizin konusu *Kitâbü'l-Megâzî*'lerle sınırlı olduğundan tarama ve tespit aşamaları bir arada yürütülmüştür. Bu süreçte öncelikli olarak Abdürrezzâk'ın *el-Musannef*'i ile İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'indeki *Kitâbü'l-Megâzî* bölümünde yer alan rivayetler incelenmiş, kendi içerisinde bir bütün olacak şekilde

tercüme edilmiştir. Bu esnada senetlerle metinler birbirinden ayrılmamış, mukayesede esas alınmak üzere bir bütün olarak tespiti gerçekleştirilmiştir. Abdürrezzâk'ın ele aldığı ama İbn Ebû Şeybe'nin yer vermediği ya da tam tersi olacak şekilde şekillendirilmiş başlıklar tek tek tespit edilmiştir. Ayrıca mezkûr müellifler hakkında bilgi veren kaynaklar belirlenerek konumuz açısından faydalı olabilecek yönleriyle kayıt altına alınmıştır.

Araştırmamızda tarama ve tespitin ardından kullandığımız yöntem tasniftir. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe, Allah Resûlü'nün hayatına dair başlıkları, sıralamayı nasıl yaptıklarına dair herhangi bir açıklama yapmadan, tarih de vermeden ama kendilerine göre bir oluş sırası belirleyerek sıralamışlardır. Elbette tahmin edileceği gibi bu sıralama her iki müellifte de oldukça farklıdır. Okuyucu, incelediğimiz iki eserin kronoloji açısından karşılaştırılıp değerlendirildiği kısma **Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinde Ele Aldıkları Konuların Kronolojik Değerlendirilmesi** başlığı altında ulaşabilir. Müelliflerimizin takip ettikleri kronolojideki farklılık bizi tasnif sürecinde, siyer-megâzî yazıcılığında bugün genel kabul gören bir sıralamayı esas alarak başlıklandırma yapmaya mecbur bırakmıştır. Çalışmamızda *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'*nin "Muhammed" maddesindeki kronoloji esas alınarak başlıklar sıralanmış ve *Kitâbü'l-Megâzî*'deki konular ilgili başlıkların altına gönderilmiştir. Okuyucu Fil Vak'ası ile başlayıp Allah Resûlü'nün vefâtı ile sonlanan bu sıralamanın müelliflerimize ait olduğunu düşünmesin diye de her başlık altında gerekli hatırlatmalar yapılarak konuların, incelediğimiz eserlerdeki yerine işaret edilmiştir. Abdürrezzâk'ın uzak Câhiliye'ye ilişkin zikrettiği ve İbn Ebû Şeybe'nin eserinde karşılığı olmayan menkıbevi rivayetlere, giriş bölümünün sonunda **Mevlid-i Nebî Öncesine İlişkin Rivayetler** başlığı altında yer verilmiştir.

Değerlendirme aşamasında öncelikli olarak her bir başlık altında kaynaklar yani senet ayrı, metinler ayrı mukayese edilmiştir. Senet mukayesesinde müelliflerimizin sahâbe ve tâbiûn neslinde yararlandıkları kaynaklar tek tek sıralanmış, ortak kaynaklara işaret edilmiş, bunlar arasında siyer-megâzî yazıcılığı açısından değinilmesi gereken isimler özellikle belirtilmiş ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Abdürrezzâk'ın rivayetleri naklettiği meşhur hocası Ma'mer b. Râşid, ilk siyer-megâzî müelliflerinden İbn Şihâb ez-Zührî'nin talebesidir. Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'de tahrîc ettiği rivayetlerin oldukça önemli bir kısmını İbn Şihâb-Ma'mer kanalıyla elde etmiştir. Ma'mer'in hocası İbn Şihâb'dan yazdıklarının ötesinde siyer-megâzî yazıcılığına katkısına dair elimizde yeterli veri bulunmadığından,[8] Abdürrezzâk'ın İbn Şihâb ez-Zührî'nin ismini zikrettiği rivayetlere ilişkin değerlendirmelerde Abdürrezzâk'ın hocası Ma'mer'den ziyade İbn Şihâb ez-Zührî'ye değinilmiştir. Mukayese sonucunda ortaya çıkan sonuçlar tezin amacına uygun olarak hem hadis-fıkıh siyer/megâzî

[8] Mahmut Kelpetin, "Siyerin Öncüleri: Ma'mer b. Râşid", *Hicrî İkinci Asırda İslâmî İlimler 1* (2022), 60.

etkileşimi açsından yorumlanmış hem de İbn Ebû Şeybe'nin tarihçi kimliğini ele verecek hususların bulunup bulunmadığı noktasında değerlendirilmiştir. Çalışmamızda değerlendirme aşamasında siyer-megâzî kaynaklarına müracaat iki şekilde gerçekleştirilmiştir. Yalnızca İbn Ebû Şeybe tarafından ele alınan konularda mukayese edilecek herhangi bir durum bulunmadığından müellifimizin seçtiği rivayetlerde hangi konuları eksik bıraktığı, siyer-megâzî kaynakları incelenerek tespit edilmiştir. Her iki müellifçe ele alınan konularda ise İbn Ebû Şeybe'yi Abdürrezzâk'tan farklı kılan hususlar tespit edildikten sonra konunun aynı dönemde te'lif edilmiş siyer-megâzî kaynaklarında nasıl ele alındığında ilişkin bilgiler verilmek suretiyle İbn Ebû Şeybe'nin konuyu ele alış biçiminin hadisçi üslubuna mı yoksa siyer-megâzî/tarihçi üslubuna mı daha yakın olduğu tespite çalışılmıştır. Böylece her konunun sonunda, o konu özelinde İbn Ebû Şeybe'ye tarihçi demenin mümkün olup olmadığı değerlendirilmiştir. Ayrıca sadece ya da ağırlıklı olarak fıkha malzeme veren yönleriyle ele alınan siyer konularına işaret edilmiştir.

Akademik çalışmalar açısından atıf ve kaynak gösterme sistemi büyük önem taşımaktadır. Araştırmamızda özellikle ilahiyat ve ilk dönem İslâm tarihi çalışmalarında ön plana çıkan ve Türkçe olarak hazırlanan ilk ve tek yerli akademik yazım-kaynak gösterme sistemi olan "İsnad Atıf Sistemi" kullanılmıştır.[9] 1-9 arası yazı ile 10'ün üzerindeki sayılar rakam ile yazılmıştır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerindeki benzerlik ve farklılıkların net bir şekilde görülebilmesi için giriş kısmında kronoloji ve başlık sıralandırması ile ilgili yapılan değerlendirmelerle yetinilmemiş, ekler kısmında bu konu sıralaması müstakil ve karşılaştırmalı olarak iki ayrı formatta tablo halinde sunulmuştur.

IV. Tezin Kaynakları

Tezimizin ana kaynağı Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Musannef*'lerinin *Kitâbül'l-Megâzî* bölümüdür. Bu yüzden de mezkûr eserlerle ilgili bilgiler, **Tezin Kaynakları** başlığı altında diğer kaynaklarla birlikte değil müteakiben müelliflerin hayat hikâyelerini ele alan kısımda incelenmiştir. Kaynaklar, birisi Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin hayatı ve eserlerini incelerken yararlandıklarımız, diğeri ise müelliflerimizin siyere katkısını ve İbn Ebû Şeybe'nin tarihçi kimliği ile ilgili kısımlarda kullandıklarımız olmak üzere iki ayrı bölüm halinde sıralanacaktır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin hayatı ve eserlerinin yazımında yaklaşık olarak 16 eser taranmış ve bu kaynakların ihtiva ettiği bilgiler dikkate alınarak bir Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe

[9] İsnad atıf sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İSNAD Atıf Sistemi (İSNAD), "Marka Adı ve Kökeni" (Erişim 10 Mayıs 2022).

biyografisi oluşturulmuştur. Bu kısımda öncelikli olarak İbn Ebû Şeybe'nin hocası olan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr'i (et-Tabakâtü'l-kübrâ)*[10] ile Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*[11] ile *et-Târîhu's-sagir*[12] adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin ismi, künyesi, doğum ve vefat tarihi gibi kimlik bilgilerini elde ettiğimiz bu eserlerin verdikleri bilgiler, müelliflerinin dönem itibariyle Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'ye yakın olmaları cihetinden önemlidir.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe ile *Musannef*'leri hakkında en geniş bilgiye Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzibü'l-kemal fî esmai'r-rical*[13], Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ* [14] ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 850/1449) *Tehzibü't-tehzib*[15] adlı eserleri sayesinde ulaşılmıştır. Mizzî ve Zehebî müelliflerin isim, nesep, lakap, künye, nisbe gibi özelliklerini belirtmişler, her birinin doğum tarihi, hocaları, talebeleri, seyahatleri, ilmî durumları ve vefat tarihleri hakkında bilgi vermişlerdir. Ayrıca Abdülaziz b. İbrahim el-Ömerî'nin *Kitabü'l-Megâzî li İbn Ebî Şeybe*[16] adıyla gerçekleştirdiği tahkik ve tahric çalışması, İbn Ebû Şeybe'nin kronolojik yaşam öyküsü ve ilmî hayatı ile ilgili verdiği doyurucu bilgilerle çalışmamız açısından önem arzetmektedir.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe hadis ricâlinden olmaları hasebiyle haklarında cerh ve ta'dîl kitaplarında da bilgi mevcuttur. Bu bağlamda İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-taʿdîl*'ine,[17] Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Mîzânü'l-iʿtidâl fî nakdi'r-ricâl*'ine [18] ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 850/1449) *Lisânü'l-mîzân*'nına[19] başvurulmuştur.

Müelliflerimizle ilgili bibliyografik ve bio-bibliyografik eserler ile vefayât ile ensâb kitaplarında da çeşitli bilgiler mevcuttur. Bunlar arasında yararlandıklarımız İbnü'n-Nedîm'in (ö. 385/995 [?]) *el-Fihrist*'i,[20] Sem'ânî'nin (ö. 562/1166) *el-Ensâb*'ı[21], Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhu'l-*

[10] Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr (et-Tabakâtü'l-kübrâ)*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dârus Sadır, 1968/1388).
[11] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr,* thk. Muhammed b. Sâlih el-Debbâsî (Riyad: en-Naşirü'l-Mütemeyyiz - Medine: Darü'n-Nasiha, 2019/1440).
[12] el-Buhârî, et- *et-Târîhu's-sagīr*, thk. Mâhmud İbrâhim Zayed (Halep: Dârü'l-Va'y, 1977).
[13] Ebü'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzi, *Tehzibü'l-Kemal fî esmai'r-rical,* thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992/1413).
[14] Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ',* thk. Şuayb el-Arnaut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982/1402).
[15] Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzibü't-tehzib,* thk. Halîl Me'mûn Şîhâ vd. (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1996/1417).
[16] Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *Kitabü'l-Meğâzî li İbn Ebî Şeybe,* thk. Abdülaziz b. İbrahim el-Ömerî, (Riyad: Dâru Künûzi İşbiliyâ (Künûzu İşbiliyâ), 2001/1422.
[17] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Takdimetü'l-maʿrife li-Kitâbi'l-Cerh ve't-taʿdîl* (Beyrut: Dârü'l-Ümem, 1953/1373).
[18] Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl fî nakdi'r-ricâl,* thk. Ali Muhammed Bicavi (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963/1382).
[19]İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân* (Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü'l-Maarifi'n-Nizamiyye, 1911).
[20] Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Mustafa Şuveybi, (Tunis: ed-Dâru't-Tunisiyye, 1985/1405).
[21] Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdullah Ömer el-Bârudî (Beyrut: Dârü'l-Cinan, 1988).

İslâm ve vefeyâtü'l-(ṭabaḳātü'l-) meşâhîr ve'l-aʿlâm'ı,[22] Ziriklî'nin (ö. 1893/1976) *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikın*'ı[23] ve Kettânî'nin (ö. 1927) *er-Risâletü'l-müsteṭrafe* [24] ve Fuat Sezgin'in (ö. 2018) *Târîḫu't-türâsi'l-ʿArabî* [25] isimli eserleridir.

V. Araştırmalar

Konularına göre tasnif edilmiş hadis eserlerinin en meşhur iki eseri Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'leri sahâbe ve tâbiînin fıkhî görüşlerine çokça yer verdiğinden İslam hukukçularının, Allah Resûlü'nün hayatı ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemini müstakil bir kitap başlığı altında ele almasıyla da İslam tarihçilerinin dikkatini çekmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'i hadisin yanı sıra fıkıh ve İslam tarihi alanında çalışmalara konu olmuştur.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe hakkında tespit edilen çalışmalardan beş tanesi hadis üç tanesi fıkıh iki tanesi de tefsir ile ilgilidir. Hadisle ilgili Mirza Tokpınar'ın *Abdürrezzak b. Hemmam ve Musannef'i,* Musa Çetin'in *Abdürrezzak ve Hadisçiliği*, Nihat Yatkın'ın *Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe ve Kitabu'l-Musannef'i,* Sagynbek Kozuev'ın *İbn Ebî Şeybe'nin Kitâbü'l-Edeb'i İle Buhârî'nin el-Edebü'l Müfred'inin Mukayesesi* isimli doktora tezleri; Mustafa Şimşek'in ise *Abdurrazzak'ın Meçhul Hocalarından Rivayet Ettiği Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi* isimli bir yüksek lisans tezi tespit edilmiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin fıkhi görüşleri üç akademik teze konu olmuştur. Bunlar Atawuxi Jiaerfu'nun *İbn Ebû Şeybe'nin Ebû Hanife'ye İtirazları* isimli doktora tezi, Mücahit Küçüksarı'nın *İbn Ebî Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye Yönelttiği Eleştiriler (Muâmelât Alanında)* ve Babakr Mustafa Mohammed'ın *İbn Ebi Şeybe ve Fıkhî Görüşleri (İbadetler ve Aile Hukuku örneği)* isimli yüksek lisans tezleridir. Abdürrezzâk'ın müfessirliği ise iki tez tarafından incelenmiştir. Bunlar Khalil Orot'un *Abdürrezzâk'ın Tefsirindeki Musannefine Ziyade Mekke Dönemi Merfu Rivayetlerin Değeri* ve Döndü Kurt'un *Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî ve Tefsir Metodu* adındaki yüksek lisans tezleridir.

Abdürezzâk'ın *Musannef*'ini siyer-megâzî açısından inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'si ise bir doktora tezine konu olmuştur. Ramazan Önal *İbn Ebî*

[22] Zehebî, *Târîḫu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-aʿlâm: h. 231-240*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1991).
[23] Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikın* (Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-Melayin, 1396/1976).
[24] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafeli-beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrefe* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1345/1927.)
[25] Fuat Sezgin, *Târîḫu't-türâsi'l-ʿArabî [GAS]*, çev. Mahmut Fevzi Hicazi, Fehmi Ebü'l Fazl (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme lil-Kitâb, 1977).

Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer ve Meğâzî ile İlgili Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi) isimli doktora tezinde İbn Ebû Şeybe'nin Mekke dönemine dair rivayetlerini, belli başlı siyer-megâzî kaynaklarıyla genel bir mukayesesini yaparak değerlendirmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'si Ramazan Önal ve Ahmet Şen tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Tespit edilen akademik çalışmalardan birer tanesi Abdürrezzâk'ın ve İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'lerini bir bütün olarak incelemiş, diğerleri ise İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'ini hadis, fıkıh ve siyer açısından belirli meseleleri ön plana çıkararak daha spesifik bir şekilde ele almıştır. Mezkûr çalışmalardan hiçbiri Abdürrezzâk'ın *el-Musannef*'i ile İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'ini *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinin siyerle ilgili bölümleri özelinde, üstelik de İbn Ebû Şeybe'nin tarihçi olup olmadığını tespit etmek için mukayeseye tabi tutmamıştır.

Araştırmamızda Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin biyografisini yazarken istifade edilen araştırmaların başında Mirza Tokpınar'ın *Abdurrezzak b. Hemmam ve Musannef'i* [26] ve Musa Çetin'in *Abdurrezzak ve Hadisçiliği* [27] isimli doktora tezleri ile Hatice Demirci'nin *Hicri İkinci Asırda Yemen'de Hadis* [28] isimli yüksek lisans tezi gelmekedir. İsmail Cerrahoğlu'nun "Abdürrezzâk ve Tefsiri" [29] isimli makalesinden, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nin "Abdürezzâk b. Hemmam" ve "İbn Ebû Şeybe" maddelerinden istifa edilmiştir.

Çalışmamızda müelliflerimizin siyer-megâzî yazıcılığına katkısını araştırırken mukâyese için başvurduğumuz siyer-megâzi kaynakları şu şekildedir: Vâkıdî'nin (ö. 207/823) *Kitâbü'l-Megâzî*'si,[30] İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-nebeviyye'si*,[31] İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*'i *(et-Tabakâtü'l-kübrâ),*[32] ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye* isimli eseri.[33]

[26] Mirza Tokpınar, *Abdurrezzak b. Hemmam ve Musannef'i* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988).
[27] Musa Çetin, *Abdurrezzak ve Hadisçiliği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000).
[28] Hatice Demirci, *Hicri İkinci Asırda Yemen'de Hadis* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).
[29] İsmail Cerrahoğlu, "Abdürrezzâk ve Tefsiri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi 15 (1967).
[30] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî,* thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984).
[31] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* thk. Mustafa es-Sekka vd. (Kahire: Muhammed el-Babi el-Halebi, 1936/1355).
[32] İbn Sa'd, *Kitâbüt-Tabakâti'l-kebîr (et-Tabakâtü'l-kübrâ),* nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dârus Sadır, 1968/1388).
[33] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Kahire: Matbaatü's-Saade, 1932/1351).

VI. ABDÜRREZZÂK es-SAN‘ÂNÎ ve İBN EBÛ ŞEYBE’NİN HAYATI ve İLMÎ ŞAHSİYETİ

A. ABDÜRREZZÂK es-SAN‘ÂNÎ

1. Hayatı

Abdürrezzâk, hicri 126. yılında (743/44) Yemen’in San‘a şehrinde doğmuştur.[34] İsmi ve nesebi Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî,[35] künyesi Ebû Bekr’dir.[36] Abdürrezzâk ailesinin Himyer kabilesine velâ yoluyla dayandırılması münasebetiyle “el-Himyerî”[37], doğduğu yere nisbetle “es-San‘ânî”[38] ve “el-Yemâni”[39] nisbeleriyle anılmıştır. Rical, tabakat veya hadis eserlerinde “Abdürrezzâk” olarak şöhret kazanan müellifimizin, nesebi ve künyesi arka planda kalmıştır. Günümüzde ise adı, nisbesiyle birlikte “Abdürrezzâk es-San‘ânî” olarak zikredilmektedir.[40] Abdürrezzâk’ın nesebinden baba adının “Hemmâm”, dede adının “Nâfi” olduğu anlaşılmakla beraber kaynaklardaki bilgilerde Vehb adında bir amcası[41] ve Abdülvehhab[42] ve Abdullah[43] isimli iki erkek kardeşinin olduğu bildirilmektedir.

Abdürrezzâk Emevîlerden Halife Velîd döneminde dünyaya gelmiş, çocukluk çağını Emevî idaresinde geçirmiştir. İslam dünyasında 133/750 yılında Emevîlerin yerine Abbâsîlerin iktidarı ele geçirmesiyle de yedi yaşından itibaren Abbâsi yönetimi altında hayatını idame ettirmiştir.[44] Zira kaynaklarımızda Abdürrezzâk’ın Halife Me‘mun zamanında 211/827 yılının Şevval ayında[45] 85 yaşındayken vefat ettiği bildirilmektedir.

2. İlmî Şahsiyeti

Abdürrezzâk başta babası ve amcası olmak üzere hadis ilmi tahsil eden bir aileye mensup olması hasebiyle, çocukluğundan itibaren ilmi bir atmosfer içinde yetişmiş ve ilk eğitimini ailesinden

[34] Mizzî, *Tehzîb*, 13/61; Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 4/564; *Ziriklî, el-A’lâm*, 3/126; Akyüz, “Abdürrezzâk es-San‘ânî”, 1/298.
[35] Ziriklî, *el-A’lâm*, 3/126; Cerrahoğlu, “Abdürrezzâk b. Hemmam ve Tefsiri”, 99.
[36] İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 5/548; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 6/156; ; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 415; İbn Hallikân, *Vefâyatü’l-a‘yân*, 2/93.
[37] İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 5/548; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 1/38; ; Mizzî, *Tehzîb*, 13/52.
[38] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 1/38; Mizzî, *Tehzîb*, 13/52.
[39] Mizzî, *Tehzîb*, 13/52; Zehebî, Siyeru *a’lami’n-nübelâ*, 9/563.
[40] Akyüz, “Abdürrezzâk es-San‘ânî”, 1/298-299.
[41] İbn Hacer, *Tezhibû’t-tehzîb*, 3/422.
[42] Mizzî, *Tehzîb*, 13/57.
[43] Mizzî, *Tehzîb*, 13/54.
[44] Çetin, *Abdürrezzâk ve Hadisçiliği*, 17.
[45] İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 5/548; Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ”*, 9/580; İbn Hacer, *Tezhibû’t-tehzîb*, 3/424.

almıştır.[46] Hadis tahsiline Yemen'e ilk gelen Ma'mer b. Râşid ile başlayıp,[47] on sekiz yaşlarındayken Yemen'e gelen İbn Cüreyc ile sürdürmüştür.[48] Yirmili yaşlarda zamanın geleneğine uyarak ilmî seyahatlere çıkıp Hicaz, Irak ve Şam gibi birçok farklı şehre gitmiştir.[49] İlim merkezlerine yaptığı rıhle neticesinde Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Mâlik b. Enes gibi devrinin en seçkin ilim ehlinden ders alıp hadis yazmıştır.[50] Fıkıh bilgisini ise Evzâî, Süfyân es-Sevrî ve Ebû Hanîfe'den almıştır.[51]

Hadis ilminde bir otorite olan Abdürrezzâk "el-Hâfızu'l-kebîr", "Allâme", "Şeyhü'l-İslâm", "Muhaddisü'l-vakt" ve "Yemen'in âlimi" gibi unvanlarla anılmış[52]; sika, sebt, âlim, hafız gibi lafızlarla tavsif edilmiştir.[53] Hepsini arz ve sema yoluyla aldığını söylediği on yedi bin hadisi ezbere bilen Abdürrezzâk[54], gösterdiği üstün başarısı ile hocası Ma'mer'in övgüsüne mazhar olmuştur. Öte yandan kendisi hadisler konusunda titiz davranıp onları yazılı kaynaklardan rivayet etmeye özen göstermiştir.[55]

Abdürrezzâk'ın kizb,[56] Şiiliğe eğilimli olması,[57] ihtilata uğrayıp telkine maruz kalması[58] ve hıfzından rivayet ettiğinde hataya düşmesi[59] gibi hadis rivâyeti açısından bazı ağır tenkitlere maruz kaldığı bilinmektedir. Ancak dönemin ileri gelen bazı muhaddisleri bunları Abdürrezzâk'ın hadislerinin terk edilmesi için bir gerekçe olarak görmemiş ve onun hadis ilmindeki güvenirliğine dayanarak kendisinden hadis dinleyip kaydetmişlerdir.[60]

Abdürrezzâk ömrünün sonlarına doğru görme yetisini kaybedince telkini[61] kabul edip ihtilâta[62] düşmüştür. Bu durum daha öncesinde kitabında olmayan bazı hadislerin kendisine kabul ettirilmesine sebep olmuştur.[63]Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Nesâî (ö. 303/915) ve İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) gibi âlimler, gözlerini kaybettikten sonra Abdürrezzâk'tan duyulan rivayetler hakkında

[46] İbn Hacer, *Tezhibû't-tehzîb*, 3/422; Tokpınar, *Abdürrezzâk b. Hemmam ve Musannef'ı*, 23.
[47] Tokpınar, *Abdürrezzâk b. Hemmam ve Musannef'i*, 23.
[48] Zehebî, *Siyeru a'lamü'n-nübelâ'*, 9/580; Mizzî, *Tehzîb*, 3/58.
[49] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/564.
[50] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/156; Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", 1/298.
[51] Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", 1/298.
[52] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/563; Tokpınar, "*Abdürrezzâk b. Hemmam ve Musannef'i",* 53.
[53] Çetin, "Abdürrezzâk ve Hadisçiliği", 63; Şimşek, *Abdürrezzâk'ın Musannef'inde Meçhul Hocalarından Rivayet Ettiği Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi*, 28.
[54] Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/126.
[55] Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", 1/298.
[56] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/570-571.
[57] Mizzî, *Tehzîb*, 13/59-60.
[58] Mizzî, *Tehzîb*, 13/57; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/ 568-569; İbn Hacer, *Tezhibû't-tehzîb*, 3/423.
[59] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/567; Demirci, "*Hicrî İkinci Asırda Yemen'de Hadis",* 110,
[60] Demirci, "*Hicrî İkinci Asırda Yemen'de Hadis",* 110; Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", 298.
[61] Râvinin gaflet yüzünden güvenilirliğini kaybetmesine yol açan zabt kusuru için kullanılan hadis terimi.
[62] Râvinin hadis rivayetine ehliyetini yok eden akıl eksikliği ve zayıflığı hali.
[63] Zehebî, *Mîzanü'l-i'tidâl*, 2/609-610.

ihtiyatlı davranılması gerektiğine işaret ederler.[64]Ahmed b. Hanbel, Abdürrezzâk'ın 200/815 yılından önce gözlerinin sağlam olduğunu ve fakat görme yetisini kaybettikten sonra ondan hadis dinleyen kimsenin semâ'ının zayıf sayılacağını söylemiştir.[65]Mahmud Muhammed Abduh'un, Abdullah b. Ahmed'in "Her kim Abdürrezzâk'ı 80 yaşından sonra kendisini dinlemişse onun semâ'ı zayıftır. Babam ondan önce dinledi." sözüne istinaden şöyle bir çıkarımda bulunduğu bildirilmektedir: " Bilindiği üzere Abdürrezzâk 85 yaşında vefat etmiştir. Dolayısıyla onun ihtilatı 206/821 yılı ile vefat tarihi olan 211/826-27 yılları arasını kapsıyor olmalıdır."[66]

3. Hocaları

el-Musannef isimli eserindeki 22111[67] rivayeti 176 râviden[68] aktaran Abdürrezzâk, gerek seyahatleri sırasında gerek mukim olduğu süreçte Yemen'de dönemin önemli ilim erbabından ilim tahsil etmiş ve rivayette bulunmuştur. Hocaları arasında "Hişâm b. Hassân (ö.147/764), Ubeydullah b. Ömer (ö.147/764), İbn Cüreyc (ö.150/767), Ebû Hanife (ö.150/767), Ma'mer (ö.153/770), el-Evzâî (ö.157/774), Abdülazîz b. Ebû Revvâd (ö. 159/776), İsrâil b. Yûnus (ö.160/777), Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), Mâlik b. Enes (ö.179/795), Abdullah b. el-Mübarek (ö.181/797), Hüşeym b. Beşîr (ö. 183/799), Mu'temir b. Süleyman (ö. 187/803), Ebû Bekr b. Ayyaş (ö. 193/809), Veki' b. Cerrâh (ö.197/812) ve Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814) gibi pek çok âlimin adını saymak mümkündür.[69] Öte yandan kaynakları hakkında bilgi elde etmek amacıyla *el-Musannef* üzerinde yapılan çalışmalar, rivayetlerin büyük bir kısmının Ma'mer, İbn Cüreyc, Sevrî ve İbn Uyeyne'ye dayandığını göstermektedir. Abdürrezzâk'ın ismi ön plana çıkan bu mezkûr hocaları arasında en çok Ma'mer'den istifade ettiği bilinmektedir.[70] Ma'mer'in yanında yaklaşık olarak yedi veya sekiz yıl[71] kalıp ondan on bin hadis yazmıştır.[72] Abdürrezzâk, *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde de rivayetlerin büyük çoğunluğunu hocası Ma'mer'den almıştır. Senetlerinde en sık gördüğümüz râvi zinciri, İbn Şihâb ez-Zührî-Ma'mer şeklindedir.

---

[64] Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", 1/298.
[65]Mizzî, *Tehzîb*, 3/58; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,* 9/565.
[66] Şimşek, *Abdürrezzâk'ın Musannef'inde Meçhul Hocalarından Rivayet Ettiği Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi*, 29-30.
[67] Bu rakamlar eserin (Abdürrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman A'zami (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, Beyrut, 1983.) baskısına göre verilmiştir.
[68] Abdürrezzâk, *Musannef,* 26.
[69] Mizzî, *Tehzîb*, 13/52-54; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/564; İbn Hacer, *Tezhibû't-tehzîb*, 3/422.
[70] Demirci, "*Hicrî İkinci Asırda Yemen'de Hadis",* 111-113.
[71] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/38; Mizzî, *Tehzîb,* 13/56.
[72] Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", 1/298.

4. Talebeleri

Abdürrezzâk'ın hocaları arasında zamanın ileri gelen âlimleri olduğu gibi talebeleri içinde de önemli âlimler vardır. Bu bağlamda Yahya b. Maîn (ö. 233/848), Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (ö. 234/849), İshâk b. İbrahim b. Râhûye (ö. 238/853), Ali b. Medînî (ö. 234/848-49), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Nişaburlu Muhammed b. Râfi (ö. 245/860), Seleme b. Şebîb (ö. 247/861), Abd b. Humeyd el-Keşşî (ö. 249/863-4), Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64), Nîşâburlu Muhammed b. Yahya ez-Zühlî (ö. 258/872) ve Ahmed b. el-Furât (ö. 258/872) gibi âlimler Yemen hadis ekolünün temsilcisi olan Abdürrezzâk'ın ilminden azami ölçüde yararlanmışlardır. [73] Ayrıca Kütüb-i Sitte imamlarından Buhârî, Müslim, Ebû Davûd ve Tirmizî eserlerinde Abdürrezzâk'a ait hadislere yer vermişlerdir.[74]

5. Eserleri

Yemen'in yetiştirdiği seçkin müfessir, fakih ve muhaddislerden olan Abdürrezzâk'ın,[75] hadisle beraber İslami ilimlerin birçok sahasında çalışmaları bulunmaktadır. Abdürrezzâk'ın telif ettiği başlıca eserler şunlardır: *el-Musannef fi'l-hadîs,* [76] *Kitâbü Sünen fi'l-Fıkh,* [77] *Kitâbü'l-Megâzî,*[78] *Kitâbü's-Salât,*[79] *el-Câmiu'l-Kebîr fi'l-Hadis,*[80] *Tezkiyetu'l-Ervah an Mevâkı'il-Eflâh,*[81] *Kitâbu'z-Zühd, Tefsîru'l-Kur'ân.* Abdürrezzâk'ın "*el-Musannef, et-Tefsîr, Kitâbü's-Salât, el-Emâlî* ve *es-Sahîfe"* isimli eserleri dışındakiler günümüze kadar ulaşmamıştır.[82]

Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın *el-Musannef* isimli eseri 1971-1975 yılları arasında Habîburrahman el-A'zamî tarafınan tahkik edilip Beyrut'ta on cilt şeklinde basılmıştır. Yine mezkûr eser 2016 yılında *Kitâbü'l-Musannef* adıyla Dârü't-Te'sîl tarafından tahkik edilip 10 cilt halinde neşre hazırlanmıştır. Çalışmamız Habîburrahman el-A'zamî tarafından tahkik edilen neşir üzerinden yapılmıştır.

[73] Mizzî, *Tehzîb*, 13/54-56; Zehebî, S*iyeru a'lâmi'n-nübelâ"*, 9/564-565; İbn Hacer, *Tezhibû't- tehzîb*, 3/ 422-423.
[74] Mizzî, *Tehzîb*, 13/62.
[75] Cerrahoğlu, "Abdürrezzâk b. Hemmam ve Tefsiri", 99.
[76] Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", 1/298; Tokpınar, *Abdürrezzâk b. Hemmam ve Musannef'i*, 44.
[77] İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 415.
[78] İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 415.
[79] Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", 299.
[80] Tokpınar, "*Abdürrezzâk b. Hemmam ve Musannef'i*", 43.
[81] Çetin, *"Abdürrezzâk ve Hadisçiliği",* 63.
[82] Akyüz,"Abdürrezzâk es-San'ânî", 1/299; Şimşek, "*Abdürrezzâk'ın Musannef'inde Meçhul Hocalarından Rivayet Ettiği Hadislerin Tahrici Ve Değerlendirilmesi"*, 25-27.

B. İBN EBÛ ŞEYBE

1. Hayatı

Künyesi Ebû Bekr[83] olan İbn Ebû Şeybe'nin tam ismi Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî el-Havâstî el-Vâsıtî'dir.[84] Kaynakların çoğunda Kufeli olarak tanıtılmışsa da, aslen Vâsıtlı olup[85] 159/776 senesinde[86] doğmuştur. Kufe'de yetişip eğitim-öğretim faaliyetlerini orada sürdürdüğü için "el-Kufî"[87], Benî Abs'in mevlâsı olup üçüncü dedesinin Havâstî diye anılmasına izafeten "el-Havâstî"[88] ve "el-Absî"[89] nisbeleriyle anılmıştır. Bazı kaynaklarda kendisinden "el-Absî mevlâhum" şeklinde söz edilmektedir.[90] İbn Ebû Şeybe'nin dönemin hadis âlimleri olarak tanınan Ebü'l-Hasan Osman ve Kâsım adında iki erkek kardeşi;[91] hafız İbrahim adında bir oğlu[92] ve hafız Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman isimli yeğeni vardır.[93] Dedesi Ebû Şeybe İbrahim b. Osman'ın ise Kufe[94] veya Vâsıt[95] kadılığı yaptığına dair farklı bilgiler mevcuttur.

Abbasi hilafeti döneminde dünyaya gelen İbn Ebû Şeybe, yaklaşık olarak yetmiş beş yıllık hayatı boyunca ilki Mehdi sonuncusu Mütevekkil olmak üzere toplam dokuz Abbâsi halifesinin iktidarına şahit olmuştur.[96]Musannif genel itibariyle Mihne hadisesi, Mutezile baskısı gibi siyasî, ictimaî ve dinî olayların, taht kavgalarının ve siyasi çekişmelerin yaşandığı karışık bir dönemde yaşamıştır. Bu hadiseler devrin diğer âlimleri gibi İbn Ebû Şeybe'yi de derinden etkilemiştir.[97] Hayatının büyük bölümünü Kûfe ile Abbâsilerin başkenti olan Bağdat arasında geçiren[98] İbn Ebî Şeybe, hicri 235 yılının Muharrem aynının Perşembe gecesi Kûfe'de vefat etmiştir.[99]

---

[83] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/413; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/432.
[84] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî*, 13; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/140; Mizzî, *Tehzîb*, 16/34-35; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe,* 40.
[85] Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 40; Önal, *İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer Ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti Ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi)*, 18.
[86] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî,* 13.
[87] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî"*, 13; Buhârî, *et-Târîhu's-sagîr,*2/365.
[88] Mizzî, *Tehzîb*, 16/35; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 227.
[89] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî,* 13; Mizzî, *Tehzîb*, 16/ 35; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 227.
[90] Mizzî, *Tehzîb*, 16/35; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/432.
[91] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî,* 13; Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/140.
[92] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî*, 13; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/ 122.
[93] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî*, 14; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/122.
[94] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî,* 13.
[95] İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 7/64.
[96] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî*, 27.
[97] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî*, 19-21. Yıldız, "Abbasiler", 1/31-48.
[98] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî*, 27.
[99] Buhârî, *et-Târîhu's-sagîr,* 2/365; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/433; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-übelâ"*, 11/ 127.

2. İlmî Şahsiyeti

İlimle meşgul olan bir aileye mensup olan İbn Ebû Şeybe, küçük yaşta tahsil hayatının temelini atmıştır.[100] Henüz on dört yaşındayken Kûfe kadısı Şerîk b. Abdullah'tan hadis dersi almaya başlamıştır.[101] Sonrasında ilim öğrenme maksadıyla Kûfe, Basra[102], Rey ve Bağdat ile Hicaz bölgelerine seyahat edip üstatlarından hadis yazmıştır.[103] İbn Ebû Şeybe'nin yaşadığı dönem Abbâsîlerin İslam kültür ve medeniyet tarihine oldukça önemli katkılar sağladığı velûd bir dönemdir. Başta Bağdat olmak üzere gerek Irak gerek Hicaz bölgesi önemli ilim havzalarıdır. Yaşadığı dönem ve merkezlerin ilmî açıdan sunduğu bereketten a'zamî ölçüde istifade eden İbn Ebû Şeybe, donanımlı bir âlim olarak tarihteki yerini almıştır.

Babası, dedesi, iki kardeşi oğlu ve yeğeni de önemli birer muhaddis olan İbn Ebû Şeybe'nin ailesinde ilim, miras gibi dededen toruna geçen bir hüviyete sahiptir.[104] "Ebû Şeybe'nin çocukları hadis meclislerinin kalabalıkları"[105] şeklinde zikredilen bu aile içinde ilmi şahsiyetiyle şöhret kazanan kişi ise İbn Ebû Şeybe'dir.[106] İbn Ebû Şeybe'nin hadis bilgisini kardeşi Osman'dan üstün bulan Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn onu "sadûk" diye nitelendirmiş, Ebü'l-Hasan el-İclî ve Ebû Hâtim er-Râzî de "sika" olduğunu söylemişlerdir. Ebû Zür'a er-Râzî ve Sâlih Cezere gibi kendisini yakından tanıyan hadis münekkitleri de hâfızasının çok güçlü olduğunu belirtmişlerdir.[107] Kaynaklarda da "sika,[108] sadûk[109] ve hafız[110] gibi lafızlarla nitelenmiştir.

3. Hocaları

Devrin önde gelen isimlerinden ders alan İbn Ebû Şeybe'nin, *el-Musannef* isimli eserindeki 39098 rivayeti yaklaşık olarak 280 râviden nakletmiş olması,[111] onun hocalarının sayısının çok olduğunu göstermektedir. En meşhur hocaları şunlardır: Şerîk b. Abdillah el-Kâdi (ö. 117/793), Ebu'l-Ahvas Sellâm b. Süleym (ö. 179/795), Abdullah b. el-Mübarek (ö. 181/797), Halef b. Halife (ö. 181/797), Ömer b. Ubeyd et-Tanâfisî (ö. 185/801), Abbâd b. el-Avvâm (ö. 185/801), Abdusselâm b. Harb (ö. 187/803), Fudayl b. İyâd (ö. 187/803), Cerîr b. Abdilhamid (ö. 188/804), Ali b. Müshir (ö.

[100] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 14; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ",* 11/122.
[101] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-Nübelâ*, 11/122.
[102] İbn Sa'd, "*et-Tabakât"*,VI, 413;
[103] İbn Ebû Şeybe, *"Kitâbü'l-Megâzî",* s.15.
[104] İbn Ebû Şeybe, *"Kitâbü'l-Megâzî",* s.14.
[105] Mizzî, *Tehzîb*, 16/39.
[106] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî*, 14; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/122.
[107] Yardım, "İbn Ebû Şeybe", 19/442.
[108] Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/140; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,* 11/123.
[109] Mizzî, *Tehzîb*, 16/ 39.
[110] Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 2/433; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm",* 229-230.
[111] Önal,"İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer Ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti Ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi)", 22. Bu rakamlar eserin (İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, (Cidde: Dâru'l-Kıble, Dimeşk ve Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 2006.) baskısına göre verilmiştir.

189/805), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö.190/805) Abdullah b. İdrîs (ö. 192/808), Vekî‘ b. el-Cerrâh (ö. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Zeyd b. Hubâb (ö. 203/818), Ebû Dâvûd et-Tayalisî (ö. 204/818) ve Affân b. Müslim (ö. 220/835).[112]

İbn Ebû Şeybe'nin oldukça hacimli eseri *el-Musannef*, ihtiva ettiği rivayetler açısından sözlü veya yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Bu bağlamda *Musannif*'in başta *Kitâbu'l-Meğâzî* bölümü olmak üzere, diğer bâb başlıkları altında yer verdiği siyer rivayetlerini 95 âlimden naklettiği; bunlar arasında Veki‘ b. el-Cerrâh, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd b. el-Kattân, Abdullah b. Mübârek, Ebû Davud et-Tayâlisî, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Muhammed b. Fudayl, Fadl b. Amr (Dükeyn), Yahya b. Âdem gibi eserleri günümüze kadar intikal etmiş olan 17 hocasının bulunduğu bildirilmektedir. Hüşeym b. Beşir, Kuteybe b. Saîd, Mu‘temir b. Süleyman, Hafs b. Gıyas, Abdullah b. Numeyr, Abdurrahim b. Süleyman, Abdülvehhab es-Sekafî ve Ubeydullah b. Mûsâ ise eserleri elimize ulaşmamış zatlardır.[113] Yine İbn Ebû Şeybe'nin eserleri günümüze kadar gelen önemli siyer ve megâzî âlimlerinden olan İbn İshâk, Zührî ve Urve b. Zübeyr'den hocaları vasıtasıyla istifade ettiği açıkça görülmektedir. Nitekim İbn Ebû Şeybe eserinin *Kitâbu'l-Meğâzî* bölümünde Urve'den yaklaşık 33[114] Zührî'den 16[115] ve İbn İshâk'tan 18[116] rivayet aktarmıştır.

4. Öğrencileri

İbn Ebû Şeybe, Abbâsî Halifesi Mütevekkil (847-861) tarafından "mu'tezîle" ve "cehmiyye"nin görüşlerini izale edip, "ehl-i sünnet" inancını destekleyen hadîsleri rivayet etmekle görevlendirilmesi üzerine Bağdat'ta Rüsâfe Mescidi'nde otuz bini aşkın kalabalığa ders vermiştir.[117] Kûfe'de bir sütuna yaslanıp uzun zaman ders verdiği de bildirilmektedir.[118] Muhammed Avvame "İbn Ebû Şeybe, büyük bir ehl-i ilim kitlesinden ve imamlardan nakillerde bulunduğu gibi kendisinden büyük ehl-i ilim cemaati ve imamları nakillerde bulunmuştur."[119] ifadesiyle İbn Ebû Şeybe'nin hocaları ve talebelerinin önemli âlimler olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu talebeler arasında "İbn Sa‘d (ö. 230/845), Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Dârimî (ö. 255/869), Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Davûd (ö. 275/889), Ebû

[112]Mizzî, *Tehzîb*, 16/35-37; Zehebî, "*Siyeru a'lâmi'n-nübelâ"*, 11/122-123; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz,* 2/432-433; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 228.
[113] Önal,"İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer Ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti Ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi)",113-114.
[114] Önal,"İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer Ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti Ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi)", 117-133.
[115] Önal,"İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer Ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti Ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi)", 133-146.
[116] Önal,"İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer Ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti Ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi)", 146-157.
[117] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî,* 16-17; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,* 11/125.
[118] Yardım, "İbn Ebû Şeybe", 19/442.
[119] İbn Ebû Şeybe, *Musannef,* 9.

Hâtim (ö. 275/888), Bâkî b. Mahled (ö. 276/899), Muhammed b. İshâk es-Sâğânî (ö. 279/883), Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî (ö. 279-892-893), Ebû Ya'la Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ el-Mevsılî (ö. 307/919), Ebü'l-Kâsım el-Beğavî (ö. 317/929) ve Ebu Ömer Yusuf b. Yakub en-Nîsâbûrî (320/932) zikredilebilir.[120]

İbn Ebû Şeybe'nin yaşamış olduğu üçüncü yüzyıl, İslam tarihi kaynaklarının tedvîninin bittiği ve hızla tasnîf edilerek yazıldığı dönemdir. *el-Musannef* isimli eserini bu zaman diliminde kaleme alan İbn Ebû Şeybe eserinde siyer ve İslam tarihine kaynaklık eden birçok rivayete de yer vermiştir. Bu rivayetler İslam tarihi ve siyer alanında eser veren birçok müellif için vazgeçilmez niteliktedir. İbn Sa'd ve Belâzürî gibi büyük tarihçilere hocalık yapmış olan İbn Ebû Şeybe,[121] başta Kütüb-i Sitte imamları olmak üzere birçok âlimin siyer, megâzi ve tarih rivayetlerinin ana kaynaklarından biri olmuştur.[122] İslam tarihi ve siyer alanının önde gelen isimlerinden olan Taberî (ö. 310/922), İbn Asâkir (ö. 571/1176), İzzeddin İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), İbn Kesîr (ö.774/1372), İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334), Semhûdî (ö. 911/1505) ve Şâmî (ö. 942/1536)'nin eserlerinde İbn Ebû Şeybe'ye ait birçok rivayete yer verdikleri bildirilmektedir.[123]

5. Eserleri

İbn Ebû Şeybe asıl şöhretini hadis alanında kaleme almış olduğu *el-Musannef* isimli eseriyle kazanmış olsa da, başta tefsir, fıkıh ve ahlak olmak üzere İslami ilimlerin farklı sahalarında eserleri mevcuttur. Bu çalışmalar "*el-Kitâbu'l-musannef fi'l-ehâdîs ve'lâsâr, Kitâbu't-Tefsîr,*[124] *Kitâbu'l-Edeb,*[125] *Kitâbu Sevabi'l-Kur'ân,*[126] *Kitâbu'l-İmân,*[127] *, el-Müsned fi'l-hadîs,*[128] *Kitâbü Sünen fi'l-Fıkh*[129] ve *Kitâbu'l-Ahkâm*[130]'dir. Öte yandan *Kitâbu't-Târih, Kitâbu'l-Evâil, Kitâbu'l-Fiten, Kitâbu'l-Cemel, Kitâbü Sıffîn, Kitâbu'l-Futûh* ve *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* gibi İbn Ebû Şeybe'ye nisbet edilen bu altı eserin *Musannef*'in ilgili bölümlerinin ayrı istinsahı veya rivayeti sonucunda ortaya çıkıp çıkmadığı yahut bu bölümlerden ayrı birer eser olup olmadığı hususunda farklı görüşler mevcuttur.[131] Ebû Hanîfe'nin mezhep ve metoduna karşı olan İbn Ebû Şeybe'nin, bu konudaki muhalefetini *el-*

[120] Mizzî, *Tehzîb,* 16/37-39; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/123; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 240, 228.
[121] Önal, "İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer Ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti Ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi)", 39.
[122] İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzî*, 26; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/420.
[123] Önal, Önal,"İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki Siyer Ve Meğâzî İle İlgili Rivayetlerinin Tespiti Ve Değerlendirilmesi (Mekke Dönemi)", 38-39.
[124] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/122.
[125] Sezgin, *Tarihu't-Turasi'l-Arabi,* 1/109.
[126] Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 58.
[127] Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, 58; Sezgin, *Tarihu't-Turasi'l-Arabi,* 1/109.
[128] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/12.
[129] İbn Nedim, *el-Fihrist,* 229.
[130] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/122.
[131] Yardım, "İbn Ebû Şeybe", 19/443.

Musannef adlı eserinin son tarafında "Kitâbü'r-Red alâ Ebî Hanîfe" bâbı altında ifade ettiği bildirilmektedir.[132]

İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef* isimli eseri üzerine ise dört tane tahkikli neşir bulunmaktadır. Mezkûr eser ilk defa Abdülhâlik el-Efgânî (I-IV) ve Muhtâr Ahmed en-Nedvî (V-XV) tarafından tahkik edilerek *el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr* adıyla neşredilmiş (Bombay 1386-1403), ardından bir cilt ilâvesiyle Pakistan'da yeniden basılmıştır (Karaçi 1406/1986). *el-Musannef*'i Kemâl Yûsuf el-Hût *el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr* (I-VII, Beyrut 1409/1989) şeklinde neşretmiştir. Yine neşirler arasında Muhammed Abdüsselam Şahin'in 1995 yılında el-*Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr* isimli çalışması da anılabilinir. İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'i üzerinde yapılan son tahkikli neşir ise 2006 yılında *el-Musannef* adıyla Muhammed Avvâme tarafından hazırlanmış ve 26. cilt şeklinde Cidde'de basılmıştır.[133] Tezin tespit aşamasında İbn Ebû Şeybe'nin *el-Musannef*'i üzerine yapılan neşirler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda muhakkikin dipnotlarda müellifin râvileri hakkında bilgiler vererek ana kaynağa ulaşılmasını sağlaması, hadisin diğer kaynaklardaki yerinden söz etmesi, yine metinde geçen şahıs, mezhep, kabile ve yer adları gibi okuyucuya kolaylık sağlayacak önemli malumatlara yer vermesi açısından çalışma için Muhammed Avvâme'nin neşri tercih edilmiştir.

VII. ABDÜRREZZÂK VE İBN EBÛ ŞEYBE'NİN *KİTÂBÜ'L-MEGÂZÎ*'SİNDE ELE ALDIKLARI KONULARIN KRONOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde siyer-meğâzîye dair ele aldıkları konuları tarihsel sıralamaya uygun olarak tasnif etmemişlerdir. Ancak bununla beraber kendi içlerinde kronolojik bir şekilde işledikleri bazı konu başlıklarının olduğu da tespit edilmiştir. Bu durum Abdürrezzâk'ta Zemzem Kuyusu başlığı altındaki Mekke dönemi ile ilgili hadiseler ve Medine dönemi gazveleri olmak üzere iki yerde söz konusudur. İbn Ebû Şeybe'de ise sadece Medine dönemi ile ilgili gazvelerde görülmektedir.

Abdürrezzâk *Megâzî* kitabında Hz. Peygamber'in bi'set öncesi hayatı ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi olan verileri ilginç bir şekilde Zemzem Kuyusu başlığı altında özetlemiştir. Fil Vak'ası ile başlayıp Resûlullah'ın Medine'ye hicretine kadar olan olayları kronoloji belirtmeden ancak kronolojik sırasına göre anlattığı bu bölümde tek ve vazgeçilmez kaynağı tâbiîn döneminin seçkin siyer âlimlerinden olan İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Abdürrezzâk bahsi geçen İbn Şihâb ez-Zührî

[132] Yardım, "İbn Ebû Şeybe", 19/442.
[133] Mehmet Efendioğlu, "Musannef", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/238.

rivayetlerine, ondan hadis alan âlimler arasında ismi geçen hocası Ma‘mer b. Râşid’den almıştır. Abdürrezzâk, Zemzem Kuyusu başlığı altında sırasıyla şu konuları ele almıştır: Fil Vak‘ası, zemzem kuyusunun kazılması, Abdülmuttalib’in oğlu Abdullah’ı kurban etme yönündeki girişimi, Abdullah’ın Âmine ile evliliği, Resûlullah’ın sütannesinin yurdundaki günler ve şakk-ı sadr olayı, Allah Resûlü’nün Amcası Ebû Tâlib’le gerçekleştirdiği Suriye seyahati, Kâbe hakemliği yapması ve Hz. Hatice ile evliliği, bi‘set, Resûlullah’ın Varaka’yla görüşmesi, fetretü’l-vahy, davet, ilk Müslümanlar ve İsrâ-Mir‘ac.[134] Zemzem Kuyusu başlığı altında birbirinin peşi sıra zikredilen bu konular incelendiğinde aslında burada İbn Şihâb ez-Zührî’nin kronolojisinin yer aldığı tespit edilecektir. Bu kronoloji başta İbn İshâk-İbn Hişâm kanalıyla olmak üzere diğer siyer-megâzî âlimlerinin tasnifiyle günümüze gelen kronoloji ile ağırlıklı olarak bir uyum içindedir.

Abdürrezzâk, bi’set öncesi dönemle Resûlullah’ın bi’set sonrası hayatının Mekke dönemini Zemzem Kuyusu başlığı altında özetlemiştir. İbn Ebû Şeybe’nin *Megâzî* başlığı altında yer verdiği konularda ise böyle bir tararrufu söz konusu değildir. İbn Ebû Şeybe mezkûr konulardan sadece Fil vak‘ası, Allah Resûlü’nün Amcası Ebû Tâlib’le gerçekleştirdiği Suriye seyahati, Şakk-ı Sadr, bi‘set, Resûlullah’ın Varaka’yla görüşmesi, fetretü’l-vahy, davet, ilk Müslümanlar ve İsrâ-Mir‘ac olayına yer vermiş, diğerlerinden söz etmemiştir.

Abdürrezzak Medine dönemindeki gazveleri bir başlık altında toplamış ve şu sıralamayla ele almıştır: Hudeybiye, Bedir, Benî Nadîr, Uhud, Hendek, Benî Kurayza, Hayber, Mekke’nin fethi, Huneyn ve Tebük. Bu noktada Abdürrezzâk’ın tıpkı Mekke dönemi hadiselerinde olduğu gibi Medine dönemi gazvelerini işlerken de İbn Şihâb ez-Zührî’nin kronolojisini esas aldığı görülmektedir. Ancak bu kronoloji İslam tarihi kaynaklarındaki megâzî kronolojisinden farklılıklar arz etmektedir.

İbn Ebû Şeybe’nin *Kitâbü’l-Megâzî*’sinde ise Medine dönemindeki gazvelere oldukça geniş yer verilmiştir. İbn Ebû Şeybe *Megâzî*’sinde gazveleri işlerken şöyle bir sıralama takip etmiştir: Bedir, Uhud, Hendek, Benî Kurayza, Benî Mustalik, Hudeybiye, Hayber, Mekke’nin fethi, Tâif, Mute, Huneyn, Zûkared ve Tebük. İbn Ebû Şeybe’nin Meğâzî’sindeki mezkûr gazvelerin tasnifi, başta Vâkıdî ve İbn Sa‘d olmak üzere ilk dönem meğâzî müelliflerinin eserlerindeki kronolojiyle örtüşmektedir.

Her iki müellif de genel konu sıralamasını yaparken kronolojiyi esas almazken, Hz. Peygamber’in Mekke’deki hayatı, gazve ve seriyyeler gibi üst başlıklar altında ele aldıkları hadiseleri yer yer kendi içinde kronolojik olarak sıralamışlardır. Bu bağlamda İbn Ebû Şeybe’nin gazveleri ele

[134] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/313-329.

aldığı kısımda Abdürrezzâk'a nispetle kronolojik açından daha isabetli bir sıralama yaptığı görülmektedir.

VIII. ABDÜRREZZÂK VE İBN EBÛ ŞEYBE'NİN *KİTÂBÜ'L MEGAZÎ*'LERİNDEKİ MEVLİDİ'N-NEBÎ ÖNCESİNE DAİR RİVAYETLER

Siyer Hz. Peygamber'in hayatını ele alan bir ilim dalıdır. Bu durum konuya Allah Resûlü'nün velâdeti ile başlanması yönünde bir beklenti oluşturabilir. Ancak sürecin Hz. Peygamber'in doğumundan öncesine yani Câhiliye'ye götürülmesi siyer-megâzî yazıcılığında teşekkül döneminden itibaren benimsenmiş bir usuldür. Ne kadar uzağa götürülmesi gerektiği ile ilgili Câhiliye'ye yüklenen anlamlar üzerinden farklı tartışmalar yürütülmüştür.[135] İlk siyer megâzî müelliflerinden İbn İshâk'ın üç ana bölüme ayırdığı siyerinin günümüze eksik gelen *Kitâbü'l-Mübtede'* kısmı, süreci Hz. Âdem'den yani ilk insandan başlatarak İslam tarih yazıcılığına oldukça önemli bir bütüncül bakış kazandırmıştır. İslam tarihini Allah'ın fıtrat üzere muvahhid olarak yarattığı insanın tarihinin bir devamı şeklinde algılama üzerine kurulu bu anlayış, yüzyıllar geçip anlatılacak olaylar birikse de değişmemiş, simgesel olarak dahi olsa günümüze kadar devam ettirilmiştir.

Bir hadis âlimi olan Abdürrezzâk ile hadisçiliği ve tefsirciliğinin yanı sıra tarihçi olduğu da ifade edilen İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Musannef*'lerindeki *Kitâbü'l-Megâzî* incelendiğine ilk dikkati çeken, onların konuyu Allah Resûlü'nün velâdetinden öncesine yani Câhiliye'ye götürmedikleri, Allah Resûlü ile Hz. Âdem ve diğer peygamberler arasında herhangi bir bağlantı kurmadıklarıdır. Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sine "Abdülmuttalib'in Zemzem Kuyusu'nu Kazması" konusu ile başlamış, kitap boyunca üç tane uzak Câhiliye'ye, dört tane de Resûl-i Ekrem'in velâdetinin hemen öncesine dayanan başlığa yer vermiştir. Uzak Câhiliye ile ilgili olanlar "Ashâb-ı Kehf, Ashâb-ı Uhdûd" ve "Beytülmakdis'in İnşâ Edilmesi" başlıklarını taşımaktadır. Mevlidi'n-Nebî öncesi yaşananlarla ilgili başlıkları ise "Fil Vak'ası, Abdülmuttalib'in Zemzem Kuyusunu Kazması, Abdullah'ın Kurban Edilmesi Girişimi" ve "Abdullah'ın Âmine ile Evliliği"dir. İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sine Fîl Vak'ası ile başlamıştır. Esasen Fil Vak'ası İbn Ebû Şeybe'nin Mevlidi'n-Nebî öncesi ile ilgili yer verdiği tek konudur. Müellifimiz Allah Resûlü'nün doğumu, gençliği ve nübüvvet öncesi hayatına değinmeksizin, Fil Vak'ası'nın ardından *Kitâbü'l-Megâzî*'sine bi'setle devam etmiştir.

[135] Mustafa Fayda, "Câhiliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17-19.

A. Ashâb-ı Kehf

Ashâb-ı Kehf, Abdürrezzâk'ın *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer alan İsrâiliyyât kaynaklı rivayetler açısından oldukça önemli bir örnektir. İbn Ebû Şeybe'nin yer vermediği rivayet İsrâilî rivayetleriyle tanınan Yemenli tâbiî Vehb b. Münebbih kaynaklı olup Abdürrezzâk'a yine Yemenli bir tâbiî olan hocası Ma'mer b. Râşid aracılığı ile ulaşmıştır. Müellif, konu ile ilgili bir tane rivayete yer vermiştir. Bu rivayet incelendiğinde birisi Ashâb-ı Kehf adıyla meşhur olan gençlerin iman etmesi süreci ile ilgili, diğeri ise mağarada uyutulmaları ile ilgili olmak üzere iki farklı olay tespit edilmektedir.

Vehb b. Münebbih kaynaklı rivayette Ashâb-ı Kehf diye bilinen gençlerin iman etmelerine sebep olan süreç Hz. Îsâ'nın bir havarisi ile ilişkilendirilmiştir. Havârî, sonradan Ashâb-ı Kehf olarak meşhur olacak gençlerin yaşadığı putperest şehre yerleşmek ister. Ancak şehrin girişinde yer alan puta tapmayı reddettiği için yakınlarda yer alan bir hamamda işe başlar. Zamanla işletmeyi devralır ve hamama gelen gençlerle sohbete başlar. Gençler zamanla iman ederler. Bütün bunlar olurken şehrin kralının oğlu hamamı, gayri meşru gönül işleri için kullanmak istemektedir. Havari her ne kadar ona engel olmak istese de bunu başaramaz ve kralın oğlu, hamamda konakladığı bir gecenin sabahında yanındaki kadın ile birlikte ölü bulunur. Onları iman eden gençlerin öldürdüğü yönündeki söylentiler yayılınca da gençler kaçıp mağaraya sığınırlar.[136]

Hadisenin geri kalan kısımları, mağarada uyutulan yüzyıllar sonra uyandırılmaları, kendilerini bulan bir çobana alışveriş için verdikleri dirhemin dönemin salih olarak nitelendirilen kralının dikkatini çekmesi, kralın mağaraya girmek istemesi, ancak gençlerin yeniden uyutulmaları üzerine mağaranın bulunduğu yere kilise ve mescid inşa ettirmesi çerçevesinde ele alınmıştır.[137] Abdürrezzâk'ın yer verdiği rivayetlerde Ashâb-ı Kehf'i oluşturulan gençlerin sayısı, özellikleri, isimleri gibi konulara yer verilmemiştir. Rivayetlerde Kehf Sûresi'nin olayla ilgili âyetlerine yer verilmemiş, konu ile ilgili tefsir kitaplarında yer alan detayların zikredilmemiş olması da dikkat çekicidir.

B. Ashâb-ı Uhdûd

Ashâb-ı Uhdûd, Abdürrezzâk'ın *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer alan İsrâiliyât rivayetlerindendir. Burada da Hristiyanlarla ilgili bir rivayet Arap olmasına karşın Bizans topraklarında Hristiyan kültürüyle büyüyen Subeyb-i Rûmî'den gelmiş ve hadisenin gerçekleştiği düşünülen yer olan Yemen'de yetişen Ma'mer aracılığı ile Abdürrezzâk'a ulaşmıştır. Rivayetin, ilki, Burûc Sûresi'nde

[136] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/423-425.
[137] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/425-426.

sözü edilen Uhdûd ashâbının mezâlime uğramasına sebep olan olağanüstü bir dizi hadise ile ilgili, ikincisi bunların bir neticesi olmak üzere zalim bir hükümdarın gadrine uğrayan hıristiyanlarla olmak üzere iki farklı veçhesi mevcuttur. Rivayetin yer ve zaman bildirilmeyen ilk bölümünde isimsiz bir gencin manastırda yaşayan bir rahiple başlayan yakınlığı, sonunda kralı rahatsız eden bir boyuta ulaşır.[138] Öldürme girişimleri sonuçsuz kalınca genç krala, beni ancak çarmıha gerilmiş bir şekilde ok atarsan öldürebilirsin." demiştir. Neticede hadise daha da büyümüş, genç ölse de bu insanların akın akın Allah'a iman etmesine sebep olmuştur. Böylece kral, iman eden Necranlılar için ateş dolu hendekler kazdırmıştır. Abdürrezzâk rivayetindeki menkıbevi anlatım tarzı hadisenin gerçekleştiği dönemden sonraki gelişmelere de sirayet etmiş, rivayette Hz. Ömer döneminde mezarından çıkarılan mezkûr gencin cesedinin öldüğü hal üzere yani eli şakakları üzerinde ve bozulmamış olduğu ifade edilmiştir.[139] Abdürrezzâk, Ashâb-ı Uhdûd kıssasını esas aldığı rivayetinde Ashâb-ı Uhdûd'un kimler olduğunu, nerede ve ne zaman yaşadıklarını ve bu hadisesinin vuku bulduğu tarihi belirtmeden olayı zikretmiştir.

C. Beytülmakdis'in İnşâ Edilmesi

Abdürrezzâk *Musannef*'inin *Megâzî* kitabında İsrâiliyât kapsamında Hz. Süleyman ve onun döneminde Beytülmakdis'in inşasına ilişkin bir dizi rivayete yer vermiştir. Uzak geçmişe ilişkin olarak herhangi bir tarihî vesika ile desteklenemeyen bu rivayetler, sahâbî Katâde b. Nu'mân kaynaklı olup Abdürrezzâk'a hocası Ma'mer yoluyla nakledilmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde karşılığı bulunmayan bu başlık altında zikredilen rivayetler, İsrâiliyât'ın ruhuna uygun olarak Hz. Süleyman etrafında gelişen pek çok olağanüstü hadiseden bahsetmektedir. Bunlar, Hz. Süleyman'ın Beytülmakdis'i inşa etmekle emrolunması, inşaat sırasında Hz. Süleyman ile şeytanlar arasında yaşananlar, Hz. Süleyman'ın imtihana tabi tutulup mülkünü kaybetmesi ve sonra geri alması olarak sıralanabilir.[140] Abdürrezzâk'ın yer verdiği mezkûr rivayetler arasında Hz. Süleyman'la ilgili Kur'ân'da yer alan iki âyetin tefsiri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bunlar *"Andolsun biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik, sonra o yine eski haline döndü."*[141] âyetiyle "*Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir mülk (hükümranlık) bahşet! Şüphesiz lütfu sınırsız olan yalnızca sensin."*[142] meâlindeki âyettir. Uzak geçmişle ilgili bu hadiselerle ilgili rivayetlerde zaman ve mekâna ilişkin veriler aramak elbetteki muhaldir. Öte yandan

[138] Abdürrezzâk, *el-Muannef*, 5/421-422.
[139] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/422-423.
[140] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/426-428.
[141] *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, çev. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), Sâd 38/34.
[142] Sâd 38/35.

Beytülmakdis'in İnşâ Edilmesi başlıklı bölümde Beytülmakdis'in fizikî yapısı ya da inşâsı ile ilgili de herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.

D. Fîl Vak'ası

Ne zaman vuku bulduğuna ilişkin farklı rivayetler bulunan, umumiyetle Resûl-i Ekrem'in hayatını nesîli hesaplayanlara göre 569, nesîsiz hesaplayanlara göre ise 571 yılına tarihlendirilen Fil Vak'ası, Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'lerinde ilk sıralarda yer alan bir konudur.[143] Abdürrezzâk hadiseseyi Resûlullah'ın bi'set öncesi ve sonrası Mekke'deki hayatını kronolojik olarak özetlediği Zemzem Kuyusu başlığı altında ilk sırada incelemiş,[144] İbn Ebû Şeybe ise *Megâzî*'sinde fîl olayını ilk sırada işlemiştir. Fil Vak'ası ile ilgili dikkatleri çeken ilk husus, Abdürrezzâk'ın konuyu oldukça sınırlı, İbn Ebû Şeybe'nin ise ona nispetle detaylı ele almış olmasıdır. Öyle ki Abdürrezzâk konuyu tek bir rivayet çerçevesinde ele almışken İbn Ebû Şeybe, farklı tarîklerden gelen beş farklı rivayet etrafında anlatmıştır.

Abdürrezzâk'ın konu ile ilgili yer verdiği tek rivayette kaynağının hadis ve fıkıh konularının yanı sıra siyer yazıcılığında da son derece önemli bir isim olan İbn Şihâb ez-Zührî olması önemlidir. Abdürrezzâk, rivayeti, İbn Şihâb'dan hadis rivayet edenler arasında ismi zikredilen hocası Ma'mer b. Râşid'den almıştır. Abdürrezzâk'ın son derece muhtasar anlatımında Fil Vak'ası çerçevesinde fil ashabının Mekke'ye gelmesi, Abdülmuttalib'in Kâbe'yi koruması için Allah'a dua etmesi, neticede de helâk edilmelerinden söz edilmiştir.[145]

İbn Ebû Şeybe'nin konu ile ilgili beş farklı rivayetinden ikisi sahâbî kaynaklı olup Ebû Hüreyre (ö. 58/678) ve Abdullah b. Abbâs'a (ö. 68/687-688)'a dayanır. Geriye kalan üç rivayet ise tâbiîn döneminin önemli hadis ve tefsir âlimlerinden Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]) ve Ubeyd b. Umeyr'den (ö. ?) aktarılmıştır. Yani Abdürrezzâk'ın tâbiîn neslinden kaynağı İbn Şihâb ez-Zührî iken İbn Ebû Şeybe'ninkiler Saîd b. Cübeyr ve Ubeyd b. Umeyr'dir. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr kaynaklardan gelen rivayetleri naklettiği hocaları ise Ebû Muaviye, Muhammed b. Hâzım ed-Darîr (ö. 195/811), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816) ve Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb'dir (ö. 209/824). Hocaları arasında da Fil Vak'ası ile ilgili rivayetlerde Ebû Üsâme'nin üç rivayetle ön plana çıktığı görülür.

---

[143] Mustafa Fayda, "Fil Vak'ası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/71.
[144] "Zemzem Kuyusu" başlığının özelliği giriş kısmında "Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinde Ele Aldıkları Konuların Kronolojik Değerlendirilmesi" başlığı altında izah edilmiştir.
[145] Abdürrezzâk, *el-Musannef,* 5/313-314.

Sadece kaynakları açısından değil içerik açısından da İbn Ebû Şeybe'nin Fil Vak'ası bağlamında Abdürrezzâk'tan farklılaştığı dikkatleri çekmektedir. İbn Ebû Şeybe rivayetlerinde öncelikli olarak Habeş Kralı Ebû Yeksûm'un fillerle beraber Mekke'ye geldiği bildirilmiş, sonra da nasıl helak olduklarına ilişkin detaylar incelenmiştir. Bu noktada atılan taşların renk ve büyüklükleri, ebâbil kuşlarının renkleri ve neye benzedikleri ile ilgili tasvirlerin öne çıktığı, taşları nasıl taşıdıkları, taşların düşman üzerindeki etkileri ile ilgili detayların zikredildiği görülmektedir.[146] İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde öne çıkan bir diğer husus, Hz. Peygamber'in, olayın üzerinden uzun yıllar geçtikten, yani bi'setin ardından hicret vuku bulduktan sonra Medine'de irat ettiği bir hutbe sırasında Fil Vak'ası'na değinmiş olmasıdır. Mezkûr rivayette Hz. Peygamber'in hutbede fillerin Mekke'ye girememesi ve Mekkelilerin âkıbeti hakkında söylediklerine değinilmiştir.[147] İbn Ebû Şeybe'nin Fil Vak'ası anlatımındaki en önemli eksiklik, Ebû Yeksûm'u Ka'be'yi yıkma isteğiyle Mekke'ye getiren süreç hakkında bilgi vermemiş olmasıdır. Ebâbil kuşlarının attığı taşların şekil ve büyüklüklükleri ile ilgili son derece detaylı rivayetlere yer vermiş olan müellifimiz, sıra bu menfûr olayın öncesine, Fil Vak'ası'na zemin hazırlayan sebeplere geldiğinde sessiz kalmıştır. İbn Ebû Şeybe, Fil Vak'ası'nın Kureyş ve Abdülmuttalib gözünden anlatımına da rivayetlerinde hiç değinmemiştir.

E. Zemzem Kuyusunun Kazılması

Abdürezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde kapanmış bulunan Zemzem kuyusunun tekrar açılması mevzûsundan da söz etmiştir. Müellif hadiseyi "Zemzem Kuyusu" başlığı altında tek rivayetle işlemiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinden bu konuyla ilgili herhangi bir rivayete rastlanmamıştır. Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili tek rivayeti tâbiîn kaynaklı olup siyer-meggâzî âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî'ye dayanır. Abdürrezzâk'ın rivayetini aldığı hocası ise Zührî'nin meşhur talebelerinden Ma'mer'dir.

Abdürrezzâk'ın Zemzem kuyusu ile ilgili rivayetinde Abdülmuttalib'e gece rüyasında verilen emir üzerine oğlu Hâris ile beraber Zemzem kuyusunu yeniden açması ve sonrasında yaşanan hadiselerden söz edilmiştir. Söz konusu olan bu rivayete göre, Abdülmuttalib'in en büyük ve tek oğlu olan Hâris yetişkinlik çağına geldiği dönemde, bir gece Abdülmuttalib'e rüyasında kapalı olan zemzem kuyusunu açması emredilir. Abdülmuttalib uykusundan uyanır ve Allah'a rüyasını açık hale getirmesi için dua eder. İkinci kez gördüğü rüyada ise üstü kapalı halde gizli olan zemzem kuyusunun bulunduğu yer "kan ile işkembe arasında, karganın didiklediği yerde, karıncanın yuvasının yanında, kırmızı putun bulunduğu nokta" olarak tasvir edilir. Abdülmuttalib gördüğü bu rüyadan sonra zemzem kuyusunun bulunduğu yeri arayıp bulur ve Hâris ile beraber üstü kapalı olan kuyuyu kazmaya başlar.

[146] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/221-223.
[147] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/222.

Rivayetin devamında Kureyşlilerin, kuyuyu kazarken Abdülmuttalib ve oğlunun yanına gelerek tartışma çıkardıkları, eziyet ederek engel olmaya çalıştıkları anlatılmaktadır. Bunun üzerine henüz tek olan Abdülmuttalib, on oğlu olduğunda birisini Allah'a kurban edeceğini söyleyerek adakta bulunmuştur. Kazı esnasında gömülü halde kılıçlar bulan Abdülmuttalib, müşriklerin kılıçların kendilerine verilmesi yönündeki taleplerini "Bu kılıçlar Allah'ın evinindir." diyerek kesin bir şekilde reddetmiştir. Abdülmuttalib oğluyla beraber zemzem kuyusunu yeniden ortaya çıkarmış ve oraya bir havuz yaparak hacıların bu sudan içmesini sağlamıştır. Bir gece vakti Kureyşli bazı kıskanç kimseler tarafından bu havuz yıkılmış ve Abdülmuttalib tarafından yeniden onarılmıştır. Rivayetin devamında Kureyşlilerin havuza müdahalesinin sürmesi üzerine Abdülmuttalib'in Allah'a yakarışı ve Kâbe'de Kureyşlilere'e yaptığı uyarılar anlatılmaktadır.[148]

Abdürrezzâk'ın zemzem kuyusunun yeniden açılması konusunu işlerken olayın öncesine yani kuyunun kapanmasına sebep olan olaylara değinmemesi dikkat çekicidir. Oysa ki siyer-megâzî kaynaklarında bu konuyla ilgili oldukça detaylı bilgiler mevcuttur. Buna göre Hz. İbrâhim'in kendilerine bıraktığı az miktardaki su ve erzakın tükenmesi üzerine ıssız Mekke vadisinde oğlu İsmâil'in susuzluktan ölmesinden endişe eden Hâcer, Safâ ile Merve tepeleri arasında su aramaya başlar, gidiş gelişlerinin sayısı yediye ulaştığında Merve tepesinde iken oğlunu bıraktığı yerden bir ses işiterek Cebrâil tarafından kazılan topraktan su kaynadığını farkeder. Kur'an'da *"..ekin bitmeyen bir vadi.."* olarak nitelenen (İbrâhîm 14/37) çorak Mekke vadisinde kendilerine su ihsan ettiği için Allah'a şükreden Hâcer, bir taraftan zemzem suyundan içerken bir taraftan da çocuğunu emzirir. Zemzemin İsmâil'in topuklarını birçok defa yere vurması esnasında çıktığına dair rivayetlerin olduğu da bildirilmektedir. Nihayetinde zemzem toprak üstünde akan tek gözeli bir kaynak iken Hz. İbrâhim tarafından kuyu haline getirilir ve açılmasından itibaren Hâcer oğlu ile birlikte kuyunun çevresinde yaşamaya başlar. Yemen-Suriye güzergâhında seyahat eden Cürhümlüler'den bir kafile, yolculukları esnasında Mekke'nin kurulduğu yerde mola verdikleri bir sırada uzakta bir yerin üzerinde kuşların uçuştuğunu görünce bunun bir su kaynağına işaret olabileceğini düşünerek aralarından iki kişiyi oraya gönderirler. Böylece suyun varlığından haberdar olan Cürhümlüler Hz. Hâcer'in müsaadesiyle Mekke'ye yerleşirler. Bir müddet sonra Mekke'de çoğalan Cürhümlüler, zamanla ataları İbrâhim ile oğlu İsmâil'in sünnetini terkedip Allah'ın evine saygısızlık göstermeye, dışarıdan şehre gelenlere karşı kötü davranmaya başlayınca zemzem bir süre sonra çekilir. Sonrasında Cürhümlüler içine kıymetli eşyalarını attıkları Zemzem Kuyusu'nu kapatıp yerini belirsiz duruma getirirler ve ardından Yemen tarafına giderler. Asırlarca üzerinden sel sularının geçtiği zemzem kuyusu ise tamamen kapanır. Daha

[148]Abdürrezzâk, *el-Musannef,* 5/314-316.

sonrasında ise Zemzem kuyusunun Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib tarafından yeniden ortaya çıkarıldığı bildirilmiştir.[149]

Sonuç olarak Abdürrezzâk'ın Zemzem kuyusu ile ilgili yer verdiği rivayetin siyer-megâzî kaynaklarındaki bilgilere kıyasla oldukça eksik olduğu dikkatleri çekmektedir. Müellif rivayetini zemzem kuyusunun yeniden açılmasıyla sınırlamış, öncesinde yaşananlar ile sonrasına etkileri hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.

F. Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'ı Kurban Etme Yönündeki Girişimi

Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Abdülmuttalib'in zemzem kuyusunu kazarken karşılaştığı sıkıntılara karşı kendi çocuğunu kurban olarak adamasından söz etmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde yer vermediği bu hadiseyi Abdürrezzâk tek rivayetle işlemiştir. Abdürrezzâk konuyla ilgili rivayetini İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla hocası Ma'mer'den almıştır.

Müellif konuyla ilgili mezkûr rivayeti incelendiğinde Abdülmuttalib'in bir kadınla gerçekleştirmiş olduğu evlilikten on erkek çocuğunun dünyaya geldiği ve Allah'a olan adağını yerine getirmek amacıyla çocukları arasında çektiği kuradan söz edilmektedir. Bu olaya göre Abdülmuttalib'in çektiği kura en sevdiği oğlu olan Abdullah'a çıkmış ve bunun üzerine Abdülmuttalib, Abdullah ve yüz deve arasında kura çekmiştir. Kura yüz deveden birine çıkmış ve Abdülmuttalib deveyi kurban etmiştir.[150]

Siyer-megâzî kitapları incelendiğinde Abdürrezzâk'ın konuyu oldukça yüzeysel bir şekilde işlediğini söylemek mümkündür. Mezkûr kaynaklarda bildirildiğine göre Abdülmuttalib, zemzem kuyusunu yeniden ortaya çıkarıp onarması sırasında Kureyş kabilesinin diğer eşrafı tarafından rencide edilmiş ve o tarihte Hâris'ten başka oğlu olmadığı için müdafaasız kalmıştı. Bu sebeple, on erkek çocuğa sahip olduğu takdirde birini kurban etmeyi adamıştı. Bu arzusu gerçekleştikten sonra gördüğü bir rüya üzerine nezrini hatırlamış; kurban edilecek çocuğu belirlemek maksadıyla oğulları arasında kura çekmiş, kura o günkü oğullarının (veya aynı anadan doğanların) en küçüğü olan Abdullah'a çıkmıştı. Abdülmuttalib, oğlu Abdullah'ı kurban etmeye kalkışınca kendi kızları, diğer bir rivayete göre ise Abdullah'ın dayıları veya Kureyş'in ileri gelenleri bu olaya şiddetli tepki göstermişler ve böyle bir şey yaptığı takdirde bunun kendisinden sonra kötü bir âdet haline gelebileceğini hatırlatmışlar, ayrıca adak borcundan kurtulmak için Abdullah'ın yerine deve kurban etmenin daha

[149] Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Zemzem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/242-243.
[150] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/316-317.

uygun olacağını söylemişlerdir. Kaynakların çoğunda, bu çözümün Medineli bir arrâfe[151] tarafından teklif edildiğinin kaydedildiği söylenmektedir. Abdülmuttalib, o günkü örfe göre diyet olarak kabul edilen on deve getirtmiş, Abdullah ile develer arasında kura çektirmiş, fakat kura Abdullah'a çıkmış; deve sayısını onar onar artırarak kuraya devam etmiş, sayı yüze ulaşınca kura develere çıkmıştır. Bunun üzerine yüz deveyi kurban ederek çok sevdiği oğlu Abdullah'ı kurtarmıştır.[152]

G. Abdullah'ın Âmine ile Evliliği

Abdürezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Abdullah'ın Âmine ile evlenmesi konusuna da değinmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin yer vermediği başlıklardan bir diğeri olan Abdullah ile Âmine'nin evliliği meselesini Abdürrezzâk tek bir rivayetle incelemiştir. Mezkûr rivayet İbn Şihâb ez-Zühri kaynaklı olup, Ma'mer'den alınmıştır.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili rivayetine göre Kureyşli bir kadının çıkıp, Abdullah ile kimin evlenmek istediğini sorması üzerine, onunla Âmine evlenmiştir. Ancak bir süre sonra babası tarafından Yesrib'e gönderilen Abdullah orada vefat etmiştir. Râvi rivayetinde bu sırada Âmine'nin Resûlullah'a hamile olduğunu da belirtmektedir.[153] Mevzûyu özet bir şekilde aktaran Abdürrezzâk, hadisenin farklı bir yönüne işaret etmektedir. Tarihî kaynaklarda tercih edilen versiyona göre Abdullah, yakışıklılığı ve asaletinden dolayı birçok kadından aldığı evlenme tekliflerini reddetmiş, nihayet babasının teşebbüsü üzerine Vehb kızı Âmine ile evlenmiştir. Evliliğinin ilk üç günü Âmine'nin evinde geçmiştir. Akabinde ticaret maksadıyla yaptığı Şam (Gazze) seyahati dönüşünde hastalanmış ve Medine'de (Yesrib), babasının dayıları olan Adî b. Neccâroğulları yanında bir ay kadar hasta yattıktan sonra vefat etmiş, orada defnedilmiştir.[154]Abdürrezzâk bu evliliğin Kureyşli bir kadının yönlendirmesiyle olduğunu söylerken, siyer kitaplarında yer alan bilgiler babasının vesilesiyle Âmine ile evlendiğini bildirmektedir.

[151] "Olaylar arasındaki benzerlik ve ilişkileri tespit ederek geçmiş ve daha çok gelecek hakkında tahminde bulunan kişi."
[152] Bekir Topaloğlu, "Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/75.
[153] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/317.
[154] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 1/105-106; İbn Sa'd, *et-Tabakât",* 1/94-95.

BİRİNCİ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER'İN MEKKE'DEKİ HAYATI

1. Şakk-ı Sadr Hadisesi

Abdürrezzâk, *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Resûl-i Ekrem'in doğumundan Medine'ye hicretine kadarki elli üç yıllık döneme dair toplam on beş başlığa yer vermektedir. İbn Ebû Şeybe'nin Kitâbü'l-Megâzî'sinde ise bu sayı dokuzdur. Her iki müellifin ele aldıkları konular incelenip *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'ndeki Hz. Peygamber devri kronolojisine göre bir sıralamaya tabi tutulduğunda ele alınması gereken ilk başlık Şakk-ı Sadr hadisesidir.

Hz. Peygamber'in göğsünün yarılıp kalbinin çıkarılarak temizlenmesini ifade eden şakk-ı sadr olayı Abdürrezzâk ile İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde yer verdikleri konulardan biridir. Abdürrezzâk hadiseyi "Zemzem Kuyusu" başlığı altında "Abdullah ile Âmine'nin Evliliği" ile "Rahip Bahîrâ Hadisesi" konuları arasında işlemektedir. Abdürrezzâk'ın şakk-ı sadr mevzûsunu ele alırken olayın zamanına işaret ettiği de görülmektedir. İbn Ebû Şeybe ise konuyu "Resûlullah'ın Peygamber olarak Gönderilişi" başlığındaki nübüvvet ile ilgili rivayetler arasında ele almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin Şakk-ı Sadr hadisesini bi'set ile ilgili rivayetleri arasında işlemesi, olaylar arasında kronolojik sıralamayı dikkate almadığını göstermektedir. Bu noktada dikkatleri çeken diğer husus her iki müellifin de konuyu oldukça muhtasar olarak ele almalarıdır. Nitekim müellifler mevzûyla ilgili birer rivayet aktarmışlardır.

Abdürrezzâk'ın şakk-ı sadr mevzûsu hakkındaki rivayeti tâbiîn neslinden İbn Şihâb ez-Zührî'ye dayanır. Müellifimizin mezkûr rivayeti alırken kullandığı kaynak ise Ma'mer'dir Diğer müellifimiz İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili rivayeti ise sahâbî kaynaklı olup Enes b. Mâlik'den (ö. 93/711-712) aktarılmıştır. Enes b. Mâlik uzun yıllar Resûlullah'ın hizmetinde bulunup onun terbiyesiyle yetişmesinin yanı sıra Hz. Peygamber'in sevdiği ve takdir ettiği bir aileye mensup olması hasebiyle ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetini aldığı hocası ise Yunûs b. Muhammed'dir (ö. 207/822). Abdürrezzâk'ın rivayetini siyer-meğâzî âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî'ye dayandırması anlamlıdır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili rivayetleri incelendiğinde muhteva açısından bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Abdürrezzâk'ın anlatımında genel olarak Hz. Peygamber'in sütanneye verilmesi olayına değinilmiş, ardından da şakk-ı sadr hadisesine dair sınırlı bir açıklama yapılmıştır. Anlatıya göre Hz. Peygamber'in sütkız kardeşi endişe içinde annesinin yanına gelip bir grup insanın Resûlullah'ın karnını yardıklarını haber verir. Ardından sütannesi Resûlullah'ın yanına gelince onu rengi solmuş bir halde tek başına bulur. Nihayetinde sütannesi

Resûlullah'ın başına bir gelecek endişesiyle annesine teslim etmek üzere onu Mekke'ye götürür. Bunun üzerine Âmine onu teskin edip şöyle söyler: "Hayır, vallahi oğlum hakkında hiçbir şeyden korkma. Ben ona hamileyken ondan bir nur çıktı ki bu Şam saraylarını aydınlattı. Ben onu ellerini yere dayamış, başını semaya kaldırmış bir hâlde doğurdum." Râvî mezkûr rivayetin sonunda Resûlullah'ın sütanneden alındıktan bir müddet sonra Âmine'nin vefat ettiğini ve Resûlullah'ı dedesinin himayesi altına aldığı bildirilmiştir. Buna göre dedesinin vefatından sonrada Resûlullah'ın bakımını amcası Ebû Tâlib üstlenmiştir.[155]

Abdürrezzâk rivayetinde şakk-ı sadr dışında Resûlullah'ın sütannesinin yaşadığı bir başka hadiseden de söz edilmektedir. Buna göre Resûlullah Benî Sa'd b Bekir kabilesinden bir kadına emzirilmesi için verilmiştir. Resûlullah'ın sütannesi birgün Resûlullah ile beraber Ukaz çarşısına iner ve orada Hz. Peygamber'i bir kâhin görür. Kâhin Ukaz halkına "Bu çocuk her şeye sahip olacak onu öldürün" diye seslenir. Sütannesi çok korkar ancak Hz. Peygamber'e kimse zarar veremez.[156]

İbn Ebû Şeybe ise *Megâzî*'sinde sadece Resûlulullah'ın göğsünün yarılması hadisesinden söz etmiştir. Enes b. Mâlik'e nispetle aktarılan rivayete göre Resûlullah, çocuklarla beraber oynarken Cibrîl gelip onu yere serip göğsünü yarar. Ardından kalbini ve kalbindeki kan pıhtısını çıkartır ve "Bu şeytanın sendeki payıdır." deyip onun kalbini altın bir leğende zemzem suyuyla yıkar. Sonra da kalbini yerine koyar. Bu duruma şahit olan çocuklar ise korku içinde koşarak annelerinin yanına gelip "Muhammed öldürüldü." diye bağırışırlar. Bunun üzerine soluğu Resûlullah'ın yanına geldiklerinde onun renginin solmuş olduğunu görürler. Enes rivayetin devamında Resûlullah'ın göğsündeki dikiş izlerini bizzat gördüğünü de bildirmektedir.[157] Konuyla ilgili olarak Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde bazı çelişkili bilgilere rastlanmıştır. Bu bağlamda Abdürrezzâk'ın rivayetinde Resûlullah'ın karnının yarıldığı; İbn Ebû Şeybe'nin rivayetinde ise göğsünün yarıldığı söylenmektedir.

Siyer ve İslam tarihi kaynaklarında Hz. Peygamber'in risalet öncesi hayatının meşhur olayları arasında zikredilen şakk-ı sadr hadisesine Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'lerinde yer vermeleri önemlidir. İbn Ebû Şeybe konuyu doğrudan göğsün yarılması işlemi ile başlatıp ameliyatının nasıl gerçekleştiğini detaylıca anlatmıştır. Abdürrezzâk ise Allah Resûlü'nün sütanneye verilmesi, Benî Sa'd b. Bekir yurdunda yaşadıkları, Halîme'nin telaşlı bir şekilde Resûlullah'ı Mekke'ye getirmesi ve teselli edilerek yeniden geri gönderilmesi konularına değinmiştir. Bu durumda İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerine bakarak olayın yeri, zamanı, öncesi ve sonrası ile ilgili bilgi elde etmek mümkün görülmemektedir. Abdürrezzâk'ın seçtiği rivayetlerde ise bütün bu seyir açıkça tespit

[155] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/317-318.
[156] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/317.
[157] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/234-235.

edilmektedir. Sonuç olarak İbn Ebû Şeybe'nin şakk-ı sadr ile ilgili seçtiği rivayetlerden bu hadiseyi Allah Resûlü'nün çocukluğu sürecinde anlamlı bir yere yerleştirmek mümkün görülmemektedir.

2. Allah Resûlü'nün Amcası Ebû Tâlib'le Gerçekleştirdiği Suriye Seyahati

Hz. Peygamber'in henüz küçük yaştayken Şam seferi ve bu yolculuk esnasında bir rahip ile Hz. Peygamber arasında yaşananlar Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer verdikleri bir konudur. Abdürrezzâk hadiseyi "Zemzem Kuyusu" başlığı altında "Şakk-ı Sadr" ile "Resûlullah'ın Kâbe Hakemliği" konuları arasında incelemiştir. Burada Abdürrezzâk'ın kronolojik sıralamayı dikkate aldığı açıkça görülmektedir. İbn Ebû Şeybe ise konuyu "Resûlullah'ın Nübüvvet Öncesi Gördükleri" başlığındaki rivayetler arasında incelemiştir. Müellifler konuyla ilgili birer rivayet aktarmıştır.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili tek bir rivayeti tâbiîn kaynaklı olup İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) kanalıyla Ma'mer'den alınmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetinin kaynağı ise sahâbî neslinden Ebû Mûsâ el-Eş'arî'dir (ö. 42/662-63). Hayber'in fethi olan hicretin yedinci yılında Müslüman olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî yaş olarak Resûlullah'tan küçük biridir. Dolayısıyla bu yolculuk sırasında yaşanan hadiseleri Resûlullah'tan ya bizzat kendisi işitmiştir ya da başka bir sahâbîden aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetini aldığı hocası ise Abdurrahmân b. Gazvân Kurâd Ebû Nuh'dur (ö. 215/830). Mezkûr isimler arasında siyer-megâzî âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî dışındakiler muhaddis ve fakih olarak tanınmaktadır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin tahrîc ettikleri rivayetler incelendiğinde birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir. Konuyu oldukça muhtasar bir şekilde ele alan Abdürrezzâk henüz çocuk yaştayken Resûlullah'ın amcası Ebû Tâlib'in himayesine geçmesinden bahsettikten sonra konuyu, Hz. Peygamber'in amcası ile beraber yaptığı Şam seyahatine ilişkin rivayetlerle sürdürür. Şam yolu üzerinde Teymâ bölgesine geldiklerinde Teymâ Yahudilerinden bir rahip Hz. Peygamber'i görür ve Ebû Tâlib'e yeğeniyle ilgili bazı sorular sorar. Ebû Tâlib ile konuşan rahip, başına kötü işler gelebileceğini beyanla yeğenini Şam bölgesine götürmemesini söyler. Bunun üzerine amcası yeğenini alarak Mekke'ye geri döner.[158]

İbn Ebû Şeybe'nin Rahip Bahîrâ olayı hakkında aktardığı rivayette ise oldukça dikkat çekici ayrıntılara rastlanmıştır. Buna göre Ebû Tâlib ticaret için Resûlullah ve Kureyş'in bazı ileri gelenleri ile beraber Şam'a doğru yola çıkar. Rahibin bulunduğu yere vardıklarında yüklerini indirirler. Önceki yolculukları sırasında onlarla ilgilenmeyen rahip, bu defa yanlarına gelir ve aralarında gezinmeye

[158] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/318.

başlar. Sonra Resûlullah'ın elinden tutar, ona âlemlerin Rabbinin elçisi olduğunu ve Allah'ın onu âlemlere rahmet olarak gönderdiğini söyler. Rahibin bu sözü üzerine orada bulunan Kureyşli ihtiyarlar "Bunu nereden biliyorsun?" diye sorduklarında, rahip "Siz bu dağ yolundan inerken ne kadar ağaç ve taş varsa hepsi ona secde ettiler ki bunlar peygamberden başkasına secde etmezler. Yine ben onu kürek kemiğinin altındaki elmaya benzer nübüvvet mühründen tanırım." der. Geri dönüp yemek getirir ve yemeğe Resûlullah'ın da çağrılmasını ister. Rahip, Hz. Peygamber onlara doğru geldiğinde üzerinde gölge yapan bir bulut olduğunu görür. Hatta o yanlarına gelip oturduğunda yakınlarda olan ağacın gölgesi üzerine düşmüştür. Sonrasında rahip, Rumların onun peygamberlik özelliklerini fark edebileceklerini, bu durumda da zarar verebileceklerini söyler. Rum topraklarına götürmemeleri için ısrar eder. Ardından Kureyşlilere dönerek "Bu çocuğun velisi kimdir?" diye sorduğunda Ebû Tâlib " Benim." diyerek öne çıkar. Rahip Ebû Tâlib'e Hz. Peygamber'i Mekke'ye göndermesi için tekrar ısrar edince, Ebû Tâlib onu Hz. Ebû Bekir ve Hz. Bilâl ile beraber Mekke'ye geri gönderir. Rivayetin devamında ise rahibin Resûlullah'a yol azığı olarak kurabiye ve yağ verdiğine de değinilmektedir. Râvi bu rivayette Rahip ile Rum diyarından gelen dokuz kişi arasındaki konuşmadan da söz etmiştir.[159]

İbn Ebû Şeybe'nin tahrîc ettiği rivayette üzerinde durulması gereken en önemli husus "Ebû Tâlib Resûlullah'ı Hz. Ebû Bekir ve Hz. Bilâl ile beraber Mekke'ye geri gönderdi." ifadesiyle ilgilidir. Hicretten kırk yıl önce yaklaşık olarak 581 yılında doğduğu bilinen Bilâl-i Habeşî'nin Şam seyahatine katılmış olduğunu söylemek zordur. Zirâ Hz. Bilâl'in bu yolculuğun yapıldığı tarihte doğup doğmadığı hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak doğmuş olduğu kabul edilse bile böyle bir yolculuğa çıkacak yaşta olmadığı aşikârdır. Rivayette Hz. Bilâl'in isminin Hz. Ebû Bekir'le anılması bi'set sonrası için oldukça anlamlıdır. Çünkü Ebû Bekir Bilâl'i, Müslüman olduğu için ona işkence eden Ümeyye b. Halef'ten satın almıştır. Ama bu bağlantı Allah Resûlü'nün amcasıyla on-on iki yaşlarında iken gerçekleştirdiği Şam seyahati için bir şey ifade etmemektedir. Çünkü o dönemde Bilâl, henüz Ebû Bekir tarafından satın alınmamıştır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin tahrîc ettikleri rivayetlerin ortak noktası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib ile beraber Suriye seyahatine çıkması ve bu yolculuk sırasında bir din adamıyla karşılaşılmasıdır. Din adamının ismi iki müellifin eserinde de zikredilmemiştir. Abdürrezzâk'a göre görüşme Teymâ Bölgesi'nde Yahudi bir din adamı ile Allah Resûlü arasında gerçekleşmiştir. İbn Ebû Şeybe ise olay mahalini açık olarak belirtmeyip "rahibin bulunduğu yer" şeklinde üstü kapalı bir şekilde zikretmiş, Hristiyan olduğu söylediği rahibin adını zikretmemiştir. Çocukluğu ve gençliği döneminde Allah Resûlü'nün Hristiyan ve Yahudi din adamlarınca zaman

[159] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/224-225.

zaman teşhis edildiğine dair siyer ve islâm tarihi kaynaklarında pek çok nakil mevcuttur.[160] Allah Resûlü'nün amcasıyla on-on iki yaşlarında iken Suriye'ye gerçekleştirdiği ticari bir sefer sırasında Busrâ'da Rahip Bahîrâ ile karşılaşması içlerinde en meşhurlarıdır. Mezkûr rivayetlerde Suriye'ye giden ticaret kervanı içinde amcası Ebû Tâlib ile beraber Hz. Peygamber'in de yer aldığı ve bu kafilenin her zamanki gibi Busrâ'da, Bahîrâ diye bilinen münzevi rahibin manastırı yanında konakladığı bildirilmektedir.[161] Siyer-megâzî eserlerinde yer aldığı şekliyle içeriği, takdim şekli, neye hizmet ettiği, gerçekte ne olmuş olabileceği çokça tartışılmış bu rivayetler incelediğimiz iki hadis eserinde başka özellikler kazanmıştır. Abdürrezzâk'ın tahrîc ettiği rivayette Benî Teymâ yurdu denilerek Mekke ile Suriye arasındaki oldukça geniş bir alana işaret edilmesi, görüşülen kimsenin rivayet edilenin aksine Yahudi âlimi olması önemli bir farktır. İbn Ebû Şeybe rivayetinde ise Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib tarafından Hz. Ebû Bekir ve Bilâl'le geri gönderildiğinin bildirilmesi açık bir anakronik müdahaleye işaret etmektedir. Rahip Bahîrâ hadisesindeki bulut, bölgeleme gibi arkaik motiflerden bağımsız olarak siyer-megâzî müelliflerinin Allah Resûlü ile onun geleceğini kutsal kitaplarında okuyan Hristiyan ve Yahudi âlimlerle karşılaşmasına dair rivayetleri Câhiliye döneminin genel konsepti içinde bir hakikate işaret etmeleri sebebiyle önemlidir. Bunlar içerisinde İbn Ebû Şeybe'nin seçerek tercih ettiği versiyon ise açık bir şekilde İslâm sonrası dönemde şekillendirilmiştir. Hadisçi kendisine ulaşan rivayeti senet açısından yeterli görüp nakeledebilecekken, tarihçinin buradaki Ebû Bekir-Bilâl ilişkisi ile ilgili başka nakillere ya da değerlendirmelere yer vermesi beklenir. Bu durum İbn Ebû Şeybe'nin tarihçi kimliği ile ilgili değerlendirme yapılırken muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Resûlullah'ın Hz. Hatice ile Evliliği ve Çocukları

Resûlullah'ın Hatice bint Huveylid ile evlenmesi Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde yer alan konulardan biridir. Abdürrezzâk mevzûyu "Zemzem Kuyusu" başlığı altında "Allah Resûlü'nün Suriye Sehayati" ile "Bi'set" konusu arasında işlemiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde yer vermediği konu ile ilgili Abdürrezzâk İbn Şihâb ez-Zührî'den gelen tek bir rivayete yer vermiştir.

Abdürrezzâk'ın tahrîc ettiği İbn Şihâb ez-Zührî kaynaklı rivayete göre Resûlullah'ın Hz. Hatice ile evliliği şu şekilde gerçekleşmiştir: Evlenme çağına gelen Hz. Peygamber'in fazla bir malı yoktur. Hatice bint Huveylid Tihâme'deki Hubâşe Panayırı'na göndermek üzere Hz. Peygamber'i ve Kureyş'ten ismi zikredilmeyen bir kimseyi işçi olarak tutar. Müstakbel eşinden "Hatice'den daha hayırlı bir işveren görmedim." diye söz eden Hz. Peygamber, Tihame'den döndükten sonra

[160] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 1/204-205.
[161] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 1/180-181.

arkadaşıyla beraber Hatice'nin yanına giderler. Oraya vardıkları zaman Hatice'nin yanına kadın bir kâhin gelir. Kâhin "Bu Muhammed midir? Vallahi o talip olmak için geldi." deyince Hz. Peygamber bu duruma itiraz eder ve bunun için gelmediğini söyleyerek arkadaşıyla beraber oradan ayrılır. Bunun üzerine arkadaşı "Hatice'yi istemekten utanıyor musun?" deyip şöyle ekler: "Vallahi Kureyşli her kadın seni ona denk görür." İkinci kez Hatice'nin yanına gittiklerinde kâhin yine oraya gelir ve aynı şekilde "Bu Muhammed midir? Vallahi o talip için geldi." deyince Hz. Peygamber bu kez bunu onaylar. Hz. Hatice ve o esnada yanında olan kız kardeşi bu durumu onaylar. Ardından Hz. Hatice kız kardeşiyle beraber babaları Huveylid b. Esed'in yanına gider. Sarhoş bir halde olan Huveylid'in yanına vardıkları zaman, kız kardeşi babasına Hz. Peygamber'in kızına talip olduğunu ve Hz. Hatice'nin buna razı olduğunu haber verir. Kızı Hatice'nin bu evliliğe razı olduğunu gören babası, onu Hz. Peygamber ile evlendirir. Bu rivayete göre Huveylid, sabah ayıldığı zaman Hatice tarafından sarıya boyanan sakallarını ve üzerine Hz. Peygamber tarafından giydirilen elbiseyi görünce şaşırmış ve bu durumu sormuştur. Hatice'nin kız kardeşi ise babasına bu elbisenin kardeşinin oğlu olan Muhammed tarafından giydirildiğini ve onun Hatice ile evlenip zifafa girdiğini söyler. Huveylid duyduklarını inkâr etmiş ancak daha sonra kabullenmiştir.[162]

Abdürrezzâk'ın rivayetinin devamında bu evlilikten Zeyneb, Fâtıma, Rukiyye, Ümmü Külsûm adında dört tane kız çocuğunun dünyaya geldiği anlatılmış, erkek çocukları ile ilgili ihtilaflara yer verilmiştir. Buna göre Kâsım'ın Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den olan tek çocuğu olduğunu iddia edenler olduğu gibi Kâsım ve Tâhir isminde iki erkek çocukları olduğunu ifade edenler de mevcuttur. Rivayette son olarak Hz. Peygamber'in yavaş yavaş tehannüse yani inzivaya çekilmeye meylettiği anlatılmıştır.[163]

Abdürrezzâk'ın Resûlullah'ın Hz. Hatice ile evliliği ile ilgili rivayeti incelendiğinde siyer-megâzî kaynaklarında yer alan bazı bilgilerle örtüşmeyen noktaların olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri bu evlilik teklifini hangi tarafın yaptığıyla ilgilidir. Abdürrezzâk'ten gelen rivayette bizzat Resûlullah'ın Hz. Hatice ile evlenmek isteğini beyan ettiği bildirilmektedir. Siyer-megâzî rivayetlerinde genel kabul gören rivayet ise teklifin Hz. Hatice'den geldiği yönündedir. Hz. Hatice çevresinde üstün ahlâk sahibi ve güvenilir bir genç olarak bilinen Hz. Muhammed ile ortaklık anlaşması yapar ve kölesi Meysere'yi de hizmetine vererek Resûlullah'ın Şam'a (Suriye) gitmesini ister. Dönüşte başarılı bir tâcir, dürüst ve doğru sözlü bir insan olduğunu gördüğü, Meysere'den ahlâkı ve davranışları hakkında bilgi aldığı, bütün bu özellikleri sebebiyle kendisine hayran kaldığı Hz.

[162] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/320-321.
[163] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/321.

Muhammed'e evlenme teklif eder ve teklifi kabul edilir.[164] Abdürrezzâk'ın siyer-megâzî kaynakları ile ters düştüğü diğer bir konu ise Resûlullah ile evlenmesi için Hz. Hatice'nin kimden izin istediği hakkındadır. Abdürezzâk'ın Zührî'den aktardıklarına göre Resûlullah bizzat Hz. Hatice'yi babası Huveylid'den kendisi istemiştir. İbn Sa'd ve Vâkıdî gibi ilk dönem siyer-megâzî müellifleri ise Hz. Hatice'nin babasının Ficâr Savaşları'ndan önce öldüğüne işaret ederek Hz. Hatice'nin amcası Amr b. Esed'den istendiğini söylemektedirler.[165] Ebû Tâlib, kardeşleri ve Hz. Muhammed'in hazır bulunduğu ve Hatice'nin evinde gerçekleştirilen toplantıda Ebû Tâlib, Amr b. Esed'den yeğeni Muhammed için Hatice'ye tâlip olduğunu söyler. Amr'ın da razı olması üzerine nikâh akdi yapılır.[166] Abdürrezzâk ayrıca Resûlullah ile Hz. Hatice'nin evlilik tarihi ve evlilik yaşları gibi konulara da değinmemiştir. Elbette bunlar siyer-megâzî yazıcılığı açısından eksik olarak kabul edilebilecek özelliklerdir. Abdürrezzâk, muhtemelen kaynağı bir siyer-megâzî müellifi yani İbn Şihâb ez-Zührî olduğu için, Allah Resûlü'nün Hatice ile evlenmesini, bir muhaddisten beklenmeyecek rivayetler ve kurgusal bir sıralama ile oldukça etraflı işlemiştir. Allah Resûlü'nün Hz. Hatice ile evliliği hayatının dönüm noktalarından birisidir. Kurulan bu yuvadaki uyum, birliktelik, ortak değerler, ortak yaşam, sevgi, saygı, nezaket gibi unsurlar İslam tarihi boyunca Müslümanlara yaptıkları evliliklerde ilham olmuştur. Siyer-megâzî kitapları Hz. Hatice'nin bi'set öncesi ve sonrasında Allah Resûlü'ne verdiği kayıtsız şartsız desteği anlatan, buna karşılık Allah Resûlü'nün Hz. Hatice'ye olan sevgisine ve vefasını ortaya koyan rivayetlerle doludur. Muhaddis Abdürrezzâk bu denli çok detay vermişken, tarihçi olma ihtimalinden söz edilen İbn Ebû Şeybe'nin Allah Resûlü'nün hayatında son derece önemli olan bir hadisenin başlangıç noktasına yani Hz. Hatice ile evliliğine hiç değinmemiş olması dikkate değerdir.

4. Resûlullah'ın Kâbe Hakemliği

Abdürrezzâk *Megâzî*'sinde Resûlullah'ın risâlet öncesi hayatına dair önemli konulardan bir diğeri olan Kâbe hakemliğine yer verir. Müellif hadiseyi "Zemzem Kuyusu" başlığı altında "Resûlullah'ın Suriye Seyahati" ve "Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile Evliliği" konuları arasında bir rivayetle işlemiştir. Rivayeti tâbiîn kaynaklı olup İbn Şihâb ez-Zührî'den (ö. 124/742) aktarılmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Allah Resûlü'nün Kâbe hakemliği ile ilgili tek bir cümle tespit etmek mümkün değildir.

Abdürrezzâk'ın Resûlullah'ın Kâbe hakemliği meselesiyle ilgili tahrîc ettiği rivayet incelendiğinde Kâbe'nin yeniden inşası ve Hacerülesved ile ilgili kabileler arasında çıkan tartışmadan söz edildiği görülmektedir. Söz konusu olaya göre Hz. Peygamber buluğ çağına ulaştığı zaman, bir

[164] M. Yaşar Kandemir, "Hatice", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/465.
[165] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 1/187-192; İbn Sa'd, e*t-Tabakât",* 1/94-95.
[166] Kandemir, "Hatice", 16/465.

kadın Kâbe'nin yanında buhur yakar. Bu buhurdan çıkan kıvılcımlar Kâbe'nin örtüsüne sıçrar ve yangına sebep olur. Kureyşliler Kâbe'yi yıkma konusunda istişare ederler ancak kimse bunu yapmaya yanaşmaz. Bunun üzerine Velîd b. Mugîre ayağa kalkarak onlara "Yaptığınız işin amacı iyilik mi kötülük mü?" diye sorup, halktan iyilik cevabını alınca "Allah, ıslah edenleri helak etmez." diyerek Kâbe'yi kendisinin yıkacağını söyler ve "Ey Allah'ım! Bizim ıslah etmekten başka bir amacımız yoktur." diyerek onu yıkmaya başlar. Kureyşliler Kâbe'yi yıktıktan sonra Velîd'in başına korktukları azabın gelmediğini görünce onunla beraber işe girişirler. Kâbe'yi yıktıktan sonra onu Hacerülesved'in konulacağı yere kadar yeniden inşa ederler. Hacerülesved taşını kimin yerine koyacağı konusunda anlaşmazlık çıkar ve aralarında en yaşlı olan kimse "Kapıdan ilk giren aramızda hakem olsun, aramızdaki bu anlaşmazlığı halletsin." önerisinde bulunur. Kapıdan ilk olarak Hz. Peygamber girer ve onlara hakem olur. Hz. Peygamber üzerindeki siyah beyaz çizgili elbisesini çıkarır ve yere serer. Daha sonra Hacerülesved'i elbisenin üzerine koyar ve bütün kabile reislerine elbisenin bir ucundan tutmalarını sonra da kaldırmalarını emreder. Hep beraber Hacerülesved'i kaldırırlar ve Hz. Peygamber onu yerine koyar. Rivayetin devamında, Mekke halkının Hz. Peygamber'e duydukları güvenden dolayı vahiy gelmeden önce Onu "el-emin" olarak isimlendirdiklerine de vurgu yapılmaktadır.[167] Abdürrezzâk, Allah Resûlü'nün Kâbe hakemliği meselesini, hadisçi kimliğinden beklenenin üzerinde bir kurgu ve anlatımla ele almıştır. Yine de siyer-megâzî kitaplarında yer alan bazı hususların eksik bırakıldığı görülmektedir. Bunlar, Kâbe'nin sel sularından dolayı zarar görmesi, Kâbe binasının yapımında Bizans gemisinin kerestelerinin kullanılması, inşaat için Bizanslı bir mimardan yararlanılması ve Allah Resûlü'nün bu tamirata bizzat taş taşıyarak katılması tespit edilen önemli eksikliklerdir.

Abdürrezzâk'ın Zemzem Kuyusunun açılması başlığı altında Allah Resûlü'nün doğumundan hicretine kadarki hayatını ele alırken yer verdiği rivayetler kronolojiktir. Bu durumda Abdürrezzâk, Resûlullah'ın Ka'be hakemliğini Hz. Hatice ile olan evliliğinin öncesine yerleştirmiş olmaktadır. Abdürrezzâk'ın mezkûr başlık altındaki en önemli kaynağı ilk siyer-megâzî müelliflerinden İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Bu durumda Abdürrezzâk'ın Mekke dönemi kronolojisinin aynı zamanda İbn Şihâb ez-Zührî'nin kronolojisi olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Bu, bugün ulaştığımız kronolojik sıralamaya ters düşen bir tarihlendirmedir. Bilindiği üzere İbn Sa'd, İbn Hişâm ve İbn İshâk gibi önemli siyer-megâzî müelliflerinin eserlerinde Kâbe'nin, Resûlullah'ın Hz. Hatice ile evliliğinden yaklaşık olarak on yıl sonra yeniden inşa edildiği ifade edilmiştir.[168] Abdürrezzâk'ın Resûlullah'ın Kâbe Hakemliği başlığı altında yaptığı sıralama ve verdiği bilgiler siyer-megâzî yazıcılığı açısından son derece önemli sonuçlar doğurmakta iken İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde böyle bir başlığa hiç yer

[167] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/318-319.
[168] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* 1/192-195; İbn Sa'd, *et-Tabakât",* 1/133.

vermediği görülmektedir. Elbette bu, *Kitâbü'l-Megâzî* özelinde İbn Ebû Şeybe'nin tarihçi kimliği için önemli bir eksikliktir.

5. İlk Vahiy Sırasında Allah Resûlü'nün Kaç Yaşında Olduğu Meselesi

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde "Resûlullah'ın Nübüvvet Öncesi Gördükleri" başlığının ardından "Nübüvvet" konusuna geçmeden önce "Allah Resûlü'nün İlk Vahiy Sırasında Kaç Yaşında Olduğu" meselesini ele almıştır. Müellifimiz bu kısımda dokuz rivayet nakletmiştir. Abdürrezzâk'ın *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde böyle bir başlık yer almadığı gibi karşılaştırma yapılabilecek paralel bir rivayete rastlamak da mümkün değildir.

İbn Ebû Şeybe'nin, bi'set sırasında Resûlullah'ın kaç yaşında olduğu, bi'set sonrasında Mekke'de kaç yıl, Medine'de kaç yıl yaşadığı ve vefât ettiğinde kaç yaşında olduğuna ilişkin yer verdiği dokuz rivayetten[169] yedi tanesi sahâbî kaynaklı olup altısı İbn Abbâs'a, bir tanesi ise Enes b. Mâlik'e dayandırılmıştır. Kalan iki rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup bir tanesi Saîd b. Müseyyeb'e, diğeri ise Hasan-ı Basrî'ye dayandırılmıştır. Hz. Peygamber'in yaşı ve bi'set sonrası Mekke ve Medine'deki ikâmet süreleri ile ilgili bir konuda gelen rivayetlerin önemli bir bölümünün İbn Abbâs kaynaklı olması önemlidir. Bilindiği üzere İbn Abbâs, siyer-megâzî yazıcılığında oldukça önemli isimlerden birisi olup Hz. Peygamber'in megazîsine dair sahifeleri olduğu ve günün belirli kısımlarını megâzî derslerine ayırdığı bilinmektedir.[170] İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr rivayetleri naklettiği kişiler, Abde b. Süleyman (ö. 187/803), İbn Uleyye (ö. 193/809), Ebû Muâviye (ö. 195/811), Abdullah b. Nümeyr (ö. 199/814), Ebû Bekr Hüseyin b. Ali (ö. 204/819) Yezîd b. Harun (ö. 206/821) ve Hâlid b. Mahled (ö. 213/828) şeklinde sıralanabilir. Mezkûr kişilerin tamamı hadisçi olup aralarında siyer-megâzî açısından özel olarak dikkat çekilmesi gereken bir isim bulunmamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin Resûlullah'ın yaşı ve Mekke-Medine'de geçirdiği sürelere ilişkin zikrettiği rivayetler arasında İbn Abbâs kaynaklı olanlar incelendiğinde, iki farklı hesaplama ile karşı karşıya kalınmaktadır. İlkine göre Resûlullah vahiy aldığında 40 yaşında olup Mekke'de geçen 13 ve Medine'de geçen 10 yılın ardından 63 yaşında vefat etmiştir. İkincisine göre ise vahiy aldığında 45 yaşında olan Resûlullah, Mekke'de ve Medine'de geçen onar yıllık ikâmet sürelerinin ardından 65 yaşında iken vefat etmiştir. İlaveten, İbn Abbâs'tan gelen rivayetler içerisinde Resûlullah'ın vahiy aldığında 40 yaşında olmasına karşın Mekke'de 15, Medine'de 10 yıl süren ikametinin ardından yine 65 yaşında vefat ettiğini bildiren bir versiyon da mevcuttur. Yine bu rivayetler içerisinde ismi

[169] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/228-230.
[170] Mustafa, Fayda, "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları", *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1985), 360.

zikredilmeyen bir kimse ile diyaloğunda İbn Abbâs'ın, 10 yıl Mekke 10 yıl da Medine ifadesini doğru bulmayıp 15 yıl Mekke, 10 yıl da Medine'de kaldığını bildirdiği ifade edilmiştir. Saîd b. Müseyyeb rivayeti hesaplamayı, vahiy aldığında 43 yaşında olan Resûlullah'ın 10 yıllık Mekke, 10 yıllık da Medine döneminin ardından 63 yaşında vefat ettiği şeklinde gerçekleştirerek dördüncü bir versiyon eklemiş, Enes b. Mâlik rivayetinde ise kırklı yaşlarının başında vahiy alan Resûlullah'ın onar yıllık Mekke ve Medine ikametlerinin ardından altmışlı yaşlarının başında vefât ettiği bildirilmek suretiyle beşinci bir formül ileri sürülmüştür.[171]

İbn Ebû Şeybe'nin Resûlullah'ın bi'set yaşı çerçevesinde yer verdiği rivayetler siyer-megâzî kronoloji açısından son derece önemlidir. Bunların önemli bir kısmının siyer-megâzî yazıcılığında oldukça önemli bir yeri olan İbn Abbâs'tan gelmiş olması oldukça anlamlıdır. Öte yandan bizzat İbn Abbâs'a dayandırılan rivayetlerde Resûlullah'ın bi'set yaşı, Mekke ve Medine'de geçirdiği süre ve vefât yaşına ilişkin üç farklı versiyon zikredilmiş olması manidardır. Bugün tercih edilen 40+13+10=63 formülasyonu, konu ile ilgili dokuz rivayetten yalnızca ikisinde yer almaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inden önce konu ile ilgili eser veren İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi önemli dört isim vardır. Bunlar bu formülasyonlardan birini tercih ederek Resûlullah'ın hayatını yazmıştır. Bu durumda İbn Ebû Şeybe'nin siyer-megâzî yazıcılığının henüz şekillenmeye devam ettiği erken sayılabilecek bir dönemde müstakil başlık atarak tüm bu farklı formülasyonları bir arada görmemizi sağlamış olması önemlidir. Çünkü İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd'ın eserlerinde rivayetler açıkça zikredilmemekte, müellif kendi tercihine göre bir kurgu yapıp olayları sıralamaktadır. Abdürrezzâk'ın böyle bir tasarrufu bulunmamaktadır. Öte yandan İbn Ebû Şeybe bu konuyu tam anlamıyla bir hadisçi gibi ele almış, birbirini nakzeden rivayetleri peş peşe sıralamakla yetinmiş, değerleri ile ilgili görüş bildirmemiş, herhangi bir tercihte de bulunmamıştır. Elbette bu durum onu, rivayetleri bir başlık altında toplaması açısından Abdürrezzâk'tan farklı bir yere konumlandırmaktadır. Aslında İbn Ebû Şeybe, "Resûlullah'ın Vahiy Esnasındaki Yaşını" ele aldığı bu kısımda konuya bir hadisçi gibi yaklaşarak tarihçilere malzeme sağlamıştır. Ayrıca bugün İslam tarihçilerinin sıklıkla tartıştığı, ilk siyer-megâzî müelliflerinin neye göre kronolojilerini oluşturdukları sorusuna ilham verici bir cevap vermektedir. Onun Allah Resûlü'nün vahiy yaşı ile ilgili bir hadisçi hassasiyeti ile yaklaşıp sadece aktarmakla yetindiği bu dokuz rivayet, ilk siyer-megâzî müelliflerinin benzer rivayetleri eleyip kendilerince bir kurgu oluşturdukları sürece dair meraklarımızı daha da arttırmaktadır.

[171] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/228-230.

6. Vahyin Gelmesi

Resûlullah'ın ilk kez vahye muhatap olmasına ilişkin rivayetler hem Abdürrezzâk'ın hem de İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer almaktadır. Bu noktada en önemli fark Abdürrezzâk'ın konuyu "Zemzem Kuyusunun Açılması" genel başlığı altında hicrete kadar olan olayları sıraladığı kısımda ele almasına karşılık İbn Ebû Şeybe'nin müstakil bir başlık altında incelemesidir. Buna göre İbn Ebû Şeybe konuyu "Resûlullah'ın Peygamberlik Yaşı" ile "Kureyş'in Resûlullah'a Yaptığı Eziyetler" bahisleri arasında "Resûlullah'ın Peygamber Olarak Görevlendirilmesi" başlığı altında detaylandırmıştır. Abdürrezzâk, İlk Vahiy konusunu kronolojik olarak "Allah Resûlü'nün Hz Hatice ile Evliliği" ve "Fetret-i Vahiy" konuları arasına yerleştirmiştir. Abdürrezzâk'ın iki rivayetine karşılık İbn Ebû Şeybe'nin altı farklı senet zinciriyle konuyu ele aldığı tespit edilmektedir.

Abdürrezzâk'ın konu ile ilgili rivayetleri Hz. Âişe ve Câbir b. Abdullah kaynaklıdır. Onlardan gelen rivayetler İbn Şihâb ez-Zührî- Ma'mer b. Râşid kanalıyla Abdürrezzâk'a ulaşmıştır. Bilindiği üzere Câbir b. Abdullah ensardan olup bi'setten üç yıl önce 607'de Medine'de dünyaya gelmiştir. Hz. Âişe ise bi'set sırasında hayatta olmayıp bi'setten dört yıl sonra Mekke'de dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla her iki râvinin de Resûlullah'a ilk vahyin gelmesi ile ilgili kendi gözlemlerine dayanmaları mümkün değildir. Resûlullah'tan ya da başka sahâbîlerden işittikleri bilgileri aktardıkları anlaşılmaktadır. Burada zikredilmesi gereken bir diğer önemli husus her iki sahâbînin de yaşlarının oldukça genç olmasıdır. Bu durum, mezkûr isimlerin gerek kendi gözlemlerine gerekse sahâbîlerden duyduklarına dayalı nakilleri, Resûlullah'ın vefatının ardından uzun yıllar onu görmeyen ya da tanımayan kimselere aktarma fırsatı vermiştir. Bu noktada ümmehâtü'l-mü'minînden olan Hz. Âişe'nin yeri zaten son derece özel olup detaylandırmaya gerek yoktur. Câbir b. Abdullah ise en çok hadis rivayet eden sahâbîlerden birisi olarak Resûlullah'ın siyer ve megâzîsi ile ilgili pek çok değerli bilginin gelecek nesillere aktarılmasına öncülük etmiştir. Abdürrezzâk'ın tâbiîn neslindeki kaynağının İbn Şihâb ez-Zührî olması diğer pek çok konuda olduğu gibi bi'set konusunda da kendisine ayrıcalık kazandırmaktadır.

Konuyu müstakil bir başlık altında ele alan İbn Ebû Şeybe'nin yer verdiği altı rivayetten yalnızca bir tanesinin sahâbî kaynaklı olması önemlidir. Üstelik de söz konusu tek sahâbî, Abdürrezzâk'ın da kaynağı olan Câbir b. Abdullah'tır. İbn Ebû Şeybe'nin tâbiîn nesli kaynakları arasında, Hz. Peygamber döneminde doğan yani vefat ettiği dönemde yaşı genç olan muhaddis Abdullah b. Şeddâd (ö. 82/701) dikkatleri çekmektedir. Müellifimizin tâbiîn nesli kaynaklarından birisi de yine muhaddis kimliğiyle ön plana çıkan Ebû Meysere Amr b. Şürahbîl'dir (ö. 63/683).

Abdürrezzâk'ın konu ile ilgili iki rivayetinden ilki ilk vahiy, ikincisi ise fetret-i vahyin sona ermesi ile ilgilidir. İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde ise iki rivayet ilk vahyi anlatırken fetret-i vahiy bir rivayetle ele alınmıştır.[172] Geri kalan üç rivayet konunun farklı veçheleriyle ilgilidir. Hz. Âişe'ye nispetle aktarılan Abdürrezzâk rivayetine göre sadık rüyaların ardından Hira mağarasında inziva süreci başlar. Bu süreçte azığı tükenen Allah Resûlü evine gelip yiyeceğini temin ettikten sonra yeniden mağaraya çekilmektedir. Sonra Hirâ Mağarası'nda iken Cebrâil gelir ve "Oku!" emriyle başlayan ve "Ben Okuma Bilmem." ifadesiyle karşılanan diyalog yaşanır. Böylece Alak Sûresi'nin ilk beş âyeti nâzil olmuştur. Hz. Peygamber evine döner, üstünün örtülmesini ister, Hatice ile konuşur. Eşini teselli eden Hatice onu amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürür ve Varaka Resûlullah'a son peygamber olduğunu müjdeler. Tam bu noktada Resûlullah'ın Varaka vefat ettiğinde Resûlullah'ın rüyasında onu beyaz bir elbise gördüğü ve bunu cennette olduğu yönünde tabir ettiği ifade edilmiştir.[173] İbn Ebû Şeybe'nin yer verdiği Abdullah b. Şeddâd rivayetinde ise farklı olarak mekân ismi zikredilmeksizin Resûlullah'ın kendisine oku diyen Cebrâîl'e "Ne Okuyayım?" diye sorduğu, durumu öğrenen Hz. Hatice'nin tek başına Varaka'nın yanına giderek konuştuğu ifade edilmiştir.[174] İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Ebû Meysere kaynaklı rivayet ise tamamen farklı bir ilk vahiy anlatmaktadır. Buna göre yalnız kaldığında bir takım sesler duyan Hz. Peygamber durumu Hz. Hatice'ye anlatır ve endişelerini dile getirir. Hz. Hatice onu teselli ettikten sonra durumu Hz. Ebû Bekir'e anlatır. Hz. Ebû Bekir de Resûlullah'ı Varaka'ya götürür ve olan biteni anlatır. Varaka Resûlullah'a bir şey görüp görmediğini sorar ve bir kez daha ses duyduğunda kaçmayıp beklemesini söyler. Yeniden ses duyduğunda bekleyen Resûlullah'a ses kelime-i şehadeti söyledikten sonra Fâtiha Sûresi'ni okumuştur. Hz. Peygamber'den olan biteni öğrenen Varaka da son peygamber olduğu yönünde onu müjdeler. Rivayetin bu kısmında Resûlullah'ın Varaka'yı rüyasında gördüğü belirtilmiş ancak Abdürrezzâk rivayetinden farklı olarak Varaka üzerinde yeşil elbiseler ile tasvir edilmiştir.[175] Hira Mağarası, Cebrâil ve Alak Sûresi'nin ismi zikredilmeksizin, bunların yerine kelime-i şehadeti ve Fâtiha Sûresi'ni yerleştirerek gerçekleştirilen bu ilk vahiy anlatımı gerçekten ilginçtir ve Abdürrezzâk'ın eserinde buna karşılık gelebilecek herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.

Allah Resûlü'nin Hira Mağarası'nda ilk vahyi alması siyerin önemli konularındadır. Her siyer-megâzî eseri, Allah Resûlü'nün Hira Mağarası'nda yaşadığı heyecan ve korkuyu, sonrasında yaşananları biraz eksik biraz fazla ama muhakkak anlatır. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe ilk vahyin öncesi ve sonrası ile ilgili yeterince bilgi vermemiş olsalar da vahiy anını detaylıca tasvir etmişledir. Dolayısıyla birisini diğerine üstün kılacak, siyer-megâzî yazıcılığına daha fazla katkı sağladığını

[172] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/321-324.
[173] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/321-323.
[174] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/231-232.
[175] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/232-233.

söyleyecek bir durum bulunmamaktadır. Önemli olan *Kitâbü'l-Megâzî*'si üzerinden tarihçi olup olmadığını tayine çalıştığımız İbn Ebû Şeybe'yi farklı kılan bir hususun bulunup bulunmamasıdır. Bir önceki başlıkta Resûlullah'ın vahiy aldığı yaşla ilgili birbirini nakzeden pek çok rivayeti arka arkaya sıralamış olan İbn Ebû Şeybe burada da benzer bir şey yapmış, ilk vahyi bilinenin dışında bir rivayetle de anlatmıştır. Bu rivayette ilk vahiy bilinmeyen bir yerde, etrafta birtakım sesler duyarak gelmiş, endişelenen Hz. Peygamber durumu Hz. Hatice'ye aktarmış, Hz. Hatice de Hz. Ebû Bekir'e haber vermiştir. Böylece Hz. Ebû Bekir de Resûlullah'ıVaraka'ya götürmüştür. Hz. Ebû Bekir'i henüz Allah Resûlü kırk yaşlarında iken Hz. Hatice'nin de önüne koyan, Varaka ile Hz. Hatice arasında olması gereken münasebeti Hz. Ebû Bekir'e hamleden, Müddessir Sûresi'nin ilk âyetlerinde de belirtildiği üzere Allah Resûlü'nü tir tir titretip üzerini örttürecek derecede korku ve heyecan dolu olması beklenen ilk vahyi etraftan birtakım sesler duymaya indirgeyen bu rivayetin tarihi bir hakikati olmadığı gerçektir. İbn Ebû Şeybe'nin bu rivayete meşhur olanın hemen ardından hiçbir açıklama yapmaksızın yer vermesi nakli muhafazaya yönelik tutumundan ötürü hadisçilik açısından önemli olsa da tarihçilik noktasında soru işaretlerine sebep olmaktadır.

7. Fetret-i Vahiy Süreci

Vahyin geçici olarak inkıtaya uğradığı döneme ilişkin rivayetler hem Abdürrezzâk'ın hem de İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer almaktadır. Abdürrezzâk hadiseyi Resûlullah'ın bi'set öncesi ve sonrası hayatını kronolojik olarak özetlediği "Zemzem Kuyusunun Açılması" genel başlığı altında "Resûlullah'ın Varaka'yla Görüşmesi" ile "Hz. Hatice'nin İnciden bir Evle Müjdelenmesi" konuları arasında işlemiştir. İbn Ebû Şeybe ise vahiy konusunun sonunda, "Resûlullah'ın Peygamber Olarak Gönderilişi" başlığı altında ele almıştır. *Musannef*'lerinde konuya müstakil bir bâb başlığı altında yer vermeyen müelliflerin, fetret-i vahiy meselesine kısaca değindikleri görülmektedir. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe fetret-i vahiy hakkında ikişer rivayet aktarmışlardır.

Abdürrezzâk'ın fetret-i vahiy ile ilgili rivayetleri her ikisi de sahâbî olan Hz. Âişe ve Câbir b. Abdullah kaynaklıdır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinden biri Câbir b. Abdullah diğeri de tâbiîn dönemi müfessirlerinden Ebû Abdillâh İkrime b. Abdillâh'a (ö. 105/723) dayanmaktadır. Yani Abdürrezzâk ile İbn Ebû Şeybe'nin, fetret-i vahiy meselesinde ortak kaynakları Câbir b. Abdullah'tır. Hz. Peygamber zamanının genç sahâbelerden biri olân Câbir, ilk vahiyle ilintili rivayetlerde olduğu gibi fetret-i vahiy mevzûsu ile bilgileri de bizzat kendisi elde etmemiştir. Resûlullah'tan ya da bu hadiseye şahit olan diğer sahâbîlerden dinlemiştir. İbn Ebû Şeybe mezkûr rivayetleri Hammad b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816) ve Abdüla'lâ b. Abdüla'lâ'dan (ö. 189/805) almıştır. Buna karşılık Abdürrezzâk'ın kaynağı hocası Ma'mer'dir. Hocalarının siyer-megâzî yazıcılığı noktasında ayırıcı bir

nitelikleri bulunmasa da her iki müellifin de senet zincirinde ilk siyer-megâzî müelliflerinden İbn Şihâb ez-Zührî'nin ortak isim olarak yer alması önemlidir.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin Câbir kaynaklı rivayetleri, metin açısından aynı olup fetret-i vahyin sona ermesi ile Müddessir Sûresi'nin nüzulünden söz edilmektedir. Ortak anlatıma göre vahyin kesintiye uğradığı günlerin birinde Resûlullah Hira mağarasından dönerken semadan bir ses duyar ve başını kaldırıp bakar. Hira mağarasında kendisine gelen Cebrâil meleğinin sema ile arz arasında oturur hâlde olduğunu görür. Bunun üzerine korkudan hareket edemeyecek hale gelir ve hemen evine döner. "Beni örtün, beni örtün" der ve üzerini yorganla örterler. Bunun ardından da "Ey örtüye bürünen, kalk ve uyar ve Rabbini yücelt. Elbiseni temizle, pislikten kaçın…"[176] âyetleri nâzil olur. Rivayette bu olaydan bahsedildikten sonra bu âyetlerin namaz farz kılınmadan önce nâzil olduğuna da vurgu yapılmaktadır.[177] Abdürrezzâk rivayetin sonunda "*Pislikten kaçın..*" âyetinde kastedilen pisliğin put olduğunu da belirtmektedir.[178]

Abdürrezzâk'ın Hz. Âişe kaynaklı diğer rivayetinde ise Câbir rivayetinden farklı olarak fetret-i vahiy sürecinde Cebrâîl'in Resûlullah'la irtibatının devam ettiğini bildirmektedir. Cebrâîl fetret süresince Hira Mağarası'na gelip Resûlullah'a görünmüş ve "Ey Allah'ın hak Peygamberi! Gönlünü ferah tut, nefsini mukim et." diyerek onu teskin etmiştir.[179] İbn Ebû Şeybe'den İkrime kanalıyla gelen rivayette ise esas itibariyle Müddessir ve Müzemmil Sûresi'nin tefsiriyle ilgili bilgiler verilip fetret-i vahiy meselesine dolaylı olarak değinilmektedir.[180]

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin fetret-i vahiy mevzûsuyla ilgili verdiği bilgiler incelendiğinde, ortak râviden gelen benzer anlatımlar tespit edilmektedir. Bu noktada İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde Abdürrezzâk'a nispetle önemli bazı eksiklikler mevcuttur. Rivayetlerin fetret-i vahyin ne zaman gerçekleştiğine dair gün, ay veya yıl olarak herhangi bilgi verilmeden aktarılması bunların başında gelmektedir. Vahiyde kesintinin hangi sûreden sonra meydana geldiği, ne kadar sürdüğü ve bu süre zarfında Hz. Peygamber'in psikolojik durumu gibi konu açısından önemli noktalardan söz edilmediği görülmektedir.

İbn Ebû Şeybe'nin "İlk Vahiy" ve "Fetret-i Vahiy" başlıkları altında yer verdiği iki rivayet, nübüvvetin kelami yönüne malzeme sağlayacak niteliktedir. Bunlardan biri "Resûlullah'ın Peygamber Olarak Gönderilişi" başlığı altında yer almaktadır. Abdürrezzâk'ın yer vermediği rivayet Affân b.

[176] El-Müddesir 74/1-5.
[177] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/323-324; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/235.
[178] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/324.
[179] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/323.
[180] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/235.

Müslim'den gelip (ö. 220/835), tâbiînden olan Abdullah b. Şakîk (ö. 108/727) aracılığı ile İbn Ebû Şeybe'ye ulaşmıştır. Mezkûr isimler muhaddis olup ilk dönem siyer-megazi yazıcılığı açısından öne çıkan herhangi bir özellikleri bulunmamaktadır. Sahâbîlerden birinin "Sen ne zaman peygamber oldun?" sorusuna karşı Resûlullah'ın "Âdem ruh ile ceset arasındayken peygamber oldum." şeklinde cevap verdiği bildirilmiştir. Nübüvvetin tarihi olmaktan ziyade kelamî boyutuyla ilgili bu rivayetin siyer ilmi açısından değerlendirilecek bir yönü bulunmamaktadır.[181] Diğer bir konu da şeytanlarla cinlerin gökten haber öğrenmek amacıyla kulak kabartmalarını ifade eden "istirâk-ı sem'" bahsidir. Müellif hadiseyi "Resûlullah'ın Bi'set Öncesi Yaşadıkları" başlığı altında tek rivayetle ele almıştır. Abdürrezzâk ise *Megâzî*'sinde bu konudan söz etmemiştir. Rivayet sahâbî kaynaklı olup İbn Abbâs'a dayanmaktadır. İbn Ebû Şeybe rivayeti hadis hafızı hocası Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811) aracılığıyla almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin konuyu birisi cinlerin ve şeytanların semâdan kovulmaları, diğeri ise Sâkif kabilesinin yıldızların hareketlerine dair kehanetleri ile ilgili olmak üzere iki farklı boyutta işlendiği görülmektedir. İbn Abbâs kaynaklı rivayetin ilk bölümüne göre semada kendileri için uygun bir yer edinen cinler topluluğu, vahiyle ilgili meleklerin konuşmalarını dinleyip yeryüzündeki dostlarına bildirirler. Nihayetinde Yüce Allah Hz. Peygamber'i göndereceği zaman cinleri ve şeytanları bulundukları yerlerden yıldızlarla kovarak gayb âleminden haber öğrenmelerini engeller. İbn Ebû Şeybe'nin Kur'ân'da yer alan konu ile ilgili âyeti zikretmemiş olması[182] dikkat çekicidir. Rivayetin geri kalan kısmı ise Sâkif kabilesinin yıldızların pozisyonlarından yola çıkarak bazı olaylar hakkında çıkarımda bulunmaları, şeytanların İblis'e vahiy hakkında bilgi vermeleri gibi hususlardan müteşekkildir.[183]

8. Hz. Hatice'nin Cennette Köşk ile Müjdelenmesi

Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Hz. Hatice'nin cennette bir köşkle müjdelenmesinden söz etmektedir. Müellif hadiseyi "Zemzem Kuyusunun Açılması" genel başlığı altında, "Fetret-i Vahiy" ile "İslam'a Davet" konuları arasında işlemiştir. Abdürrezzâk konuyla ilgili tek bir rivayet aktarmaktadır. Rivayet ilk siyer-megâzî âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî'ye dayanmaktadır. Abdürrezzâk'a rivayet, İbn Şihâb ez-Zührî kaynaklı çoğu rivayette görüldüğü üzere hocası Ma'mer aracılığı ile ulaşmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde ise bu konuyla ilgili bir rivayete rastlanmamıştır. Mezkûr rivayette Resûlullah'ın Hz. Hatice'yi cennette içinde hiçbir gürültünün ve yorgunluğun olmadığı, inci kamıştan yapılmış bir ev ile müjdelediğinden bahsedilmektedir.[184] Kütüb-i

[181] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/230-231.
[182] *"Doğrusu biz (cinler), göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev huzmeleriyle doldurulmuş bulduk. Halbuki, (daha önce) biz onun bazı kısımlarında (haber) dinlemek için oturacak yerler (bulup) oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor."*
[183] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/226-227.
[184] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/324.

Sitte'de çeşitli bâb başlıkları altında kronolojiden bağımsız olarak zikredilen bu rivayeti Abdürrezzâk'ın Mekke dönemi olaylarını kronolojik olarak sıraladığı kısımda "Fetret-i Vahiy" ile "İslam'a Davet" konuları arasında zikretmesi önemlidir. Böylece İbn Şihâb ez-Zührî'nin elinde Allah Resûlü'nün ilk vahiy sırasında yaşadığı sıkıntıların giderilmesinde olağanüstü desteğini gördüğü biricik eşi Hatice'ye, açıktan İslâm'a davet öncesi bu müjdeyi verdiğini açıkça bildiren bir nakil olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir.

9. Kureyş'in Resûlullah'a Yaptığı Eziyetler

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde tebliğin ilk dönemlerinde Mekke'de Hz. Peygamber'e karşı oluşan muhalefetten söz etmektedir. Müellif "Nübüvvet" ile "İsrâ-Mi'râc" konuları arasında "Kureyş'in Resûlullah'a Yaptığı Eziyetler" başlığı altında 10 rivayet nakletmiştir. Abdürrezzâk'ın *Meğâzî*'sinde böyle bir başlık yer almadığı gibi konuya ilişkin herhangi bir rivayet de tespit edilmemiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinden sekiz tanesi sahâbî kaynaklı olup Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-653), Amr b. Âs (ö. 43/664), İbn Abbâs (ö. 68/687-688), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Enes b. Mâlik (93/711-712) ve Târık b. Abdullah el-Muhâribî'ye (ö. ?) dayanmaktadır. Kalan iki rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup bir tanesi Muhammed b. Hanefiyye'ye (81/700), diğeri de Âmir eş-Şa'bî'ye (104/722) dayandırılmıştır. Burada üzerinde durulması gereken en önemli iki isim Abdullah b. Mes'ûd ve Amr b. Âs'dır. Çünkü bu iki sahâbîden ilki Mekke döneminde eziyet görenler arasındadır. İkincisi ise bu dönemde Müslümanlara baskı ve zulüm uygulayanlardan biri iken Mekke fethinin öncesinde Müslüman olmuştur. İlk Müslümanlardan olan Abdullah b. Mes'ûd, Mekke'de diğer Müslümanlarla beraber müşriklerin eziyet ve işkencelerine mâruz kalmış ve bundan kurtulmak için Habeşistan'a hicret etmiştir. Amr b. Âs ise Müslüman olmadan önce Kureyşlilerin safında Resûlullah'a ve Müslümanlara karşı mücadele verenlerden biriydi. Habeşistan'a hicret eden Müslümanların iade edilmeleri için Mekke şehir devleti adına gönderilen elçidir. Kendisi Mekke fethinden önce 629 yılında Müslüman olmuştur. Bu tarihten itibaren İslam'ın lehine çalışan Amr, ilk dönemki siyasî olaylarda aktif rol almıştır. O halde her iki râvi de konum itibariyle farklı yerlerde bulunsalar da Resûlullah'ın maruz kaldığı eziyetlere ve işkencelere bizzat şahit olmuşlardır. İbn Ebû Şeybe'nin yer verdiği ve Mekkeli müşriklerin yaptığı eziyetleri anlatan sahâbî kaynaklı rivayetlerin ikisinin İbn Abbâs'a dayandırılması ise siyer-megâzî yazıcılığı açısından anlamlıdır. Zira her ne kadar İbn Abbâs hicretten üç yıl önce doğması münasebetiyle bu olaylara şahitlik etmese de Resûlullah'ın vefatı sırasında yaşının genç olması hasebiyle büyüklerinden topladığı bilgilerle tefsir, fıkıh, hadis vb. alanların yanı sıra siyer-megâzî yazıcılığında da ilk ve en önemli isimler arasındadır. İbn Ebû

Şeybe'nin rivayetlerini naklettiği kişiler ise Ali b. Müshir (ö. 189/805), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), Vekî' b. Cerrâh (197/812), Abdullah b. Nümeyr (ö. 199/814), Hammad b. Üsâme (ö. 201/816), Ca'fer b. Avn (ö. 206/820) ve Yezîd b. Hârun (ö. 206/821) şeklinde sıralanabilir. Mezkûr hocaların tamamı hadisçi olup siyer-megâzî sahasında işaret edilmesi gereken bir nitelikleri yoktur.

İbn Ebû Şeybe "Kureyş'in Resûlullah'a Yaptığı Eziyetler" başlığı altında müşriklerin Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmek ve İslam dininin yayılmasını engellemek için göstermiş oldukları tepkileri ve başvurdukları yöntemleri ele almıştır. Konu Mekkeli müşrikler tarafından Resûllah'a uygulanan fiziksel ve psikolojik saldırılar, mal ve kadın tekliflerinde bulunulması, amcası Ebû Talib'e şikâyet edilmesi, Resûlullah'ın müşriklerin ileri gelenlerine karşı ettiği beddua, Kureyşlilerin Resûlullah'tan talep ettikleri mucizeler ve Allah'ın bazı olaylar üzerine indirdiği âyetler gibi hususlar etrafında detaylandırılmıştır. İbn Ebû Şeybe rivayetleri arasında Resûlullah'ın Uhud Gazvesi sırasında Kureyşliler tarafından yaralanmasından da söz etmiştir.[185] Kronolojik olarak aslında hicretin ikinci yılında gerçekleşmiş bir hadise olmasına karşılık, Resûlullah'ın yaşadığı sıkıntılarla ilgili olduğu için müellifimiz konuyu "Kureyş'in Resûlullah'a Yaptığı Eziyetler" bâbında ele almıştır. Bu rivayetleri kronolojiyi gözetmeksizin içeriğe göre tasnif ettiğini gösteren bir örnek olması açısından önemlidir. İbn Ebû Şeybe bu başlık altında müşrikler tarafından Resûlullah'a çektirilen eziyetleri ve yaşatılan sıkıntıları ele alırken, ilk dönem siyer-meğâzî eserlerinin aksine ilk iman edenlere karşı müşriklerin göstermiş oldukları tepkilerden ve boykot sürecinden bahsetmemektedir. Müşriklerin yaptıkları eziyetlere dair rivayetler, Allah Resûlü'nün açıktan davetinin ardından Mekkeli müşriklerin izledikleri ikna, karalama, yıldırma gibi aşamalara dikkat çekmeden, Habeşistan'a hicret, boykot gibi önemli noktalara temas etmeden, dönemlendirilmeksizin karışık bir şekilde sıralanmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin müşriklerin eziyetleri başlığı altında topladığı rivayetler siyer-megâzî açısından önemlidir. Abdürrezzâk'ın bu konuya hiç değinmemiş olması İbn Ebû Şeybe'ye siyer-megâzî açısından bir öncelik kazandırmaktadır. Ancak gerek rivayet seçimi gerekse bunları sıralama şekli bu bölüm özelinde onun muhaddis kimliğini öne çıkarır niteliktedir.

10. Habeşistan'a Hicret

Habeşistan hicretleri (615-616), hem Abdürrezzâk'ın hem de İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî'*sinde yer alan konulardandır. Abdürrezzâk "Habeşistan'a Hicret Edenler" başlığı altında konuyu müstakil olarak incelemiştir. İbn Ebû Şeybe ise konuyu "Habeşistan, Necâşi ve Müslüman Olması Hakkında Anlatılanlar" başlığı altında detaylandırmıştır. İki müellif de Habeşistan hicretlerini kronolojik olarak olması gereken yerde zikretmemişlerdir. Abdürrezzâk konuyu hicretin dördüncü

[185] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/236-244.

yılında gerçekleşen Bi'rimaûne Fâciası'nın ardından ele almış; İbn Ebû Şeybe ise İsrâ-Mi'râc'ın ardından önde gelen sahâbîlerin İslam'â giriş süreçlerini inceledikten sonra Habeşistan hicretlerini Medine'ye hicretle bir arada karışık bir şekilde işlemiştir. Abdürrezzâk konuyla ilgili dört, İbn Ebû Şeybe ise altı rivayete yer vermiştir.

Abdürrezzâk'ın rivayetlerinden iki tanesi tâbiîn kaynaklı olup ilki İbn Şihâb ez-Zührî'ye, ikincisi Urve b. Zübeyr'e (ö. 94/713) dayanmaktadır. Kalan bir rivayet ise Hz. Âişe'ye dayanmaktadır. Abdürrezzâk'ın rivayetleri naklettiği hocası Ma'mer'in kaynakları ise Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Hem Urve b. Zübeyr hem de İbn Şihâb ez-Zührî siyer-megâzî yazıcılığı açısından altı çizilmesi gereken isimlerdir. Urve, siyer rivayetleriyle meşhur olan Hz. Âişe'nin yeğeni olup, onun ilim halkasında yetişmiş biridir. Hz. Peygamber'in ailesine yakınlığı bakımından siyer ve megâzî rivayetlerinde önemli bir kaynaktır. Urve, siyer âlimi olan öğrencisi İbn Şihâb ez-Zührî ile beraber de Medine tarih ekolünü şekillendirmiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin kaynakları ise sahâbî neslinden Esmâ bint Umeys (ö. 40/661 [?]) ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63); tâbiîn neslinden Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Ebû Bekir b. Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî (ö. 94/713), Şa'bî (ö. 104/729) ve İbn Sîrîn'dir (ö. 110/729). İbn Ebû Şeybe'nin tâbiîn dönemi kaynakları arasında siyer-megâzi ilminin otoriter isimlerinden Urve dışındakiler muhaddis ve fâkih kimlikleriyle öne çıkmaktadır. Sahâbî nesli kaynakları arasında ise Esma bint Umeys ile Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin konu açısından özel bir önemi bulunmaktadır. Hanım sahâbîler içinde çok sayıda hadis rivayetlerden biri olan Hz. Esmâ, eşi Ca'fer ile beraber Habeşistan'a hicret etmiştir. Dolayısıyla Hz. Esmâ'nın hicret ile ilgili aktardığı bilgiler bizzat kendi gözlemlerine dayanmaktadır. Yine Yemenli Ebû Mûsâ el-Eş'arî de Habeşistan muhacirlerinden biridir. Hz. Peygamber'in halkı İslâm'a davet ettiği duyan Ebû Mûsâ, iki ağabeyinin de aralarında bulunduğu elli iki kişilik bir heyetle beraber Resûlullah'ın yanına gitmek için yola çıkar. Fakat gemi kötü hava şartları yüzünden Habeşistan'a sürüklenir. Ca'fer b. Ebû Tâlib ve arkadaşlarının orada olduğunu öğrenen Ebû Mûsâ, yanındakilerle beraber Habeşistan'da kalır. 628 yılında Hayber'in fethi sırasında Habeşistan'daki Müslümanlarla birlikte Medine'ye döner.[186] Bu bağlamda Ebû Mûsâ da hicret ile ilgili bilgileri kendi gözlemlerine dayanarak aktarmaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr kaynaklardan gelen rivayetleri naklettiği hocaları ise Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828), Hâlid b. Mahled (193/809), Ebû Muaviye, Muhammed b. Hazîm ed-Darîr (ö. 195/811), Abde b. Süleyman (ö. 187/803), Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), İsmâil b. Ebî Hâlid (?) ve Ali b. Müshir'dir (ö.

[186] M. Yaşar Kandemir, "Ebû Mûsâ el-Eş'arî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/190.

189/805). İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr hocalarının tamamı hadisçi olup aralarında siyer-megâzî açısından özel olarak dikkat çekilmesi gereken bir isim bulunmamaktadır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri muhteva açısından birbirinden farklıdır. Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Habeşistan'a yapılan ilk hicreti esas alırken; İbn Ebû Şeybe Habeşistan'a ikinci kez hicret edilmesi ile ilgili hususlardan söz etmiştir. Abdürrezzâk'ın anlatımında genel itibariyle Hz. Peygamber'in izni ile Habeşistan için yola çıkılması, hicret kafilesinde yer alan sahâbîler ve Habeşistan'da doğan Kureyşli çocuklardan söz edilmiştir.[187] Abdürrezzâk'ın rivayetlerinde dikkat çeken önemli bir husus Hz. Ömer ve Esmâ bint Umeys'in arasındaki tartışma ile ilgilidir.[188] Kronolojik olarak aslında hicretten sonra beşinci yılda gerçekleşmiş olmasına karşılık, Habeşistan hicretiyle alakalı olduğu için müellifimiz, konuyu Habeşistan hicretleri başlığı altında ele almıştır. Bu noktada Habeşistan'a hicret için yola çıkacağı sırada Hz. Ebû Bekir'in İbnü'd-Dügunne tarafından himaye edilmesi meselesi de özellikle dikkat çekicidir. Abdürrezzâk'ın birçok tarihi kaynakta hakkında bulunmayan bu meseleye *Megâzî*'sinde yer vermiş olması önemlidir. Hz. Âişe'ye nispetle aktarılan rivayete göre Müslümanlar Habeşistan'a hicret edince, Hz. Ebû Bekir de Habeşistan'a hicret için yola çıkar. Fakat Berku'l-Ğimad denilen yere varınca el-Kâre kabilesinin efendisi İbnu'd-Dügunne ile karşılaşır. İbnu'd-Dügunne onu, kendi himayesinde alıp Mekke'ye getirir. Habeşistan'a hicretten vazgeçen Hz. Ebû Bekir, İbnu'd-Dügunne'nin kendisini himaye etmesine karşılık namazını evde kılmak ve Kur'ân'ı sessizce evinde okumak şartı üzerine anlaşma yapar. Ancak bir müddet sonra Hz. Ebû Bekir evindeki mescitte ibadetlerini yapmaya başlayarak bu sözleşmeyi fesheder. Nihayetinde İbnu'd-Dügunne ile aralarında geçen münakaşadan sonra "Ben Allah'ın ve Resûlü'nün himayesine razıyım." diyerek, İbnu'd-Dügunne'nin boyunduruğundan kurtulur.[189]

Rivayetlerini "İkinci Habeşistan Hicreti" çerçevesinde ele alan İbn Ebû Şeybe, konuyu hicret kafilesinin başkanı olan Ca'fer b. Ebû Tâlib ile Habeş kralı Necâşi'nin görüşmeleri ve akabinde Necâşi'nin Müslüman olması gibi hususlar etrafında işlemiştir. Rivayetlerde Ca'fer'in Hristiyanların ileri gelenlerinin huzurunda Meryem Sûresi'ni okuması, Necâşî hakkında nâzil olan âyetler, Hz. Osman'ın Necâşî'ye secde etmemesi ve Müslümanların peşinden gönderilen müşrik Amr b. Âs ile Umâre b. Velîd arasındaki tartışmayla ilgili detaylar zikredilmektedir.[190] Farklı veçhelerini ele almış olmalarına karşılık her iki müellifin de Hz. Ömer ile Hz. Esmâ arasındaki hicret tartışmasına değinmiş

[187] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/384-387.
[188] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/397.
[189] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/385-387.
[190] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/293-297.

olmaları önemlidir. Abdürrezzâk'a nispetle iki isim arasındaki tartışmayı daha detaylı ele alan İbn Ebû Şeybe, Hz. Esmâ'nın iki hicret sevabıyla müjdelendiğini bildirmektedir.[191]

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin "Habeşistan'a Hicret" başlığı altında verdiği rivayetler incelendiğinde, Abdürrezzâk'ın Birinci Habeşistan Hicretini, İbn Ebû Şeybe'nin ise İkinci Habeşistan Hicretini esas aldığı, konuların siyer-megâzî kaynaklarında verilen bilgilere göre oldukça muhtasar bir şekilde ele alındığı tespit edilmiştir. Hicretlerin ne zaman gerçekleştiğine dair gün, ay veya yıl olarak herhangi bir bilgi verilmediği görülmektedir. Her iki müellifte de olayın öncesi, yani Müslümanları Habeşistan'a hicret etmeye sevk eden âmiller ve olayın seyri yani ilk kafilenin ayrılması, sonrasında Mekke'de yaşananlar, ikinci kafilenin yola çıkması, bu süreçte Mekke'nin tepkisi, Mekke'de kalan Müslümanların durumu, boykot, bu süreçte geri dönenler ele alınmamıştır. Her iki müellifin de yaptığı bir plan içerisinde konuyu anlatmak yerine ulaştıkları rivayetleri gelişigüzel sıralamaktan ibarettir. Bu da bilindiği üzere hadisin senedini yani güvenilirliğini önemseyen, metni yani içeriği arka planda tutup ancak konulara göre tasnif sırasında ilgili başlık altına göndermek üzere dikkate alan muhaddislerin tercih ettiği bir anlatım şeklidir. Kronolojik açıdan da gelişigüzel bir sıralama yapılmış, Mekke dönemindeki bir hadise Abdürrezzâk'ın sıralamasında hicretin dördüncü senesindeki Bi'rimâune'nin ardından zikredilirken İbn Ebû Şeybe'ninkinde Medine'ye hicretle birlikte ele alınmıştır.

11. İsrâ ve Mi'râc

Kaynaklarda ne zaman vuku bulduğuna ilişkin farklı rivayetler bulunan İsrâ-Mi'râc hadisesi, hem Abdürrezzâk'ın hem de İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer alan konulardandır. Abdürrezzâk hadiseyi Resûlullah'ın bi'set öncesi ve sonrası hayatını kronolojik olarak özetlediği "Zemzem Kuyusunun Açılması" genel başlığı altında son sırada işlemiştir. İbn Ebû Şeybe ise "Nebî'nin Gece Yolculuğu (İsrâ) Sırasındaki Mi'râc Hadisesi" başlığı altında ele almıştır. Abdürrezzâk'ın İsrâ ve Mi'râc'ı zikrettiği yer kendi sıralaması içerisinde kronolojik olarak doğru bir yerde durmaktadır. O, konuyu Hz. Ömer'in Müslüman olmasını anlattıktan sonra ele almıştır. İbn Ebû Şeybe ise Kureyşlilerin Müslümanlara yaptığı eziyetleri anlattıktan sonra İsrâ-Mi'râc'ı ele almıştır. Bu durum ilk bakışta kronolojik olarak isabetli gözükse de sonraki başlıklara bakıldığında böyle olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü İbn Ebû Şeybe'nin bir sonraki başlığı "Allah Resûlü'nün İslâm'a Daveti Açıktan Yapması" şeklinde olup ardından tek tek önemli sahâbîlerin İslam'a giriş süreçlerini zikretmiştir. Bu durumda İsrâ-Mi'râc Allah Resûlü'nün açıktan davetinden önce ele alınmış olmaktadır. Abdürrezzâk konuyla ilgili dört, İbn Ebû Şeybe ise 11 rivayet aktarmıştır.

[191] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/295-296.

Abdürrezzâk'ın yer verdiği dört rivayetten yalnızca bir tanesi tâbiîn kaynaklı olup, siyer-megâzî âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî'ye dayanmaktadır. Geriye kalan üç rivayet ise en çok hadis rivayet eden sahâbîlerden Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) ve Enes b. Mâlik'den (ö. 93/711-712) gelmiştir. Enes b. Mâlik ensârdan olup hicretten on yıl önce 612'de Medine'de dünyaya gelir. Küçük yaştan itibaren Hz. Peygamber'in hizmetkârlığında bulunmasıyla tanınan Hz. Enes, Resûlullah'ın terbiyesi altında yetişmiştir. Ne zaman doğduğu tespit edilememiş olan Ebû Hüreyre ise 628 yılında Medine'ye hicret etmiştir. Bu tarihten itibaren takriben üç yıl boyunca Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmamış, bizzat onun ilim halkasına katılarak suffe ehli arasında barınmıştır.[192] Cabir b. Abdullah bi'setten üç yıl önce 607'de Medine'de dünyaya gelmiştir. Dolasıyla üç râvininde risaletin Mekke döneminde vuku bulduğu bilinen İsrâ-Mi'rac hadisesi ile ilgili aktardığı bilgilere ikinci bir ağızdan ulaştığını söylemek mümkündür. Onlardan gelen rivayetler de "İbn Şihâb ez-Zührî - Ma'mer" kanalıyla Abdürrezzâk'a ulaşmıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin konu ile ilgili aktardığı 12 rivayetin dokuz tanesi sahâbî kaynaklı olup Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-653), Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/656) , Ebû Hüreyre (ö. 58/678), İbn Abbâs (ö. 68/687-688) ve Enes b. Mâlik'e (ö. 93/711-712) dayanmaktadır. Geriye kalan üç rivayet ise tâbiîn döneminden İsrâilî rivayetleriyle tanınan Kâ'b b. Ahbâr (ö. 32/652-653 [?]), genç muhaddislerden Abdullah b. Şeddâd (ö. 82/701) ve Gazvân el-Gıfârî kaynaklıdır. Bu isimler arasında dört rivayetle Enes b. Mâlik ön plana çıkmaktadır. Mezkûr isimler arasında siyer-megâzî ilminin zirve isimlerinden İbn Abbâs dışındakiler, muhaddis ve fakih olarak tanınmaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini naklettiği hocaları ise Yahya b. Yeman el-İclî el-Kûfî (ö. 189/805), Ali b. Müshir (ö. 189/805), Ebû Hâlid el-Ahmer, (ö. 190/806), Vekî' b. Cerrâh (ö.196/812), Hammad b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Hasan b. Musâ el-Eşyeb (ö. 209/824), Hevze b. Halîfe (ö. 220/835) ve Affan b. Müslim'dir (ö. 234/848). Mezkûr isimlerin tamamı muhaddis olup, siyer-megâzî ilmi açısından hususen zikredilmesi gereken bir yönleri bulunmamaktadır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin İsrâ-Mi'râc ile ilgili rivayetleri muhteva açısından genel olarak ortak konuları içermektir. Öte yandan ravilerin İsrâ ve Mi'râc ile ilgili birbirlerinden farklı bazı meselelere değindikleri de görülmektedir. Konuyu oldukça muhtasar bir anlatımla ele alan Abdürrezzâk, İsrâ-Mi'râc hadisesi çerçevesinde şakk-ı sadr, Resûlullah'ın Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, Hz. Ebû Bekir'in "Sıddık" olarak isimlendirilmesi, beş vakit namazın farz kılınması, Hz. Peygamber'in Mi'râc sırasında karşılaştığı peygamberlerin tasvirleri, Hz. Peygamber'e Cebrâîl

[192] M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/160.

tarafından sunulan kaplar ve müşriklerin Resûlullah'ı yalanlaması gibi hususlardan söz etmiştir.[193] Ayrıca namazın beş vakte indirilmesine dair Kur'ân'da yer alan *"...Bende söz değişmez..."*[194] âyetinin tefsiri ile ilgili bilgiler vermiştir.[195] İbn Ebû Şeybe ise *Megâzî*'sinde ilk olarak İsrâ olayının vuku bulması kapsamında Hz. Peygamber'in Burak adındaki binekle Mescid-i Aksâ'ya yolculuk yapması ve Cebrâîl'in Mescid-i Aksâ'da Resûlullah'a içecek sunması olaylarından söz etmiştir.[196] Akabinde konuyu Mi'râc esnasında ve sonrasında yaşanan hadiseler etrafında detaylandırmıştır. Bu bağlamda semâvata yükseliş ve peygamberle görüşme, Sidretü'l-Müntehâ'ya yükselme, namazın elli vakitten beş vakte indirilmesi, Hz. Peygamber'in İsrâ-Mi'rac olayını Mekke halkına anlatması ve müşriklerin tavırları, Resûlullah'ın Mescid-i Aksâ'da namaz kılma meselesi, Allah Resûlü'nün bu yolculukta karşılaştığı bazı topluluklar ve şeytanlar, Hz. Mûsâ'nın kabrinde kalkmış vaziyette namaz kılarken görülmesi ve Sidretü'l-Müntehâ hakkındaki tasvirlerle ilgili detaylar zikredilmektedir.[197] Konuyu daha sınırlı olarak ele almış olmasına karşın Abdürrezzâk'ın değindiği şakk-ı sadr ve Hz. Ebû Bekir'in "Sıddîk" olarak isimlendirilmesi konularının İbn Ebû Şeybe'nin İsrâ-Mi'râc bahsinde yer almaması dikkat çekicidir.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe İsrâ-Mi'râc hadisesinin mahiyeti kapsamında ruhen/bedenen tartışmalarına değinmemişler, rivayetleri aktarmakla yetinmişlerdir. Nüanslar olmakla birlikte her iki müellifin de seçtikleri rivayetler birbirine oldukça paraleldir. İbn Ebû Şeybe daha fazla sayıda rivayete yer vermekle birlikte bunlar konunun farklı cephelerini anlatmaktan ziyade benzer içeriklerin tekrarını zikreden rivayetlerdir. Rivayet sayısı açısından İbn Ebû Şeybe önde gözükse de konu çeşitliliği açısından ileride olan Abdürrezzâk'tır. İsrâ ve Mi'râc, Hz. Peygamber'in Mekke'de art arda yaşadığı çok büyük sıkıntıların ardından Allah'tan bir teselli ve motivasyon kaynağı olmak üzere gönderilmiş özel bir hediyedir. Bu yüzden de siyer açısından son derece önemlidir. Siyer-megâzî müellifleri bu yüzden konuyu, daha çok onun Mekke günlerindeki önemi ve fonksiyonu açısından ele almışlardır. Onlar, İsrâ ve Mi'râc yolculuğu sırasında yaşananlara dair hadis kitaplarında yer alan uzun uzadıya rivayetlere genellikle yer vermezler. Bu hadisenin Hz. Peygamber'in hayatına kattığı anlam, Müslümanların ve müşriklerin farklılaşan tepkileri üzerinde dururlar.[198] İbn Ebû Şeybe'yi İsrâ-Mi'râc özelinde siyer-megâzî müelliflerinin bu üslubuna yakınlaştıran bir hususiyet bulunmadığı gibi hadisçi selefi Abdürrezzâk'tan farklılaştıran tek yön konuyu kronolojik olarak yanlış bir yerde konumlandırmasıdır. İbn Ebû Şeybe'nin sıralamasında İsrâ-Mi'râc Allah Resûlü'nün açıktan

[193] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/328-329.
[194] Kāf, 50/29.
[195] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/328.
[196] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/244-245.
[197] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/244-252.
[198] İbn İshak, *es-Sire*, 275; İbn Sa'd, *et-Tabakât",* 1/213-215.

davetinden önce ele alınmıştır. Abdürrezzâk'ın tasnifinde ise kronolojik olarak olması gereken yerdedir.

12. Akabe Biatı

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-MeGâzî*'sinde 621 ve 622 yıllarında Medineli Müslümanlarla Hz. Peygamber arasında yapılan Akabe biatlarından bahsetmektedir. Müellif hadiseyi Meğâzî'sinin son başlığı olan"Akabe Gecesi" bahsinde sekiz rivayetle ele almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin nübüvvetin on ikinci ve on üçüncü yıllarında gerçekleşen Akabe biatlarına ne Mekke ne de Medine dönemini anlattığı kısımlarda değinmemesi, konuyu Hulefâ-yi Râşidîn dönemini anlattığı kısmın sonunda, Hz. Ali'nin hilafetinin ardından son konu olarak işlemesi son derece dikkat çekicidir. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde ise bu konuyla ilgili herhangi bir rivayet yer almamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin Akabe biatları ile ilgili rivayetlerinden dört tanesi sahâbî kaynaklı olup Ukbe b. Amr el-Ensarî (ö. 42/652 [?]), Abdullah b. Ebû Evfâ (ö. 86/705) ve Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile b. Abdillâh el-Leysî'ye (ö. 100/718-719) dayanmaktadır. Geriye kalan dört rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup üç tanesi Âmir eş-Şa'bî'ye (ö. 104/722), diğeri de Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed'e (ö. 130/747-48) dayanmaktadır. Sahâbî dönemi kaynakları arasında Ukbe b. Amr el-Ensarî konu açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü Ukbe b. Amr nübüvvetin on üçüncü yılında (622) yapılan İkinci Akabe Biatı'na bizzat katılmıştır. Nitekim kendisi Câbir b. Abdullah'ın akranı olup, Medine'de doğduğu tahmin edilmektedir.[199] Dolayısıyla Ukbe b. Amr'ın Akabe biatına dair aktardığı bilgiler bizlere birinci ağızdan ulaşmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin Akabe biatıyla ilgili yer verdiği bu bölümde en önemli kaynağı tâbiîn devri hadis, siyer ve megâzî âlimlerinden Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed'dir. Mensubu olduğu İbn Hazm ailesinin Mescid-i Nebevî'deki ders halkasında babasından hadis, fıkıh, siyer ve megâzî dersleri almış; Enes b. Mâlik ve Urve b. Zübeyr gibi dönemin otoritelerinden hadis okumuştur. Daha çok megâzî ilmiyle meşgul olmasına rağmen Cahiliye devrinden Hulefâ-yi Râşidin'in son dönemine kadar olan bazı önemli olayları da kronolojik sırayla aktarmıştır. İbn İshâk, Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Belâzürî, Taberî, İbn Seyyidünnâs ve İbn Kesîr gibi siyer-meğâzî sahasında birçok meşhur âlim için oldukça önemli bir kaynaktır.[200] İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini naklettiği kişiler ise Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), Abde b. Süleyman el-Kilâbî (ö. 187/803), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/808), Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî (ö. 199/814), Muhammed b. Bişr (ö. 203/818), Yahya b. Ebî Bükeyr (ö. 207/822) ve Fadl b. Dükeyn'dır. (ö. 219/834). Mezkûr hocaların tamamı muhaddis ve fakih kimlikleriyle şöhret kazanmışlardır.

[199] Mücteba Uğur, "Ebû Mes'ûd el-Bedri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/187.
[200] M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/95.

İbn Ebû Şeybe'nin "Akabe Gecesi" başlığı altında aktardığı sekiz rivayetin yalnızca dört tanesi Akabe biatıyla ilgilidir. Geriye kalan dört rivayet ise esasen konuyla alakası bulunmayıp; üç tanesinde Bey'atürrıdvân'dan bir tanesinde de Hendek günü Resûlullah'ın ettiği bedduadan söz edilmektedir. İbn Ebû Şeybe'nin birbirinden uzak tarihlerde vuku bulan Akabe Biatı, Hendek Gazvesi ve Bey'atürrıdvân gibi üç ayrı meseleye aynı başlık altında değinmesi olayların kronolojisine dikkat etmediğini göstermektedir. Hendek Gazvesi ve Bey'atürrıdvân hakkında aktarılan rivayetler Resûlullah'ın Hendek günü beddua etmesi, Rıdvan Biatına katılanların sayısı, Vehb Ebû Sinâ el-Esedî'nin biatı ve Rıdvan Biatına katılanların "es-Sâbikune'l-Evvelûn" olarak nitelenmesi gibi konuları ihtiva etmektedir.[201] İbn Ebû Şeybe'nin Akabe biatlarıyla ilgili rivayetleri incelendiğinde İkinci Akabe Biatı hakkında bilgi verilmiş olmasına karşılık; Birinci Akabe Biatı hakkında sadece Akabe'de bulunan Medinelilerin sayısından bahsedildiği görülmektedir. İkinci Akabe Biatı hakkında verilen bilgiler de oldukça muhtasar olup konu, Hz. Peygamber'in havari talebinde bulunması, kabile temsilcileri, Akabe biatlarına katılanların sayısı ve biat gibi hususlar etrafında işlenmiştir.[202] Ayrıca rivayet metninde Resûlullah'ın biat aşamasına gelmeden önce Hazrec kabilesine mensup olan birkaç kişi ile Akabe'de yaptığı görüşme, Akabe biatlarına katılanların isimleri, Mus'ab b. Umeyr'in Medine'ye gönderilmesi, Abbâs b. Abdülmuttalib'in Resûlullah hakkında ensarı uyarması, biat konuları, Medine'ye hicret ve Akabe biatlarına zemin hazırlayan sebepler gibi klasik siyer megâzî yazıcılığında değinilen belli başlı konuların ele alınmadığı tespit edilmektedir. İbn Ebû Şeybe Akabe Biatları'nın ne zaman gerçekleştiğine ilişkin sadece üstü kapalı olarak Resûlullah'ın kurban günü Akabe'de Medineli grupla buluşmak üzere sözleştiğini bildirmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin Akabe biatlarıyla ilgili seçtiği rivayetler; görüşme olarak başlayan, Birinci Akabe Biatı ile devam eden ve nihayet İkinci Akabe Biatı ile sonuçlanan üç yıllık bir süreç izlenimi vermekten son derece uzaktır. Öte yandan müellifimizin Mekke dönemi ile ilgili böylesine önemli bir hadiseyi kronolojik olarak hiç olmaması gereken bir yerde *Megâzî*'sinin son konusu olarak Hulefâ-yi Râşidî'nin hayat hikâyesinin ardından zikretmesini anlamak mümkün değildir.

[201] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/616-617.
[202] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/611-616.

İKİNCİ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER'İN MEDİNEDE'Kİ HAYATI (HUDEYBİYE GAZVESİNE KADAR)

1. Medine'ye Hicret

Hz. Peygamber'in ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye yaptığı hicret (622) Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde yer verdikleri bir konudur. Abdürrezzâk hadiseyi "Habeşistan'a Hicret Edenler" başlığı altında Habeşistan'a hicret ile ilgili mevzûlara değindikten sonra incelemiştir. Müellifin "Habeşistan'a Hicret" başlığı kronolojik olarak doğru yerde olmadığı için "Medine'ye Hicret" başlığı da olması gereken yerde değildir. Her iki konu da hicretin dördüncü yılında gerçekleşen Bi'rimaûne Faciası'ndan sonra ele alınmıştır. İbn Ebû Şeybe Medine'ye hicreti, Mekke döneminde Müslüman olan belli başlı sahâbîlerden bahsettikten sonra Habeşistan'a hicret konusuyla birlikte ele almıştır. Hemen ardından yer verdiği konu ise İslâm'a davet mektuplarıdır. Dolayısıyla İbn Ebû Şeybe Medine'ye hicreti, ondan yedi yıl önce gerçekleşen Habeşistan hicretleriyle birlikte ele almış, hemen ardından hicretten yedi yıl sonra gönderilen ilk davet mektuplarını incelemiştir. Dolayısıyla sıralaması kronolojik değildir. Abdürrezzâk konuyla ilgili sekiz, İbn Ebû Şeybe ise 18 aktarmıştır.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili sekiz rivayetinden ikisi sahâbî kaynaklı olup Sürâka b. Mâlik (ö. 24/645) ve Hz. Âişe (ö. 58/678)'e dayanır. Geriye kalan altı rivayet ise tâbiîn neslinden Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Abdullah b. el-Hâris'in mevlâsı Miksem (ö. 101/720), Katâde b. Diâme (ö. 117/735), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ve Ebû Amr b. Alâ'dan (ö. 154/771) aktarılmıştır. Abdürrezzâk'ın rivayetlerini aldığı hocası ise Ma'mer'dir. Abdürrezzâk'ın sahâbî kaynakları Hz. Âişe ve Sürâka b. Mâlik hicret sırasında yaşanan olayların tanığı olmaları açısından önemlidirler. Tâbiînden Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî ise siyer-megâzî yazıcılığı noktasında öne çıkan iki isimdir.

İbn Ebû Şeybe'nin Medine'ye hicret ile ilgili 18 rivayetinden 10 tanesi sahâbî neslinden Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Sürâka b. Mâlik (ö. 24/645), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88), Berâ b. Âzib (ö. 71/690 [?]), Esmâ bint Ebû Bekir es-Sıddîk (ö. 73/692) ve Enes b. Mâlik'den (ö. 93/711-12) aktarılmıştır. Geriye kalan sekiz rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Ebû Mûsâ (Ebû Abdillâh) Uleyy b. Rebâh (ö. 114/732) ve Umeyr b. İshâk'a (ö. ?) dayanır. Burada Hz. Ebû Bekir, Esmâ bint Ebû Bekir ve Sürâka b. Mâlik üzerinde durulması gereken isimlerdir. Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'den iki veya üç yaş küçük olup, Fil Vak'ası'ndan üç yıl kadar sonra Mekke'de doğmuştur. Kendisi ilk Müslümanlardan biri olarak, herkesin Resûlullah'ı yalanladığı sırada ona inanmış ve İslâmiyet için her şeyini feda etmiştir. Türk edebiyatında "güvenilir arkadaş, yakın dost"

anlamına gelen yâr-ı gâr lakabıyla[203] anılan Hz. Ebû Bekir Resûlullah'a hicret arkadaşlığı yapma şerefine nail olmuştur. Esmâ bint Ebû Bekir ise babası vasıtasıyla ilk Müslüman olanlardan biridir. Gerek kız kardeşi Hz. Âişe gerek babası Hz. Ebû Bekir'den dolayı Resûl-i Ekrem'e çok yakın olan bir aileye mensup bulunduğu için itibarlı bir ortamda yetişmiştir. Hz. Esmâ başta hicret olmak üzere birçok konuya ışık tutacak hadislerin gelecek nesillere ulaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Zira onun adı ilk defa, Hz. Peygamber'in hicret hazırlıklarını sürdürdüğü sırada oynadığı rol dolayısıyla ön plana çıkmıştır. Ödül avcısı olarak bilinen Sürâka b. Mâlik ise hicret sırasında henüz Müslüman olmadan önce Resûl-i Ekrem'i yakalamaya çalışmasıyla meşhur olmuştur. Dolayısıyla mezkûr kişiler hicret hadisesiyle ilgili bilgilere bizzat kendileri vakıf olmuşlardır. Ayrıca İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinden bir kısmını siyer-meğâzî yazıcılığının güzide isimlerinden sahâbî İbn Abbâs ile Berâ b. Âzib; tâbiîn Urve b. Zübeyr'e dayandırması anlamlıdır. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr kaynaklardan gelen rivayetleri aldığı hocaları ise Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), Esved b. Âmir (Şâzân) (ö. 188/804), Hâlid b. Mahled (ö. 193/809), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Şebâbe b. Sevvâr (ö. 205/820), Yezîd b. Hârun (ö.206/821), Ca'fer b. Avn (ö. 206/821), Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828) ve Affân b. Müslim'dir (ö. 229/835). İbn Ebû Şeybe'nin hocaları hadis, fıkıh ve tefsir alanında yaptıkları çalışmalarla gündemde olan kimselerdir.

Abdürrezzâk Medine'ye hicret çerçevesinde Resûlullah'ın hicret yurdu Medine'ye dair rüyası, Müslümanlar için hicret yolculuğunun başlaması, Kureyş'in Resûlullah'a suikast teşebbüsü, Yüce Allah'ın müşriklerin planlarını haber vermesi, Hz. Peygamber'in hicretle emrolunması, Resûlullah'ın hicret haberini Hz. Ebû Bekir'e bildirmesi, Sevr mağarasında yaşananlar, Esmâ bint Ebû Bekir'in "Zatünnitakayn" olarak isimlendirilmesi, Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir'e hicret yolculuğu sırasında yardımcı olan sâhâbîler, Sürâka b. Mâlik'in Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir'in peşine düşmesi, yolculuk sırasında Zübeyr b. Avvam ile karşılaşılması ve hediye edilen elbiseler, Kubâ'ya gidiş ve misafir olunan ev, Kubâ mescidinin inşa edilmesi, Resûlullah'ın Medine'ye varışı, Mescid-i Nebevi'nin inşası ve ilgili âyetler gibi konulara temas etmiştir.[204] Öncelikli olarak Abdürrezzâk Medine'nin hicret yurdu seçilmesiyle ilgili Resûlullah'ın "Sizin hicret yurdunuz bana gösterildi. Orası iki kara taşlık arasında hurmalıkları olan bir yerdir." dediğini bildiren bir hadise yer vermiştir. Böylece Allah Resûlü Mekkeli Müslümanların Medine'ye hicret etmelerine izin verir. Akabinde Müslümanlar Medine'ye doğru yola çıkarlar.[205]

[203] Mustafa İsmet Uzun, "Yâr-ı Gâr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/324.
[204] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/387-397.
[205] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/389-390.

Abdürrezzâk'ın rivayetleri arasında müşriklerin Dârünnedve'de yaptıkları toplantıya şeytanın Necidli bir şeyh kılığında iştirak edip Resûlullah hakkında ölüm kararı alınmasında etkili olduğunu bildiren bir rivayet dikkat çekicidir. Müşrikler Dârünnedve'de toplandıkları sırada şeytan Necidli bir şeyh suretinde gelerek toplantıya katılır. Ardından Resûlullah'ın nasıl etkisiz hale getirilebileceği üzerinde istişare etmeye başlar. Müşriklerden bazıları Resûlullah'ın Medine'den çıkarılmasını teklif edince, Necidli şeyh bu görüşün doğru olmadığını, şayet o sürgün edilirse gittiği yerlerdeki insanları yanına çekerek Kureyş'e saldıracağını söyler. Bunun üzerine Resûlullah'ın hapsedilmesi hakkında konuşmaya başlarlar. Ancak Necidli şeyh kavminin onu orada bırakmayacağını söyleyerek bunun da doğru bir çözüm olmadığını söyler. Bu sırada Ebû Cehil ayağa kalkar ve "Her kabileden bir adam çıksın ve kılıçlarıyla tek vuruşla onu öldürsünler." diyerek Resûlullah'ın öldürülmesini teklif eder. Şeytanın da buna onay vermesinin ardından Resûlullah'ın öldürülmesine karar verilir. Yüce Allah Hz. Peygamber'e müşriklerin planını bildirince, Resûlullah yatağına Hz. Ali'yi yatırır ve Hz. Ebû Bekir ile beraber Sevr mağarasına doğru yola çıkar. Resûlullah'ı öldürmek için gelen müşrikler, onun uyuduğunu zannederek sabaha kadar kapıda beklerler. Hz. Ali sabah namazına kalktığı zaman, onu gören müşrikler şaşkınlık içinde içeri girerler ve "Arkadaşın nerede?" diye sorarlar. Hz. Ali, Resûlullah'ın yerini bilmediğini söyleyince, müşrikler onların izini takip etmeye başlarlar. Sevr mağarasına kadar gelirler ancak onları bulamazlar. Resûlullah ve Hz. Ebû Bekir'in Sevr mağarasında üç gece kaldıkları belirtilmiştir.[206]

İlk siyer-megâzî kaynaklarında yer alan ve şeytanın Necidli bir ihtiyar kılığında Dârünnedve'deki toplantıya katıldığını bildiren rivayetin Abdürrezzâk tarafından da tahrîc edilmesi ilginçtir. Bilindiği üzere Allah Resûlü'nü etkisiz hale getirme gündemiyle toplanan söz konusu toplantı son derece gizli olup Hâşim ve Muttaliboğullarına haber verilmemişti. Böyle bir toplantıya kimsenin tanımadığı Necid'li bir ihtiyarın elini kolunu sallayarak girmesi tüm bu şartlar açısından düşünüldüğünde muhaldir. Yine de kaynaklarımızdaki her rivayet içeriği tartışılsa bile dönemin folklörü ile ilgili bir gerçeğe işaret ettiği için önemlidir. Şeytanın insan kılığına girmesi motifinin, görünmeyen varlıklarla insan iletişimi, gaybî hususlar, kehânet vb. folklorik özelliklerin revaçta olduğu bir toplumda yaşanan önemli bir olayın anlatılmasına eşlik etmesinin son derece normal ve anlaşılabilir bir mahiyet arzettiği ifade edilmelidir.

İbn Ebû Şeybe Medine'ye hicret ile ilgili rivayetlerinde ilk hicret eden sahâbîler, Resûlullah'ın Hz. Ebû Bekir ile beraber hicret yolculuğuna çıkması ve çobanın süt vermesi, Sevr mağarasında geçirilen günler, Sürâka b. Mâlik'in Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir'i takip etmesi ve başına gelenler, Yüce Allah'ın Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir'i koruması, hicret sırasında Abdullah b. Ebû

[206] Abdürrezzâk, *el-Musannef,* 5/328-329.

Bekir'in görevi, Medine'ye varış ve karşılanma, Medine'de konaklanan hane, Esmâ bint Ebû Bekir'e "Zatünnikayn" denmesi, muhacirlerin fazileti ve ilintili âyetler gibi başlıklara değinmiştir. Akabinde de hicret sonrası yaşanan gelişmeler kapsamında Abdullah b. Zübeyr'in doğumu, kıblenin değişimi ve Benî Müdlic ile yapılan sözleşme gibi hususlardan söz edilmiştir.[207] Burada Abdullah b. Ebû Bekir ile ilgili rivayetin üzerinde durulması gerekmektedir. Söz konusu rivayette Abdullah b. Ebî Bekr'in Sevr mağarasında kaldıkları sürece Resûlullah ve Hz. Ebû Bekir'e yemek taşıdığı bildirilir.[208] Ancak tarihî kaynaklar bu bilginin aksine Sevr mağarasında saklanılan üç günlük süre boyunca yemek taşıyan kimsenin Esmâ bint Ebû Bekir olduğunu, kardeşi Abdullah'ın ise Mekke ile ilgili istihbarat görevini üstlendiğini söylemektedirler.[209]

İbn Ebû Şeybe ve Abdürrezzâk'ın rivayetleri genel olarak birbiriyle uyuşmaktadır. Bunun tek istisnası Hz. Peygamber'in yolculuk esnasında karşılaştığı kimselerle ilgili rivayette görülmektedir. Abdürrezzâk'tan gelen rivayete göre Zübeyr b. Avvâm Şam seyahatinden dönerken Medine'ye hicret eden Resûlullah ve ashabıyla karşılaşmıştır. Bu esnada Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'e beyaz renkli elbiseler hediye etmiştir. Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir, Medine'ye girerken üstlerinde Zübeyr'in hediye ettiği bu elbiselerin olduğu belirtilmiştir.[210] İbn Ebû Şeybe'nin Urve b. Zübeyr'e nispetle aktardığı rivayete göre ise yolda karşılaşılıp, Resûlullah ve Hz. Ebû Bekir'e hediye takdim eden kişi Talha b. Ubeydullah'dır.[211]

Müelliflerimizin Medine'ye hicret hakkında seçtikleri rivayetler genel olarak benzer muhtevaya sahip olsa da farklılaştıkları yönler de mevcuttur. Bu noktada fark edilen en önemli husus Abdürrezzâk'ın Medine'ye hicret konusunu İbn Ebû Şeybe'ye nazaran daha az rivayetle ama konunun farklı veçhelerine dikkat çekerek ele almış olmasıdır. Bu bağlamda İbn Ebû Şeybe "Resûlullah'ın Medine'ye hicret için izin vermesi, Hz. Ebû Bekir'in hicretle müjdelenmesi, Kureyşlilerin Dârünnedve'de yaptığı görüşmeler, şeytanın Necidli şeyh kılığında toplantıya katılması, Kureyş'in Resûlullah için suikast planlaması ve Kubâ'da geçen günler gibi Abdürrezzâk'ın değindiği birçok önemli başlığa yer vermemiştir. Buna karşın İbn Ebû Şeybe'nin ele aldığı ancak Abdürrezzâk'ın yer vermediği bazı başlıklar da mevcuttur. Bunlar: Resûlullah'tan önce hicret eden Müslümanlar, Hz. Peygamber'in Medine'de Neccâroğullarının evinde kalması, kıblenin değişimi, Abdullah b. Zübeyr'in doğumu konularıdır. İbn Ebû Şeybe Abdürrezzâk'a nispetle daha çok sayıda tahrîc ettiği rivayetleri dağınık bir şekilde aktarmış, olaylar arasında bağlantı kurmamıştır. Buna karşı Abdürrezzâk ise Medine'ye hicret ile ilgili rivayetlerini bir akış içinde, tarihi bir olay kurgusuyla bizlere aktarmıştır.

[207] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/270-281.
[208] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/278.
[209] İbn Sa'd, *"et-Tabakât"*, 1/227-239.
[210] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/395.
[211] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/280.

Dolayısıyla Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinden Medine'ye hicret ile ilgili oldukça sağlıklı ve net bilgiler elde etmek mümkündür.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin Medine'ye hicret ile ilgili rivayetlerinde siyer-megâzî kaynaklarında yer alan bazı hususlar eksik bırakılmıştır. Örneğin Resûlullah'ın emanetleri Hz. Ali'ye teslim etmesi, evinden çıkması, Ümmü Mâbed ile ilgili hadiseler ve Resûlullah'ın Mekke'den ayrılışı üzerine Hz. Ebû Bekir'in evinde yaşananlar, ilk Cuma namazının kılındığı Rânûnâ vadisi gibi hususlardan bahsedilmemiştir. Abdürrezzâk Resûlullah'ın Rebîülevvel ayının bir pazartesi günü Kubâ'ya vardığını söylerken;[212] İbn Ebû Şeybe hicret sonrasında Kubâ'da yapılan ikâmete hiç değinmemiştir. Öte yandan müellifler hicret zamanı hakkında ay, gün veya yıl olarak herhangi bir bilgiye yer vermemişlerdir. İbn Ebû Şeybe Resûlullah'ın Medine'ye geldiği zaman hakkında "Mesleme b. Muhalled'in doğduğu yıl"[213] veya "Hz. Enes 10 yaşındayken"[214] gibi üstü kapalı ifadeler zikretmiştir. Sonuç olarak Medine'ye hicret özelinde gerek olayı tafsilatlı bir şekilde ele alması gerekse rivayetleri bir olay örgüsü oluşturacak şekilde sıralaması yönünden Abdürrezzâk'ın rivayetlerinde, İbn Ebû Şeybe'ye nispetle tarih kurgusuna daha yakın bir yapı görülmektedir.

2. Hicretin İlk Yıllarında Hz. Peygamber'le Abdullah b. Übey b. Selûl Arasındaki Gerilim

Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Medine'ye hicret sonrasında Abdullah b. Übey ile Hz. Peygamber arasında geçen bir münakaşadan söz etmektedir. Müellif hadiseyi "Hz. Fâtıma'nın Evliliği" başlığı altında, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evlilik sürecine değindikten sonra işlemiştir. Bu başlık Abdürrezzâk'ın *Kitâbü'l-Megâzî*'sinin son başlığıdır. Yani müellifimiz, Medine'ye hicretin hemen ardından gerçekleşen bir olayı Hulefâ-yi Râşidîn dönemini ele aldıktan sonra yer verdiği müstakil bir başlık altında incelemiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde bu konuyla ilgili bir rivayete rastlanmamıştır.

Abdürrezzâk'ın Abdullah b. Übey hakkında yer verdiği tek rivayet sahâbî kaynaklı olup Üsâme b. Zeyd'e dayanmaktadır. Abdürrezzâk'ın rivayetini naklettiği hocası Ma'mer'in kaynakları ise ilk siyer-megâzî âlimlerinden Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Abdürrezzâk'ın kaynakları arasında Üsâme b. Zeyd konu açısından değinilmesi gereken bir isimdir. Çünkü Üsâme, Abdullah b. Übey ile Resûlullah arasında cereyan eden mezkûr hadiseye bizzat şahit olmuş ve olayın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır. Hicretten sekiz yıl önce Mekke'de doğan Üsâme b. Zeyd annesi ve

[212] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/396.
[213] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/279.
[214] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/279.

babasının Resûlullah'ın hizmetinde bulunmasından dolayı ömrünün yirmi yıla yakın zamanını Hz. Peygamber'in çok yakınında geçirmiştir.

Abdürrezzâk rivayetinde Medine'de yaşayan münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün Müslüman olmadan önce Resûlullah'a karşı beslediği düşmanlığa dair kısa bir kesit sunmuştur. Rivayete göre Resûlullah Üsâme b. Zeyd ile beraber evinde hasta yatan Sa'd b. Ubâde'yi ziyarete giderken, aralarında Abdullah b. Übey ile Abdullah b. Revâha'nın da bulunduğu; Yahudilerden, müşriklerden ve Müslümanlardan müteşekkil bir meclise uğrar. Hz. Peygamber'in gelişi ile merkebin kaldırdığı toz meclisi kaplayınca Abdullah b. Übey elbisesi ile burnunu kapatıp "Bizim üzerimize tozutmayın." diye homurdanmaya başlar. Hz. Peygamber merkebinden inip orada bulunanlara selam verir. Ardından da Müslüman olmayanları Allah'a iman etmeye davet eder ve onlara Kur'ân okur. Bu durumdan hoşnut olmayan Abdullah b. Übey Hz. Peygamber'e onları rahatsız etmeyip, tebliğini sadece kendisinin yanına gelenlere yapmasını söyler. Bunun üzerine Abdullah b. Revâha Abdullah b. Übey'e sert bir tepki gösterir ve Resûlullah'a dönüp "Sen bizim meclislerimizi Kur'ân ile kapla. Muhakkak ki biz bunu severiz." der. Akabinde mecliste kargaşa çıkar. Müslümanlar, yahudiler ve müşrikler bağrışmaya başlarlar ve neredeyse birbirleri ile savaşacak hale gelirler. Meclistekilerin bu halini gören Resûlullah onları sakinleştirdikten sonra merkebine binip yoluna devam eder. Sa'd b. Ubâde'nin yanına varınca olanları ona anlatır. Sa'd, Resûlullah'ı dinledikten sonra İbn Übey'in Medine halkının lideri olmaya hazırlandığını ancak Resûlullah'ın hicretinden dolayı bunun gerçekleşmediğini haber verir. Bu durumun İbn Übey'in ağrına gittiğini söyleyip onu affetmesini ister. Sa'd'ın yaptığı bu izah üzerine Resûlullah'ın Abdullah b. Übey'i affettiği bildirilmiştir.[215]

Abdürrezzâk hadisenin Bedir Gazvesi öncesinde cereyan ettiğini belirtirken;[216] gün, ay ve yıl olarak herhangi bir bilgi paylaşmamıştır. Öte yandan Bedir Gazvesi öncesinde gerçekleşen bir hadiseyi ilk bakışta ilgisizmiş gibi görünen bir başlık altında yani Hz. Fâtıma'nın Evliliği başlığı altında ele almış olması önemlidir. Bunun bir nedeni olmalıdır. Bilindiği üzere Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliği genel olarak Bedir Gazvesi'nin hemen sonrası ile ilişkilendirilse de farklı rivayetler mevcuttur.[217] Hz. Peygamber'le İbn Übey arasındaki olay Bedir Gazvesi öncesi gerçekleştiğine göre iki konuyu birbirine bağlayan şey kronoloji olabilir. Bu da aslında Abdürrezzâk'ın değil, rivayeti aldığı esas kaynak olan İbn Şihâb ez-Zührî'nin kronolojisine işaret ediyor olabilir.

[215] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/490-492.
[216] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/490.
[217] Kandemir, "Fâtıma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/219.

3. Batn-ı Nahle Seriyyesi

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde İslam tarihinde ilk kez ganimet ve esir ele geçirilen bir seriyye olan Batn-ı Nahle Seriyyesi'ni sehven ondan kısa bir süre önce gerçekleşen bir gazve olan "Birinci Bedir Gazvesi" başlığı altında ele almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin iki rivayetle ele aldığı konu hakkında Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde bilgi bulunmamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili rivayetlerinden ilki sahâbî kaynaklı olup Sa'd b. Ebû Vakkâs'a (ö. 55/675), ikincisi de tâbiîn neslinden Katâde b. Diâme'ye (ö. 117/735) dayanmaktadır. İbn Ebû Şeybe mezkûr rivayetleri Hammad b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816) ve Abdurrahîm b. Süleyman'den (ö. 184/800) almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin hem hocaları hem de tâbiîn neslinden kaynakları muhaddis olup siyer-megâzî yazıcılığı açısından ayrıcalıklı bir konumları bulunmamaktadır. Konu ile ilgili bir rivayetin Sa'd b. Ebû Vakkâs'a dayanması ise, olayın başkahramanlarından birisi olması hasebiyle önemli ve anlamlıdır.

İbn Ebû Şeybe'nin tahrîc ettiği rivayetlerde öncelikli olarak Abdullah b. Cahş'ın komutan tayin edilmesinden önce yaşanan bir hadiseden ve haram aylarda savaş ile ilgili âyetlerden söz edilmektedir.[218] Sa'd b. Ebû Vakkâs'a nispetle aktarılan hadiseye göre Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman Cüheyne kabilesi gelip kendileri için teminat verilmesini ister. Resûlullah onların bu taleplerine olumlu cevap verince, Cüheyneliler Müslüman olurlar. Resûlullah recep ayında Cüheyne kabilesinin yanındaki Kinaneoğullarına göndermek üzere yaklaşık 100 kişilik bir seriyye hazırlar. Aralarında Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın da bulunduğu birlik, sayıca kendilerinden fazla olan Kinâne oğullarına baskın yaptıkları zaman, onlarla baş edemeyip geri çekilmek zorunda kalırlar ve Cüheyne kabilesine sığınırlar. Cüheyneliler onları himaye altına alıp, haram ayda savaşmalarının sebebini sorarlar. Birliktekiler "Haram ayda bizi haram beldeden çıkaranlar dışında kimse ile savaşmayız." diye cevap verirler. Ardından aralarında durumu istişare etmeye başlarlar. Bazısı Resûlullah'ın yanına dönülmesini bazısı da orada kalınmasını ister. Sa'd b. Ebû Vakkâs ise Kureyş kervanının önünü kesip mallarını ele geçirmeyi teklif eder. Ardından beraberindekilerle Kureyş kervanına doğru harekete geçer. Geride kalan kimseler ise Resûlullah'ın yanına gidip Sa'd'ın Kureyş'e baskın yapacağını bildirirler. Resûlullah bunu duyunca sinirden yüzü kızarır ve öfkeyle ayağa kalkıp şöyle buyurur: "Benim yanımdan toplu olarak gittiniz ama bölünüp parçalanarak geri geldiniz öyle mi? Sizden öncekileri helak eden şey parçalanmalarıdır." Ardından da "Size, en hayırlınız olmayan

[218] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/298-300.

ama açlığa ve susuzluğa karşı en çok sabredeniniz olan birini göndereceğim." deyip onların başına İslam'ın ilk komutanı olarak tanınan Abdullah b. Cahş'ı tayin eder.[219]

İbn Ebû Şeybe aslında siyer-megâzî konuları arasında haram aylarda savaşma ve ilk kez ganimet ele geçirme hususiyetlerinden ötürü meşhur bir konu olan Batn-ı Nahle Seriyyesi'ni meşhur olandan oldukça farklı bir versiyonla üstelik de ondan kısa bir süre önce gerçekleşen bir gazve başlığı altında incelemektedir. Oldukça kafa karıştırıcı olan bu durumu çözmek için Batn-ı Nahle Seriyyesi ile ilgili siyer-megâzî kaynaklarında yer verilen rivayetleri incelemek gerekmektedir. Hz. Peygamber hicretin ikinci yılında recep ayında Abdullah b. Cahş'ı bizzat kumandan tayin ederek yedi veya sekiz kişilik bir birlikte Medine'nin doğusunda Necid bölgesine gönderir. İki gün boyunca ilermesini emreder ve iki gün sonra açmak üzere bir mektup verir. Mektupta Tâif-Mekke arasındaki Batn-ı Nahle'ye kadar gidilmesi ve geçecek olan Mekke kervanını gözetlenmesi emredilmektedir. Sa'd b. Ebû Vakkâs da bu sekiz kişinin arasındadır ancak yolda devesi kaybolduğu için birlikten uzaklaşmış ve bir daha da buluşamamıştır. Kervanı bulan ve haram aylarının son gününde oldukları için savaşıp savaşmamakta tereddüt eden birlik, nihayetinde savaşmış ve ganimetle Mekke'ye geri dönmüşlerdir.[220] İbn Ebû Şeybe'nin tahrîc ettiği rivayet, bu olayı oldukça farklı bir şekilde anlatmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in recep ayında Müslüman olan Cüheyneli bir gruba destek vermek üzere gönderdiği ve kumandanı belirtilmeyen yüz kişilik bir birlikten ayrılan Sa'd b. Ebû Vakkâs, haram aylarda olmasına karşın Kureyş kervanına baskın yapmak istemiştir. Gelen şikâyetler üzerine Hz. Peygamber Abdullah b. Cahş'ı kumandan tayin etmiştir. İbn Ebû Şeybe, konunun devamında Abdullah'ın problemi nasıl çözdüğünü anlatmadığı ve konuyu Batn-ı Nahle'ye bağlamadığı gibi rivayeti, Birinci Bedir Gazvesi başlığı altında incelemiştir. Oysaki Birinci Bedir, Batnı-Nahle'den bir ila üç ay kadar önce Rebîülevvel yahut Cemâziyelevvel ayında bizzat Resûlullah kumandasında gerçekleşmiş bir gazvedir. Seriyye değildir. Yani gazve başlığı altında bir seriyye, üstelik de bilinenden çok farklı bir içerikle anlatılmaktadır. Siyer-megâzî kitaplarına göre Abdullah b. Cahş Batn-ı Nahle Seriyye'sinin bizzat Hz. Peygamber tarafından tayin edilen kumandanıdır. Sa'd b. Ebû Vakkâs ise seriyyeye katılanlar arasındadır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetine göre ise Sa'd, Hz. Peygamber tarafından tayin edilen ilk kumandandır. Haram aylarda savaşmaya kalkınca sorunu çözmesi için Allah Resûlü Abdullah b. Cahş'ı görevlendirmiştir. Kısacası, İbn Ebû Şeybe'nin tercih ettiği rivayette hem Birinci Bedir Gazvesi başlığı altında Batn-ı Nahle Seriyye'si anlatılmakta hem de seriyyeye dair bilgiler, siyer-megâzî açından kabul edilemeyecek problemler taşıyan sorunlu bir rivayet esas alınarak aktarılmaktadır. Birinci Bedir Gazvesi başlığı altındaki rivayetler İbn Ebû Şeybe'ye tarihçilik

[219] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/298-299.
[220] Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/202.

noktasında konuyu ele almayan Abdürrezzâk'a nispetle bir derece kazandırmadığı gibi sebep olduğu karışıklık sebebiyle geriye düşürmüştür.

4. Hz. Peygamber'in Gazvelerinin Sayısı

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Medine dönemini gazveler üzerinden anlatmıştır. Medine'ye hicrete dair sıraladığı rivayetlerin ardından ele aldığı bahis "Resûlullah'ın Gazveleri ve Kaç Gazve Yaptığı" başlığını taşımaktadır. Müellifimiz beş rivayet aktardığı bu başlığın ardından Allah Resûlü'nün gazvelerini sıralayarak Medine dönemini sonlandırmıştır. *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Medine dönemi gazvelerini ayrıntılı bir şekilde ele almış olan Abdürrezzâk'ın konuya giriş mahiyetinde böyle bir başlığı olmadığı gibi, gazve sayılarını bildiren rivayetlere de yer vermemiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin gazvelerle ilgili rivayetlere bir giriş mahiyetinde aktardığı gazve sayısına ilişkin beş rivayetin dört tanesi sahâbî kaynaklı olup Büreyde b. Husayb (ö. 63/682-683 [?]), Zeyd b. Erkam (ö. 68/688) ve Berâ b. Âzib'e (ö. 71/690 [?]) dayanmaktadır. Geriye kalan bir rivayet ise tâbiîn neslinden Katâde b. Diâme'ye (ö. 117/735) dayandırılmıştır. Büreyde b. Husayb hicret sırasında Müslüman olan bir sahâbî olup Bedir ve Uhud'a katılamasa da sonrasında 16 gazvede Resûlullah ile birlikte savaşmıştır.[221] Keza Zeyd b. Erkam da Uhud'da yaşı küçük olduğu için geri çevrilen, sonrasında Hendek Gazvesi ile birlikte on sekiz gazvede Resûlullah'ın yanında olan gayretli bir sahâbîdir.[222] Aynı şekilde Berâ b. Âzib de Uhud'la birlikte 14 veya 18 savaşa katılmıştır.[223] Berâ b. Âzib'in burada zikredilmesi gereken bir diğer özelliği de siyer-megazî yazılığı ile ilgilidir. Siyer ve megâzîye dair birçok hadis rivayet eden Berâ b. Âzib'in megâzîye dair sahîfeleri olduğunu söylenmektedir.[224] Dolayısıyla İbn Ebû Şeybe'nin gazve sayıları ile ilgili bir bahiste, üçü de yirmiye yakın gazvede Resûlullah ile birlikte olmuş sahâbîlerden, ayrıca siyer-megâzî yazıcılığında önemli bir kaynak olan Berâ b. Âzib'den yararlanmış olması oldukça önemli ve anlamlıdır. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr rivayetleri naklettiği hocaları ise Zeyd b. Hubâb (ö.203/819), Yahya b. Âdem (ö. 203/818) ve Ubeydullah b. Mûsâ'dır. (ö. 213/828). Mezkûr isimler hadis ilmiyle meşgul olup, siyer-megâzî alanında çalışmaları bulunmamaktadır.

İbn Ebû Şeybe "Resûlullah Kaç Gazve Yaptı?" başlığı altında Resûlullah'ın katıldığı gazvelerin sayılarını belirtip, bizzat çarpıştığı gazvelerin isimlerini zikretmektedir. Mezkûr rivayetlerde Resûlullah'ın katıldığı gazvelerin sayısının on dokuz olduğu, bunların sekizinde (Bedir, Uhud, Ahzâb, Kudâyd, Hayber, Mekke'nin Fethi, Benî Mustalik ve Huneyn) bizzat çarpıştığı

[221] Ahmet Önkal, "Büreyde b. Husayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/492.
[222] Bünyamin Erul, "Zeyd b. Erkam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/318.
[223] İsmail Lütfi Çakan, "Berâ b. Âzib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/469.
[224] Kandemir, "Siyer ve Megāzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/320.

bildirilmektedir. Müellifimiz Resûlullah ile birlikte Zeyd b. Erkam'ın 17, Berâ b. Âzib'in ise 15 savaşa katıldığından söz etmektedir.[225]

İbn Ebû Şeybe'nin Resûlullah'ın gazvelerinin sayısı çerçevesinde yer verdiği rivayetler siyer-megâzî açısından son derece önemlidir. Bunların gazvelere iştirak eden râvilerden gelmiş olması ve siyer megâzî yazıcılığı açısından oldukça önemli olan Berâ b. Âzib'in kaynak olarak zikredilmiş olması oldukça anlamlıdır. Öte yandan gazvelerin sayısını 19 olarak zikreden bir grup rivayetin tercih edilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Oysaki İbn Ebû Şeybe'den önce konu ile ilgili eser vermiş olan Vâkıdî, İbn Sa'd gibi isimler Resûlullah'ın gazve sayısını farklı rakamlarla ifade etmişlerdir. Genel görüş Hz. Peygamber'in emir ve kumandasında 27 gazve gerçekleştiği şeklindedir. Gazvelerin sayısının 26 olduğunu söyleyenler ise Hayber Gazvesi sonrası Vâdilkurâ'da meydana gelen çarpışmaları gazve olarak kabul etmemektedirler.[226] İbn Ebû Şeybe, kendisinden önceki siyer-megâzî eserlerinden tamamen bağımsız ve görünüşe göre habersiz olarak, konuyu kendisine ulaşan nakiller çerçevesinde incelemiştir. İbn Ebû Şeybe'nin Resûlullah'ın bizzat çarpıştığı gazveler arasında Tâif'i zikretmemesi de dikkat çekicidir. Görünen o ki müellifimiz siyer-megâzî yazıcılığı açısından önemli bir konuya değinirken Resûlullah'ın gazve sayısının 19 olduğunu bildiren bir grup rivayeti alt alta sıralamakla yetinmiştir. Rivayetlerinde konu ile ilgili kendi dönemine kadar siyer yazıcılığı çerçevesinde oluşan müktesebatın etkilerine rastlamak mümkün değildir.

5. Bedir Gazvesi

Hz. Peygamber ile Mekkeli müşrikler arasındaki ilk savaş olan Bedir Gazvesi (2/624), Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde müştereken ele aldıkları bir konudur. Abdürrezzâk konuyu "Hudeybiye Gazvesi" ile "Bedir Esirleri" konusu arasındaki "Bedir Vak'ası" başlığı altında incelemiştir. Abdürrezzâk'ın mevzûyu Bedir Gazvesi'nden yaklaşık olarak dört yıl sonra meydana gelen Hudeybiye Gazvesi'nden sonra işlemesi tarihsel sıralamanın göz ardı edildiğini göstermektedir. İbn Ebû Şeybe ise "Birinci Bedir Gazvesi" ile "Uhud Gazvesi" başlıkları arasında "Büyük Bedir Gazvesi" isimlendirmesiyle ele almıştır. Bu aralık esasen kendiliğinden Bedir Gazvesi'nin kronolojisini vermektedir. Bedir Gazvesi ile ilgili dikkatleri çeken ilk husus, Abdürrezzâk'ın konuyu oldukça sınırlı, İbn Ebû Şeybe'nin ise ona nispetle detaylı ele almış olmasıdır. Abdürrezzâk konu hakkında dört rivayet; İbn Ebû Şeybe ise uzunlukları kısalıkları birbirinden farklı 74 rivayet aktarmıştır.

[225] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/297-298.
[226] Vâkıdî, *el-Megâzî,* 1/7; İbn Sa'd, *et-Tabakât,* II, 5-6; Hüseyin Algül, "Gazve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/488.

Abdürrezzâk'ın dört rivayetide tâbiîn kaynaklı olup siyer ve hadis âlimlerinden Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) ve İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ile müfessir Ebû Abdillâh İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medenî'ye (ö. 105/723) dayanmaktadır. Abdürrezzâk'ın Bedir Gazvesi ile ilgili rivayetlerini ilk megâzî çalışmalarına öncülük eden Urve b. Zübeyr ile İbn Şihâb ez-Zührî'ye dayandırması önemlidir. Tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerinden İkrime el-Berberî de siyer-megâzî açısından değinilmesi gereken diğer bir isimdir. Nitekim Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı olan İkrime başta tefsir olmak üzere hadis, kıraat ve fıkıh gibi ilimlerin yanı sıra siyer alanında da temayüz etmiş bir âlimdir. Öğrencilerinden Katâde b. Diâme o dönemde siyeri en iyi İkrime'nin bildiğini söylemektedir.[227] Ayrıca kaynaklarda Hz. Peygamber tarafından Bahreyn emiri Münzir b. Sâvâ'ya gönderilen İslam'a davet mektubunun Abdullah b. Abbâs ve mevlâsı İkrime'nin arşivinde bulunmasına atıf yapılarak, İkrime'nin siyer-meğâzî sahasında çalışmalar yaptığı zikredilmektedir.[228] Abdürrezzâk *Megâzî*'sindeki diğer pek çok konuda olduğu gibi Bedir Gazvesi ile ilgili rivayetleri de hocası Ma'mer b. Râşid'den almıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin Bedir Gazvesi ile ilgili yetmiş dört rivayetinin 46'sı sahâbi kaynaklı olup Ebû Kays Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635 [?]), Hz. Ömer (ö. 23/644), Abdullah b. Mes'ûd (32/652-653), Abdurrahman b. Avf (32/652), Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe el-Ensârî (ö. 32/653), Âmir b. Rebîa (ö. 35/656), Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656), Hz. Ali (ö. 40/661), Ebû Üseyd Mâlik b. Rebîa b. el-Beden es-Sâidî (ö. 40/660-661 [?]), Ebû Muâz Rifâa b. Râfi' b. Mâlik el-Hazrecî el-Ensârî (ö. 42/662), Ebû Mûsâ el-Eş'arî_(ö. 42/652-653), Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), İbn Abbas (ö. 68/687-688), Berâ b. Âzib (ö. 71/690 [?]), Abdullah b. Ömer b. Hattâb (ö. 73/693), Râfi b. Hadîc (ö. 73/692), Câbir b. Abdullah (78/697), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-712) ve Zu'l-Cevşen ed-Dabbâbî'ye (ö. ?) dayanmaktadır. Mezkûr isimlerden Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe el-Ensârî, Âmir b. Rebîa, Zübeyr b. Avvâm, Hz. Ali, Ebû Üseyd Mâlik b. Rebîa b. el-Beden es-Sâidî, Ebû Muâz Rifâa b. Râfi' b. Mâlik el-Hazrecî el-Ensârî ve Sa'd b. Ebû Vakkâs Bedir çarpışmasına bizzat katılmışlardır. 24 rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Abdurrahman b. Hâris (ö. 43/663-664), Alkame b. Vakkâs (ö. 86/ 705 [?]), Ebü'l-Âliye er-Riyâhî (ö. 90/709), Saîd b. el-Müseyyeb (el-Müseyyib) (ö. 94/713), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722), Ebû Abdillâh İkrime b. Abdillâh el-Berberî el-Medenî (ö. 105/723), Ebû Nadre Münzir b. Mâlik b. Kutaa el-Abdî (ö. 108/726), Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib (ö. 114/733 [?]), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744), Ebû

[227] Tayyar Altınkulaç, "İkrime el-Berberî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/41.
[228] Siyer Araştırmalarında Usul, (Şulul, 2016), 28.

Abdirrahmân Ebü'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân el-Kureşî (ö. 130/748), Hişâm b. Urve b. Zübeyr (ö. 146/ 763) ve Umeyr b. İshâk'a (ö. ?) dayandırılmıştır. Geriye kalan beş rivayet muhadramundan Zeyd b. Yusay' (ö. ?), Zübeyr b. Avvâm'ın çocuklarından biri, Muhammed b. İbrâhim et-Teymi (ö. ?), Dahhâk b. Mahled (ö. 212/827) ve Kâsım b. Abdurrahmân (ö. ?) tarafından aktarılmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin kaynakları arasında sahâbî neslinden Berâ b. Âzib ve İbn Abbâs; tâbiîn neslinden ise Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb Zührî siyer-megâzî yazıcılığı açısından altı çizilmesi gereken isimlerdir. Nitekim Berâ b. Âzib ve İbn Abbâs'ın siyer ve megâzîye dair birer sahîfeleri olduğu zikredilmiştir. Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî ise bir araya getirdikleri sahîfeleri ise tarih yazıcılığının doğup gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.[229] Bu noktada Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin senet zincirinde Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin ortak isim olarak yer alması önemli husustur. Mezkûr isimler dışındakiler ise hadis ve fıkıh alanında temayüz etmiş kişilerdir.

İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr kaynaklardan gelen rivayetleri naklettiği hocaları ise şunlardır: Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), Hatîm b. İsmail (ö. 186/802), Abde b. Süleyman el-Kilâbî, (ö. 187/803), Esved b. Âmir (Şâzân) (ö. 188/804), Abdula'la b. Abdula'la (ö. 189/805), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), Âiz b. Habîb (ö. 190/806), Îsâ b. Yunus (ö. 191/807), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807-808), İsmâil b. İbrâhim İbn Aliyye (ö. 193/809), Abdülvehhâb es-Sekafî (ö. 194/810), Muhammed b. Ebû Âdiy (ö. 194/810), Ebû Muâviye, Muhammed b. Hazîm ed-Darîr (ö. 195/811), Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811), Veki' b. Cerrâh (ö.196/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî (ö. 199/814), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Şebâbe b. Sevvâr (ö. 205/820), Cafer b. Avn (ö. 206/820), Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821), Kurâd Ebû Nuh Abdurrahman b. Gazvân (ö. 215/830), Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn (ö. 219/834), Ahmed b. Abdullah (ö. 227/842), Affan b. Müslim (ö. 234/848) ve Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828). İbn Ebû Şeybe'nin hocalarının tamamı muhaddis ve fakih olarak tanınmaktadır.

Konuyu oldukça muhtasar bir anlatımla ele alan Abdürrezzâk Bedir günü çerçevesinde Hz. Peygamber ve ashâbının Bedir'e hareket etmesi, savaş öncesi yapılan istişare, Kureyşli kölelerin sorguya çekilmesi, ordunun savaş düzenine sokulması, Utbe b. Rebîa'nın savaşa engel olma çabası, Utbe b. Rebîa ve Ebû Cehîl arasında yaşanan münakaşa, mübareze, ilk şehit Mihca', Ebû Cehil'in duası ve akibeti, Bedir'de öldürülen ve esir alınan bazı müşrikler ve sayıları, müşrik cesetlerinin kuyuya atılması, Resûlullah'ın ölen müşriklerle konuşması, Zeyd b. Hârise'nin müjdeci olarak

[229] Kandemir, "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/31.

gönderilmesi, savaşa katılan Müslümanların ve müşriklerin sayısı, savaşın zamanı ve Bedir günü ile ilgili âyetler" gibi meselelere temas etmektedir.[230]

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-MeGâzî*'sinde Bedir Gazvesi öncesi yaşanan bazı hadiseler kapsamında Bedir'e hareket, müşrikler hakkında istihbarat alma, savaş hususunda istişare ve orduların savaş düzenine geçmesi gibi olaylardan söz etmiştir. Akabinde konuyu Bedir esnasında ve sonrasında yaşanan hadiseler etrafında detaylandırmıştır. Bu bağlamda Utbe b. Rebîa'nın savaşa engel olma girişimi, Utbe b. Rebîa ve Ebû Cehîl arasındaki tartışma, düşmanın oklarla püskürtülmesi, mübareze, savaşın başlaması, Kürz b. Câbir'in müşrikleri desteklemesi, Ebû Cehil'in duası, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul etmesi, Ebû Cehil'in Afrâ'nın oğulları tarafından yaralanması, Abdullah b. Mes'ûd'un Ebû Cehil'i öldürmesi, müşriklerden öldürülenler ve sayıları, Resûlullah'ın müşriklerin öldürülecekleri yerleri göstermesi, Haşimoğullarının öldürülmesinin yasaklanması, öldürülen müşriklerin kuyuya atılması, ölen müşriklerle Resûlullah'ın konuşması, Bedir'de dua ve meleklerle gelen ilahi yardım, Zeyd b. Hârise'nin zaferi müjdelemesi, ganimetler ve ganimetlerin paylaştırılması, Resûlullah'ın safî hakkı, Müslümanların ve müşriklerin sayısı, Bedir'den geri kalan kimseler, savaşta sahâbîlerin ve meleklerin nişaneleri, Bedir ashâbının üstünlüğü, Bedir'de şehit düşen sahâbîler, ilk şehit Mihca', Bedir ile ilişkili âyetler, Resûlullah'ın Bedir duası ve bedduası, gazvenin zamanı ve Bedir isminin menşei gibi meselelerden söz etmiştir.[231]

İbn Ebû Şeybe'nin Bedir Gazvesi başlığı altında tenâkuz içeren rivayetleri alt alta zikrettiği görülür. Bunlardan ilki Bedir Gazvesi'nin zamanı, diğeri de Bedir ashâbının sayısı ile ilgili rivayetlerdir. Bedir Gazvesi'nin zamanına ilişkin zikredilen rivayetler üç farklı versiyonla İbn Ebû Şeybe'nin *Meğâzî*'sinde yer almaktadır. İlkine göre Bedir Gazvesi Ramazan ayının on yedisi cuma günü vuku bulmuştur.[232] İkincisine göre savaş Ramazan ayının on yedisi pazartesi günü gerçeklemiştir.[233] Abdullah b. Mes'ûd'tan nakledilen üçüncü versiyonda ise Ramazan ayının son on bir günü yani Ramazanın on dokuzunda meydana geldiği bildirilmiştir.[234] İbn Ebû Şeybe Meğâzî'sinde Bedir Gazvesi'nin vuku bulduğu yıl ile ilgili bilgi vermezken, savaşın gerçekleştiği ay ve güne dair farklı rivayetleri peş peşe aktarmakla yetinmiş, bunlar arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

Bedir Gazvesi'ne katılanların sayısıyla ilgili rivayetler incelendiğinde ise üç farklı veriyle karşı karşıya kalınmaktadır. Hz. Ömer'den gelen rivayette net bir sayı verilmeyip üç yüz on kusür

[230] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/347-352.
[231] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/300-343.
[232] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/300.
[233] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/301-302.
[234] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/302.

kişinin savaşa katıldığı söylenmektedir.[235] Berâ b. Âzib rivayetinde yine net bir sayı verilmeyip 76'sı muhacir olmak üzere üç yüz on kusür kişiden söz edilmiştir.[236] İbn Abbâs rivayetinde Bedir'e 313 kişinin katıldığı ve bunların 75'inin muhacir olduğu belirtilmiştir.[237] Bedir'deki Müslüman sayısı ile Tâlut- Câlut kıssası arasında ilişki kuran bir rivayet oldukça ilginçtir. İlgili rivayette "Hz. Peygamberle birlikte Bedir'e katılanların sayısı Tâlut'la beraber nehri geçenlerin sayısı kadardı. Onların da sayısı 313'tü." ifadesine yer verilmiştir.[238] Bu, İbn Ebû Şeybe'den daha önce siyer-megâzî eserleri te'lif etmiş bulunan İbn Hişam, İbn Sa'd gibi isimler tarafından da dikkat çekilen bir bağlantıdır.

İbn Ebû Şeybe'nin Bedir'le ilgili rivayetlerinde dikkat çeken önemli bir husus Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi sırasında müşriklerden birini öldürmesiyle ilgilidir. İkrime el-Berberî'ye nispetle aktarılan rivayete göre Resûlullah Bedir günü Kureyş müşriklerinden bir kimseyi öldürüp bir ağaca asmıştır.[239] Hz. Peygamber'in savaşlarda herhangi bir kimseyi öldürüp öldürmediği gibi tartışmalı bir konuya temas eden İbn Ebû Şeybe, hadisi nakletmekle yetinmiş ve tartışmalara girmediği gibi kişisel görüşünü de beyan etmemiştir. Ancak yer verdiği rivayet Resûlullah'ın bir müşriği öldürdüğünü ifade etmektedir. İbn Ebû Şeybe'nin Bedir gününe dair dikkat çeken diğer bir rivayeti de Câbir b. Abdullah hakkındadır. İbn Ebû Şeybe *Megâzî*'nde Câbir'in Bedir Gazvesi'ne katılıp su taşıdığını bizzat Câbir'den nakletmektedir. Ancak kaynaklardaki bilgilerden anlaşıldığına göre Câbir b. Abdullah Bedir Gazvesi'ne katılmamıştır. Yedi (veya dokuz) kız kardeşine bakacak başka kimseleri bulunmadığı için savaşlarda babası onu kardeşlerini kollamakla görevlendirmiştir. Bilindiği üzere Câbir, Uhud Gazvesi'nde babası şehid düşünceye kadar hiçbir gazveye katılmamıştır. Bundan sonra hiçbir gazveyi kaçırmayan Câbir'in iştirak ettiği ilk gazvenin, Uhud Gazvesi'nin hemen ardından düşmanları kovalamak üzere yapılan Hamrâülesed Gazvesi olduğu bildirilmektedir.[240]

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde Bedir Gazvesi hakkında siyer-megâzî açısından oldukça önemli rivayetlere yer vermişlerdir. İbn Ebû Şeybe konuyu Abdürrezzâk'a nispetle daha detaylı olarak ele almış olsa da, rivayetlerini serdederken muhaddis gibi davranmanın ötesine geçmemiştir. Gerek Bedir Gazvesi'nin tarihi, gerek katılan kişi sayısı, gerek savaşın safhaları konusunda birbirini nakzeden rivayetleri alt alta zikretmekle birlikte, bunlar arasındaki çelişkiyi çözmeye ya da tercih yapmaya yönelik bir adımı tespit edilememiştir. Resûlullah'ın Bedir'de bir müşriği öldürmesi ile ilgili konuda ise tam tersini ifade eden rivayetlere yer vermemiş olması ilginçtir. Bu tür rivayetlere ulaşamamış olabileceği gibi zımnen tercihini de belirtmiş olabilir. İbn Ebû Şeybe

[235] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/315.
[236] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/336.
[237] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/335-336.
[238] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/337.
[239] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/335.
[240] Kandemir, "Câbir b. Abdullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/530.

Bedir Gazvesi konusunu bariz bir şekilde Abdürrezzâk'a nispetle detaylı ele almıştır. Konu başlıkları ve içerikleri açısından karşılaştırıldığında yaklaşık olarak 17 kadar konuya Abdürrezzâk'ın hiç yer vermediği tespit edilmektedir. Bunlar, Kürz b. Câbir'in müşrikleri desteklemesi, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'in peygamberliğini kabul etmesi, Ebû Cehil'in Afrâ'nın oğulları tarafından yaralanması, Abdullah b. Mes'ûd'un Ebû Cehil'i öldürmesi, Resûlullah'ın müşriklerin öldürülecekleri yerleri göstermesi, Haşimoğullarının öldürülmesinin yasaklanması, Bedir'de dua ve meleklerle gelen ilahi yardım, ganimetler ve ganimetlerin paylaştırılması, Resûlullah'ın safî hakkı, Bedir'den geri kalan kimseler, savaşta sahâbîlerin ve meleklerin nişaneleri, Bedir ashâbının üstünlüğü, Bedir'de şehit düşen sahâbîler, Bedir isminin menşei, Resûlullah'ın Bedir duası ve bedduası şeklinde sıralanabilir. Abdürrezzâk'ın dört rivayetine karşı İbn Ebû Şeybe'nin 64 rivayeti oldukça önemli bir farktır. Her ne kadar bir tercihte bulunmasa dahi İbn Ebû Şeybe'nin Bedir Gazvesi'nin tarihine dair ihtilaflı rivayetlere yer vermesi önemlidir. Yani İbn Ebû Şeybe, Abdürrezzâk'la karşılaştırıldığında Bedir Gazvesi'ni daha detaylı ve kronoloji hakkında bilgi verecek şekilde ele almıştır. Ama elbette aynı konuda farklı bilgiler veren rivayetleri hiçbir müdahalede bulunmadan sıralaması önemli bir problemdir. Bu rivayetleri okuyan bir kimsenin ihtilafları çözümleyip bir akış içerisinde Bedir'i anlaması oldukça zordur.

6. Bedir Esirleri

Bedir Gazvesi'ndeki esirler ile ilgili rivayetler Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde müştereken yer almaktadır. Abdürrezzâk hadiseyi Bedir Vak'ası bahsinin ardından gelen "Hz. Peygamber'in Bedir Ehlinden Esir Aldığı Kimseler" başlığı altında müstakil olarak incelemiştir. İbn Ebû Şeybe ise "Büyük Bedir Gazvesi" genel başlığı altındaki rivayetler arasında ele almıştır. Bu noktadaki en önemli fark Abdürrezzâk'a nazaran İbn Ebû Şeybe'nin mevzûyu daha kapsamlı olarak işlemesidir. Abdürrezzâk konuyla ilgili iki, İbn Ebû Şeybe ise 16 rivayete yer vermiştir.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili rivayetleri tâbiîn kaynaklı olup Abdullah b. el-Hâris'in mevlası Miksem (ö. 101/720), Katâde b. Diâme (ö. 117/735) ve Osman el-Cezerî'ye (ö. ?) dayanır. Abdürrezzâk rivayetleri hocası Ma'mer'den almıştır. Mezkûr isimlerin tamamı muhaddis olup, siyer-megâzî alanında değinilmesi gereken ayrıcalıklı bir özellikleri yoktur. İbn Ebû Şeybe'nin 16 rivayetinden altı tanesi sahâbî kaynaklı olup Hz. Ömer (ö. 23/644), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-653), Hz. Ali (ö. 40/661), Cübeyr b. Mut'im (ö. 59/678-679) ve Abdullah b. Abbâs'dır (ö. 68/687-688). Geriye kalan 10 rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Abîdees-Selmânî (ö. 72/691), Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî (ö. 94/ 713 [?]), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714), Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744), Atâ b. Sâib (ö. 136/753), Ayzâr b. Hureys

(ö. ?), Ebû Muhammed Hakem b. Uteybe el-Kindî el-Kufî (ö.?), Yahya b. Abdullah b. Abdurrahmân b. Es'ad b. Zürâre (ö. ?) ve Ebû's Sefer Saîd b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'e (ö.?) dayanmaktadır. Hz. Ali, Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd Bedir günü Resûlullah'ın yanında bizzat bulunmuşlardır. Cübeyr b. Mut'im ise Bedir Gazvesi'ne müşriklerin safında katılmıştır. Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra İslam'a olan düşmanlığından vazgeçen Cübeyr, 628'de Müslüman olmuştur.[241] Dolayısıyla mezkûr isimlerin Bedir günüyle ilgili aktardığı bilgilerin bizlere birinci ağızdan ulaşmış olması önemlidir. İbn Ebû Şeybe'nin kaynakları arasında Urve b. Zübeyr ve İbn Abbâs dışındakiler muhaddis ve müfessir kimlikleriyle öne çıkmaktadırlar. Bilindiği üzere Urve b. Zübeyr ve İbn Abbâs ilk siyer-megâzî yazarları arasında zikredilen seçkin şahsiyetlerdendir. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini naklettiği hocalarının isimleri ise Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), Abde b. Süleyman el-Kilâbî (ö. 187/803), Cerîr b. Abdülhamîd (ö. 188/804), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), Ebû Muaviye Muhammed b. Hazım ed-Darir (ö. 195/811), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Ebû Dâvûd el-Haferî (ö. 203/818), Yahya b. Âdem (ö. 203/818), Yezîd b. Hârûn (ö.206/821), Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828), Kurâd Ebû Nuh Abdurrahman b. Gazvân (ö. 215/830) ve Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn (ö. 219/834) şeklinde sıralanabilir. Mezkûr isimlerin tamamı hadis, fıkıh ve tefsir ilmiyle meşgul olan kimselerdir.

Abdürrezzâk'ın Bedir esirleriyle ilgili rivayetleri esirlerin fidye miktarı, Ukbe b. Ebî Muayt'ın öldürülmesi ve Hz. Abbâs'ın esir düşmesi gibi bilgilerle sınırlı kalmıştır.[242] İbn Ebû Şeybe ise konuyu Bedir'de esir alınanların sayısı ve bazılarının isimleri, Hz. Abbâs'ın esir alınmasıyla ilgili münakaşa, Resûlullah'ın eman verdiği esirler, Resûlullah'ın esirlerin durumuyla ilgili ashâbıyla istişare etmesi, Resûlullah'ın esirleri öldürmekle fidye almak arasında ashâbını muhayyer bırakması, fidye miktarı, Bedir esirlerinden fidye alınmasına karşılık Uhud Gazvesi'nde 70 kişinin şehit olması, Hz. Ömer'in esirlere uyguladığı muamele, Ümmehâtü'l-mü'minîn'den Sevde bint Zem'a'nın esirlerden Süheyl b. Amr'a kızması, Bedir esirlerinden idam edilenler ve konuyla ilintili âyetler gibi başlıklar etrafında detaylandırmıştır.[243] İbn Ebû Şeybe Bedir esirleriyle ilgili birbirini nakzeden rivayetleri peş peşe zikretmiştir. Bu bağlamda Bedir esirlerinden idam edilenlerle ilgili olarak el-Hakem kanalıyla aktarılan bir rivayette Bedir günü Ukbe b. Ebî Mu'ayt dışında kimsenin idam edilmediği söylenmektedir.[244] Ancak Saîd b. Cübeyr'e nispetle aktarılan bir diğer rivayette ise Bedir

[241] Önkal, "Cübeyr b. Mut'im", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/104.
[242] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/347-352.
[243] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/311-343.
[244] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/322.

günü Ukbe b. Ebî Mu'ayt, Nadr b. el-Hâris ve Tu'ayme b. Adiyy idam edilen üç isim olarak ifade edilmiştir.[245]

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde fidye meselesi bağlamında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer arasında ortaya çıkan görüş ayrılığına da değinilmiştir. Bedir günü büyük bir zafere ulaşan Müslümanlar müşriklerden 70 kişiyi öldürüp yetmiş kişi de esir alırlar. Sonrasında Resûlullah, esirlere ne yapılması hakkında istişare etmek için Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali ile beraber bir toplantı düzenler ve onlara fikirlerini sorar. Hz. Ebû Bekir "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar amcaoğulları, akraba ve kardeşlerdir. Onlardan fidye almanı uygun görüyorum. Onlardan aldıklarımız, kâfirlere karşı bizim için kuvvet olur. Umulur ki Allah onları hidayete erdirir de, onlar bizim için destek olurlar." der. Ardından konuşma sırası Hz. Ömer'e gelince o "Vallahi ben Ebû Bekir'in görüşünde değilim. Benim görüşüm, bana müsaade edersen falan akrabamın boynunu vurayım. Ali'ye de Akil'in boynunu vurması için müsaade et. Hamza'ya da falan kişinin boynunu vurması için müsaade et ki Yüce Allah müşriklere karşı kalbimizde bir yumuşaklığın olmadığını bilsin. Bu esirler, müşriklerin eşrafı, önderleri ve elebaşlarıdırlar." diyerek esirlerin öldürülmesinden yana bir tutum sergiler. Toplantı sona erince Resûlullah'ın Hz. Ebû Bekir'in görüşünü tercih edip esirlerden fidye almaya karar verir. Hz. Ömer ertesi gün Hz. Peygamber'in yanına gider ve onu Hz. Ebû Bekir ile oturmuş ağlarken görünce "Ya Resûlullah! Bana söyleyin arkadaşınla seni ağlatan nedir? Eğer anlattığınız da ağlanacak bir şey bulursam bende ağlayayım. Ağlanacak bir şey bulamazsam da ikiniz ağladığız için ağlar gibi yapayım." der. Bunun üzerine Resûlullah "Senin arkadaşların bana esirlerden fidye almamı önerdikleri için ağlıyorum. Bana bunların azapları şu ağaçtan -yakın bir ağacı göstererek- daha yakın bir yerde gösterildi." buyurur. Böylece Hz. Ömer'in görüşünün daha isabetli olduğu bildiren ancak fidye kararını da meşru kılan âyetler nâzil olur.[246]

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri arasında üzerinde durulması gereken diğer bir konu esirlerden fidye alınmasına karşılık Uhud Gazvesi'nde 70 kişinin şehit olmasıyla ilgilidir. Bir yıl sonra vuku bulan Uhud Gazvesi'nde, Müslümanlar Bedir esirlerinden fidye alınmasını bedelini ödeyerek 70 kişiyi şehit verirler. Resûlullah'ın ise ön dişleriyle azı dişi arasındaki dişi kırılmış ve başındaki miğfer parçalanarak kan yüzüne akar. Bunun üzerine Yüce Allah esirlerden fidye alınmasıyla ilgili şu âyeti vahyeder: "(Bedir'de) iki katını (düşmanımızın) başına getirdiğiniz bir musibet, (Uhud'da) kendi başınıza geldiği için mi 'Bu nasıl oluyor!' dediniz. De ki: O, kendi kusurunuzdandır. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter."[247][248]

[245] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/322-323.
[246] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/315-317; Âyet için bk. Enfâl 8/67-68.
[247] Âl-i İmrân 3/165.

İbn Ebû Şeybe'nin Sevde bint Zem'a'nın Bedir'de esirlere karşı tutumuyla ilgili rivayeti de dikkat çekicidir. Mezkûr rivayete göre Bedir esirleri Medine'ye getirildiği sırada oğulları Avf ve Muavviz'ın vefatı üzerine Afrâ'nın ailesine baş sağlığı dilemeye giden Resûlullah'ın hanımı Sevde bint Zem'a, evine döndüğü zaman odanın bir kenarında elleri boynuna bağlı vaziyette oturan Süheyl b. Amr'ı görür. Ona "Ey Ebû Yezîd! Kendi ellerinizle kendinizi bu hâle düşürdünüz. Onurunuzla ölmediniz mi?" deyince Hz. Peygamber sinirlenip "Ey Sevde! Allah'a ve Resûlü'ne karşı mı geliyorsun?" buyurur. Resûlullah'ın ihtarı üzerine mahcup olan Sevde pişmanlık içinde "Ya Resûlellah! Ebû Yezîd'i o halde görünce bunları söylemekten kendimi alıkoyamadım." Râvi bu hadisenin hicâb âyetinden önce cerayan ettiğini bildirmiştir.[249]

Abdürrezzak ve İbn Ebû Şeybe'nin Bedir'de esir düşenlerle ilgili rivayetlerinde muhteva açısından birbirlerinden farklı meselelere temas ettikleri görülmektedir. Bedir esirlerine dair yer verdikleri tek ortak konu esirler için tayin edilen fidye miktarıdır. Abdürrezzâk, Katâde ve Osmân el-Cezerî'ye nispetle aktardığı rivayetinde esirlerden her birinin fidye miktarının kırk bin olduğu söylerken, kırk binin hangi ölçü birimine karşılık geldiğini belirtmemiştir.[250] İbn Ebû Şeybe ise İbrâhîm en-Neha'î rivayetinde Resûlullah'ın Bedir günü esir düşmüş hür Arabın fidyesini 40 ukiyye, anlaşmalıların ise 20 ukiyye olarak belirlediği bildirmekte ve bir ukiyyenin 40 dirhem olduğu söylemektedir.[251]

Siyer-megâzî kitapları büyük bir gazvenin ardından gazveye katılan Müslüman ve müşriklerin isim listelerine ve arkalarından inşâd edilen şiirlere yer verirken İbn Ebû Şeybe'nin esirlere muamele ve esir hukuku bağlamında değerlendirilebilecek konulara yer verdiği görülmüştür. Bilindiği üzere savaş esirleri İslam hukukunun son derece önemli konuları arasındadır. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin Musannef'lerinde daha çok ahkâma dair hadisleri topladıkları da bilinen bir gerçektir. İbn Ebû Şeybe'nin Bedir'i işlerken fidye ve fidye miktarları ile ilgili hususlara siyer-megâzî eserlerindeki müktesebâtın oldukça üzerine çıkacak şekilde yer vermesi hadisçinin fıkha malzeme sağlayacak nakilleri toplaması eğilimi ile oldukça örtüşmektedir. Aksi takdirde ihtilaflı rivayetlerin birbiri ardından, üstelik bir konu örgüsü olmaksızın gelişigüzel sıralanmasını izah etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Bedir esirleri konusu özelinde İbn Ebû Şeybe'nin, olayın ahkâma müteallik yönlerine dikkat kesilen hadisçi yönü oldukça kuvvetlidir.

---

[248] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/317.
[249] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/319-320.
[250] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/352.
[251] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/341.

7. Hz. Fâtıma'nın Evliliği

Abdürrezzâk *Kitâbu'l-Megâzî*'sinde kaynaklarda ne zaman gerçekleştiğine ilişkin farklı rivayetler bulunan, umumiyetle Resûlullah'ın Hz. Âişe ile evlenmesinden dört buçuk ay sonra yani hicretin ikinci yılı Zilkade (Mayıs 624) veya Zilhicce (Haziran 624) ayı olarak tarihlendirilen[252] Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evliliği mevzûsundan bahsetmektedir. Müellif hadiseyi *Megâzî*'sinin son başlığı olan "Hz. Fâtıma'nın Evliliği" bahsinde beş rivayetle ele almıştır. Abdürrezzâk'ın nübüvvetin on beşinci yılında vuku bulan Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evlilik mevzûsuna kronolojik olarak daha öncelerde yer vermesi gerekirken en sona bırakması dikkat çekicidir. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde ise bu konuyla ilgili bir başlık yer almadığı gibi karşılaştırma yapabilecek herhangi bir rivayete de rastlanmamıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin Hz. Fâtıma'nın evliliği ile ilgili rivayetlerinden dört tanesi sahâbî kaynaklı olup Esmâ bint Umeys (ö. 40/661 [?]), Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674) ve İbn Abbâs'a (ö. 68/687-688) dayanır. Geriye kalan bir rivayet ise tâbiîn neslinden Ebû İshak es-Sebîî'den (ö. 127/745) aktarılmıştır. Mezkûr isimler arasında Esmâ bint Umeys üzerinde durulması gereken bir isimdir. Çünkü konuyla ilgili rivayetlerde Esmâ bint Umeys'in Hz. Fâtıma'nın evlilik sürecine bizzat şahit olduğu bildirilmektedir. Hz. Esmâ ilk Müslümanlardan biri olup kocası Ca'fer b. Ebû Tâlib'le Habeşistan'a hicret etmiştir. Daha sonra hicretin yedinci yılında (628) kocasıyla birlikte Habeşistan'dan Medine'ye gelmiştir.[253] Bilindiği üzere Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliği genel olarak hicretin ikinci yılında (624) vuku bulan Bedir Gazvesi sonrası ile ilişkilendirilmektedir. O hâlde Hz. Esmâ'nın bu evlilik sırasında Medine'de olmadığı anlaşılmaktadır.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili aktardığı beş rivayetin dört tanesi Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile evliliği hakkındadır. Geriye kalan bir rivayette ise Hz. Peygamber'le Abdullah b. Übey b. Selûl arasından geçen tartışmadan söz edilmektedir.[254] Abdürrezzâk'ın Bedir Gazvesi öncesi cereyan ettiğini bildirdiği mezkûr hadise **"Hicretin İlk Yıllarında Hz. Peygamber'le Abdullah b. Übey b. Selûl Arasındaki Gerilim"** başlığı altında incelenmiştir. Abdürrezzâk'ın Hz. Fâtıma'nın evliliği ile ilgili tahrîc ettiği rivayetler incelendiği zaman şu başlıklara temas edildiği görülmektedir: Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Ali'yi Hz. Fâtıma ile evlenmeye teşvik etmesi, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'ya talip olması, Hz. Fâtıma'nın düğününde Esmâ bint Ümeys'in sağdıçlık rolü, Resûlullah'ın Esmâ bint Umeys'e ettiği dua, Hz. Peygamber'in düğün gecesi Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin başını ve göğsünü suyla mesh ederek dua etmesi, Hz. Ali'nin fakirliği, Resûlullah'ın Hz. Ali'yi övmesi ve velime.

Abdürrezzâk rivayetlerinde Resûlullah'ın Hz. Ali hakkında söylediklerileyle ilgili oldukça önemli ayrıntılara yer vermektedir. Ebû İshak kanalıyla gelen rivayete göre Hz. Fâtıma Hz. Ali ile

[252] Kandemir, "Fâtıma", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/219.
[253] Kandemir, "Esmâ bint Umeys", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/422.
[254] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/490-492.

evlenince Resûlullah'a şöyle söyler: Sen beni gözü görmeyen göbekli biriyle mi evlendirdin?" Bunun üzerine Resûlullah damadı Hz. Ali'nin faziletlerinden söz edip onu ilk iman edenlerden olması, âlimliği ve yumuşak huyluluğu ile ön plana çıkarır.[255] Abdürrezzâk'ın Hz. Fâtıma'nın kocası Hz. Ali hakkında söyledikleriyle ilgili aktardığı bu bilgilere siyer-megâzî kaynaklarında rastlanmamıştır. İbn Abbâs'tan gelen diğer rivayete göre ise Resûlullah kızı Hz. Fâtıma'yı yanına çağırır. Hz. Fâtıma gelip Hz. Ali'yi babasının yanında otururken görünce utancından ağlamaya başlar. Resûlullah kızının bu halini görünce onun Hz. Ali'nin fakir olmasından dolayı ağladığını düşünür. Bunun üzerine ağlamasına sebep olan şeyi sorup kızını şu sözlerle teselli eder: "Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sana ehlimin en hayırlısı talip oldu. Yine nefsim elinde olana yemin ederim seni nikâhlandığım kişi dünya da bahtiyar, ahirette salih kimselerdendir. Fâtıma içinde uygun olandır."[256] Esmâ bint Umeys'ten gelen rivayette ise Resûlullah'ın Hz. Fâtıma'ya "Seni ailem içinde en sevdiğim ile nikâhladım." dediği bildirilmektedir.[257]

Abdürrezzâk *Megâzî*'sinde konuyu muhtasar bir anlatımla ele alıp Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evlilik öncesinde geçirdikleri sürece dair bazı kesitler sunmuştur. Abdürrezzâk'ın Hz. Fâtıma'nın evliliği ile ilgili rivayetleri siyer-megâzî kaynaklarında yer alan bilgilerle karşılaştırıldığında bazı önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Ali'nin teklifine karşı Hz. Fâtıma'nın rızasının alınması, evlilik görüşmesi, Hz. Fâtıma'nın çeyizi, mehir, nikâh akdi ve düğün eğlencesi gibi hususlardan söz edilmemiştir. Öte yandan Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evlilik tarihleri ve kaç yaşında evlendikleri gibi istatistikî verilere de yer verilmemiştir.

8. Ebû Râfi' Sellâm b. Ebü'l-Hukayk'ın Öldürülmesi

Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yedinci yüzyılın başlarında yaşamış yahudi kökenli bir Arap şairi olan Sellâm b. Ebü'l-Hukayk'ın öldürülmesinden söz etmiştir. Müellif hicretin yedinci yılında gerçekleşen hadiseyi "Tebük Gazvesi'nden Geri Kalanlar" ile "İfk Hadisi" konuları arasında "Evs ve Hazrec" başlığı altında tek rivayetle işlemiştir. Bu noktada fark edilen ilk husus Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde konuyu tarihi sıralamaya uygun olarak ele almamış olmasıdır. Nitekim Tebük Gazvesi ile ilgili olay hicretin dokuzuncu yılında, ifk hadisesi ise hicretin beşinci yılında cereyan etmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde ise bu konuyla ilgili bir rivayete rastlanmamıştır. Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili tek rivayeti tâbiîn kaynaklı olup Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik'e (ö. ?) dayanır. Abdürrezzâk'a rivayet siyer-meğâzî âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla hocası Ma'mer'den ulaşmıştır.

[255] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/490.
[256] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/488-499.
[257] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/485.

Abdürrezzâk'ın Sellâm b. Ebü'l-Hukayk ile ilgili tahrîc ettiği rivayet incelendiğinde öncelikle mezkûr kişinin öldürülmesine sebep olan hadiseden söz edildiği görülmektedir. Buna göre ensarı teşkil eden Evs ve Hazrec kabileleri Câhiliye döneminde olduğu gibi İslam'dan sonrada tabiri caizse birbirine saldıran iki öfkeli boğa gibi sürekli çatışma içindedir. Aralarındaki kıskançlıktan dolayı Evs ne zaman hayırlı bir iş yapsa Hazrec "Yaptıkları bu işle İslâm'da bizden üstün gelemezler." deyip peşinden aynı işi kendileri yapmaktadırlar. Hazrecliler iyi bir şey yaptığında Evsliler de onlara aynı şekilde karşılık verirler. Bu rekabet Resûlullah'a düşmanlığı ile bilenen Ka'b b. Eşref'in Evsliler tarafından öldürülmesiyle farklı bir boyut kazanır ve artık aralarında intikam savaşı başlar. Hazrecliler "Resûlullah'a Ka'b b. Eşref kadar düşmanlık edenlere karşılığını verene kadar tükenmeyeceğiz." diye intikam yeminleri ederler. Ardından Ka'b b. Eşref'e denk biri hakkında müzakere etmeye başlarlar ve Yahudilerden Hayber'de oturan Ebû Râfi' A'ver Sellâm b. Ebü'l-Hukayk'ı hatırlarlar. Hemen Resûlullah'ın yanına gidip onu öldürmek için müsaade isterler. Resûlullah kadınların ve çocukların öldürülmesini yasaklayarak kendilerine istedikleri izni verir. Bunun üzerine Benî Seleme'den Abdullah b. Atîk komutasında aralarında Abdullah b. Üneys, Mes'ûd b. Sinân, Ebû Katâde ve Hazreçlilerin müttefiklerinden Eslem kabilesinden Huzâî b. Esved'in de olduğu bir grup yola çıkar. Akabinde konu Sellâm b. Ebü'l-Hukayk'ın evine baskın yapılıp öldürülmesi, Yahudilerin İbn Ebü'l-Hukayk'ın katillerinin peşine düşmesi ve Müslümanların Medine'ye geri dönmeleri gibi başlıklar etrafında detaylandırılmıştır.[258] Abdürrezzâk rivayetinde yer alan, Evs ve Hazrec arasında Câhiliye kaynaklı münâferetin Hz. Peygamber döneminde bir anda son bulmadığını, tedricî olarak zayıflasa da zaman zaman yaşanan gelişmelere bağlı olarak şiddetli bir şekilde gün yüzüne çıktığını gösteren ifadeler oldukça önemlidir.

Sellâm b. Ebü'l-Hukayk hadisesi İbn Ebû Şeybe'nin yer vermeyip Abdürrezzâk'ın ele aldığı konulardan bir diğeridir. Ka'b b. Eşref'in Evslilerce öldürülmesi, Hazreclilerin aralarındaki rekabet gereği ona eş değer bir isim arayışına girip Sellâm'ı öldürmeleri siyer-megâzînin önemli konuları arasındadır. Abdürrezzâk, konuyu oldukça detaylı incelemiş, genelde yaptığı gibi konu ile ilgili kendisine ulaşan rivayetleri bir akışa kavuşturmadan peş peşe sıralamak yerine olayın öncesini, gidişatını ve sonucunu zikreden rivayetlere detaylıca yer vermiştir. Bununla birlikte olayın gerçekleştiği zaman ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiş, konu sıralamasını yaparken de kronolojik olarak ait olduğu yere yerleştirmemiştir.

[258] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/407-410.

9. Uhud Gazvesi

Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında yapılan ikinci büyük savaş olan Uhud Gazvesi (3/625) ile ilgili rivayetler Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer almaktadır. Abdürrezzâk konuyu Benî Nadîr Vak'ası'ndan sonra "Uhud Vak'ası" başlığı altında incelemiştir. İbn Ebû Şeybe ise Bedir Gazvesi'nin akabinde "İbn Ebû Şeybe'nin Uhud Gazvesi Hakkında Ezberledikleri ve Uhud Gavzesi Hakkında Aktarılanlar" başlığı altında ele almıştır. İbn Ebû Şeybe *Megâzî*'sinde Uhud Gazvesi mevzûsunu Abdürrezzâk'a nispetle oldukça kapsamlı işlemiştir. Abdürrezzâk konuyla ilgili üç rivayet, İbn Ebû Şeybe ise 54 rivayet aktarmaktadır.

Abdürrezzâk'ın Uhud Gazvesi ile ilgili rivayetleri tâbiîn kaynaklı olup Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) ve İbn Şihâb ez-Zührî'ye (ö. 124/ 742) dayanmaktadır. Abdürrezzâk rivayetleri İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla hocası Ma'mer'den almıştır. Urve b. Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî siyer-megâzî yazıcılığı açısından büyük öneme haizdir. İbn Ebû Şeybe'nin 53 rivayetinden 27 tanesi sahâbî kaynaklı olup Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-653), Ebû Talha el-Ensârî (ö. 34/654-655), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/ 656), Habbâb b. Eret (ö. 37/657-658), Ebû Üseyd Mâlik b. Rebîa b. el-Beden es-Sâidî (ö. 40/660-661 [?]), Hz. Ali (ö. 40/ 661), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), Kâ'b b. Mâlik (ö. 50/ 670), Sa'd b. Ebû Vakkâs (ö. 55/675), Âişe bint Ebî Bekr es-Sıddîk (ö. 58/678), Abdullah b. Nevfel b. Hâris (ö. 63/682 [?]), Abdurrahmân b. Ebzâ el-Huzâî (ö. 70/689 civarı), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-688), Abdullah b. Ömer b. Hattâb (ö. 73/693), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-712) ve Hişâm b. Âmir'a (ö.?) dayanmaktadır. 23 rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Saîd b. el-Müseyyeb (el-Müseyyib) (ö. 94/713), Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî (ö. 94/713 [?]), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Kays b. Ebû Hâzim (ö. 97/715 [?]), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722), İkrime el-Berberî (ö. 105/723), Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (ö. 108/726 [?]), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 120/738), Ebû Bekr Eyyûb b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî (ö. 131/749), Umeyr b. İshâk (ö. ?), Sa'd b. el-Münzir (ö. ?), Muhammed b. Sâbit (ö. ?), Ebû Muhammed Hakem b. Uteybe el-Kindî el-Kufî (ö.?) ve Ebû Sâlih el-Bâzâm'a (ö.?) dayanmaktadır. Geriye kalan dört rivayet ise isimleri açıkça zikredilmeyen ensara mensup bazı kimselerden Benî Seleme mensubu bazı kimselerden, Benî Muâviye'nin âzatlısı İranlı bir köleden ve isimsiz bir kişiden aktarılmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin sahâbî nesli kaynakları arasında Hz. Âişe, Habbâb b. Eret, Sa'd b. Ebû Vakkas ve Abdullah b. Nevfel Resûlullah ile beraber Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Talha el-Ensârî, Zübeyr b. Avvâm, Ebû Üseyd, Hz. Ali, Kâ'b b. Mâlik, Uhud Gazvesi'ne katılmıştır. Bu bağlamda mezkûr isimlerin Uhud Gazvesi ile aktardıkları bilgiler bizzat kendi gözlemlerine dayanmaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin Uhud'la ilgili bazı rivayetlerini ilk siyer-megâzî sahasındaki telif çalışmalarında adı geçen İbn Abbâs, Urve b. Zübeyr ve Âsım b. Ömer b. Katâde'ye dayandırması anlamlıdır. İbn İshâk gibi önemli tarih müelliflerine hocalık yapmış olan Âsım b. Ömer'in siyer ve megâzîye dair yazdığı müstakil bir eseri olduğu söylenmektedir. Günümüze müstakil bir kitap halinde intikal etmeyen bu çalışmadan İbn İshâk, Vâkıdî, İbn Sa'd ve Taberî'nin eserlerinin birçok yerinde iktibaslar yaptığı bilinmektedir.[259] İlk yazılı siyer metinlerinin müellifi olan Urve b. Zübeyr'in ise "*Megâzî*" adlı bir kitabı olduğu ve Vâkıdî'nin onun hakkında "megâzî sahasında ilk tasnif yapan şahsiyet" şeklinde söz ettiği nakledilmektedir.[260] Siyer ve megâzîye dair sahifeleri olduğu bilinen İbn Abbâs sahâbîlerden duyduğu hadisleri bizzat kendisi kayıt altına almıştır. Onun yazdıkları vefatından ardından siyer ve megâzî sahasında ilk kitaplardan birini yazan Mûsâ b. Ukbe'ye intikal etmiştir.[261] İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr isimler dışındaki kaynakları muhaddis olup, adları siyer ve megâzî alanındaki çalışmalarda geçmemektedir.

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini aldığı hocaları ise şöyle sıralanabilir: Ali b. Hâşim (ö. 180/796), Îsâ b. Yûnus (ö. 187/803), Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), Mu'temir b. Süleymân (ö. 187/803), Yahya b. Abdilmelik b. Humeyd İbn Ebî Ğaniyye (ö. 187/803), Esved b. Âmir (ö. 188/804), Cerîr b. Abdilhamîd (ö. 188/804), Abdula'la b. Adula'la el-Basrî (ö. 189/805), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807-808), Hâlid b. Mahled (ö. 193/809), EbûMuâviye, Muhammed b. Hazım ed-Darir (ö. 195/811), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/ 814), Abdullah b. Numeyr (ö. 199/814), Hammad b. Üsâme el-Kureşi (ö. 201/816), Muhammed b. Bişr (ö. 203/819), Zeyd b. Hubâb (ö. 203/819), Şebâbe b. Sevvâr (ö. 205/820), Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821), Hâşim b. Kâsım (ö. 207/822), Kesîr b. Hişâm el-Kilâbî (ö. 207/822), Mâlik b. İsmail b. Dirhem Ebû Gassân en-Nehdî el-Kûfî (ö. 207/822), Abdullah b. Bekr et-Teymî (ö. 208/823), Ya'la b. Ubeyd (ö. 209/824), Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828), Süleymân b. Harb (ö. 224/839), Ahmed b. Abdullah b. Yunus (ö. 227/842), Affân b. Müslim (ö. 234/848) ve Muhammed b. Mervan el-Akili Ebû Bekr el-Basrî (ö. ?). İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr hocalarının tamamı hadis ilmiyle iştigal etmekte olup, siyer ve meğâzî açısından hususen değinilmesi gereken bir özellikleri bulunmamaktadır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerindeki Uhud Gazvesi ile ilgili rivayetler incelendiğinde genel olarak muhteva açısından ortak konuları ihtiva ettikleri görülmektedir. Abdürrezzâk'ın "Uhud Vak'ası" başlığı altında aktardığı üç rivayetin iki tanesi Uhud Gazvesi ilgilidir. Geriye kalan bir rivayette ve Uhud Gazvesi ile ilgili ikinci rivayetin sonunda Hamrâülesed

[259] Zeki Terzi, "Âsım b. Ömer b. Katâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/479.
[260] Fayda, "Siyer-Meğâzî", 37/321.
[261] Fayda, "Siyer-Meğâzî", 37/320.

Gazvesi'nden söz edilmektedir.[262] Abdürrezzâk'ın Uhud Gazvesi'nin ertesi gün vuku bulan Hamrâülesed Gazvesi'ni Uhud başlığı altında ele alması kronolojik sıralamaya uygundur. Abdürrezzâk Uhud Gazvesi öncesi yaşanan hadiseler kapsamında Hz. Peygamber'in savaş hususunda ashâbıyla istişaresi, savaş öncesi Resûlullah'ın gördüğü rüyalar ile bu rüyaların yorumlanması ve Uhud'a doğru hareket edilmesi gibi hususlara değinmiştir. Akabinde savaş esnasında ve sonrasında yaşananlardan söz edip konuyu "Abdullah b. Übey b. Selûl ile bazı münafıkların ordudan ayrılması, İslam ordusunun dağılması, Hâlid b. Velîd komutasındaki müşriklerin saldırısı, Müslümanların hezimete uğratılması, Resûlullah'ın yaralanması, Müslümanlara müsle yapılması, Ebû Süfyan'ın Hz. Ömer ile münakaşaya girmesi, gazvenin zamanı ve Uhud Gazvesi hakkında nâzil olan âyetler" gibi hususlarla sürdürmektedir.[263]

İbn Ebû Şeybe ise Uhud Gazvesi kapsamında konuyu Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übey b. Selûl ve beraberindeki münafıkları geri çevirmesi, savaş alanına hareket sırasında geriye dönen sahâbîler, mübareze, Huzeyfe b. Yemân'ın babasının müşrik zannedilerek öldürülmesi, Uhud ve Sa'd b. Mâlik, Resûlullah'ın "Anam babam sana feda olsun" dediği sâhâbî Sa'd b. Ebû Vakkas, Uhud'da ilahi yardım, savaştan geri kalanlar, Uhud'da öldürülen münafıklar için diyet teklifi, Uhud Gazvesi'nde acemler, Enes b. Mâlik'in amcasının cesareti, savaş sırasında Hz. Peygamber'i koruyan sahâbîler, Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan sahâbîler, Uhud günü hanım sahâbîlerin rolü, Müslüman olduğu halde Uhud günü müşriklerin safında yer alan Hâris b. Suveyd, Uhud günü Resûlullah'ın kılıcıyla çarpışan sahâbî, savaş sırasında müşriklerin Resûlullah'ın yanından uzaklaştıran yedi kişi, Hz. Peygamber'in Übey b. Halef ile çarpışması, Uhud günü Müslümanların üzerine gelen uyku hali, Hz. Peygamber'in yaralanması ve tedavi edilmesi, Hamza b. Abdülmuttalib ile Mus'ab b. Umeyr'in şehit edilmesi, şehit edilen Müslümanların cesetlerine müsle yapılması, Uhud şehitlerinin yıkanması ve cenaze namazlarının kılınması, şehitlerin kefenlenme şekli, cenazelerin defnedilmesi, mezarı açılan Uhud şehitlerin cesetleri, Resûlullah'ın Uhud dağı hakkındaki sözü ve Uhud günü nâzil olan âyetler" gibi başlıklar etrafında detaylandırmıştır.[264]

İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde Uhud şehitlerinin yıkanmaları ve namazlarının kılınmasıyla ilgili olarak birbiriyle çelişkili rivayetlere rastlanmaktadır. Bu bağlamda Hakem,[265] Ka'b b. Mâlik[266] ve Câbir b. Abdullah'a[267] nispetle aktarılan birkaç rivayette Resûlullah'ın Uhud şehitlerinin yıkanmayıp

[262] Abdürrezzâk, *el-Muṣannef*, 5/366-367.
[263] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/363-366.
[264] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/343-368
[265] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/355.
[266] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/364.
[267] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 347, 352, 353,

kanlarıyla defnedilmelerini emrettiği söylenirken;[268] Hasan-ı Basrî ile Saîd b. Müseyyeb[269] kanalıyla aktarılan rivayetlerde şehitlerin yıkandıkları bildirilmektedir. Şa'bî'den gelen rivayette ise Uhud günü şehit olan Hanzala b. er-Râhib'in melekler tarafından yıkandığı belirtilmektedir.[270] Câbir b. Abdullah[271] ve Hakem[272] Uhud şehitlerinin namazlarının kılınmadığını naklederken; İbn Mes'ûd[273] ve İbn Abbâs[274] Resûlullah'ın Hz. Hamza'nın namazını diğer şehitlerle beraber yetmiş defa kıldırdığını söylemektedir. Yine birkaç rivayette Resûlullah'ın şehitleri kefenlerken kumaşla başlarını örtüp ayaklarının üzerine izhir otu koyulmasını emrettiği bildirilirken,[275] diğer bir rivayette ayaklarının üzerine harmel otunun konmasını emrettiği söylenmektedir.[276] İbn Ebû Şeybe mezkûr konularla ilgili çelişkili rivayetler arasında herhangi bir tercihte bulunmadan ya da herhangi bir açıklama yapmadan olduğu gibi aktarmıştır. Bu durum onun muhaddis kimliğinin en bariz yansımalarıdır.

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri arasında dikkat çeken diğer bir başlık Resûlullah'ın Uhud günü müşriklerden birini öldürmesidir. Sahâbî neslinden Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel'e nispetle aktarılan rivayette Resûlullah'ın karşısına kılıcını çekmiş olarak gelen bir müşriği "Ben peygamberim yalan yok, ben Abdülmuttalib'in oğluyum." diyerek öldürdüğü söylenmektedir.[277] Bilindiği üzere Resûlullah'ın savaşlarda bir müşriği öldürüp öldürmediği konusu ihtilaflı bir konudur. Konu ile ilgili birbirini nakzeden pek çok rivayet nakledilmiştir. İbn Ebû Şeybe, bütün bu farklı nakillerden habersiz görünmekte, konuyu tek bir rivayet nokta-i nazarından ele almaktadır. Hatırlanacağı üzere İbn Ebû Şeybe, aynı üslubu Bedir Gazvesi ile ilgili olayları ele aldığı bölümde de kullanmış ve Hz. Peygamber'in bir müşriği öldürdüğünü bildiren bir rivayeti aktarmıştı. İbn Ebû Şeybe'nin Resûlullah'ın gazvelerde bir kimseyi öldürüp öldürmediği konusunda ısrarlı olarak tek bir rivayet üzerinden anlatımını sürdürmesi dikkat çekici bir yön olarak karşımızda durmaktadır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe *Megâzî*'lerinde Uhud Gazvesi ile ilgili olarak önemli meselelere temas etmişlerdir. İbn Ebû Şeybe siyer-megâzî eserlerinde yer alan birçok mevzûya değinerek konuyu oldukça detaylı incelemiştir. Abdürrezzâk, hem savaş öncesi süreç hem de savaş sırası ve sonrası ile ilgili oldukça sınırlı bilgilere yer vermiştir. Bu bağlamda Abdürrezzâk *Megâzî*'sinde mübareze, Uhud Gazvesi'ne katılan sahâbîler, UhudGazvesi'nde ilahi yardım, savaşa katılmasına izin verilmeyen sahâbîler, savaş sırasında vücutlarını Resûlullah'a siper eden sahâbîler,

[268] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/298-299.
[269] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/350.
[270] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/351.
[271] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/355.
[272] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/347.
[273] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/360-362.
[274] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/363.
[275] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/348.
[276] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/348.
[277] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/358-359.

Uhud günü Resûlullah'ın övdüğü Müslümanlar, Uhud Gazvesi'nde hanımlar, Hz. Peygamber'in Übey b. Halef ile çarpışması, Uhud günü Müslümanların üzerine gelen uyku hali, Hz. Peygamber'in yaralanması ve tedavi edilmesi, Uhud şehitleri, müsle, Uhud şehitlerinin techiz ve tekfin işlemleri gibi konuyla ilgili temel başlıklardan söz etmemiştir. Bütün bu başlıklarla ilgili İbn Ebû Şeybe'nin yer verdiği elli dört rivayete karşın Abdürrezzâk'ın yalnızca iki rivayetle yetinmiş olması aradaki büyük farkı ortaya koyan önemli bir veridir.

İbn Ebû Şeybe mevzûyu daha kapsamlı olarak ele alan taraf olmasına rağmen Uhud Gazvesi'nin zamanına ilişkin gün, ay veya yıl olarak herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Abdürrezzâk ise "Benî Nadîr Vak'asından altı ay sonra Şevval ayında"[278] vuku bulduğunu ifade ederek net olmasa da bir tarih belirtmiştir. Bu bağlamda Abdürrezzâk'ın konu ile ilgili ana kaynaklarının siyer-megâzî müellifleri olmasının sınırlı olsa dahi bir etkisi olduğundan söz edebiliriz. Öte yandan her iki müellif de Okçular Tepesi gibi Uhud Savaşı açısından son derece önemli bir mekân hakkında bilgi vermemiş, yenilginin kaynağının bu tepede yaşananlar olduğunu hiçbir surette zikretmemişlerdir. Bu siyer-megâzî açısından çok önemli bir eksikliktir. Zira Uhud Savaşı için Ayneyn Tepesi ve orada yaşananlar son derece stratejiktir. Yenilginin ana sebebidir. Sonrasında Medine'nin gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Uhud'la ilgili nâzil olan âyetlerde bu konuya vurgu yapılmıştır. Müslümanlar, Allah Resûlü'nün emirlerini dikkate almamanın ya da dünya malının peşine koşmanın sonuçları ile bu vaka sayesinde çarpıcı bir şekilde yüzleşmişler ve etkilerini konuşmuşlardır. Ayneyn tepesi ve okçuların savaş sırasındaki tutumu Uhud için vazgeçilmez bir öneme hâizdir. Bu konuya yer vermemek savaşın seyri ve sonuçları açısından ciddi yanlış anlamalara sebep olabileceği gibi Uhud Savaşı'nda elde edilen sonucu anlamlandırmayı olanaksız hale getirmektedir. Ayrıca İbn Ebû Şeybe, tıpkı Bedir'de olduğu gibi Uhud'da da fıkhî sonuçlar doğuran rivayetlere oldukça ağırlık vermiştir. Bedir'de esirler ve fidye konusuna yoğunlaşırken Müslümanların mağlup olduğu Uhud'da şehitlerin cenazelerinin teşyî'i, tekfîni ve cenaze namazlarının kılınıp defnedilmesi üzerine yoğunlaşmıştır.

10. Hamrâülesed Gazvesi

Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Uhud Gazvesi'nin ertesi günü Kureyş ordusunu takip için gerçekleştirilen Hamrâülesed Gazvesi'nden (3/625) söz etmektedir. Müellif hadiseyi "Uhud Vak'ası" başlığı altında, Uhud Gazvesiyle ilgili hususlara değindikten sonra işlemiştir. Abdürrezzâk konuyla ilgili iki rivayet aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin *Meğâzî*'sinde bu konuyla ilişkili herhangi bir rivayete rastlanmamaktadır.

[278] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/363.

Abdürrezzâk'ın Uhud Gazvesi ile ilgili rivayetleri tâbiîn kaynaklı olup siyer yazıcılığındaki müstakil gelişmelerin öncü isimlerinden Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) ve İbn Şihâb ez-Zührî'ye (ö. 124/ 742) dayanmaktadır. Abdürrezzâk rivayetlerini *Megâzî*'sinde ismi çokça zikredilen hocası Ma'mer'den almıştır. Abdürrezzâk rivayetlerinde hadiseyi Hamrâülesed Gazvesi dolayısıyla inen âyetler etrafında işlemiştir. Urve'ye nispetle aktarılan rivayete göre Uhud Gavzesi'nin ardından Resûlullah Kureyş ordusunun peşine düşülmesini emreder. Bunun üzerine aralarında Abdullah b. Mes'ûd'un da bulunduğu bir grup Müslüman Hamrâülesed mevkiine kadar Kureyş ordusunu takip eder. Bu olayın ardından Âl-i İmrân Sûresi'nin 173. âyeti[279] nazil olur. İbn Şihâb ez-Zührî'nin aktardığı ikinci rivayette ise Resûlullah'ın emri üzerine Kureyşlileri aramak için yola çıkan Müslümanların Medine'ye dönmelerinden sonra Âl-i İmrân Sûresi'nin 172. âyetinin[280] vahyedildiği bildirilmektedir.

Tarihî kaynaklarda zikredilen konulardan biri olan Hamrâülesed Gazvesi, Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde savaşa katılan mü'minlerin üstünlüklerinden söz eden âyetlerle sınırlandırılmıştır.[281] Oysa ki konu ile ilgili etraflıca bilgi veren pek çok tarihî nakil mevcuttur. Siyer ve megâzî eserlerinde yer alan bilgilere göre Uhud Gazvesi'nin ardından Müslümanlar ile beraber Medine'ye dönen Resûlullah, Kureyş ordusunun Medine'ye baskın için hazırlık yaptıklarını haber alır. Bunun üzerine düşmanın takip edileceğini, bu takibe de yalnızca Uhud'da çarpışmış olanların katılabileceği bir ordu hazırlanmasını emreder (12 Şevval 3/ 28 Mart 625). Ardından Resûlullah Câbir b. Abdullah gibi Uhud Gazvesi'nde bulunmayan bazı sahâbîlerin de katıldığı birlikle beraber yola çıkar. Ordusuyla beraber Medine-Mekke yolu üzerinde ve Medine'nin sekiz mil uzağında bulunan Hamrâülesed'e ulaşır ve burada beş gün konaklar. Resûlullah kaldıkları süre zarfında Müslümanların sayısını kalabalık göstermek ve düşmanın kalbine korku salmak için geceleri ateş yaktırır. Ebû Süfyân Müslümanların büyük bir ordu ile kendilerini takip ettiklerini öğrenince telaşa kapılır ve ordusuna hareket emri vererek Mekke'ye geri döner. Müşriklerin Mekke'ye doğru hareket ettiğini haber alan Resûlullah da ordusuyla beraber Medine'ye geri döner (17 Şevval 3'te (2 Nisan 625).[282] Hamrâülesed Gazvesi'nin sebebi hakkında ise biri Vâkıdî (ö. 207/823)'ye diğeri de İbn İshâk'a (ö. 151/768) ait olan iki farklı rivayetten söz edilmektedir. Mezkûr rivayetlere göre İbn Hişâm Hamrâülesed Gazvesi'nin düşmanı korkutmak, Müslümanların Uhud'da verdiği kayıplardan dolayı zayıf düşmediğini göstermek amacıyla düzenlendiğini söylerken;[283] Vâkıdî Resûlullah'ın bu gazveyi, Mekke'ye doğru yola çıkan Kureyş

[279] *"Bir kısım insanlar mü'minlere 'Düşmanlarınız olan insanlar size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan!' dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha artırdı ve "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" dediler."*
[280] *"Yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve peygamberin çağrısına uyanlar (özellikle) bunların içlerinden iyilik yapanlar ve takvâ sahibi olanlar için pek büyük bir mükâfat vardır."*
[281] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/366-367.
[282] İbrahim Sarıçam, "Hamrâülesed Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/498.
[283] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/229-237.

ordusunun geri dönüp Medine'ye baskın düzenleyeceğine dair haberlerin kendisine ulaşması üzerine tertip ettiğini ifade etmektedir.[284]

Abdürrezzâk'ın Hamrâülesed Gazvesi ile ilgili rivayetleri incelenip konu ile ilgili siyer-megâzî eserlerinde yer verilen bilgiler karşılaştırıldığında aslında Abdürrezzâk'ın gazveyi anlatmadığı tepsit edilmektedir. Onun yer verdiği rivayetler aslında Âl-i imrân Sûresi'nin 172. ve 173. âyetlerinin sebeb-i nüzûlunu ele almaktadır. Mezkûr âyetler Hamrâülesed Gazvesi ile ilintili olaylar sebebiyle indiğinden, tabî olarak rivayetlerde Hamrâülesed'in ismi geçmektedir. Aslında Abdürrezzâk'ın anlatmak istediği Hamrâülesed Gazvesi ya da gazvenin Uhud'la bağlantısı değildir. Yine de Hamrâülesed Gazvesi sonrası nâzil olan iki âyeti anlatan rivayetlere Uhud Gazvesi başlığı altında yer vermesi kronolojik olarak bu iki gazve arasındaki bağlantının farkında olduğunu düşündürmektedir. Hamrâülesed Gazvesi Allah Resûlü'nün Uhud yenilgisi sonrası son derece kararlı olarak uyguladığı bir stratejinin olumlu sonuç verdiği, Medine'nin mutlak bir müşrik kuşatmasından kurtulmasına vesile olan çok önemli bir hadisedir. Muhaddis olan Abdürrezzâk, konuyu yer, zaman, sebep ve sonuç zikretmeksizin gazve sonrası inen âyetler bağlamında ele almıştır.

11. Recî' Vak'ası

Adal ve Kâre kabilelerinin kendilerine İslâm'ı öğretmek için davet ettikleri heyete düzenledikleri suikast olarak bilinen Recî' Vak'ası (4/625), Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde müştereken ele aldıkları konulardandır. Abdürrezzâk hadiseyi "Bedir Gazvesi" ile "Benî Nadîr Vak'ası" konuları arasında "Recî' Mevkiinde Hüzeyl Vak'ası" başlığı altında incelemiştir. İbn Ebû Şeybe ise "Hudeybiye Gazvesi" ile "Necid Seriyyesi" konuları arasında "Benî Lihyân Gazvesi" bahsinde işlemiştir. Abdürrezzâk'ın sıralaması kronolojik açıdan isabetli iken İbn Ebû Şeybe'ninki değildir. Abdürrezzâk konu hakkında üç rivayete, İbn Ebû Şeybe ise iki rivayete yer vermiştir.

Abdürrezzâk'ın üç rivayetinden bir tanesi sahâbî neslinden Ebû Hüreyre (ö. 58/ 678)'den aktarılmıştır. Geriye kalan iki rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Abdullah b. el-Hâris'in mevlâsı Miksem (ö. 101/720) ve İbn Şihâb ez-Zührî'ye (ö. 124/742) dayanmaktadır. Abdürrezzâk'ın rivayetlerini naklettiği hocası ise Ma'mer'dir. Mezkûr isimler arasında İbn Şihâb ez-Zührî İslam tarih yazıcılığı açısından altı çizilmesi gereken tek isimdir. İbn Ebû Şeybe'nin konu ile ilgili yer verdiği iki rivayeti sahâbî kaynaklı olup Ebû Hüreyre (ö. 58/ 678) ve Ebû Saîd el-Hudrî'ye (ö. 74/ 693-94) dayanmaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr rivayetleri naklettiği kişiler ise Abdurrahîm b. Süleyman

[284] Vâkıdî, *el-Megâzî,* 1/334-339.

(ö. 184/800) ve Ca'fer b. Avn'dir (ö. 206/820). İbn Ebû Şeybe'nin gerek kaynakları gerek hocaları muhaddis olup, siyer-megâzî açısından ayrıca değinilmesi gereken bir nitelikleri yoktur. Her iki müellifin de senet zincirindeki sahâbî nesli kaynakları Rec'î Vak'ası'nda bizzat bulunmamışlardır. Öte yandan her iki muhaddisin Ebû Hüreyre'den naklettikleri bilgiler epeyce örtüşmektedir. Bu durum muhaddis kimliği ile ön plana çıkan Ebû Hüreyre'nin başka sahâbîlerden öğrenip aktardığı bilgiler arasında Recî Vak'ası ile ilgili detayların olduğunu ve bunların muhafaza edildiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Abdürrezzâk'ın "Recî' Vak'ası" başlığı altında aktardığı üç rivayetin yalnızca bir tanesi Recî' Vak'ası ile ilgilidir. Geriye kalan iki rivayette ise aslında bu hadiseyle bağlantısı olmamasına karşılık azılı müşriklerden Ukbe b. Muayt ile Übey b. Halef'in Resûlullah'la ilişkilerine dair bilgilere yer vermiştir. Abdürrezzâk'ın bu iki azılı müşriğin Mekke döneminde başlayıp Uhud Gazvesi'ne kadar devam eden faaliyetlerine kısaca değinen rivayetleri, bu hadiselerden sonra gerçekleşen Recî Vak'ası başlığı altında ele almış olması, rivayetleri tasnif ederken kronolojiyi gözden kaçırdığını göstermesi açısından önemlidir. Ukbe b. Ebû Muayt ile Übey b. Halef ile ilgili aktarılan rivayetlerde Hz. Peygamber'in en şiddetli düşmanı olarak tanınan Übey b. Halef'in yakın dostu Ukbe b. Ebû Muayt'ı "Eğer gidip Muhammed'i açıkça inkâr etmez ve yüzüne karşı hakarette bulunmazsan seninle asla konuşmayacağım." diye tehdit etmesi, Ukbe b. Ebû Muayt'ın Bedir günü esir düşmesi ve Hz. Ali tarafından öldürülmesi, Uhud günü Resûlullah'ın Übey b. Halef ile çarpışması, yaralı Übey b. Halef'in ölmesi ve Übey b. Halef hakkında nazil olan âyetlerden söz edilmiştir.[285]

Abdürrezzâk Recî 'Vak'ası ile ilgili rivayetleri incelendiğinde ise müşriklere Âsım b. Sâbit'in komutasında bir heyet gönderilmesi, Müslümanların kuşatma altına alınması, Âsım b. Sâbit'in duası, müşrikler ve Müslümanlar arasında çarpışma, müşriklere teslim olan sahâbîler ve âkibetleri, şehitler, esir düşen Hubeyb b. Adî ile Hâris b. Âmir'in kızı arasında geçen hadise, Hubeyb b. Adî'nin şehit edilmeden önce kıldığı namaz ve Âsım b. Sâbit'in cesetinin Allah tarafından korunması gibi başlıklardan söz edilmiştir.[286] İbn Ebû Şeybe ise konuyu Âsım b. Sâbit komutasında bir heyet gönderilmesi, Lihyanoğulları'nın Müslümanların peşine düşmesi, müşriklerin Müslümanlardan teslim olmalarını istemesi, Âsım b. Sâbit'in Recî' duası, müşriklerin çağrısını olumlu cevap veren sahâbîler ve Resûlullah'ın insanları cihada teşvik etmesi gibi hususlar etrafında işlemiştir.[287]

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin Ebû Hüreyre kaynaklı rivayetleri, muhteva açısından aynı olup Recî Vak'ası'nın seyri anlatılmaktadır. Rivayete göre Resûlullah, Âsım b. Sâbit'in

[285] Abdürrezzâk, *el-Muannef*, 5/355-357.
[286] Abdürrezzâk, *el-Muannef*, 5/353-355.
[287] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/426-428.

komutasında 10 kişiden oluşan bir heyeti müşriklere gönderir. Heyet Mekke ile Usfân arasında Hüzeyl kabilesinin toprakları üzerinde konakladığında Lihyânoğulları 100 okçuyla beraber onları takip etmeye başlarlar ve izlerini buluncaya kadar giderler. Onların konakladıkları yere geldiklerinde Medine hurmalarının çekirdeklerine rastlarlar. Onların Yesrib hurması olduğunu anlayınca izlerini sürmeye devam ederler. Âsım b. Sâbit ve arkadaşları takip edildiklerini anlayınca bir dağa sığınırlar. Lihyânoğulları onları bulunca kuşatma altına alırlar ve Müslümanlara kendilerine zarar vermeyeceklerini söyleyerek teslim olmaları için çağrı yaparlar. Âsım, onların bu teklifini kabul etmez ve "Ey Allah'ım! Bizim halimizden Resûlü'nü haberdar et." diye dua eder.[288] İbn Ebû Şeybe *Megâzî*'sinde hadisenin sonucundan söz etmezken, Abdürrezzâk müşrikler ile Müslümanlar arasında yaşanan çarpışmanın sonucunda Âsım b. Sâbit ile beraber yedi sâhâbî şehit olduğunu bildirmektedir.[289] Bu noktada fark edilen hususlardan biri de müşriklerin sözüne itimat edip onlara teslim olan sahâbîler ile ilgilidir. Bu bağlamda Abdürrezzâk Recî Vak'ası'nda esir düşenlerin adlarını Hubeyb b. Adî, Zeyd b. Desine ve Abdullah b. Târık şeklinde belirtirken;[290] İbn Ebû Şeybe Zeyd b. Desine hariç diğerlerinin adını zikretmemiştir.[291]

Abdürrezzâk'ın seçtiği rivayetlerde Hubeyb b. Adî ile Hâris b. Âmir'in kızı arasında yaşananlara da değinilmiştir. Ebû Hüreyre'ye nispetle aktarılan rivayete göre Hubeyb b. Adî esir olarak Mekke'ye getirildiğinde Hâris b. Âmir b. Nevfeloğulları tarafından satın alınır. Hubeyb bir gün etek traşı yapıp temizlenmek için Hâris'in kızlarının birinden ustura ister. Kadın çocuğunu usturayı vermesi için Hubeyb'e gönderir. Hubeyb'in yanına gittiğinde adamı çocuk kucağında ustura da elinde oturur vaziyette görünce çocuğa zarar verecek diye endişelenir. Kadının telaşlı haline gören Hubeyb "Çocuğu öldüreceğimden mi korkuyorsun? Ben böyle bir şey yapacak değilim." diyerek kadını teskin eder. Hâris'in kızının Hubeyb'i Mekke'de meyvelerin yetişmediği bir zamanda Allah'ın ona ikram ettiği üzümü yerken gördüğü ve ondan daha hayırlı bir esir olmadığını söylediği aktarılmıştır. Ayrıca Ebû Hüreyre Hubeyb'in öldürülmeden önce namaz kılan ilk kişi olduğu ve bu uygulamanın sonrasında âdet haline geldiğini de bildirilmektedir.[292]

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'lerindeki Recî' vakası ile ilgili yer alan rivayetler incelendiğinde Abdürrezzâk'ın konuyu daha kapsamlı olarak ele aldığı görülmektedir. İbn Ebû Şeybe'nin tahrîc ettiği rivayetlerde Hz. Peygamber'in Adal ve Kâre kabilelerine heyet göndermesine sebep olan olaylar dizisi, heyetin saldırıya uğramasına neden olan hadiseler, saldırının sonucu, esir düşenlerin öldürülünceye kadar yaşadıkları anlatılmamıştır. Bu yüzden de onun seçtiği rivayetleri

[288] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/353-354; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/327-328.
[289] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/354.
[290] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/354.
[291] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/328.
[292] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/354-355.

okuyarak Recî Vak‘ası’nı gerek tarih, gerek yer-zaman, gerekse sebep-sonuç açısından bir yere yerleştirmek mümkün değildir. Nasıl başladığını, nasıl seyrettiğini ve nasıl sonuçlandığını anlamak da mümkün değildir. Bütün bu konularda Abdürrezzâk’ın siyer-megâzîye katkısı İbn Ebû Şeybe’ye nispetle oldukça fazladır. Bunun tek istisnası, hadisenin mekânı ile ilgili Abdürezzâk’ın üstü kapalı ifadelerine karşılık İbn Ebû Şeybe’nin Mekke ile Usfân arasında Hüzeyl kabilesine ait Hedâ bölgesine işaret etmiş olmasıdır.

12. Bi’rimaûne Vak‘ası

Abdürrezzâk *Kitâbü’l-Megâzî*’sinde 70 kadar sahâbînin şehid edildiği Bi’rimaûne Vak‘ası (Safer 4 / Temmuz 625)’ndan söz etmiştir. Müellif hadiseyi “Huneyn Vak‘ası” başlığı altında, Huneyn Gazvesi ile ilgili hususları zikrettikten sonra işlemiştir. Bilindiği üzere Huneyn, Bi’rimaûne’den yaklaşık dört yıl sonra gerçekleşmiş bir gazvedir. Abdürrezzâk Bi’rimaûne Vak‘ası’nı kronolojik olarak ait olduğu yerde zikretmemiştir. Müellifimiz konuyla ilgili dört rivayete yer vermiştir. İbn Ebû Şeybe bu konuyu *Megâzî*’sinde ele almamıştır.

Abdürrezzâk’ın konuyla ilgili üç rivayetinden iki tanesi sahâbî neslinden Kâ‘b b. Mâlik b. Ebî Kâ‘b Amr el-Hazrecî (ö. 50/670) ve Enes b. Mâlik’e (ö. 93/711-712) dayanır. Geriye kalan bir rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup siyer-megâzî âlimlerinden Urve b. Zübeyr’den (ö. 94/713) aktarılmıştır. Abdürrezzâk rivayetlerini alırken kullandığı kaynak ise hocası Ma‘mer’dir.

Abdürrezzâk rivayetlerinde Bi’rimaûne Vak‘ası kapsamında Benî Âmir lideri Âmir b. Mâlik’in Hz. Peygamber’den Necidliler için bir grup sahâbî talebi, Münzir b. Amr komutasındaki heyetin Necidlilere gönderilmesi, Âmir b. Tufeyl’in İslam heyetini pusuya düşürmesi, Amr b. Ümeyye ed-Damrî hariç sahâbîlerin hepsinin şehit olması, Bi’rimaûne şehitlerinden Harâm b. Milhân ve Resûlullah’ın Bi’rimaûne hadiseyi sebebiyle beddua ettiği kabileler gibi başlıklardan söz etmiştir.[293] Abdürrezzâk’ın rivayetlerinde Bi’rimaûne hadisesinde ilk şehit olan Harâm b. Milhân ile ilgili rivayet dikkat çekicidir. Enes b. Mâlik kanalıyla aktarılan rivayete göre Hz. Enes’in dayısı Harâm b. Milhân Bi’rimaûne günü yaralandığı zaman yarasından akan kanı avucuna alıp yüzüne ve başına sürerek “Ka‘be’nin Rabbine yemin olsun ki kazandım.” diye bağırmıştır.[294] Abdürrezzâk’ın rivayetlerinde dikkat çeken diğer bir husus Bi’rimaûne şehitlerinden Âmir b. Füheyre’nin naşıyla ilgilidir. Urve b. Zübeyr’den aktarılan rivayette müşriklerin Âmir b. Füheyr’in cesedini aradıklarında onu bulamadıkları ve Âmir b. Füheyr’in bizzat melekler tarafından defnedildiğini düşündükleri bildirilmiştir.[295]

[293] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/382-384.
[294] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/383-384.
[295] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/383.

Abdürrezzâk Enes b. Mâlik'e nispetle aktardığı diğer bir rivayette ise Resûlullah'ın Bi'rimaûne faciasına üzüldüğü kadar hiçbir şeye üzülmediği ve bir ay boyunca sabah namazında Süleymoğullarından Ri'l, Zekvân, Usayye ve Benî Lihyan kabilelerine beddua ettiğini bildirmiştir. Ayrıca mezkûr rivayette seriyyenin komutanının Münzir b. Amr el-Hazrecî olduğu da ifade edilmiştir.[296]

Abdürrezzâk'ın Bi'rimaûne Vak'ası ile ilgili rivayetleri incelendiğinde siyer-megâzî açısından bazı önemli eksiklikler tespit edilmiştir. Örneğin Müslüman heyetin yola çıkma nedeni olarak Âmir b. Mâlik'in talebi gerekçe gösterilmiştir. Siyer-megâzî kitaplarında ise gerekçe olarak Resûlullah'ın bu seriyyeyi tebliğ amaçlı gönderdiği ifade edilmektedir. Abdürrezzâk rivayetlerine göre olayın seyri şu şekildedir: Ka'b b. Mâlik'e nispetle aktarılan rivayete göre "Mülâibü'l-Esinne" lakaplı Ebû Berâ Âmir b. Mâlik, hediyesiyle beraber Hz. Peygamber'in yanına gelir. Resûlullah İslâm'ı anlatarak onu Müslüman olmaya davet edince Âmir Müslüman olmaktan kaçınır. Resûlullah da "Ben müşrikten hediye kabul etmem." diyerek onun hediyesini almaz. Ardından Ebû Berâ, Hz. Peygamber'den Necid halkına bir grup sâhâbî göndermesini ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber Münzir b. Amr başkanlığında bir grup Müslümanı Necidlilere gönderir. Necidlilerden biri olan Âmir b. Tufeyl Müslümanların geldiğini haber alınca onlara hücum etmek üzere Âmiroğullarını yardıma çağırır. Ancak onlar Ebû Berâ'nın emânına ihanet etmek istemezler ve Âmir'e olumsuz cevap verirler. Daha sonra Âmir Benî Süleym'i Müslümanlara karşı yardıma çağırır ve olumlu karşılık bulur. Akabinde müşrikler yaklaşık 100 okçuyla beraber Bi'rimaûne mevkiine giderek Müslümanlara saldırırlar ve Amr b. Ümeyye ed-Damrî hariç sâhâbîlerin hepsini şehit ederler.[297]

Abdürrezzâk'ın Bi'rimaûne Vak'ası ile ilgili rivayetlerinde hadisenin yeri, zamanı, seriyyede yer alan sahâbîlerin sayısı ve isimleri gibi hususlar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Zaten kronolojik olarak birbirlerinden uzak tarihlerde vuku bulan Bi'rimaûne Vak'ası ile Huneyn Gazvesi'nin aynı başlık altında ele alınması, Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde rivayetleri sıralarken tarihi süreci göz ardı ettiğini göstermektedir. Abdürrezzâk rivayeti olayın gerçekleşmesine neden olan gelişmeleri tek bir rivayet üzerinden anlatmış, farklı rivayetleri ele almamıştır. Olayın seyri tatmin edici derecede detaylı anlatılmış olsa da sonrasındaki gelişmeler anlatılmamış, sahâbî isimleri ve sayıları gibi istatistikî veriler zikredilmemiştir. Elbette bütün bunlar siyer-megâzî yazıcılığı açısındanı görülen eksikliklerdir. Abdürrezzâk muhaddis kimliği ile siyer-megâzîye oldukça önemli katkılar sağlamıştır. Bi'rimaûne gibi Allah Resûlü'nün günlerce beddua etmesine sebep olan ve siyer-megâzî

[296] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/384.
[297] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/382-383.

kitaplarının vazgeçilmez konuları arasında yer alan bir hadisenin İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer almaması oldukça önemlidir.

13. Benî Nadîr Gazvesi

Abdürezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Medine civarına yerleşen üç önemli Yahudi kabileden biri olan Benî Nâdir üzerine yapılan seferden (4/ 625) söz etmiştir. Müellif hadiseyi Recî' Vak'ası"ndan sonra Uhud Gazvesi"nden önce "Benî Nâdir Vak'ası" başlığı altında ele almıştır. Elbette bugünkü kronolojik verilere göre bu oldukça yanlış bir sıralamadır. Abdürrezzâk Benî Nâdir ile ilgili üç rivayet aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde Benî Nâdir Gazvesiyle ilgili herhangi bir rivayet tespit edilememiştir.

Abdürrezzâk'ın üç rivayetinden iki tanesi tâbiîn kaynaklı olup hadis ve siyer âlimi Urve b. Zübeyr (ö. 94/ 713) ile müfessir İkrime el-Berberî'ye (ö. 105/723) dayanır. Geriye kalan bir rivayet ise ismi açıkça zikredilmeyen bir râvîden "Ka'b b. Mâlik- bir kimse" târikiyle aktarılmıştır. Abdürrezzâk rivayetlerini *Megâzî*'sinin meşhur hocası Ma'mer'den almıştır.

Abdürrezzâk'ın "Benî Nâdir Gazvesi" başlığı altında aktardığı üç rivayetin yalnızca iki tanesi Benî Nâdir seferiyle ile ilgilidir. Geriye kalan bir rivayette ise siyer kronolojisi hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Abdürrezzâk'ın siyer-megâzî konularından biri olan Benî Nâdir Gazvesi ile siyer kronolojisini aynı başlık altında zikretmesi, *Megâzi*'sinde konu-muhteva uyumuna dikkat etmediğini göstermektedir. Siyer kronolojisini ihtiva eden rivayette tebliğ sürecinden itibaren Hz. Peygamber döneminde yaşanmış olan hadiseler kronolojik bir sıralamayla aktarılıp konuyla ilinti âyetlere yer verilmiştir.[298]

Abdürrezzâk Benî Nâdir ile ilgili rivayetlerinde ilk olarak Benî Nâdir Yahudilerinin Medine'den sürülmesine teşkil edecek hadiseler kapsamında Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i öldürmek için müşrikleri tehdit etmesi, Resûlullah'ın müşrikleri uyarması, yahudilerin Resûlullah'ı öldürmek konusunda Kureyş'ten direktif alması, yahudilerin Resûlullah'a suikast teşebbüsü ve Resûlullah'ın yahudilerin planından haberdar olması gibi hususlardan söz etmiştir.[299] Mezkûr rivayete göre Kureyşliler, Bedir Gazvesi gerçekleşmeden önce Abdullah b. Übey b. Selûl ile Evs ve Hazrec'ten bazı müşriklere mektup yazarlar. Hz. Peygamber'i Medine'de barındıkları için gâliz ifadeler kullandıkları mektupta Hz. Peygamber'i öldürmez veya yurtlarından çıkarmazlarsa, Abdullah b. Übey ve yanındakilerin üzerlerine yürüyüp adamlarını öldüreceklerini, kadınlarını da kendilerine helal

[298] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/361-363.
[299] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/357-360.

kılacaklarını söyleyerek tehdit ederler. Bunun üzerine müşrikler Resûlullah ve ashabıyla savaşmaya karar verirler. Bu durum Resûlullah'a haber verilince Resûlullah Medine'deki müşriklere hitaben "Kureyş'in tehdidi size ulaştığında içinize korku salmıştır. Ancak Kureyş'in size vereceği zarar, bizimle savaşmak suretiyle kendinize vereceğiniz zarardan daha fazla değildir. Çünkü siz kardeşlerinizle ve oğullarınızla savaşmak istiyorsunuz." der. Resûlullah'ın bu sözleri üzerine Abdullah b. Übey yanındakilerle beraber oradan ayrılır. Abdullah b. Übey'in Resûlullah ile savaş yapmadan geriye döndüğünü öğrenen Kureyşliler, Bedir Gazvesi'nden sonra Medine'deki yahudilere mektup yazarak Hz. Peygamber ile savaşmalarını söylerler. Savaşmadıkları takdirde başlarına kötü şeyler geleceğini söyleyip tehdit ederler. Kureyş'in direktifleri üzerine Benî Nadîr Resûlullah'ı öldürmek için tuzak kurmaya karar verir. Hz. Peygamber'e haber göndererek "Sen bizim karşımıza ashâbından 30 kişiyi çıkar, biz de 30 âlimizle sizin karşınıza çıkalım ve orta bir mekânda buluşalım. Bizim âlimlerimiz seni dinlesinler. Eğer onlar tasdik edip iman ederlerse, hepimiz sana iman ederiz." derler. Resûlullah bu teklifi kabul eder ve ashâbından 30 kişi ile beraber yola çıkar. Yahudiler buluşma yerine gelince Resûlullah ile beraber olan 30 sahâbenin yenilgiye uğratılmasının zor olacağını düşünürler. Daha sonra Resûlullah'a haber göndererek kendilerinin üç âlim çıkaracağını söyleyerek üç âlim ile birlikte gelmesini isterler. Resûlullah da üç kişiyi yanına alarak yola devam eder. Yahudiler hançerlerini kuşanmış bir vaziyette Hz. Peygamber'i beklerken, Benî Nadîr'den bir kadın onların planını gizlice Müslümanlara sızdırır. Hz. Peygamber Benî Nâdir yahudilerinin kendisini öldürmeye teşebbüs ettiklerini öğrenince gitmekten vazgeçer ve geriye döner.[300]

Abdürrezzâk Benî Nâdir Gazvesi'nin sebebinden söz ettikten sonra, akabinde konuyu Benî Nâdir Gazvesi esnasında ve sonrasında yaşanan hadiseler etrafında detaylandırmıştır. Bu bağlamda Resûlullah'ın Benî Nâdir Yahudilerinin üzerine sefere çıkması, Benî Nâdir'in muhasara altına alınması, Hz. Peygamber'in savaş öncesi Benî Kurayza ile tarafsızlık antlaşması yapması, Benî Nâdir'in teslim olmalarının ardından Şam'a sürülmeleri ve Benî Nâdir Gazvesi hakkında nazil olan âyetler gibi başlıklara değinilmiştir.[301] Abdürrezzâk'ın rivayetleri arasında Benî Nâdir'in malları üzerinde yapılan tasarruf dikkat çekicidir. Mezkûr rivayete göre Benî Nadîr yahudilerinin Medine'yi terk etmelerinin ardından kalan malların taksimi hususunda Haşr Sûresi'nin 1-6. âyetleri gereği fey statüsü uygulanmıştır. Malların taksimi hususunda Resûlullah'a yetki verilmiştir. Buna göre Resûlullah ganimetlerin çoğunu muhacirler arasında taksim eder; ensardan ihtiyaç sahibi olan iki kişi

[300] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/358-360.
[301] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/360.

dışında kimseye pay vermez. Hz. Peygamber'in hissesinin ise Hz. Fatıma'nın oğluna kaldığı ifade edilmiştir.[302]

Abdürezzâk'ın Benî Nâdir ile rivayetleri incelendiğinde siyer-megazî eserlerinde yer alan bilgilere nispetle bazı eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir. Savaşın sebebi veya sonucu gibi önemli bilgilere ulaşılabilirken, savaşın zamanı hakkında yeterli bilgi elde edilememektedir. Abdürrezzâk bu savaşın Bedir vakasından altı ay sonra meydana geldiğini ifade etmiş[303] ancak savaşın zamanı ile ilgili olarak gün, ay veya yıl gibi herhangi tarihi bir bilgiye yer vermemiştir. Benî Nadîr yurdunun yeri ve kalelerin muhasara süreci ile ilgili de bilgi verilmemesi dikkatleri çekmektedir. Öte yandan Benî Nadîr Gazvesi neticesinde ele geçirilenlerin ganimet değil fey statüsünde değerlendirilip nerelere sarf edildiğinin ifade edilmiş olması oldukça önemlidir. Abdürrezzâk, tıpkı önceki gazve anlatımlarında olduğu gibi ahkâmla ilgili rivayetlere önem vermekte ve detaylıca yer vermektedir. Abdürrezzâk'ın Benî Nadîr rivayetleri konunun evveliyatı, seyri ve sonucu ile ilgili diğer başlıklara nispeten doyurucu sayılabilecek niteliktedir. Sonuç olarak İbn Ebû Şeybe'nin tamamen sessiz kaldığı bir konuda Abdürrezzâk'ın Benî Nadîr Gazvesi'ne nispeten doyurucu olarak değerlendirilebilecek bir rivayet sıralamasıyla yer vermesi anlamlıdır. Bu durum kaynağının yani İbn Şihâb ez-Zührî'nin siyer-megâzî âlimi olmasının bir etkisi olarak değerlendirilebilir.

14. Hendek Gazvesi

Müslümanlarla Mekkeli müşrikler ve müttefikleri arasında yapılan Hendek Gazvesi (5/627) Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde müştereken ele aldıkları siyer-megâzî konularındandır. Abdürrezzâk hadiseyi "Uhud Gazvesi" ile "Hayber Vak'ası" konuları arasında "Ahzâb ve Benî KureyzaVak'ası" başlığı altında işlemiştir. İbn Ebû Şeybe ise "Uhud Gazvesi" ile "Benî Kurayza" konuları arasında "Hendek Gazvesi" bahsinde incelemiştir. Her iki müellifin sıralaması da bugünkü kronolojiye muvafık düşmektedir. Bu noktada fark edilen önemli husus İbn Ebû Şeybe'nin Abdürrezzâk'a nazaran konuyu oldukça detaylı ele almış olmasıdır. Abdürrezzâk üç rivayet, İbn Ebû Şeybe ise 29 rivayet aktarmıştır.

Abdürrezzâk'ın üç rivayeti tâbiîn kaynaklı olup ikisi Saîd b. el-Müseyyeb'e (ö. 94/713) biri de İbn Ebû Necîh'e (ö. ?) dayanmaktadır. Abdürrezzâk rivayetlerini hocası Ma'mer ve İbn Şihab ez-Zühri kanalıyla bizlere ulaştırmıştır. Mezkûr isimler arasında Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde ismi çokça zikredilen ve tarihçilik yönüyle temayüz etmiş olan İbn Şihâb ez-Zührî dışındakiler muhaddis olarak tanınmaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin 29 rivayetinden 17 tanesi sahâbî kaynaklı olup Ümmü Seleme

[302]Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/361.
[303] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/357.

(Ümmü Âmir) Esmâ bint Yezîd b. Seken el-Ensâriyye (ö. 30/650 [?]), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-653), Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 40/661), Hz. Âişe (ö. 58/678), Berâ b. Âzib (ö. 71/690 [?]), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ö. 73/693), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-694), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) ve Enes b. Mâlik'e (ö. 93/711-712) dayanmaktadır. 11 rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Ebû Meysere Amr b. Şürahbîl el-Hemdânî el-Kûfî (ö. 63/683), Urve b. Zübeyr (ö. 94/ 713), Saîd b. el-Müseyyeb (el-Müseyyib) (ö. 94/713), İkrime el-Berberî el-Medenî (ö. 105/723), Âsım b. Ömer b. Katâde ez-Zaferî (ö. 120/738), Ebû İshâk Amr b. Abdillâh b. Zîyuhmid es-Sebîî (ö. 127/745) ve Ebû Ma'şer Necîh b. Abdirrahmân es-Sindî el-Medenî'ye (ö. 170/787) dayanır. Geriye kalan bir rivayet ise kimliği meşhul olan Huzeyfe adındaki bir kimseden aktarılmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin sahâbî nesli kaynakları arasında Enes b. Mâlik dışındakilerin tamamı Hendek Gazvesi'ne bizzat katılmışlardır. Dolayısıyla mezkûr kaynaklar Hendek günü ile ilgili bilgileri kendi gözlemlerine dayanarak aktarmışlardır. İbn Ebû Şeybe'nin kaynakları arasında sahâbî neslinden Berâ b. Âzib; tâbiîn neslinden Urve b. Zübeyr, Âsım b. Ömer b. Katâde, İkrime el-Berberî, Ebû İshâk es-Sebîî ve Ebû Ma'şer siyer-megâzî ilmiyle olan ilişkileri bakımından değinilmesi gereken isimlerdir. Siyer ve megâzî rivayetleriyle ön plana çıkan bu râviler tarihçilik yönleriyle tanınan ve İslam tarih yazıcılığını temellerini oluşturan şahsiyetlerdir. Nitekim Berâ b. Âzib ve İkrime el-Berberî'nin arşivlerindeki sahifelere istinaden, hadis ile beraber siyer-megâzî alanıyla hemhal oldukları söylenmektedir.[304] İlk siyer-megâzî müelliflerinden Urve b. Zübeyr ve Âsım b. Ömer b. Katâde'nin ise siyer-megâzîye dair müstakil eserleri oldukları lakin bunların günümüze kadar ulaşmadıkları bilinmektedir.[305] Megâzî müelliflerinden Ebû Ma'şer ise hadisten çok megâzî konusunda âlimlerin güvenini kazanmış, tarihçi olarak İbn İshak'tan daha üstün görülmüş biridir. Nitekim Ahmed b. Hanbel de onun megâzî konularına iyi bildiğini ifade etmektedir. İbn Ma'şer'in *"Kitâbü'l-Megâzî"* adında Hz. Peygamber'in hayatını bütün safhalarıyla anlattığı bir çalışmasının varlığından söz edilmektedir. Günümüze kadar ulaşmayan bu eserin bazı bölümleri Vâkıdî, İbn Sa'd ve Taberî tarafından rivayet edilmiştir.[306] Yine Ebû İshâk es-Sebîî'de tarihî çalışmalarıyla öne çıkan zâtlar arasında zikredilmektedir.[307] Mezkûr isimlerin dışındaki kaynaklar ise muhaddis olup, siyer-megâzî sahasında ayrıca üzerinde durulması gereken bir nitelikleri bulunmamaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini naklettiği hocaları Ebû Muâviye (Ebû Hâzim) Hüşeym b. Beşîr b. Kāsım es-Sülemî el-Vâsıtî (ö. 183/799), Abdurrahim b. Süleyman (ö. 184/800), Abde b. Süleyman el-Kilâbî, (ö. 187/803), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807-808), Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811), Veki' b. Cerrah (ö. 196/812),

[304] Fayda, "Tarih", 40/31; Siyer Araştırmalarında Usul, (Şulul, 2016), 28.
[305] Terzi, "Âsım b. Ömer b. Katâde", 3/479; İrfan Aycan, "Urve b. Zübeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/185.
[306] Selman Başaran, "Ebû Ma'şer es-Sindî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/185.
[307] Osman Bilgin, "Siyer ve Meğazî Rivayetleriyle Tanınan Sahâbîler –Buhârî'nin Kitâbu'l-Meğazî Bölümü Örneği", *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II Tebliğ ve Müzakereler*, ed. Hayati Yılmaz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.), 201.

Hammad b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Yahyâ b. Âdem (ö. 203/818), Yezîd b. Hârûn (ö. 206/ 821), Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828), Hevze b. Halîfe (ö. 216/831) ve Muhammed b. Hayyan b. el-Ehvas el-Begavî'dir (ö. 227/842). İbn Ebû Şeybe'nin hocaların tamamı hadis, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerle meşgul olmaktadırlar.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili üç rivayetinden iki tanesi müstakil olarak Hendek Gazvesi'ni anlatır. Geriye kalan bir rivayette ise önce Hendek Gazvesi'nden söz edilmekte, ardından da Benî Kurayza Gazvesi'ne değinilmektedir. Abdürrezzâk'ın Hendek Gazvesi ile akabinde vuku bulan Benî Kurayza seferini aynı başlık altında ele alması, ard arda gerçekleşen bu iki olayın birbiri ile alakasından haberdar olduğunu göstermektedir. Abdürrezzâk Hendek Gazvesi ile ilgili olarak Resûlullah'ın düşman safında yer alan Uyeyne b. Hısn'ı müttefiklerinden ayırma çabası, müşrik Huyey b. Ahtab'ın Benî Kurayza'yı Resûlullah'a karşı harekete geçirmesi, Nuaym b. Mes'ûd'un düşman birliklerinin ittifakını bozması, Kureyş'in Benî Kurayza'dan rehin istemesi, Benî Kurayza ile Kureyş arasındaki ilişki, Hendek Gazvesi'nin seyri ve sonucu, gazvenin "Ahzâb" olarak da isimlendirilmesi, Resûlullah'ın Hendek günü duası ve Hendek günü hakkında nazil olan âyetler gibi başlıklara değinmiştir.[308]

İbn Ebû Şeybe'nin Hendek günü ile ilgili yer verdiği 29 rivayetten bir tanesi Benî Kurayza muhasarası ile ilgilidir. Mezkûr rivayette Hendek Gazvesi'nin akabinde vuku bulan Benî Kurayza seferinin seyri, sonucu ve sonrasında yaşanan hadiseler kısaca özetlenmiştir.[309] İbn Ebû Şeybe'nin Benî Kurayza Gazvesi için müstakil bir başlık açtığı halde Hendek Gazvesi başlığı altında tekraren konuya dair rivayetlere yer vermesi, rivayetleri siyer-megâzî metodolojisine uygun konu başlıkları altında tasnif ederken gözünden kaçan bazı noktaların olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İbn Ebû Şeybe'nin Hendek başlığı altında zikrettiği 29 rivayetten 10 tanesinin savaşın önemli isimlerinden birisi olan Sa'd b. Muâz'dan bahsediyor olması oldukça önemlidir. Bu rivayetler bir arada değerlendirildiğinde Sa'd b. Muâz'ın Hendek harbi esnasında yaralanması ve tedavi süreci, Sa'd'ın duası, Sa'd'ın şehadeti ve annesinin ağıdı, Sa'd'ın vefatının Müslümanlara ağır gelmesi, Sa'd'ın vefatı sebebiyle arşın titremesi, Sa'd'ın cenazesine yetmiş bin meleğin katılması ve cennet ehlinden olan Sa'd'ın mendili gibi başlıklara temas edildiği anlaşılmaktadır.[310] Allah Resûlü'nün hediye edilen gösterişli bir ipek elbise giydiğinde sahâbîlerden gelen beğeni ifadelerine Sa'd'ın cennetteki mendilleri bu gördüğünüzden daha güzeldir/yumuşaktır."[311] şeklinde karşılık vermiş olması, savaş sonrası yaşanan bir hadisenin günlük hayattaki konuşmalara tesirini göstermesi

[308] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/367-369.
[309] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/368-371.
[310] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/371-380.
[311] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/376.

açısından dikkat çekicidir. İbn Ebû Şeybe'nin geriye kalan sekiz rivayeti Hendek Gazvesi sırasında yaşanan hadiselerden bahseder. Konu hendek kazılması, savaş parolası, Hendek günü Müslümanların yaşadığı sıkıntılar, Hendek günü Nuaym b. Mes'ûd'un rolü, Hendek'teki kayanın Resûlullah tarafından parçalanması, Resûlullah'ın Müslümanlarla beraber hendekten çıkan toprakları taşırken olduğu şiir, Resûlullah'ın ensar ve muhacir için dua etmesi, Hendek günü namazların kazaya kalma meselesi ve Resûlullah'ın bedduası, Kureyşlilerle müttefik olan Haris b. Avf ve Uyeyne b. Hısn'ın Resûlullah ile uzlaşmak istemesi, Resûlullah'ın "Anam babam sana feda olsun." dediği sâhâbî Zübeyr b. Avvâm, Hendek Gazvesi ve Hz. Safiyye, mübareze, İbn Ömer'in Hendek Gazvesi'ne katılması, müşriklerin ölülerine karşılık diyet teklif etmeleri ve Hendek günü ile ilgili âyetler gibi hususlar etrafında detaylandırılmıştır.[312]

Her iki müellif de Hendek Gazvesi başlığı altında Gatâfan kabilesine mensup Nuaym b. Mes'ûd ile ilgili rivayetlere değinmiştir. Hendek Gazvesi'nde Benî Kurayza Yahudileri Kureyşlilere haber göndererek müşriklerle ittifak kurar. Ardından insanlar arasında laf taşımasıyla bilenen Nuym b. Mes'ûd isminde bir kişi Resûlullah'a gelip bu durumu bildirir. Bunun üzerine Resûlullah düşmanlarının arasını bozmak amacıyla bunun Benî Kurayza ile kendilerinin bir planı olduğunu ve Benî Kurayza'nın Ebû Süfyân'ın adamlarını öldüreceğini söyler. Nuaym Resûlullah'ın yanından ayrılıp Ebû Süfyân'a gidince Resûlullah'ın söylediklerini haber verir. Ebû Süfyân da Resûlullah'ın hiçbir zaman yalan söylemediğini belirterek, Benî Kurayza'ya adamlarından kimseyi göndermez. Abdürrezzâk'ın İbn Müseyyeb'e nispetle aktarılan rivayette ise hadisenin devamını şöyle anlatmaktadır: Nuaym Resûlullah'ın yanından ayrılıp Uyeyne ve Ebû Süfyan'ın yanına gider ve "Siz Resûlullah'ın yalan söylediğini duydunuz mu?" diye sorar. Onlar Resûlullah'ın her zaman doğru sözlü olduğunu söyleyince Nuaym, Resûlullah'tan duyduklarını onlara anlatır. Ebû Süfyan, Nuaym'dan aldığı haberler üzerine Yahudilerin hile yapmalarından şüphelenip Benî Kurayza'ya elçi gönderir ve Kureyş'e verdikleri söze karşılık onlardan rehine ister. Kurayza yahudileri ise cumartesi gecesine girdikleri için bir şey yapamayacaklarını, beklemelerini söylerler. Kurayza kabilesinin bu tavrı üzerine Ebû Süfyân yahudilerin hile yaptıklarını düşünerek onlardan ayrılır ve böylece Kureyş-Benî Kurayza ittifakı bozulur.[313]

Müelliflerimizin Hendek Gazvesi sırasında İslam ordusunun istihabaratçısı olarak tanınan Nuaym b. Mes 'ûd'un Müslüman olup yardım etme teklifiyle Resûlullah'ın yanına geldiği yönündeki rivayetleri tamamen görmezden gelmişlerdir. Onların tercih ettiği rivayetlere göre Nu'aym hem Yahudilerle hem de müşriklerle arası çok iyi olan, meraklı, dedikoducu bir kimsedir. Hendek

[312] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/368-369; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/380.
[313] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/368-371.

Gazvesi'nde Müslümanlara farkında olmadan yardım etmiştir. Oysa siyer-megâzî kaynaklarında çok farklı bir Nuaym daha anlatılmaktadır. Hendek Gazvesi'ne katılmak üzere Gatafân kabilesiyle birlikte Medine yakınlarına gelen Nuaym, gizlice Resûl-i Ekrem ile görüşerek Müslüman olmak istediğini ve bunu kabilesinin henüz bilmediğini söyler. Hz. Peygamber kendisinden bunu saklamaya devam etmesini ve düşman güçlerini birbirine düşürmek üzere casusluk yapmasını ister, harbin hileden ibaret olduğunu ve gerektiğinde gerçek dışı bilgilere de başvurabileceğini belirtir. Bunun üzerine Nuaym, önce Kureyş'le müttefiklerinin yanında yer almaya karar veren Benî Kurayza yahudileriyle görüşerek onlara bu cephede yer almamalarını, Medineli olmayan müttefiklerinin savaştan sonra yurtlarına döndüklerinde yalnız kalacaklarını, sonrasında Müslümanların kendilerini Medine'de yaşatmayacağını anlatır. Bu yüzden de Kureyş ve Gatafân'ın eşrafından bazı kimseleri teminat olarak yanlarına almadan onlarla birlikte savaşmamalarını tavsiye eder. Ardından Ebû Süfyân'ın yanına giderek ona da Benî Kurayza'nın yaptıklarına pişman olup Müslümanlarla anlaştığını, bu anlaşmaya göre Kureyş'ten ileri gelen bazı kimseleri öldürülmek üzere kendisine teslim edeceklerini, buna karşılık Benî Nadîr yahudilerinin topraklarına geri dönmelerine izin verileceğini anlatır. Böylece kabileleri birbirine düşürür.[314] Özetle, siyer-megâzî kaynaklarındaki meşhur rivayetler açısından Nu'aym b. Mes'ûd, müslüman olduğunu gizleyip Yahudiler ve müşriklerle olan iyi ilişkilerini kullanarak savaşın müslümanlar lehine sonuçlanmasını sağlayan, Resûlullah'ın "Harp hiledir." dediği sürecin başkahramanıdır. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin tercih ettiği rivayetlerde çizilen Nuaym profilinin oldukça farklı olduğu dikkatleri çekmektedir. Burada Nuaym müslüman olduğu için Resûlullah'a yardım eden bir sahâbî olmaktan ziyade Hz. Peygamber'in laf taşıma zaafından istifade ederek yönlendirmesi neticesinde farkında olmadan Müslümanlara yardım eder pozisyonda gösterilmiştir. Hangisinin tercih edilmesi gerektiği bir yana neredeyse tüm-siyer megâzî konularında birbiriyle çelişen rivayetleri hiçbir tercihte bulunmadan sıralayan iki muhaddisin, konu Nuaym'a gelince neden tek bir versiyonla yetindikleri muhakkak araştırılması gereken bir konudur.

Abdürrezzâk'ın Hendek Gazvesi ile ilgili seçtiği rivayetler arasında Sa'd b. Ubâde ile Resûlullah arasında geçen ve Medine'nin hurmalıklarını konu edinen bir diyalog son derece dikkat çekicidir. Abdürrezzâk'ın rivayetine göre Resûlullah Hendek günü Medine'yi kuşatan Fezâri kabilesinin komutanı Uyeyne b. Hısn'a hurma mahsüllerinin üçte biri karşılığında yanındakilerle beraber geri dönüp Kureyş'i yalnız bırakmayı teklif eder. Ancak Uyeyne bu teklife karşılık hurma mahsullerinin yarısını isteyince Resûlullah Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde ile istişare etmek ister. Onlara "Ben Uyeyne'ye yanındakilerle beraber geri dönüp Kureyş'i yalnız bırakmaları karşılığında sizin hurmalıklarınızın üçte birini verdim. Ancak o benden yarısını istiyor. Sizin bu konu da görüşünüz

[314] Abdülkadir Şenel, "Nuaym b. Mes'ûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/220.

nedir?" diye sorar. Hz. Peygamber'in amacının ne olduğunu anlamak için "Ya Resûlullah! Bu senin yapmamızı emrettiğin bir şey midir yoksa bunu sana Allah mı emrediyor?" diye sorunca Resûlullah onlara şöyle karşılık verir: "Şayet bunu yapmayı Allah emretmiş olsaydı size danışmazdım. Lakin bu benim görüşümdür. Bunu size ben sunuyorum." Bunun üzerine o ikisi müşriklere kılıçtan başka verecek bir şeylerinin olmadığını söyleyerek çarpışmak isterler. Ebû Necih kanalıyla gelen rivayette ise "Vallahi Ya Resûlullah! Allah bize İslam'ı gönderdikten sonra mı onlara mallarımızdan vereceğiz?" dedikleri bildirilmiştir.[315] İbn Ebû Şeybe ise Hendek günü Kureyşlilerin müttefiki olan kabileler ile Resûlullah arasında yaşanan olayları Abdürrezzâk'a göre farklı bir versiyonla aktarmıştır. Buna göre Hendek günü Haris b. Avf ve Uyeyne b. Hısn Resûlullah'ın yanına gelip Müslümanlara saldırmamalarına karşılık Medine hurmalarının kendilerine verilmesini teklif ederler. Aralarında yapılan müzakereler sonucunda hurma mahsulünün yarısı karşılığında anlaşma yapılmasına karar verilir. Resûlullah aralarında bir sözleşme yazmak için kâğıt istediği sırada Sa'd b. Muaz ve Sa'd b. Ubâde Resûlullah'a gelirler ve "Bunu yapmana sebep olan ve bizim karşı gelemeyeceğimiz Allah'tan gelen bir şey var mıdır?" diye sorarlar. Resûlullah, bunu kendisinin istediğini söyleyince "Araplar Câhiliye döneminde bile bizden sadece paralarıyla veya misafirimiz oldukları zaman bir şey alabilmişlerdi." diyerek bu anlaşmayı yapmak istemezler.[316] Özetle Abdürrezzâk rivayetine göre Gatâfanlılara Kureyşlilerle anlaşmalarını bozup, geri çekilmeleri için hurma mahsüllerini teklif eden Resûlullah iken İbn Ebû Şeybe rivayetine göre bunu isteyen müşriklerdir. İbn Hişam ve İbn Kesir gibi meşhur tarihçiler ise Gatâfanlıları Kureyşlilerden ayırmak için hurma mahsullerini verme teklifinin Resûlullah'tan geldiğini ifade etmişlerdir.[317]

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde Hendek Gazvesi'nde Müslümanların namazlarını vaktinde kılmaktan alıkonmalarına ilişkin üç farklı rivayet grubu karşımıza çıkmaktadır. Abdullah b. Mes'ûd[318] ve Ebû Saîd el-Hudrî[319] Hendek günü vaktinde kılınamayan namazları "öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazı" olarak takdim etmiş ve bunların gecenin ilerleyen vaktinde yatsıyla beraber topluca kılındığını söylemişlerdir. Ebû Saîd el-Hudrî namazların cem edilmesiyle ilgili hadisenin *"...Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yürüyerek yahut binmiş olarak (kılın)..."*[320] âyeti vahyedilmeden önce cereyan ettiğini de belirtmektedir. Saîd b. Müseyyeb'ten aktarılan ikinci rivayette ise Resûlullah'ın Hendek günü güneş batıncaya kadar öğle ve ikindi namazını kılamadığı ifade edilmektedir.[321] Hz. Ali'nin rivayetinde ise ikindi namazının vaktinde kılınamadığına işaret edilmiş ve

[315] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/367-368.
[316] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/383-384.
[317] el-Bakara 2/239.
[318] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/386-387.
[319] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/382.
[320] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/380;
[321] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/382-383.

bu Resûlullah'ın müşriklere beddua etmesiyle beraber zikredilmiştir.[322] İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr rivayetlerinin ortak noktası Hendek Gazvesi sırasında bir veya birkaç namazın kazaya kalmasıdır. İbn Ebû Şeybe Hendek günü hangi namazların kazaya kaldığına dair birbirinden farklılık arzeden rivayetleri alt alta aktarmaktan öteye geçmemiştir. Dolayısıyla sadece onun seçtiklerini analiz ederek hangi namazların kılınmadığı, namazların kılınamama sebebi ne kadar kazaya kaldıkları ve ne zaman kaza edildikleriyle ilgili gibi bir çıkarımda bulunmak imkânsız gözükmektedir. Bunlar, İbn Ebû Şeybe'nin fıkha malzeme olması açısından önem verip öne çıkardığı, tercih ettiği hadislerdir. Daha önce Bedir ve Uhud'da benzerini gördüğümüz tablo yani gazvelere dair rivayetler arasında ahkâma dair olanlarını ön plana çıkarma, bu sefer Hendek'te, korku namazı ile ilgili detaylar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe rivayetleri, Hendek Gazvesi özelinde karşılaştırıldığında rivayet sayısı ve çeşitliliği açısından İbn Ebû Şeybe'nin bâriz bir üstünlüğü söz konusudur. Abdürrezzâk konuyu savaş öncesinde ve sonrasında yaşanan birkaç hadiseyle sınırlayıp hendek kazılması, Müslümanların çektikleri eziyetler, savaşa katılan kimseler, Resûlullah'ın kayaları parçalaması, Hendek Gazvesi'nde Sa'd b. Muâz ve Resûlullah'ın duası gibi İbn Ebû Şeybe'nin değindiği birçok önemli hususlardan söz etmemiştir. Abdürrezzâk'ın üç rivayetine karşı İbn Ebû Şeybe'nin 29 rivayete yer vermesi aradaki farkı açıkça ortaya koymaktadır. İbn Ebû Şeybe konuyu detaylı incelemesine rağmen Hendek Gazvesi hakkında seçtiği ve sıraladığı rivayetler, savaşın sebeplerini, seyri ve sonuçlarını verecek şekilde bir akış ve bütünlük sunmaktan oldukça uzaktır. Müelliflerimizin yer verdikleri rivayetler, savaşın tarihi ile ilgili de net bir fikir vermemektedir. Abdürrezzâk bu savaşın Uhud vakasından iki yıl sonra;[323] İbn Ebû Şeybe'nin ise hurmaların yetiştiği mevsimde[324] vuku bulduğunu söylemişlerdir. Abdürrezzâk'ın yer verdiği rivayet tarih veriyor gibi dursa da müellifimizin Uhud başlığı altında net bir tarih vermemiş olması, Uhud'dan yola çıkarak Hendek'i tarihlendirmeyi güçleştiren bir husustur. Düşman ittifakını bozmak için hurma mahsülünü teklif etme meselesini birisinde teklifin sahibini Allah Resûlü diğerinde müşrikler olarak gösterecek kadar farklı versiyonlarla eserlerine alan muhaddislerimiz, Nuaym b. Mes'ûd'un Müslüman olmadan ve farkında olmaksızın Müslümanlara yardım ettiği hususunda ise ittfak etmişlerdir. İbn Ebû Şeybe, Bedir ve Uhud'un ardından Hendek'te de ahkâma müteallik hadisleri ön plana çıkarmış ve korku namazı bahsini detaylıca ele almıştır.

[322] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/384.
[323] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/367.
[324] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/379.

15. Benî Kurayza

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde Hendek Gazvesi'nden (5/627) sonra Medine'deki son yahudi kabilesi olan Kurayzaoğulları üzerine tertip edilen Benî Kurayza Gazvesi (23 Zilkade 5 / 15 Nisan 627) hakkında bilgi verirler. Abdürrezzâk hadiseyi "Ahzâb ve Benî Kurayza Vak'ası" başlığı altında Hendek Gazvesi ile ilgili hususlara değindikten sonra işlemiştir. İbn Ebû Şeybe ise "Hendek" ile "Benî Mustalik" arasında "Benî Kurayza" başlığı altında incelemiştir. Abdürezzâk konuyla ilgili bir, İbn Ebû Şeybe 10 rivayet aktarmıştır. Her iki müellifin sıralaması da kronolojik olarak doğru gözükmektedir.

Abdürrezzâk'ın konu ile ilgili yer verdiği tek bir rivayet, tâbiîn döneminin meşhur yedi fakihinden biri olan Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/ 713)'e dayanır. Abdürrezzâk'ın rivayetinin kaynağı siyer-megâzî sahasının meşhur âlimi İbn Şihâb ez-Zührî'dir. İbn Ebû Şeybe'nin 10 rivayetinden dört tanesi sahâbî neslinden Zübeyr b. el-Avvâm (ö. 36/656), Hz. Âişe (ö. 58/678), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-694) ve Ebû Muâviye Abdullah b. Ebî Evfâ el-Eslemî'den (ö. 86/705) aktarılmıştır. Geriye kalan altı rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Ebû Avf Yezîd b. el-Esam el-Âmirî el-Bekkâî el-Kûfî (ö. 103/721), Âmir b. eş-Şa'bî (ö. 104/722), İkrime el-Berberî (ö. 105/723) ve Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî'ye (ö. 110/729) dayanmaktadır. Mezkûr isimler arasında siyer ve megâzî yazıcılığı açısından öne çıkan Urve b. Zübeyr ve İkrime el-Berberî dışındakiler hadis ve fıkıh alanında çalışmaları bulunan kimselerdir. İbn Ebû Şeybe'nin sahâbî neslinden kaynağı olan Zübeyr b. Avvam'ın Benî Kurayza seferinde Resûlullah'ın yanında yer aldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Zübeyr b. Avvam Benî Kurayza ile ilgili kendi gözlemlerini ve bilgilerini bizlere aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr kaynaklardan gelen rivayetlerini aktardığı hocaları ise Abde b. Süleyman el-Kilâbî (ö. 187/803), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer Gunder el-Hüzelî (ö. 193/809), Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Abdullah b. Numeyr (ö. 199/814), Hüseyin b. Ali b. Velid el-Cu'fi el-Mukri (ö. 204/819), Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821) ve Kesîr b. Hişâm el-Kilâbî'dir (ö. 207/822). Mezkûr isimlerin tamamı muhaddis kimlikleriyle şöhret kazanmış kimselerdir.

Abdürrezzâk rivayetinde Benî Kurayza seferine sebep teşkil eden olay Hendek Gazvesi'nde Benî Kurayza'nın düşman ittifakında yer alarak Resûlullah ile olan anlaşmasını bozması olarak açıklanmaktadır. Mezkûr rivayete göre Huyey b. Ahtab, Benî Kurayza'nın yanına giderek onlardan Müslümanlara karşı Kureyşlilere destek olmalarını ve Resûlullah ile yaptıkları anlaşmayı bozmalarını ister. Ancak Kurayzalılar onun güvenilmeyecek biri olduğunu bildikleri için sözüne itimat etmekten çekinirler. Huyey bir anlaşma yapmayı teklif edip ısrar etmeye devam edince, yahudiler ikna olurlar ve

Resûlullah ile aralarındaki ahdi bozup Kureyş'le ittifak kurarlar. Benî Kurayza günü yahudilerle beraber olan Huyey'in yakalanıp, Resûlullah'ın emriyle öldürüldüğü ifade edilmiştir.[325]Akabinde ise savaş esnasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerle ilişkili olarak Resûlullah'ın Benî Kurayza üzerine yürümekle emrolunması, Benî Kurayza yurduna doğru yola çıkılması, Resûlullah'ın ikindi namazıyla ilgili emri, Benî Kurayza'nın muhasara altına alınması ve davet çağrısı, Yahudilerin Resûlullah'ın teklifini kabul etmemeleri, çarpışmanın başlaması, Yahudilerin Sa'd b. Muâz'ın vereceği hükme razı olarak teslim olmaları ve Sa'd b. Muâz'ın Benî Kurayza hakkında verdiği hüküm gibi başlıklardan söz edilmiştir.[326]

Abdürrezzâk'ın rivayetlerinde İslam tarihi kaynaklarında sıkça söz edilen Cebrâîl-Dihye ilişkisine dair bir ayrıntı önemlidir. Saîd b. Müseyyeb'ten aktarılanlara göre Resûlullah Benî Kurayza yurduna doğru giderken yol üstünde bir meclise uğrar. Oradakilere "Yanınıza biri geldi mi?" diye sorunca, onlar Dihye el-Kelbî'nin yanlarına geldiğini söylerler. Bunun üzerine Resûlullah "O Dihye el-Kelbî değildir, Cebrâil'dir. Allah onu kalelerini yıksın, kalplerine korku atsın diye Benî Kurayza üzerine gönderdi." buyurur.[327] Abdürrrezzâk'ın rivayetlerinde Benî Kurayza üzerine yapılan seferde Hz. Peygamber'in Müslümanlara ikindi namazının Benî Kurayza yurdunda kılınmasını emrettiği bilgisi yer almaktadır. Buna göre Müslümanlardan bazıları vakit çıkmadan ikindi namazlarını yolda kılarken bazıları Resûlullah'ın emrine itaat edip Benî Kurayza yurduna varınca kılmışlardır. Hz. Peygamber'in her iki gruba da bu tercihlerinden dolayı ayıplamadığı belirtilmiştir.[328] Abdürrezzâk'ın Resûlullah'ın Yahudilere hitap şeklinden bahseden rivayeti de oldukça ilginçtir. Mezkûr rivayette Resûlullah'ın muhasara altına aldığı Kurayzaoğullarına "Ey maymunların ve domuzların kardeşleri!" diye seslendiği ifade edilmektedir.[329] Hendek Gazvesi'ndeki ihanetleri Müslümanları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getiren Benî Kurayza'ya yönelik bu hitap tarzı, Benî İsrâîl'in geçmişte sergiledikleri güvenilmez tutumları hatırlatıcı niteliğiyle oldukça önemlidir. Nitekim Kur'ân'da Yüce Allah "İçinizden cumartesi günü azgınlık edip de, bu yüzden kendilerine 'Aşağılık maymunlar olun!' dediklerimizi elbette bilmektesiniz. Biz bunu (maymunlaşmış insanları), hadiseyi bizzat görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi, müttâkiler içinde bir öğüt vesilesi kıldık."[330] buyurmaktadır. Siyer müelliflerinden İbn Sa'd'ın nakillerinde Resûlullah'ın "Ey domuz ve maymunların kardeşleri!" diyerek öfkeyle Benî Kurayza üzerine yürüdüğünü kaydedilmektedir.[331]

[325] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/371-372.
[326] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/369-371.
[327] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/370.
[328] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/369-370.
[329] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/370.
[330] el-Bakara 2/65-66.
[331] İbn Sa'd, *et-Tabakât",* 2/74-78.

İbn Ebû Şeybe Benî Kurayza muhasarası kapsamında konuyu Resûlullah'ın Cibrîl'den aldığı emir neticesinde Benî Kurayza üzerine gitmesi, Havvât b. Cübeyr'in Kurayzaoğullarına gönderilmesi, Resûlullah'ın "Savaş, hiledir." sözü, Huyey b. Ahtab'ın ihaneti ve oğluyla beraber öldürülmesi, Zübeyr b. Avvam'ın Resûlullah'ın övgüsüne mazhar olması, Sa'd b. Muâz'ın duası, yahudiler için Sa'd b. Muâz'ın hakem tayin edilmesi, Sa'd b. Muâz'ın Benî Kurayza için verdiği hüküm ve Resûlullah'ın düşman gruplarına ettiği beddua gibi hususlar etrafında şekillendirmiştir.[332] İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde Huyey b. Ahtab'ın öldürülmesine sebep olan hadise Benî Nâdir Gazvesi sırasında Resûlullah ile yaptığı anlaşmaya ihanet etmesi olarak izah edilmektedir. Muhammed b. Sîrîn'e nispetle aktarılan rivayete göre Huyey b. Ahtab Allah'ı şahit tutarak onun düşmanlarından hiçbirine yardım etmemek üzere Resûlullah'a söz verir. Ancak Kurayza günü bu anlaşmaya ihanet ettiği zaman kendisi ve oğlu sağ olarak ele geçirilir. Bunun üzerine Resûlullah "Kefil tuttuğuna (Allah'a) borcunu öde." deyip Huyey ve oğlunun boynunun vurulmasını emreder.[333] İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri arasında zikrettiği "Savaş, hiledir." hadisi de oldukça önemlidir.[334] Urve b. Zübeyr'e nispetle aktarılan rivayete göre Resûlullah bir savaş taktiği olarak gerektiğinde gerçek dışı hususlardan yararlanılabileceğini veya düşmanı şaşırtacak oyunlara başvurulabileceğini göstermektedir.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe rivayetlerinde Benî Kurayza üzerine seferine gidilmesinin Allah'ın emri olduğunu bildirilmiştir. Resûlullah Hendek günü müşriklerin bozguna uğratılmasının ardından Medine'ye dönünce zırhını çıkarıp yıkanır. Bu sırada Cebrâil gelip meleklerin henüz silahlarını bırakmadıklarını söyleyip, Benî Kurayza üzerine sefere çıkmasını emreder. Bunun üzerine Resûlullah Benî Kurayza üzerine sefere çıkar.[335] Müelliflerin *Megâzî*'lerinden muhteva açısından benzer olarak yer verdikleri diğer bir konu da Sa'd b. Muâz tarafından Benî Kurayzaoğullarının cezalandırılması ile ilgilidir. Abdürrezzâk'ın İbn Müseyyeb kanalıyla aktardığı rivayette Sa'd b. Muâz'ın savaşan erkeklerinin öldürülmesine, hanımlarının ve çocuklarının esir edilmesine ve mallarının paylaşılmasına hükmettiği bildirilmektedir.[336] İbn Ebû Şeybe ise bu konu hakkında iki farklı rivayetten söz etmektedir. Urve b. Zübeyr'den gelen ilk rivayette Sa'd'ın erkeklerinin öldürülmesi, ailelerinin esir edilmesi ve mallarının paylaşılması yönünde karar verdiği bildirilirken;[337]

[332] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/388-392.
[333] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/389.
[334] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/388-389.
[335] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/369; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/388.
[336] Abdürrezzâk, *el-Muṣannef*, 5/371.
[337] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/390-391.

Ebû Saîd el-Hudrî[338] ve Âmir eş-Şa'bî'nin[339] aktardığı ikinci rivayette ise malların durumundan söz edilmemiştir.

Müelliflerimizin Benî Kurayza hakkında seçtikleri rivayetler genel olarak ortak bir akışı takip etse de farklılaştıkları yönler de mevcuttur. Bu bağlamda İbn Ebû Şeybe Abdürrezzâk'a göre daha çok rivayete yer vermiştir. Abdürrezzâk'ın bir rivayetine karşı İbn Ebû Şeybe'nin 29 rivayet aktarması bu farkın görülmesi için yeterli bir veridir. Daha fazla hadis tahrîc etmiş olması konuyu daha etraflıca ele aldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü İbn Ebû Şeybe, Benî Kurayza Gazvesi'ni sebep seyir ve sonuç şeklinde bir planla değil adeta bazı sahneleri seçerek anlatmıştır. Seçtiği rivayetler çoğu zaman birbiri ile irtibatlı olmayan, tekrarlar içeren kısa kısa kesitler sunmaktadır. Abdürrezzâk ise Benî Kurayza Gazvesi ile ilgili rivayetini olayın sebebi, seyri ve sonucu şeklinde dizayn ederek, tarihi bir olay örgüsü içinde bizlere aktarmıştır. Dolayısıyla Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde Benî Kurayza ile ilgili bilgiler savaşın nasıl gerçekleştiği ile ilgili bilgi sahibi olunabilecek şekilde bir akış içerisinde takip edilebilmektedir. Her iki müellif de savaşın tarihi ile ilgili Hendek Gazvesi'nden sonrasına işaret etmişlerdir. Elbette Hendek Gazvesi bahsinde tarihlendirmeye ilişkin net bir bilgi verilmediği için bu veri Benî Kurayza Gazvesi'nin tarihi için halen müphem bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca rivayetlerde kuşatmaya katılan sahâbiler, yahudilerin kaleleri, Benî Kurayza esirleri, ganimetler ve esirler hakkında uygulanan hüküm gibi siyer-megâzî açısından önem arz eden hususlara değinilmemesi de dikkat çekmektedir.

16. Benî Mustalik Gazvesi

İbn Ebû Şeybe *Megâzî*'sinde müşriklerin müttefiki olan Mustalikoğullarına karşı Hendek Gazvesi'nden sonra (5/627) düzenlenen Benî Mustalik Gazvesi'ne değinmiştir. Müellif Müreysi Gazvesi olarak da bilinen bu hadiseyi "Benî Kurayza" ile "Hudeybiye" konuları arasında "Benî Mustalik Gazvesi" başlığı altında işlemiştir. İbn Ebû Şeybe'nin bugünkü kronolojik bilgilere göre doğru yerde konumlandırdığı konu ile ilgili Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde bilgi yoktur. İbn Ebû Şeybe Benî Mustalik ile ilgili üç rivayet nakletmiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili üç rivayetinden ikisi sahâbî kaynaklı olup Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) ve Ebû Saîd el-Hudrî'ye (ö. 74/693-694). Geriye kalan bir rivayet ise tâbiîn nesli kaynaklarından Urve b. Zübeyr'den (ö. 94/713) nakledilmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî Benî Mustalik Gazvesi'ne katılan sahâbîlerden biri olması hasebiyle konuyla ilgili bilgiler bizzat kendi gözlemlerine dayanmaktadır. Mezkûr isimler arasında Hz. Peygamber'in ailesine yakınlığı sebebiyle en güvenilir

[338] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/390.
[339] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/391.

bilgileri aktaran Urve b. Zübeyr, siyer ve megâzî açısından altı çizilmesi gereken tek isimdir. İbn Ebû Şeybe rivayetlerini Ebû Amr (Ebû Muhammed) Îsâ b. Yûnus b. Ebî İshâk Amr es-Sebîî (ö. 187/803), Hammad b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816) ve Yahya b. İshak el-Beceli es-Seylehânî Ebu Zekeriya'dan (ö. 210/825) almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr hocaları hadis sahasındaki önemli isimlerdir.

İbn Ebû Şeybe Benî Mustalik Gazvesi kapsamında Hz. Peygamber'in Benî Mustalik kabilesine baskın yapması, Cüveyriyye bint Hâris'in ganimet olarak alınması, Benî Mustalik Gazvesi'nde azil ve Abdullah b. Übey'in ensar ile muhacir arasına nifak sokma çabaları gibi konulardan söz etmiştir.[340] Müellif İbn Ömer'den aktardığı rivayette Müslümanların Benî Mustalik kabilesine, onlar hayvanlarını suladıkları sırada, ansızın baskın yaptıklarını bildirmektedir.[341] Bu konuda Vâkidî ve İbn Sa'd gibi önemli tarihçiler ise müşriklerin önce İslam'a davet edildiğini, Müslüman olmayı kabul etmeyince de çatışmanın başladığını söylemektedir.[342] İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde Benî Mustalik Gazvesi'nin başlangıcıyla ilgili bu tür varyantlara değinilmemiş, gazvenin başlangıcını izah etmek için tek bir rivayet versiyon tercih edilmiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin Benî Mustalik başlığı altında cariye hukuku ile ilgili verdiği bilgiler önemlidir. İbn Muhayrîz'e nispetle aktarılanlara göre Müslümanlar gazve sırasında pek çok kadını ve kızı esir alırlar. Ancak esirlere karşılık fidye almayı düşündükleri için onlarla cinsel ilişkiye girerken azil yapmak isterler. Bazıları "Resûlullah aranızda bulunduğu halde azil mi yapacaksınız?" diyerek Resûlullah'a danışılmasını söyleyince ashâb Resûlullah'ın yanına gider ve durumu şöyle izah ederler: "Ya Resûlullah! Benî Mustalik kabilesinin kızlarını ve kadınlarını esir aldık. Biz onlara karşılık fidye alabilmek için cinsel ilişkiye girerken azil yapmak istiyoruz." deyince Resûlullah şöyle buyurur: "Bunu yapmanızda bir sakınca yoktur. Ancak kıyamet gününe kadar doğması Yüce Allah tarafından takdir edilen her canlı mutlaka doğacaktır."[343]

Bilindiği üzere Benî Mustalik Gazvesi'ne Abdullah b. Übey b. Selûl başkanlığında pek çok münafık katılmıştır. Münafıklar, katıldıkları her gazve ve seriyyede olduğu gibi Benî Mustalik Gazvesi'nde de boş durmamış, Müslümanların arasına nifak sokmak için ellerinden geleni yapmışlardır. İbn Ebû Şeybe bununla ilgili önemli rivayetlere yer vermiştir. Urve b. Zübeyr'den nakledildiğine göre Benî Mustalik Gazvesi sonrası ensardan ve muhacirden olan köleler arasında su yüzünden kavga çıkar ve tarafların yardım çağrısıyla olay daha da büyür. Bu durum Abdullah b. Übey'in kulağını gidince bunu fırsat bilip "Vallahi, Resûlullah'ın yanındakilere yardımlarda bulunulmazsa belki etrafından dağılırlar." diyerek onlara bir şey verilmemesini emreder ve şöyle ekler:

[340] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/392-394.
[341] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/392.
[342] Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1/404-413; İbn Sa'd, *et-Tabakât"*, 2/63-64.
[343] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/392-393.

"Eğer Medine'ye dönersek, andolsun ki şerefli kimseler alçakları oradan çıkaracaktır." Resûlullah Müslümanların kavgaya tutuştuklarını haber aldığında aralarındaki problemi çözmek adına ashâbına molanın bittiğini duyurur ve yola çıkılmasını emreder. Resûlullah yolculuk sırasında Evs'in bir kolu olan Abdüleşoğullarından bir kafileyle karşılaşır. Onlara "Münafık Abdullah b. Übey'in ne dediğini biliyor musunuz?" diyerek Abdullah b. Übey'in ensar ve muhacir arasındaki tartışma üzerine söylediklerini aktarır. Buna karşılık kafiledekiler "Ya Resûlullah! O doğruyu söylemiş. Vallahi şerefli olan sensin, alçak olan da kendisidir." sözleriyle tepkilerini dile getirmiştir.[344] Tarih, siyer ve hadis kitaplarında değişik ayrıntılarla ve farklı rivayetlerle anlatılan bu olay, Benî Mustalik Gazvesi sırasında ortaya çıkan nifak hareketlerinin görülmesi açısından önemlidir.

İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde Benî Mustalik Gavzesi, savaş sırasında ve sonrasında yaşanan hadiselerden bazı kesitler alınarak işlenmiştir. Benî Mustalik reisi Hâris b. Ebû Dırâr'ın Müslümanlara karşı savaşmak üzere asker toplaması, sefere katılan sahâbî sayısı, her iki taraftan toplam kaç zayiat verildiği, esir ve ele geçirilen ganimetlerin sayısı siyer-megâzî kaynaklarında bilgi verildiği halde İbn Ebû Şeybe'nin yer vermediği önemli konuların başına gelmektedir. Şüphesiz Allah Resûlü'nün Cüveyriye bint Hâris ile olan evliliği Benî Mustalik Seferi'nin en önemli sonuçlarından birisidir. Resûlullah'ın Benî Müstalik reisi Hâris'in kızı Cüveyriye ile evlenmesi bütün kabilenin Müslüman olmasına, Müslümanların da ele geçirdikleri esir ve ganimetleri serbest bırakmasına vesile olmuştur. Benî Mustalik Gazvesi'nin belki de en önemli sonuçlarından bir tanesi Hz. Peygamber Cüveyriye evliliği sonrası yaşanan bu gelişmelerdir. İbn Ebû Şeybe'nin, Benî Mustalik Gazvesi başlığı altında sıraladığı rivayetlerde bu konu ile ilgili de ne yazık ki bilgi bulmak mümkün değildir. Konu ile ilgili tek rivayet İbn Ömer'den gelen ve Benî Mustalik esirlerinden olan Cüveriyye bint Hâris'in Resûlullah'ın hissesine düştüğünü bildiren nakildir.[345] Allah Resûlü'nün ele geçirilen cariyelerle ilgili hukuki sonuçlar doğuracak açıklamalarına oldukça geniş yer veren İbn Ebû Şeybe'nin, sıra önce Resûlullah'ın özel hayatını sonra da sonuçları itibariyle Medine toplumunu son derece yakından ilgilendiren Cüveyriye ile evlilik mevzusuna değinmemesi oldukça dikkat çekicidir.

17. İfk Hadisesi

"Hz. Âişe'ye zina iftirası atılması" olarak bilinen ve Benî Mustalik Gazvesi'nden dönüldükten sonra gerçekleşen İfk hadisesi Abdürezzâk'ın *Kitâbü'l-Megazî*'sinde yer verdiği bir konudur. Müellif meseleyi "Evs ve Hazrec" ile "Ashâb-ı Uhdûd" başlıkları arasındaki "İfk" bahsinde incelemiştir. Bu sıralamada kronolojinin tamamen göz ardı edildiği açık bir şekilde görülmektedir.

[344] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/393-394.
[345] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/392.

Abdürrezzâk konuyla ilgili üç rivayet aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde ifk hadisesi hakkında herhangi bir yer rivayet yer almamaktadır.

Abdürezzâk'ın üç rivayetinden bir tanesi sahâbî kaynaklı olup Hz. Âişe'ye (ö. 58/678) dayanır. Geriye kalan iki rivayet ise siyer ve megâzî âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî'den aktarılmıştır. Abdürrezzâk'ın Hz. Âişe'nin başından geçen mezkûr hadiseyi, bizzat Hz. Âişe'den aktarması doğru kaynağa erişim açısından oldukça değerlidir. Abdürrezzâk mezkûr kaynaklardan gelen rivayetlerini Ma'mer'den alınmıştır.

Müellif ifk hadisesi ile ilgili rivayetlerini Hz. Âişe'nin gazveye katılması, gazve dönüşü Hz. Âişe'nin gerdanlığını kaybetmesi, gerdanlığını arayan Hz. Âişe'nin ordudan geri kalması, Hz. Âişe'nin Safvân b. Muattal ile Medine'ye gelişi, münafıkların Hz. Âişe'ye zina iftirasında bulunmaları, Hz. Âişe'nin hastalanması, Resûlullah'ın ifk olayına karşı tutumu, Resûlullah'ın ashâbı ile istişaresi, Hz. Âişe'nin çileli günleri, Hz. Âişe'nin aklanması, ifk olayı hakkında inen âyetler, Hz. Ebû Bekir'in iftiracılara sadaka vermek istememesi ve iftiracıların cezalandırılması gibi başlıklar etrafında şekillendirmiştir.[346] Abdürrezzâk'ın yer verdiği rivayetlerde yer alan ve Resûlullah'ın Hz. Âişe'den süreç içerisinde yavaş yavaş uzaklaştığını ifade eden detaylar önemlidir. Mezkûr rivayete göre Hz. Âişe gazve dönüşü Medine'ye geldikten sonra kendisi hakkında atılan iftiralardan ve konuşulanlardan habersiz olarak bir ay boyunca hasta yatmıştır. Bu süre zarfında onu şüphelendiren tek şey Resûlullah'ın davranışlarıdır. Resûlullah diğer hastalıklarında gösterdiği şefkat ve yakınlığı bu hastalığında göstermemiştir. Yanına geldiğinde sadece selam vermiş ve "Hastanız nasıldır?" diyerek kendisiyle değil yanındakilerle konuşmuştur. Hz. Âişe iyileşmeye başlayıp dışarı çıkana kadar Resûlullah'ın bu tavırlarına bir anlam verememiştir. Hz. Âişe bir gün tevâfuken hakkında konuşulan dedikoduları duyduktan sonra üzüntüsünden hastalığı nüksetmiş, arkasından da Hz. Peygamber'den izin alıp babasının evine gitmiştir. Anne babasından olanları öğrenen Hz. Âişe kederinden perişan olup gece boyunca uyuyamamış ve sabaha kadar ağlamıştır.[347]

Olayın yaşanmasının üzerinden bir ay geçmiş olmasına rağmen konu ile ilgili herhangi bir vahiy almamış olan Hz. Peygamber nihayet bir gün eşinin yanına gelir. Dedikodular çıktığından beri mesafeli duran Resûlullah bu defa Hz. Âişe'nin yanına oturur ve ve şehadet getirip hanımına şöyle söyler: "Amma ba'du. Yâ Âişe! Hakkında bana şöyle şöyle sözler ulaştı. Eğer masumsan muhakkak Allah seni temize çıkaracaktır. Eğer böyle bir günaha girdinse Allah'tan mağfiret iste ve tövbe et. Muhakkak ki kul, günahını itiraf edip sonra da tövbe ederse, Allah onun tövbesini kabul eder." Resûlullah'ın bu sözleri ile bir nebze de olsa Hz. Âişe'nin gönlü ferahlamış, gözünün yaşı dinmiştir.

[346] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/410-420.
[347] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/413-415.

Ardından da Resûlullah'ın sözlerine şöyle karşılık vermiştir: "Vallahi ben biliyorum ki, hakkımda konuşulanları işittiğiniz zaman o sözler sizin gönüllerinizde yer etti ve siz ona inandınız. Şimdi desem ki masumum, sizler beni doğrulamayacaksınız. Şayet duyduğunuz bu günahı işlediğimi söylesem, Allah benim masumluğu bildiği halde siz beni doğrulayacaksınız. Vallahi benimle sizin aramızdaki bu durumun bir benzeri Yusuf'un babası Ya'kûb'un söylediği şu sözde buluyorum: 'Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak ancak Allah'tır." Resûlullah'ın eşiyle görüşmesinin akabinde nihayet beklenen o vahiy gelmiş ve Hz. Âişe'nin beraati bildirilmiştir. Hz. Peygamber sevinçli bir tebessümle "Ya Âişe! Allah seni temize çıkarmıştır." diyerek eşini müjdelemiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe'nin annesi kızından Resûlullah'ın yanına giderek teşekkür etmesini istemiştir. Ancak eşine bu süreçteki tavrından dolayı kırgın olan Hz. Âişe "Ben Allah'tan başka kimseye teşekkür etmem. Benim beraatimi indiren Allah'tır." diyerek Resûlullah'ın yanına gitmek istememiştir.[348]

Abdürrezzâk'ın rivayetleri arasında İfk hadisesindeki tavrıyla Hz. Ali öne çıkmaktadır. Mezkûr rivayete göre Hz. Âişe ile ilgili vahyin gelmesi gecikince Resûlullah durumu ashâbıyla istişare etmek ister ve Hz. Ali ile Üsâme b. Zeyd'i yanına çağırır. Üsâme Resûlullah'ın ailesinin suçsuz olduğuna ve onlara karşı beslediği sevgiye işaret ederek şöyle söyler: "Ya Resûlullah! Onlar senin ehlindir. Biz onların hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz." Konuşma sırası Hz. Ali'ye gelince o Üsâme'nin aksine sert bir tutum takınıp "Ya Resûlullah! Allah sana dünyayı dar etmemiştir. Ondan başka pek çok kadın vardır. Sen Âişe'nin cariyesine de danış, o sana doğruyu söyleyecektir." diyerek görüşünü bildirir. Bunun üzerine Resûlullah Hz. Âişe'nin cariyesi Berîre'yi yanına çağırıp ona "Ey Berîre! Âişe'de seni şüphelendirecek bir hâl gördün mü?" diye sorunca Berîre şöyle cevap verdi: "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, benim genç bir hanım olan Âişe'de kusur olarak gördüğüm tek şey evinde hamur yoğururken uyuyakalıp hamuru koyuna yedirmesidir.[349] Aynı zamanda Resûlullah'ın ı Zeynep bint Cahş ile de Hz. Âişe hakkında istişare ettiği ve Hz. Zeynep'in "Vallahi ben Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmem." dediği belirtilmektedir.[350]

Hz. Âişe'nin beraatinin ilan edilmesinin ardından Resûlullah'ın iftira atan gruplara had cezası uyguladığı bildirilmiştir.[351] Kızına yapılanlardan dolayı öfkeli olan Hz. Ebû Bekir'in akrabası ve fakir olmasından ötürü sadaka verdiği iftiracı Mistah'a kızarak "Vallahi ona asla bir şey infak etmem." sözleriyle tepkisini dile getirdiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Yüce Allah "İçinizden faziletli ve zengin kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine

[348] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/416-418.
[349] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/415.
[350] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/419.
[351] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/419.

yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah sizi çok bağışlayandır, çok merhametlidir."[352] âyetini indirince Hz. Ebû Bekir "Vallahi Allah'ın beni bağışlamasını elbette isterim." deyip Mistah'a verdiği sadakayı devam edeceğini söylemiştir.[353]

Abdürrezzâk'ın rivayetleri incelendiğinde tespit edilen en önemli eksiklik, hadisenin başlangıcı yani Benî Mustalik Gazvesi ile ilintili kısımlarıdır. Abdürrezzâk'ın seçtiği rivayetler böyle bir iftiranın atılmasına zemin hazırlayan sebepler ve kişiler hakkında neredeyse hiç bilgi vermemekte, meselenin Medine'de kamuoyunun gündemini nasıl meşgul ettiğine, özellikle de ensarın Evs ve Hazrec kolu arasında yol açtığı gerginliğe dair malumat içermemektedir. Oysa ki bu konu hakkında Nûr Sûresi'nin açıklanması münasebetiyle bütün tefsirlerde, Hz. Âişe'nin anlattıkları dolayısıyla hadis literatüründe ve Mustalik Gazvesi'nin bir ayrıntısı olduğu için de tarih ve siyer kitaplarında geniş bilgi bulunmaktadır. İslam tarihinde büyük bir öneme sahip olan ifk hadisesinin Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde sadece Hz. Âişe'nin yaşadıkları nokta-i nazarından verilip başka sahâbîlerin konunun öncesi ve yansımalarına dair anlattıklarına yer verilmemesi ilginçtir. Açıkça görülmektedir ki Abdürrezzâk rivayetlerinde Benî Mustalik Gazvesi, kimlerin iftiraya katıldığı, Hz. Âişe'nin temize çıkmasının ardından Resûlullah ile aralarındaki ilişkinin durumu, Hz. Âişe'ye karşı şüpheci bir tavır takınan Hz. Ali'nin vahiy sonrası pişmanlığı gibi meselelere değinmemiştir. İfk hadisesinin tarihine ilişkin olarak da Abürrezzâk "hicâb âyetinin inzalinden sonra gerçekleştiği"[354] dışında herhangi bir bilgi vermemiştir. İfke neden olan hadisenin başlangıç noktasındaki mekânlara yani Benî Mustalik Gazvesi dönüş güzergâhına da yer verilmemiştir. Bütün bu eksikliklere rağmen Abdürrezzâk, başta Allah Resûlü olmak üzere Medineli bütün müslümanlar üzerinde oldukça önemli etki ve sonuçları bulunan İfk hadisine *Megâzî*'sinde yer vererek siyer-megâzî'ye oldukça önemli veriler sunmuştur. Allah Resûlü'nün Medine'de son derece sıkıntılı günler geçirmesine sebep olan ve siyer-megâzî kitaplarında detaylıca ele alınan İfk konusunun İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer almaması, elbette dikkatle not edilmesi gereken bir husustur.

[352] en-Nûr 24/22.
[353] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/418-419.
[354] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/411.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER'İN MEDİNE'DEKİ HAYATI (HUDEYBİYE GAZVESİ SONRASI)

1. Hudeybiye Antlaşması

Mekkeli müşriklerin Medine İslâm Devleti'ni resmen tanıdıklarını gösteren belgeyi imzaladıkları Hudeybiye Barış Antlaşması (6/628) Abdürezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde müştereken yer verdikleri konulardan biridir. Abdürrezzâk hadiseyi Resûlullah'ın bi'set öncesi ve sonrası Mekke'deki hayatını kronolojik olarak özetlediği "Zemzem Kuyusunun Açılması" başlığı ile "Bedir Gazvesi" başlığı arasında işlemiştir. Bedir Gazvesi (2/624)'nden yaklaşık dört yıl sonra gerçekleşen Hudeybiye Antlaşması'na Bedir Gazvesi'nden önce yer verilmesi elbetteki müellifimizin kronolojik bir sıralama yapmadığını göstermektedir. İbn Ebû Şeybe konuyu, "Benî Mustalik" ile "Benî Lihyân" konuları arasında "Hudeybiye" başlığında incelemiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde Hudeybiye meselesini Benî Mustalik Gazvesi'nin akabinde ele alması kronolojik olarak oldukça anlamlıdır. Bilindiği üzere Hudeybiye Antlaşması Benî Mustalik hadisesinden kısa bir süre sonra imzalanmıştır. Abdürrezzâk konuyla ilgili dokuz rivayet, İbn Ebû Şeybe ise bazısı birkaç sayfa kadar uzun bazısı da bir cümle kadar kısa olan 25 rivayet aktarmıştır.

Abdürrezzâk'ın dokuz rivayetinden dört tanesi sahâbî kaynaklı olup Ebû Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye (ö. 31/651-652), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Ebû Abdirrahmân el-Misver b. Mahreme b. Nevfel el-Kureşî (ö. 64/683), Ebû Abdilmelik Mervân b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Ümevî (ö. 65/685) ve Abdullah b. Abbâs'a (ö. 68/687-688) dayanmaktadır. Geriye kalan beş rivayet ise İkrime el-Berberî (ö. 105/723) ve İbn Şihâb ez-Zührî'den (ö. 124/742)'den aktarılmıştır. Abdürrezzâk'ın sahâbî nesli kaynaklarının Hudeybiye ile ilişkileri önemlidir. Bilindiği üzere Misver b. Mahreme ile Mervân b. el-Hakem'in sahâbî olup olmadığı hakkında tartışmalar mevcuttur. Misver'in tâbiînden olduğu görüşünü kabul etmeyenler Resûl-i Ekrem vefat ettiğinde sekiz yaşında olan Misver'in, Vedâ haccı sırasında hac menâsikini, çok yakınında bulunduğu Resûlullah'tan bizzat öğrendiği ve uyguladığı hadisesini delil olarak öne sürmektedir. Öte yandan Misver'in abdest almakta olan Resûlullah'ın elbisesinin üst kısmını bir yahudinin teşvikiyle yukarıya doğru toplayarak sırtındaki nübüvvet mührünü gördüğü, bunu farkeden Hz. Peygamber'in de geriye dönüp Misver'e tebessüm ederek yüzüne bir avuç su attığı belirtilmektedir.[355]

Mekke'nin fethinden sonra İslâmiyeti kabul eden Ebû Süfyân ise hicretten elli yedi yıl önce (m. 565) Mekke'de doğmuştur. Resûlullah'ın peygamberliğini ilân etmesinden sonra Kureyş ileri

[355] Habil Nazlıgül, "Misver b. Mahreme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/192.

gelenleri gibi o da İslâm'a cephe almıştır. İslâmiyet'in Mekke'de hızla yayılması, Hz. Hamza ile Hz. Ömer'in Müslüman olmaları Kureyş kabilesini endişeye sevkedince, yeğenini davasından vazgeçirmek üzere Ebû Tâlib'e gönderilen heyetlerde ve Dârünnedve'de toplanıp Hz. Muhammed'in öldürülmesine karar veren müşrikler arasında Ebû Süfyân da yer aldı. Fakat hicret öncesinde Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara fiilî olarak eziyet edenler arasında bulunmamıştır. Müslüman olduktan sonra ilk olarak Huneyn Gazvesi'ne katılmış ve Hz. Peygamber, bu savaşta müellefe-i kulûbtan olan Ebû Süfyân'a elde edilen ganimette pay vermiştir.[356] Bu durumda Ebû Hüreyre ve İbn Abbâs da dâhil olmak üzere Abdürrezzâk'ın sahâbî nesli kaynakları arasında Hudeybiye günü yaşanan olaylara bizzat şahit olan kimse yoktur. Dolayısıyla onlarda olayı başka birilerinden dinleyip aktarmışlardır. Abdürrezzâk'ın Hudeybiye Antlaşması ile ilgili rivayetlerinin bir kısmını tâbiîn döneminin siyer ve megâzî âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî ile İkrime el-Berberî'ye dayandırması önemlidir.

İbn Ebû Şeybe'nin 25 rivayetinden 21 tanesi sahâbî kaynaklı olup Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/ 653-653), Sehl b. Huneyf (ö. 38/658-659), Mücemmi' b. Câriye (ö. 60/680 [?]), Nâciye b. Cündeb b. Umeyr el-Eslemî (ö. 60/680 [?]), Misver b. Mahreme (ö. 64/683), Mervân b. el-Hakem (ö. 65/685), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-688), Berâ b. Âzib (ö. 71/690 [?]), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ö. 73/693), Seleme b. Ekva' (ö. 74/ 693), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/ 693-694), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) ve Enes b. Mâlik'e (ö. 93/ 711-712) dayanır. Geriye kalan dört rivayet ise tâbiîn neslinden Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) ve Atâ b. es-Sâib'den (ö. 136/753) aktarılmıştır. Sahâbî döneminden Misver b. Mahreme, Mervân b. el-Hakem, Abdullah b. Abbâs, Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullah b. Ömer dışındakiler Hudeybiye'ye katılmışlardır. İbn Ebû Şeybe'nin Hudeybiye ile ilgili rivayetlerini olayın birinci dereceden tanıklarından aktarması önemlidir. Mezkûr isimler arasında sahâbî Berâ b. Âzib ile tâbiîn Urve b. Zübeyr ilk devir siyer-megâzî çalışmalarının seçkin isimleridir. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini naklettiği hocaları ise şöyle sıralanabilir: Ali b. Hâşim b. el-Berîd (ö. 180/ 796), Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800, Abdullah b. İdrîs (ö. 192/808), Ebû Muhammed Abdullah b. İdrîs b. Yezîd el-Evdî el-Kûfî (ö. 192/807-808), Hâlid b. Mahled (ö. 193/809), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer Gunder el-Hüzelî (ö. 193/809), Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî (ö. 198/814), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî (ö. 199/814), Hammad b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn b. Zâzân es-Sülemî el-Vâsıtî (ö. 206/821), Yunus b. Muhammed (ö. 207/822), Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828), Ebû Nuaym el-Fazl b. Amr (Dükeyn) b. Hammâd el-Mülâî (ö. 219/834) ve Affan b. Müslim (ö. 234/848). Mezkûr hocalarının tamamı hadis, kıraat ve fıkıh alanında temayüz etmiş kimselerdir.

[356] İrfan Aycan, "Ebû Süfyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/231.

Abdürrezzâk'ın dokuz rivayetinden yedi tanesi Hudeybiye seferi ve akabinde imzalanan Hudeybiye Antlaşması'ndan müteşekkildir. Geriye kalan iki rivayette ise Hudeybiye mezvûsu ile bağlantısı olmamasına rağmen Rum kralı Herakleious ile ilgili bazı hadiselerden söz edilmiştir. Abdürrezzâk'ın Hereklious ile ilgili rivayetleri Hudeybiye başlığı altında aktarması önemlidir. Konu her kadar ilk bakışta Hudeybiye'den uzak gibi görünse de, Abdürrezzâk'ın Hereklious'a dair zikrettiği hadiseler Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra vuku bulmuştur. Öte yandan Abdürrezzâk, Resûlullah'ın devlet başkanlarına gönderdiği davet mektupları için zaten müstakil bir başlık açmıştır. Hudeybiye başlığı altında konuya dair rivayetleri tekraren aktarması acaba bir zühul eseri midir? Yoksa Hudeybiye Antlaşması ile Hz. Peygamber'in, civar devlet ve kabileleri İslâm'a davet sürecinin başladığına mı işaret edilmek istenmiştir? Abdürrezzâk'ın sunduğu veriler net bir şey söylemeyi ne yazık ki mümkün kılmamaktadır.

Herakleious ile ilgili rivayetlerde Herakleious'un rüyası, Resûlullah'ın Dihye el-Kelbî aracılığıyla Herakleious'a İslam'a davet mektubu göndermesi, Herakleios'un Hz. Peygamber hakkında Ebû Süfyân'dan bilgi alması, Herakleious'un Resûlullah'ın peygamberliğini kabul etmesi ve Rum krallarıyla konuşması gibi konulardan söz edilmiştir.[357] Abdürrezzâk'ın rivayetleri arasında Herakleious'un gördüğü rüya son derece dikkat çekicidir. Zührî kanalıyla aktarılan rivayete göre Rum imparatoru Herakleious, bir gün canı sıkkın bir halde insanların yanına çıkar. Onu görenler ne olduğunu sorunca kâhin olarak bilinen Herakleious "Bu gece yıldızlara baktığımda sünnetlilerin melikini zuhur etmiş gördüm." der. Bunun üzerine beraberindekiler "Korkma, Sadece Yehûd sünnet olur. Sen şehirlerine emir gönder, oradaki bütün Yahudiler öldürülsün." şeklindeki sözlerle imparatoru yatıştırmaya çalışırlar. Ardından Herakleious kendisi gibi kehanet işleriyle uğraşan bir adamdan yıldızlara bakmasını isteyince, kâhin Herakleious'un gördüklerine benzer şeyler gördüğünü söyler. Günlerden bir gün Busrâ meliki tarafından Herakleious'a bir kimse gönderilir. Gelen kişi Hz. Peygamber'den bahsedince Herakleious onun sünnetli olup olmadığına bakılmasını emreder. Herakleious'un adamları onun sünnetli olduğunu görünce "İşte bu ümmetin sünnetli meliki zuhur etmiştir." derler.[358]

Abdürrezzâk'ın Hudeybiye günü ile ilgili rivayetleri incelendiğinde umre için yola çıkılması, kafiledeki Müslümanların sayısı, Kureyşlilerin müttefikleriyle beraber savaş hazırlığı yaptıklarının haber alınması, Resûlullah'ın ashabıyla istişaresi, Hudeybiye mevkiinde konaklanması, Müslümanların umre yapmalarının engellenmesi, Resûlullah'ın Kureyşli elçilerle görüşmesi, Hudeybiye Antlaşması'nın imzalanması, anlaşma maddeleri, antlaşmanın Hz. Ali tarafından yazıya

[357] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/343-347.
[358] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/343.

geçirilmesi, anlaşma maddelerine başta Hz. Ömer olmak üzere Müslümanların tepki göstermesi, anlaşma gereğince Resûlullah'ın Kureyş'ten Müslüman olup kendisine sığınan Ebû Cendel ve Ebû Bâsir'i geri vermesi, Resûlullah'ın Hudeybiye'de Ümmü Seleme ile istişaresi, su mucizesi ve Hudeybiye hakkında nâzil olan âyetler başlıkları etrafında konunun detaylandırıldığı görülmektedir.[359] Bu noktada Abdürrezzâk'ın Mekke'den gelip Resûlullah'a sığınan kadınların durumu ile ilgili rivayeti dikkat çekmektedir. Mekkeli mü'min kadınların Hz. Peygamber'e gelmeleri durumunda Yüce Allah'ın onların teslim edilmeleri ile ilgili şu âyeti indirdiği bildirilmektedir:[360] *"...Ey iman edenler! Mü'min kadınlar icret ederek size geldiği zaman onları imtihan edin. Eğer sizde onların mü'min olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin..."*[361] Abdürrezzâk âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili bilgi vermemiştir. Sadece âyetin inzalinin ardından Hz. Ömer'in müşrik olan iki karısını boşadığı ve onlardan birinin Muaviye b. Ebû Süfyan ile diğerinin ise Safvan b. Ümeyye ile evlendiğini bildiren bir rivayete yer vermiştir.[362] Mekke'den Medine'ye sığınan kadınların geri gönderilmemesi ile ilgili Mümtehine Sûresi'nin ilgili âyetlerinin sebeb-i nüzulü ile ilgili siyer-megâzi kaynaklarındaki meşhur rivayet şu şekildedir: Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarından Ukbe b. Ebû Muayt'ın kızı Ümmü Külsûm, Mekke'de hicretten önce Resûl-i Ekrem'e biat ettikten sonra ailesinin muhalefetine rağmen 7 yılında (628) Mekkeliler'le yapılan Hudeybiye Antlaşması'nın ardından bir gece Medine'ye doğru yaya olarak yola çıkar. Bu cesareti sebebiyle ailesi yanında bulunmadan hicret eden tek Kureyşli kadın ve Resûlullah'tan sonra ilk hicret eden kadın diye tanınmaktadır. Hicretinin ardından kardeşleri Velîd ile Umâre onu Mekke'ye götürmek üzere Medine'ye geldilerse de Hz. Peygamber Ümmü Külsûm'ü onlara vermez. Kardeşleri kendisini Hudeybiye Antlaşması'nda yer alan, Medine'ye sığınan Mekkeliler'in iade edileceği maddesine göre istemektedir. Resûl-i Ekrem ise onlara kadınların antlaşma kapsamına girmediğini söyler ve Ümmü Külsûm hakkında o sırada nâzil olan Mümtehine Sûresi'nin ilgili âyetleri dolayısıyla, samimiyetle hicret ettiği tesbit edilen mümin bir kadının kendilerine verilemeyeceğini bildirir.[363]

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili 25 rivayetinin 22 tanesinde müstakil olarak Hudeybiye günü yaşanan gelişmeler anlatılır. Geriye kalan üç rivayetin iki tanesi Bey'atürrıdvân'dan; bir tanesi ise Umretü'l-kazâdan söz etmektedir. İbn Ebû Şeybe'nin Hudeybiye ile Bey'atürrıdvân ve Umretü'l-kazâ mevzûsunu Hudeybiye başlığı altında incelemesi kronoloji açısından anlamlıdır. Bilindiği üzere Bey'atürrıdvânhicretin altıncı yılında ashabın Hudeybiye'de Hz. Peygamber'le yaptıkları biat iken; Umretü'l-kazâ Hz. Peygamber'in Hudeybiye Antlaşması'ndan bir yıl sonra ashabı ile birlikte bir

[359] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/330-343.
[360] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/340.
[361] el-Mümtehine 60/10.
[362] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/340.
[363] Huriye Martı, "Ümmü Külsûm bint Ukbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/325.

önceki sene yapamadığının yerine gerçekleştirdiği umredir (7/629). İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde Hudeybiye başlığı altında sıraladığı konularda hem kronoloji hem de konu bütünlüğüne dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Müellif Bey'atürrıdvân ve Umretü'l-kazâ ile ilgili olarak Hudeybiye günü Hz. Osman'ın elçi olarak Kureyşlilere gönderilmesi, Semûre ağacı altında biat alınması, biat edenlerin sayısı, Resûlullah'ın ashabına istilâm sırasında koşmalarını emretmesi ve ilintili âyetlere değinmektedir.[364] İbn Ebû Şeybe'nin tavaf sırasında Müslümanların yürüyüşüne dair verdiği ayrıntı dikkat çekmektedir. İbn Abbâs'a nispetle aktarılan rivayete göre Müslümanlar kaza umresini yapmak için Mekke'ye geldikleri zaman Hz. Peygamber, müşriklerin Resûlullah'ın ve ashâbın zayıf ve güçsüz kimseler oldukları hakkında konuştuklarını duyar. Kâbe'yi tavaf ettikten sonra ashabın yanına gider ve "Kureyş müşrikleri sizin zayıf ve güçsüz olduğunuzu söylüyor. Müşriklerin gücünüzü görmeleri için, Beytullah'ı tavafın ilk üç şavtında remel (çalımlı yürüyüş) yapınız." diye emreder. Resûlullah'ın emri üzerine Müslümanlar Beytullah'ı tavaf ettikleri zaman ayaklarını yere vurarak çalımlı ve hızlı bir şekilde yürümeye başlarlar. Bunu gören müşrikler birbirlerine "Siz bunların zayıf ve güçsüz olduğunu iddia etmemiş miydiniz? Hâlbuki bunlar yürümeyi bırakmışlar, koşuyorlar." derler.[365]

İbn Ebû Şeybe Hudeybiye Antlaşması kapsamında Hudeybiye'ye doğru yolculuk, Kureyş'in Müslümanları Beytullah'tan alıkoyma planları, Hz. Peygamber'in "Kureyş'in üzerine mi gidilmeli yoksa onların müttefikleriyle beraber aileleri esir mi alınmalı?" konusunda ashabıyla istişare etmesi, Hudeybiye ve diğer konaklanan mevkiiler, Resûlullah ile Kureyş arasında gerçekleşen diplomatik görüşmeler, Mekke yönetiminin elçileri, anlaşma maddeleri üzerinde yapılan müzakereler, Hz. Ali tarafından yazılan Hudeybiye Anlaşması'nın imzalanması, anlaşmaya itirazlar, Ümmü Seleme'nin Resûlullah'a tavsiyesi, Ebû Cendel ve Ebû Basîr'in Kureyşlilere teslimi, Medine'ye dönüş ve sabah namazının kazaya kalması, Hudeybiye'de meydana gelen su mucizesi, Resûlullah'ın Hudeybiye günü tıraş olanlar için dua etmesi, fetih âyetinin nâzil olması, Hudeybiye'ye katılan Müslümanların sayısı ve faziletleri, Hudeybiye'deki kurbanlıkların sayısı ile kesildiği yerler, Hayber ganimetlerinin Hudeybiye'ye katılanlar arasında pay edilmesi ve Hudeybiye ile ilintili âyetler gibi hususlara değinmiştir.[366]

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin tahrîc ettikleri rivayetlerde Hz. Ömer Hudeybiye Antlaşması'na itiraz etmesiyle öne çıkmaktadır. Mezkûr rivayete göre Hz. Ömer Kureyşli müşriklerle görüşmeler yapıldıktan sonra Resûlullah'ın yanına gider ve "Sen Allah'ın hak Peygamberi değil misin?" diye sorar. Resûllulah "evet" deyince "Biz hak üzere, düşmanlarımız batıl üzere değil mi?" der. Resûlullah buna da "evet" deyince Hz. Ömer "Öyleyse biz niçin dinimizin alçaltılmasına izin

[364] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/403, 404, 405, 409, 410, 411, 412.
[365] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/404-405.
[366] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/394-426.

veriyoruz?" diyerek anlaşmanın yapılmasına itiraz eder. Bunun üzerine Resûlullah "Muhakkak ki Ben Allah'ın Resulü'yüm. Anlaşma hükümlerini kabul etmekle Allah'a karşı gelmiş değilim. Allah benim yardımcımdır." diyerek Hz. Ömer'i teskin etmeye çalışır. Ardından Hz. Ömer "Sen bize Beytullah'a gidip onu tavaf edeceğimizi söylememiş miydin?" diye sorunca Resûlullah ona "Sen Beytullah'a gidecek ve orayı tavaf edeceksin." buyurarak bu yıl olmasa da muhakkak bir gün Mekke'ye gireceklerini haber verir. Akabinde Hz. Ömer Hz. Ebû Bekir'in yanına giderek ona da aynı itirazları yapar. Hz. Ebû Bekir onun itirazlarına Hz. Peygamber'in verdiği cevaplara benzer cevaplar verir.[367] Abdürrezzâk rivayetinde Hz. Ömer'in yaptığı itirazlardan dolayı pişman olup Allah'tan bağışlanma dilediği bildirilmiştir.[368] Bilindiği üzere Hz. Ömer'in Hudeybiye Antlaşması ile ilgili itirazları, ilk dönem siyer-megâzî kitaplarında da oldukça etraflıca işlenen konular arasındadır.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin Hudeybiye Antlaşması sonrası Hz. Peygamber'le sahâbîler arasında ihramdan çıkma ile ilgili yaşanan soruna dair rivayetleri oldukça benzerdir. Anlaşmanın tamamlanıp toplantının sona ermesinin akabinde Resûlullah yanındakilere "Kalkınız, kurbanlarınızı kesip tıraşınızı olunuz." der ve bunu üç kez tekrarlar. Umre yapamamaktan dolayı üzgün olan Müslümanlar böyle bir anlaşmaya imza atılmasına tepki gösterirler ve yerlerinden kıpırdamazlar. Sahâbîlerin emrini yerine getirmediğini görünce Hz. Peygamber, hanımı Ümmü Seleme'nin yanına giderek durumu anlatır. Ümmü Seleme ona kurbanlarını kesip tıraşını olmasını ve bunları yapana kadar da kimseyle konuşmamasını bir öneri olarak sunar. Resûlullah Ümmü Seleme'nin yanından çıkıp develerini kesip saç tıraşını olur ve bunları yapana kadar da kimse ile konuşmaz. Resûlullah'ı gören sâhâbi hemen kalkıp kurbanlarını kesmişler ve traş olarak ihramdan çıkmışlardır.[369]

İbn Ebû Şeybe, ihramdan çıkma ile ilgili Abdürrezzâk'tan farklı olarak şu konuya değinmiştir: İbn Ömer'den gelen rivayete göre Kureyş ile gelecek yıl umre yapılması üzere anlaşma imzalandıktan sonra Resûlullah Hudeybiye'de kurbanlıklarını kesip tıraş olur. Müslümanlardan bazıları Hz. Peygamber'e uyarak tıraş olurken; bazıları "Belki Beytullah'ı tavaf ederiz" diyerek tıraş olmazlar. Ardından Resûlullah "Allah saçlarını kazıyanlara rahmet etsin." diye dua edince ashâb saçlarını kısaltanlara da dua etmesi ister. Ancak Resûlullah üç defa saçlarını kazıyanlar için dua eder.[370] Ebû Saîd el-Hudrî ise Hudeybiye günü Hz. Osman ve Ebû Katade hariç Müslümanların Resûlullah ile beraber tıraş olduğunu ve Hz. Peygamber'in saçını kazıtanlara dua ettikten sonra

[367] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/339-340; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/406-408.
[368] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/340.
[369] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/340; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/401, 402, 421, 422.
[370] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/422-423.

ashabın isteği üzerine saçını kısaltanlara da dua ettiğini söylemektedir.[371] Diğer bir rivayette ise Resûlullah'a dua ederken saçını kazıtanları öncelemesinin sebebi sorulduğunda Resûlullah'ın onların şüpheye düşmeden tıraşlarını olduklarını söylediği bildirilmiştir.[372]

İbn Ebû Şeybe'nin Hudeybiye dönüşü sabah namazının kazaya kalması meselesini ayrıntılı ele aldığı görülür. Abdullah b. Mes'ûd kanalıyla gelen rivayete göre Resûlullah ile beraber Hudeybiye'den geriye dönen Müslümanlar düz ve kumluk bir yerde konaklarlar. Gece olduğu zaman Bilâl nöbet tutma görevini üstlendikten sonra Müslümanlar güneş doğuncaya kadar uyurlar. Müslümanlar uyandıklarında sabah namazının vaktinin geçtiğini görürler. Bu sırada Resûlullah uyanır ve ashâbına vakti geçmiş sabah namazını vaktinde kıldıkları gibi kaza etmelerini söyler. Mezkûr rivayette Resûlullah'ın "Namaz konusunda uyuyakalan veya unutan kişi böyle yapsın." buyurduğu bildirilmiştir.[373]

İbn Ebû Şeybe'nin Hudeybiye hakkında tahrîc ettiği rivayetler arasında genelde tenâkuz görülmezken aşağıdaki hususlar istisna olarak zikredilebilir: Bir tanesi Hz. Peygamber'in Hudeybiye'deki su mucizesi ile ilgili rivayetlerdir. Bu husus hakkında Urve Hz. Peygamber'in verdiği ok kuyuya sapladığında kuyunun suyunun fışkırdığını;[374] Berâ b. Âzib, ağzına aldığı suyu kuyuya püskürtüp dua ettikten sonra suyun arttığını;[375] Câbir, elini bir su kabına sokmasıyla parmaklarından suyun akmaya başladığını;[376] Nâciye b. Cündüb ise torbasından bir veya iki oku kuyuya atıp tükürdükten sonra dua edince suyun yükseldiğini[377] söylemektedir. Aynı konuyla ilgili Abdürrezzâk'ın verdiği rivayete bakıldığında ise Resûlullah'ın ok sadağından çıkarıp verdiği okun Semed kuyusuna koyulmasıyla beraber suyun geri geldiğinin bildirildiği görülür.[378] İbn Ebû Şeybe'nin Hudeybiye başlığı altında yer verdiği bir diğer çelişkili rivayetler grubu kişi sayısı ve mekân isimleri ile ilgilidir. Bu bağlamda Atâ[379] ve Mücemmi' b. Câriye'den[380] gelen rivayette 1500, İyâs b. Seleme'nin babasından aktardığı rivayette 700,[381] Câbir'in bir rivayetinde 1400,[382] bir diğerinde 1500,[383] Misver ile Mervân'da bin küsur,[384] Urve b. Zübeyr rivayetinde 1800[385] ve Berâ senedinde

[371] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/423.
[372] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/425.
[373] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/425, 426, 417.
[374] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/398-399.
[375] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/403.
[376] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/412-413.
[377] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/423-424.
[378] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/332.
[379] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/403.
[380] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/405.
[381] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/405-406.
[382] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/408.
[383] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/412-413.
[384] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/408.
[385] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/413-416.

1400 kişi[386] bildirilmektedir. Hudeybiye'ye getirilen kurbanlıkların sayısını İyâs b. Seleme babasından 100 olarak naklederken;[387] İbn Şihâb 70[388] olduğunu söylemiştir. Ayrıca İbn Ebû Şeybe Resûlullah'ın devesinin adı ile ilgili iki farklı rivayeti zikretmiştir. Urve b. Zübeyr kanalıyla gelen rivayette Resûlullah'ın devesinin adı Kasva[389] olarak söylenirken; Hişâm b. Urve hadisinde devenin adı Ced'â[390] olarak bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in konakladığı mevkilerle ilgili olarak Urve b. Zübeyr'den gelen rivayette Hudeybiye'de konakladığı;[391] Mervân kanalıyla gelen rivayette Hill bölgesinde konaklayıp Harem'de namaz kıldığı;[392] Atâ'nın rivayetinde ise Harem bölgesinde konakladığı söylenmektedir.[393] İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri arasındaki çelişkili konulardan bir diğeri de Hayber ganimetlerinin Hudeybiye'ye katılanlar arasında paylaştırılmasıyla ilgilidir. Mücemmi' b. Câriye senediyle ulaştırılan rivayette ganimetlerin 18 hisseye bölünüp, her atlıya ikişer hisse verildiği bildirilirken;[394] İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla gelen rivayette her 100 kişiye bir pay verildiği[395] söylenmektedir. İbn Ebû Şeybe mezkûr konularla ilgili farklı rivayetleri aktarırken, rivayetler üzerinde herhangi bir görüş beyan etme, kritikte bulunma ya da bir açıklama yapma gereği duymamıştır. Bu yazım tarzı hadis ilmi açısından son derece normal olmakla birlikte *Kitâbü'l-Megâzi*'yi Allah Resûlü'nün hayatını incelemek üzere okuyan bir kimsenin zihninde pek çok soru işareti doğuracağından siyer-megâzî yazıcılığı açısından makbul bir yol değildir.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe "Hudeybiye Gazvesi" hakkında tahrîc ettikleri rivayetlerde konu ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadırlar. Mukayeseye esas alınan rivayetlerin içeriklerine bakıldığında muhteva açısından benzerliklerin yanı sıra birtakım farklılıkların da olduğu görülür. Dikkat çekilmesi gereken ilk husus İbn Ebû Şeybe'nin Abdürrezzâk'a göre daha fazla sayıda rivayete yer vermiş olmasıdır. Abdürrezzâk'ın dokuz rivayetine karşılık İbn Ebû Şeybe'nin 25 rivayet aktarması bunun en bariz kanıtıdır. Abdürrezzâk konuyu anlaşma öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmelerle sınırlayıp; Rıdvan biatı, Hz. Osman'ın elçi olarak gönderilmesi, Hudeybiye'ye katılanların faziletleri, Hudeybiye'deki kurbanlıkların sayısı ile kesildiği yerler, Hudeybiye'ye katılanlara Hayber ganimetlerinden verilmesi, Resûlullah'ın Hudeybiye günü dua etmesi ve fetih âyeti gibi İbn Ebû Şeybe'nin değindiği önemli başlıklardan söz etmemiştir. Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin Hudeybiye seferi ve sonrasında imzalanan Hudeybiye Antlaşması ile ilgili rivayet sıralaması aslında bir akış içermektedir. Farklı senetlerle benzer metinlerin tekrar edildiği bu akış

[386] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/422.
[387] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/405-406.
[388] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/422.
[389] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/417.
[390] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/398.
[391] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/398.
[392] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/401-402.
[393] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/422.
[394] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/405-406.
[395] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/422.

içerisinde siyer-megâzî yazıcılığı açısından en önemli problem, aynı konuyu çok farklı rakam, içerik ya da isimlerle anlatan tarîklerin hiçbir açıklama, tercih ya da yönlendirme yapılmadan peş peşe zikredilmiş olmasıdır. Kısacası her ikisi de konuyu muhaddislerin usulüne uygun olarak ele almışlardır. Hudeybiye seferinin tarihi hakkında ne İbn Ebû Şeybe ne de Abdürrezzâk gün ya da yıl zikretmemişlerdir. İbn Ebû Şeybe sadece Hudeybiye'nin Şevval ayında gerçekleştiğini söylemiştir.[396]

2. Davet Mektupları

İbn Ebû Şeybe *Megâzî*'sinde Hz. Peygamber'in Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra heyetler tertip ederek devlet başkanlarına davet mektupları göndermesinden (7/628) söz etmektedir. Müellif hadiseyi Medine'ye ve Habeşistan'a yapılan hicretleri ele aldığı kısımda "Resûlullah'ın Mektupları ve Elçileri" başlığı altında işlemiştir. Elbette bu kronolojik bir sıralama değildir. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde yer vermediği bu konu hakkında İbn Ebû Şeybe 14 rivayet aktarmıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili 14 rivayetinden ikisi sahâbî neslinden Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674) ve Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/693-694) aktarılmıştır. Birisi muhacir diğeri ensar olan bu iki sahâbînin ortak noktası, ikisinin de Resûlullah'ın Medine günlerinde yaşlarının küçük/genç olmasıdır. Ebû Saîd, on üç yaşında Uhud'a katılmış,[397] Üsâme ise henüz on bir yaşında olduğu için Allah Resûlü tarafından geri çevrilmiştir.[398] İslâm'a davet mektuplarının gönderildiği sırada yaşları genç olan ve Allah Resûlü tarafından kendilerine herhangi bir şekilde elçilik görevi verilmemiş bulunan bu iki sahâbî, konu ile ilgili rivayetleri büyüklerinden öğrenip aktarmışlardır. Zaten Ebû Saîd, en çok hadis rivayet eden sahâbîler arasındadır. Bilindiği üzere siyer-megâzî rivayetlerinde öne çıkan sahâbîlerin en önemli özelliklerinden birisi Allah Resûlü döneminde yaşlarının küçük/genç olmasıdır. Abdullah b. Abbâs, Berâ b. Âzib, Abdullah b. Amr b. Âs hemen akla gelen isimlerdir. Bu yüzden İbn Ebû Şeybe'nin İslam'a davet mektupları ile ilgili ulaştığı rivayetlerin bu iki genç sahâbî tarafından nakledilmiş olması önemlidir. Geriye kalan 12 rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Abdullah b. Şeddâd (ö. 82/701), Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), Kays b. Ebû Hâzim (ö. 97/715 [?]), Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (ö. 103/721), Ebû Bürde Âmir b. Ebî Mûsâ Abdillâh b. Kays el-Eş'arî (ö. 104/722), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722), Abdullah b. Ebû Huzeyl el-Anezî (ö. ?), Yezîd b. Abdullah eş-Şıhhîr (ö. ?), Muhammed b. Ca'fer ez-Zübeyr (ö. ?) ve Ca'fer b. Amr b. Ümeyye'ye (ö. ?) dayanır. İbn Ebû Şeybe mezkûr kaynaklardan gelen rivayetlerini Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), Hâtim b. İsmâil el-Medini Ebu İsmail el-Hârisî (ö. 187/803), Ali b. Misher eş-Şeybani el-Kureşi el-Kûfî (ö.189/805), Ebû

[396] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/396.
[397] Raşid Küçük, "Ebû Saîd el-Hudrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/223.
[398] Mehmet Salih Arı, "Üsâme b. Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/361.

Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807-808), Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811), Vekî‘ b. el-Cerrâh (ö. 197/812), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Yezid b. Harun (ö. 206/821) ve Ubeydullah b. Mûsâ'dan (ö. 213/828) almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin gerek hocaları gerek kaynaklarının tamamı hadis, fıkıh ve kıraat alanında tanınmakta olup, siyer-megâzî açısından onları ön plana çıkartan bir hususiyetleri bulunmamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinden yedi tanesi Resûlullah'ın İslam'a davet mektupları ve bazı kabilelerle görüşmesi ile ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Geriye kalan yedi rivayet ise Has‘am Seriyyesi, Mürre Seriyyesi, Alkame b. Mücezziz Seriyyesi, Zatüsselâsil Seriyyesi, Hz. Peygamber'in Abdullah b. Üneys'i Hâlid b. Süfyân'ı öldürmesi için tek başına seriyye olarak görevlendirmesi ve Hâlid b. Velîd'i Uzzâ putunu kırmaya göndermesi gibi konularla ilgilidir. Yani "Resûlullah'ın Mektupları ve Elçileri" başlığı altında ele alınan rivayetlerin neredeyse yarısı aslında seriyyeler ile ilgilidir. Bunlar arasında yalnızca Abdullah b. Üneys ve Hâlid b. Velîd'in gönderilmesi, elçilik bağlamında değerlendirilebileceği için başlıkla uyumludur. Geriye kalan dört seriyyenin yeri ise seriyyeler olmalıdır. Bu durum İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri tasnif ederken başlık-muhteva uyumu noktasında gözden kaçırdığı hususlar olduğunu gözler önüne sermektedir. İbn Ebû Şeybe'nin ele aldığı olaylar sıralaması şu şekildedir: Davet mektuplarının gönderilmesi (7/628), Mürre Seriyyesi (8/629), Alkame b. Mücezziz ve Has‘am Seriyyesi (9/630) ve Mekke fethinin ardından Hâlid b. Velîd'in Uzzâ putunu kırması (9/630). İbn Ebû Şeybe'nin bu seriyyeleri açıkça başlıklandırmayıp "İslâm'a Davet Mektupları" başlığı altında zikretmesi, okuyucunun ilgili seriyyelerle ilgili bilgilere doğrudan ulaşmasına engel olacağı için siyer-megâzî yazıcılığı açısından makbul bir tutum değildir. Megâzî açısından son derece önemli olan Has‘am Seriyyesi, Mürre Seriyyesi, Alkame b. Mücezziz Seriyyesi ve Zatüsselâsil Seriyyesi çalışmamızda ayrı başlıklar altında detaylı olarak incelenmiştir. Elçilik bağlamında değerlendirilecek diğer iki görevlendirme ile ilgili rivayetlerde Hâlid b. Velîd'in şiir okuyarak Uzzâ'yı yerle bir etmesi[399] ve Hâlid b. Süfyân'ı elinden kaçırma endişesiyle Abdullah b. Üneys'in ikindi namazını yürüyerek kılması[400] gibi hususlardan bahsedilmiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin davet mektupları ile ilgili rivayetleri incelendiğinde İran Kisrâsı'na, Mısır Mukavkıs'ına, Habeş Kralı Necâşi'ye ve Bizans imparatoru Kayser'e (Heraklious) mektup gönderilmesi, devlet başkanlarının davete karşı tutumları, İran Kisrası II. Pervîz'in isteğiyle San‘a Valisi Bâzân'ın Resûlullah'a elçi göndermesi, Necâşi'nin Kureyşlileri sorgulaması, Hz. Peygamber'in elçilerinden Amr b. Ümeyye'nin Necâşî'nin huzurunda secde etmemesi, Müslüman olan Umeyr Zî Murrân ve Hemdânlılara gönderilen mektup, Ri'ye es-Sühaymî ile Ehl-i kitaptan bir kimseye mektup

[399] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/288.
[400] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/290.

gönderilmesi, Benî Züheyr b. Ukayş kabilesine gönderilen mektup ve Resûlullah'ın bazı Arap kabileleri ile görüşmesi gibi hususlara temas edilmiştir.[401] İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri arasında Habeş kralı Necâşi'ye elçi olarak gönderilen Amr b. Ümeyye cesareti ve kararlı duruşu ile öne çıkmaktadır. Rivayete göre Amr b. Ümeyye mektubu alıp Habeşistan'a gittiğinde, karşısına Necâşi'nin huzuruna eğilerek girmesi gereken küçük bir kapı çıkar. Amr içeriye bu şekilde girmek istemez. Necâşî'nin meclisinde oturan Habeşliler Amr'ın bu tavrına sinirlenirler ve Necâşî'ye "Bu bizim gibi eğilerek içeriye girmedi." diyerek Amr'ı şikâyet ederler. Necâşi "Huzurumda eğilmene engel olan nedir?" diye sorunca Amr şöyle karşılık verir: "Biz peygamberimizin yanına bile böyle girmiyoruz. Şayet bunu yapacak olsaydık sadece onun önünde eğilirdik." Necâşî, Amr'ın söylediklerini onaylayarak onu bırakmalarını ister. Bunun üzerine Habeşliler "Bu kişi Îsâ'nın kul olduğunu iddia ediyor." diyerek Amr'a karşı ikinci hamlelerini yaparlar. Necâşî "İsa hakkında ne düşünüyorsun?" diye sorunca Amr "O Allah'ın kelimesi ve ruhudur." der. Amr'ın Hz. Îsâ hakkındaki bu sözleri oradakiler tarafından doğrulanır. İbn Ebû Şeybe'nin diplomatların nitelikleriyle ilgili yer yerdiği bilgi de oldukça önemlidir. Ca'fer b. Amr kaynaklı rivayette davet mesajının doğru anlaşılması için Resûlullah'ın elçilerinin, gönderildiği topluluğun dilini bildikleri belirtilmiştir.[402]

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri arasında Ri'ye es-Suhaymi'nin başına gelenlerle ilgili ulaştığı rivayetler oldukça dikkat çekicidir. Şa'bî'den gelen rivayete göre Resûlullah Ri'ye es-Sühaymî'ye bir mektup yazar. Ri'ye mektubu alınca Müslüman olmayı kabul etmez ve mektubu kovasına yama yapar. Ri'ye'nin davete gösterdiği bu saygısız hareket üzerine Resûlullah ona karşı bir ordu gönderir. Askerler, Ri'ye'yi bir defa daha İslam'a davet ettikten sonra saldırıya geçerler. Kısa bir süre sonra galip gelip ailesini ve mallarını ele geçirir, Ri'yeyi ise atının üzerinde çıplak olduğu hâlde ellerinden kaçırırlar. Ri'ye, Benî Hilâl'den bir kimseyle evli olup İslam dinini kabul eden kızının yanına gelir. Kızı evinin avlusunda insanlarla beraber oturduğu sırada babasının çıplak bir hâlde geldiğini görünce endişelenir ve hemen kalkıp babasına kıyafet giyindirir. Ri'ye başından geçenleri kızına anlatır. Sonra da damadının yanına giderek ailesini ve malını mülkünü elinden aldıklarını söyler. Damadı ona yüklü bir binek ve azık olarak da süt vermeyi teklif eder. Ancak Ri'ye bahsettiği şeylere ihtiyacı olmadığını söyleyerek, damadından deve ve bir kap da su vermesini ister. Sonrasında "Muhammed ailemi ve malımı taksim etmeden yetişeyim." diyerek yarı çıplak bir vaziyette yola çıkar.[403]

Ri'ye gece vakti Medine'ye varır. Bir müddet bekledikten sonra Resûlullah'ın yanına gider ve onu sabah namazını kılarken görür. Resûlullah'ın namazını tamamlamasının ardından "Ey Resûlullah! Bana elini uzat sana biat edeyim." deyince Resûlullah elini uzatır. Tam dokunacakken

[401] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/281-293.
[402] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/284-285.
[403] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/291-292.

Resûlullah elini çeker. Ri'ye "Ya Resûlullah! Elini uzat." deyince Resûlullah ona kim olduğunu sorar. "Ri'ye es-Sühaymî'yim" diye cevap verdiğinde Resûlullah onun kolunu tutup kaldırır ve şöyle seslenir: "Ey insanlar! Bu kendisine yazdığım mektubu alıp kovasına yama yapan Ri'ye es-Sühaymî'dir. Müslüman olmuştur." Daha sonra Ri'ye ailesinin ve malının durumunu sorar. Resûlullah mallarının Müslümanlar arasından taksim edildiğini haber verir ve aile fertlerinden bulabildiklerini alıp götürmesi için izin verir. Ri'ye Resûlullah'ın yanından çıkınca babasının bineğini tanıyıp yanında bekleyen oğluyla karşılaşır. Heyecanlı bir şekilde Resûlullah'a gelerek oğlunu gördüğünü ve onu almak istediğini söyler. Resûlullah Bilâl'e "Onunla git ve çocuğa onun babası olup olmadığını sor. Çocuk "O benim babamdır." derse onu babasına ver." der. Bilâl çocuğun yanına gelince, çocuk onun babasını olduğunu söyler ve Bilâl de çocuğu Ri'ye'ye verir. Baba ile oğlun kavuşma sahnesine şahit olan Bilâl Resûlullah'ın yanına dönünce onların birbirleri için ağlamadıklarını söyler. Bunun üzerine Resûlullah "Bu bedevilerin katılığındandır." diyerek karşılık verir.[404]

Tarihi kaynaklarda Hz. Peygamber'in diplomatik ilişkileri kapsamında detaylıca işlenen davet mektupları ve elçiler konusuna İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde yer vermesi anlamlıdır. Elbette İbn Ebû Şeybe konuyu siyer-megâzî kaynaklarına göre oldukça muhtasar bir anlatımla ele almış, davet mektubu gönderilenleri birkaç hükümdar, kabile ve bazı şahısların isimleri ile sınırlandırmıştır. Bilindiği üzere Resûlullah, Hudeybiye'den döndükten sonra devrin nüfuzlu hükümdarlarından altısına İslâm'a davet mektupları göndermiştir. Bu mektupları götüren İslâm'ın ilk elçileri ve nezdine gittikleri hükümdarlar şunlardır: Habeş melikine (Necâşî) Amr b. Ümeyye ed-Damrî, Bizans İmparatoru (Kayser) Herakleios'a Dihye b. Halîfe el-Kelbî, Mısır Hükümdarı Mukavkıs'a Hâtıb b. Ebû Beltea, Sâsânî İmparatoru (Kisrâ) Hüsrev Pervîz'e Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî, Belkâ Valisi Hâris'e Şücâ' b. Vehb el-Esedî, Yemâme Hâkimi Hevze b. Ali el-Hanefî'ye Selît b. Amr el-Âmirî. Bu elçilerden başka Gassân Meliki Cebele b. Eyhem'e Şücâ' b.Vehb el-Esedî, Busrâ melikine Hâris b. Umeyr el-Ezdî, Uman hâkimleri Ceyfer b. Cülendâ ve Abd b. Cülendâ kardeşlere Amr b. Âs, Bahreyn Valisi Münzir b. Sâvâ'ya da Alâ b. Hadramî İslâm'a davet amacıyla gönderilmiştir.[405] Arap Yarımadası ve çevresindeki kabilelere gönderilen elçi ve mektup sayısı ise yüzlerle ifade edilmektedir.[406] İbn Ebû Şeybe davet mektubu gönderilenler arasında sadece dört hükümdarın adını zikretmiş; diğer hükümdarlara, başka kabilelere ve kişilere gönderilen mektuplardan söz etmemiştir. Müellif, diplomatik bir araç olarak kullanılan bu mektupların içeriği ve mahiyeti hakkında bilgi vermemiş, sadece Umeyr Zî Murrân ve Benî Züheyr b. Ukayş'a gönderilen mektupların içeriğinden bahsetmiştir. Öte yandan hükümdarlar ve kabilelerle kurulan iletişimde son derece hayatî işlevleri olan elçilerin

[404] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/292-293.
[405] Mehmet İpşirli, "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/3.
[406] Muhammed Hamidullah, *Mecmatü'l-vesaiki's-siyasiyye li'l-ahdi'n-nebevi ve'l-hilafe* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2001/1422), 165.

isimlerinin zikredilmemiş olması son derece dikkat çekicidir. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde, davet mektuplarının gönderildiği tarihler hakkında da bilgi verilmemiştir. Davet mektupları başlığı altında müteakip senelerde gönderilen seriyyeleri anlatmış olması bir diğer problemdir.

3. Zûkared Gazvesi

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Hz. Peygamber'in Gatafân kabilesi üzerine gerçekleştirdiği Zûkared Gazvesi'nden (6/627) söz etmiştir. Müellif mevzûyu "Huneyn" ile "Tebük Gazvesi" konuları arasında "Zûkared Gazvesi" başlığı altında işlemiştir. Huneyn hicrî sekizinci yılda, Tebük ise dokuzuncu yılda gerçekleştiğine göre sıralama kronolojik değildir. İbn Ebû Şeybe diğer adıyla Gâbe Gazvesi olarak bilinen Zûkared Gazvesi hakkında üç rivayet aktarmıştır. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde böyle bir başlık yer almadığı gibi başka başlıklar altında karşılaştırma yapılabilecek bir rivayete de rastlanmamıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili üç rivayeti sahâbî kaynaklı olup Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-688) ve Seleme b. Ekva''a (ö. 74/693) dayanır. İbn Ebû Şeybe'nin kaynakları arasında sahâbî neslinden Seleme b. Ekva' konu açısından özel bir konuma sahiptir. Ekva' diye bilinen dedesi Sinân b. Abdullah'a nisbet edilerek İbnü'l-Ekva' olarak anılan Seleme, Zûkared Gazvesi sırasında büyük kahramanlık göstererek Hz. Peygamber'in takdirini kazanmıştır. [407] Dolayısıyla Seleme b. Ekva''nın Zukâred Gazvesi'nin başkahramanlarından biri olması, aktarılan bilgilerin doğruluğu ve güvenirliği açısından önemlidir. İbn Ebû Şeybe'nin râvilerinden İbn Abbâs ise siyer-megâzî yazıcılığı açısından altı çizilmesi gereken tek isimdir. Bilindiği üzere İbn Abbâs'ın yazdıkları ilk siyer-meğâzî müelliflerinden Mûsâ b. Ukbe'nin temel kaynaklarından biri olmuştur. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri aldığı hocaları ise Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812) ve Haşim b. Kasım'dır (ö. 207/822). Mezkûr isimler hadisçi olup siyer-megâzî açısından özel olarak dikkat çekilmesi gereken bir nitelikleri bulunmamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde Zûkared Gazvesi'nin sebebi Gatafân kabilesinin Fezâre kolundan Abdurrahmân b. Uyeyne'nin ani baskını olarak izah edilmektedir. Hz. Peygamber Hudeybiye'den dönüp Medine'ye geldiği zaman develerini otlatması için kölesi Rebâh ile beraber gönderir. Seleme b. Ekvâ' ise Talha b. Ubeydullah'ın atına binerek Rebâh'a yoldaşlık eder. Bir gece vakti Abdurrahmân b. Uyeyne sürüye baskın yapar ve çobanı öldürüp develeri yanındaki süvarilerle beraber alıp kaçmaya başlar. Beklenmedik bir şekilde düşmanın saldırısına maruz kalan Seleme b.

[407] Hasan Cirit, "Seleme b. Ekva'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/406.

Ekva‘, olayı kontrol altına alabilmek için hemen harekete geçer ve Rebâh’a Talha b. Ubeydullah’ın atına binerek durumu Resûlullah’a haber vermesini söyler.[408]

İbn Ebû Şeybe’nin Zûkared Gazvesi’ne neden olan hadiseleri anlatırken fark edilen husus Zûkared Gazvesi’nin failleri ile ilgili bazı önemli hususlardan söz etmemesidir. Siyer-megâzî kaynaklarında yer alan bilgilere göre Hz. Peygamber’e ait sağmal 20 deve, kuraklık yüzünden Medine yakınında uygun bir otlak bulunamaz. Bunun üzerine Resûlullah develeri için çobanlık yapma görevini bunun için istekli olan Ebû Zer el-Gıfârî’ye tevdi eder. Ebû Zer el-Gıfârî develeri Medine-Suriye yolu üzerindeki Gâbe mevkiine getirip otlattığı sırada Gatafân kabilesinin Fezâre kolundan Uyeyne b. Hısn bir gece kırk süvariyle birlikte meraya baskın düzenleyip Ebû Zerr’in develeri gütmekte olan oğlu Zerr’i şehid eder; Ebû Zerr’in hanımı Leylâ’yı ve develeri kaçırırlar. Baskına uğrayan Müslümanlardan biri hemen yola çıkarak develerin sütlerini Medine’ye götürmekte olan Seleme b. Ekva‘’a yetişir ve durumu Resûl-i Ekrem’e bildirmesini söyler. Seleme de yanında bulunan Rebâh’a atını vererek haberi Hz. Peygamber’e ulaştırmasını ister.[409]

İbn Ebû Şeybe, Müslümanların durumdan haberdar olmasının ardından yaşanan süreci, İbnü’l-Ekva‘ ve müşrikleri takibi, Seleme b. Ekva‘’ın “Ben İbnü’l-Ekva‘ım. Bugün alçakların ölüm günüdür.” recezi, Resûlullah’ın destek kuvvet olarak gönderdiği askerler, müşriklerle çarpışma, Hz. Peygamber’in Zûkared suyunun başında konuşlanması, Gatafânlıların kaçıp gittiğine dair haber alınması, Resûlullah’ın Seleme b. Ekva‘ ile Ebû Katâde’yi takdir etmesi, İbnü’l-Ekva‘’ı bineğinin arkasına alması, İbnü’l-Ekva‘ ile ensarlı adamın yarışı, korku namazı, Müslümanlardan gazveye katılanların sayısı ve şehitler ana başlıkları çerçevesinde ele almıştır.[410] Müellifimizin Zûkared Gazvesi sırasında namazların herhangi bir baskın tehlikesine karşı korku namazı şeklinde kılınmasıyla ilgili verdiği ayrıntı önemlidir. İbn Abbâs’a nispetle aktarılan rivayete göre Resûlullah Beni Süleym toprağı olan Zûkared’de Müslümanları iki safa ayırdıktan sonra bir grup Resûlullah’ın arkasında saf tutarken diğerleri düşmana karşı dizilirler. Resûlullah ardındaki safa bir rekât kıldırdıktan sonra, onlar düşman karşısında bekleyenlerle yer değiştirirler. Resûlullah onlara da bir rekât kıldırır.[411]

İbn Ebû Şeybe siyer-megâzî konularından Zûkared Gazvesi’ni detaylı olarak işlemiş, bilgi açısından okuyucuyu doyurmuştur. Hatta onun bu gazvenin seyri ile neredeyse bir siyer-megâzî kitabındaki kadar detaylara yer verdiği görülür. Elbette gazvenin tarihinin zikredilmemesi siyer açısından önemli bir eksikliltir. Müellifimiz gazveyi kronoloik açıdan da ait olduğu yere yerleştirmediği için okuyucunun sıralamadan yola çıkarak bir fikir edinmesi de mümkün değildir.

[408] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/532-537.
[409] Algül, “Gâbe Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/267.
[410] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/537-540.
[411] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/540.

Yine de Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde yer vermediği Zûkared Gazvesi, gerek doyurucu içerik gerekse gazvenin seyrini takibi mümkün kılan sıralamasıyla İbn Ebû Şeybe rivayetleri arasında ayrıcalıklı bir yerde durmaktadır.

4. Hayber'in Fethi

Hz. Peygamber'in Hayber Yahudileri üzerine düzenlendiği Hayber Gazvesi (7/628) Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde yer alan bir konudur. Abdürrezzâk hadiseyi "Beni Kurayza Vak'ası" ile "Mekke'nin Fethi" konuları arasında "Hayber Vak'ası" başlığı altında işlemiştir. İbn Ebû Şeybe ise "Necid Hakkında Nakledilenler" ile "Mekke'nin Fethi" konuları arasındaki "Hayber Gazvesi" başlığında incelemiştir. Abdürrezzâk'ın kronolojisi kendi içerisinde doğru iken İbn Ebû Şeybe'ninki ne yazık ki isabetli değildir. Abdürrezzâk Hayber ile ilgili beş rivayet, İbn Ebû Şeybe ise 26 rivayet nakletmiştir.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili beş rivayetinden bir tanesi sahâbi neslinden İbn Abbâs'a (ö. 68/687-688) dayanır. Geriye kalan dört rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve İbn Şihâb ez-Zührî'den (ö. 124/742) gelmiştir. Abdürrezzâk rivayetlerini İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla hocası Ma'mer'den almıştır. Abdürrezzâk'ın kaynakları arasında İbn Abbâs ve İbn Şihâb ez-Zührî, siyer-megâzî yazıcılığı açısından altı çizilmesi gereken isimlerdir.

İbn Ebû Şeybe'nin 26 rivayetinden 20 tanesi sahâbî kaynaklı olup Hz. Ömer (ö. 23/644), Ebû Talha Zeyd b. Sehl b. el-Esved el-Ensârî (ö. 34/654-655), Hz. Ali (ö. 40/661), Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-663), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Cübeyr b. Mut'im (ö. 59/678-679), Abdullah b. Mugaffel (ö. 59/679), Büreyde b. el-Husayb (ö. 63/682-683 [?]), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-688), Seleme b. Ekva' (ö. 74/693), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-694), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Ebû Ümâme Sudey b. Aclân b. Vehb el-Bâhilî (ö. 86/705), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-712), Abdurrahmân b. Ebî Leylâ (ö. 83/702), Haşrec b. Ziyâd'ın babaannesi (ö. ?), Âbi'llahm'ın mevlâsı Umeyr (ö. ?), Bedir ehlinden Ebû Sâlit (ö. ?) ve Ruveyfi' b. Sâbit el-Ensârî'ye (ö. ?) dayanmaktadır. Geriye kalan üç rivayet ise tâbiîn döneminden Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722), Hakem b. Uteybe b. Nehhâs (ö. 115/733) ve Abdullah b. Ka 'b b. Mâlik'den (ö. ?) aktarılmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin sahâbî nesli kaynakları Hayber Gazvesi sırasında yaşanan hadiselere bizzat tanık olmuş kimselerdir. Dolayısıyla Hayber'in fethi ile ilgili yer verilen bilgiler bizlere birinci ağızdan aktarılmıştır. Mezkûr kaynaklar arasında siyer-megâzî çalışmaları açısından altı çizilmesi gereken tek isim ise İbn Abbâs'tır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini aldığı hocaları Ali b. Hâşim (ö. 180/796), Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), Esved b. Âmir (Şâzân) (ö. 188/804), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/808), Hafs b. Gıyâs (ö. 194/810), Vekî' b. el-Cerrâh (ö.

197/812) , Abdullah b. Nümeyr (ö. 199/814), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828), Muhammed b. Bişr (ö. 203/818), Zeyd b. Hubâb (ö. 203/819), Ebû Dâvûd el-Hafrî (ö. 203/818), Yezîd b. Hârun (ö.206/821), Hâşim b. Kâsım (ö. 207/822), Ya'lâ b. Ubeyd (ö. 209/824) ve Hevze b. Halîfe'dir (ö. 216/831). İsimleri zikredilen hocaların tamamı muhaddis olup, siyer ve megâzî sahasında hususen değinilmesi gereken bir nitelikleri yoktur.

Abdürrezzâk'ın Hayber Gazvesi ile ilgili rivayetleri incelendiği zaman konunun Hayber ganimetleri ile ilişkili âyetler ve Hayber arazilerinin yahudiler için kiralanması özelinde işlendiği görülmektedir. Konuyu oldukça muhtasar bir anlatımla ele alan müellif savaşın Müslümanların lehine sonuçlanması, elde edilen ganimetlerin taksimi, Hayber topraklarının işletilmek üzere Yahudilere bırakılması ve Abdullah b. Revâha'nın Hayber mahsulünün Müslümanlar ile ortakçı yahudiler arasında bölüştürülmesinde yetkili kılınması gibi hususlardan söz etmiştir.[412] Abdürrezzâk mezkûr rivayetlerinde Fetih Sûresi'nin 20. âyetini Müslümanların Hayber fethiyle elde edecekleri ganimetler şeklinde tefsir etmektedir. Buna göre *"...Allah size, elde edeceğiniz daha pek çok ganimetler va'detti..."* meâlindeki âyette zikredilen ganimetlerin Hayber ganimetleri olduğu ve Yüce Allah'ın bu ganimetleri Hudeybiye seferine katılanlara vaat ettiği söylenmektedir. Devamında da Hz. Peygamber'in Hayber ganimetlerini beş parçaya bölerek bilfiil Hayber'e katılmış olsun veya olmasın Hudeybiye'de bulunanlar arasında taksim ettiği bildirilmiştir.[413]

İbn Ebû Şeybe'nin Hayber Gazvesi ile ilgili rivayetleri Hayber'e giriş, savaşın başlangıcı, yahudilerle mübareze, orduya komutanlık eden sâhâbiler, sancağın Hz. Ali'ye verilmesi, Resûlullah'ın dua ederek Hz. Ali'nin gözlerini tedavi etmesi, fethin Hz. Ali'ye nasip olması, ganimetlerin taksim edilmesi, savaşta yasaklananlar, savaş sırasında okunan recezler, savaşa katılan kadınların sayısı, Resûlullah'ın Safiyye bint Huyey ile evlenmesi, Hayber arazilerinin yahudilere kiralanması ve fetih ile ilgili âyetler gibi konular etrafında şekillenmektedir.[414] Bu noktada İbn Ebû Şeybe ve Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'lerinde Hayber arazilerinin durumuyla ilgili yer verdikleri rivayetlerin birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Mezkûr hadiseye göre Hayber fethedildikten sonra Resûlullah elde edilen mahsülün yarısını vermek karşılığında Hayber arazilerini yahudilere bırakır ve Abdullah b. Revâha'yı da Hayber mahsullerini yahudilerle aralarında bölüştürmesi için yetkili kılar. Abdürrezzâk'tan gelen rivayette Abdullah b. Revâha'nın hurmalıklardan bir şey yenmeden önce elde edilen mahsülleri ikiye böldüğü,

[412] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/372-374.
[413] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/372.
[414] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/432-448.

ardından da Yahudilere haber gönderip onları bu paylardan birini almak veya Müslümanlara vermek konusunda serbest bıraktığı bildirilmiştir.[415]

Hayber Gazvesi, yaşanan bazı hadiseler karşısında Allah Resûlü'nün yaptığı açıklamalarla fıkhî pek çok hükmün önemli bir kaynağı olmuştur. İbn Ebû Şeybe, Hayber'in fethini anlatırken, fıkhî açıdan son derece önemli olan bu konulara detaylıca değinmiştir. Müellifimizin ele aldığı ilk husus, eti yenmesi helal olmayan hayvanlarla ilgilidir. Bunun için öncelikli olarak konunu Hayber'le bağlantısını ortaya koyan bir rivayete yer verilmiştir. Buna göre Hayber günü halk eşekleri kesip kazanlara doldurur ve kaynatırlar. Resûlullah bu durumdan haberdar olunca münadisine "Allah ve Resûlü size evcil eşek etlerini yemenizi yasaklıyor. Onlar pistir." diye seslenmesini emreder. Bunun üzerine kazanlardaki etler dökülür.[416] İbn Ebû Şeybe, bu rivayetin ardından konu ile ilgili fıkhî çıkarımların yer aldığı bir dizi rivayet zikretmiştir. Enes b. Mâlik[417] ve Ebû Sâlit'den[418] gelen rivayette sadece evcil eşek etlerinin yenmesinin yasak olduğu söylenirken; Ebû Umâme'ye ait rivayette evcil eşek etiyle beraber vahşi hayvanlardan parçalayıcı dişi olan her hayvanın etinin haram olduğu bildirilmektedir.[419] Câbir b. Abdullah kanalıyla aktarılan rivayette ise yenmesi yasak olan hayvanlar arasında ehlî eşek, katır ve azı dişleri olan vahşi hayvanlar, yırtıcı pençesi olan kuşlar, hedef tahtası yapılıp öldürülen hayvanlar ve vahşi hayvanların yakalayıp öldürdüğü hayvanlar zikredilmektedir.[420] Hayber'in fıkhî yönü ile ilgili İbn Ebû Şeybe'nin nakilleri son derece detaylıdır. Eti yenmesi helal olmayan hayvanlarla ilgili bilgi verdikten sonra müellifimiz, hamile esirlerin durumu, henüz dağıtılmadan satılan ganimet mallarının akibeti ve olgunlaşmadan satılan meyvelerle ilgili yapılması gerekenler hakkında bilgi veren rivayetleri zikretmiştir. Aynı zamanda Resûlullah'ın Hayber günü Hz. Peygamber'in saçına saç ekleyen ve ekletene, dövme yapan ve yaptırana, ölünün peşinden feryat figan ederek ağlayana lanet ettiği de zikredilmiştir. [421] Ruvayfi' b. Sâbit el-Ensârî kaynaklı bir rivayete göre ise Resûlullah Hayber günü şu dört şeyi yasaklamıştır: İman eden bir erkeğin yabancı bir kadınla cinsel ilişkiye girmesini, paylaştırılmayan ganimet mallarının alınıp satılmasını, ganimet mallarından olan bir bineğe binilip güçsüz hale getirildikten sonra geri iade edilmesini ve yine ganimetten olan bir elbisenin eskitildikten sonra geri verilmesini.[422] İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde Hayber günü esir alınan kadınların ve çocukların öldürülmesinin yasaklanmasıyla ilgili fıkhî bir hükmün de yer aldığı görülmektedir. [423] İbn Ebû Şeybe Hayber'in fıkhî sonuçları açısından son derece önemli olan

[415] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/372-373; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/438-439.
[416] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/444.
[417] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/444.
[418] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/444-445.
[419] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/445.
[420] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/445.
[421] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/445.
[422] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/442.
[423] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/447.

ganimetler konusuna da son derece geniş yer vermiştir. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde bu tür detaylar yer almamaktadır. Buna göre İbn Ebû Şeybe, ganimetlerin kimler arasında taksim edildiğine dair rivayetlerinde Resûlullah'ın humus hissesini Hâşimoğulları ile Muttalîboğulları arasında paylaştırmasından,[424] Hayber Gazvesi'ne katılmadığı hâlde ganimetten pay alan kimselerden[425] ve ganimet hususunda kölelerinden durumundan[426] söz etmiştir. Öte yandan İbn Ebû Şeybe ganimetten izinsiz bir mal alan bir kimsenin durumundan da söz etmiştir. Hz. Ömer'den gelen rivayete göre Hayber günü Müslümanlar Resûlullah'ın yanına gelirler ve "Falan kişi şehittir." derler. Bunun üzerine Resûlullah o kişinin paylaştırılmadan önce ganimet mallarından bürde -veya aba- çaldığını söyler ve onun şehitler arasında sayılmadığını haber verir. Ardından da "Cennete sadece müminler girer." diye seslenilmesini emreder.[427]

İbn Ebû Şeybe'nin Hz. Ali'nin gözlerinden rahatsızlanmasıyla ilgili rivayeti de dikkat çekicidir. Konuyla ilgili aktarılanlara göre Hayber günü Resûlullah "Bugün sancağı, Allah'ı ve Resûlü'nü seven, Allah ve Resûlü'nün de kendisini sevdiği birisine vereceğim. O düşmana sırtını dönüp kaçmayacak ve Allah onun eliyle Hayber'in fethini nasip edecektir."buyurur. Resûlullah'ın bu sözü üzerine Müslümanlar sancağı kime vereceğini merakla beklerken, Hz. Peygamber Hz. Ali'nin çağrılmasını emreder. Hz. Ali Resûlullah'ın yanına getirildiğinde Resûlullah'a gözlerinden rahatsız olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber avuçlarına tükürerek Hz. Ali'nin gözlerine sürüp "Allahım! Onu sıcağın ve soğuğun eziyetinden koru." diye dua eder. Sonra da sancağı Hz. Ali'ye verir. Hz. Ali'nin o günden sonra sıcağın ya da soğuğun kendisini rahatsız etmediğini söylediği bildirilmiştir.[428]

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sini Hayber Gazvesi ile ilgili rivayetler bağlamında karşılaştırdığımızda Abdürrezzâk konuyu ganimetlerle sınırlarken, İbn Ebû Şeybe'nin mevzûyu farklı yönlerden ele alarak detaylı bir şekilde incelediği görülmektedir. Bu bağlamda Abdürrezzâk *Megâzî*'sinde savaşın başlangıcı, taraflar arasındaki çatışma, sancağı taşıyan sahâbiler, Hayber ve Hz. Ali, savaş sırasında yasaklananlar, fetih, hanımların savaşa iştirak etmesi ve Resûlullah'ın Safiyye bint Huyey ile evlenmesi gibi İbn Ebû Şeybe'nin değindiği birçok önemli meseleye temas etmemiştir. İbn Ebû Şeybe *Megâzî*'sinde Hayber Gazvesi'ni fıkhî açıdan son derece zengin bir şekilde, siyer-megâzî açısından ise önemli bazı konulara değinmeksizin ele almıştır. Savaşın tarihi Abdürrezzâk'ın eserinde hiç zikredilmezken İbn Ebû Şeybe'ninkinde Ramazan ayının

[424] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/436.
[425] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/441, 444.
[426] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/443-444.
[427] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/442-443.
[428] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/441-442.

18. günü"[429] sefere çıkıldığı ifadesiyle muğlak bir ifade ile yer almıştır. Bu noktada ilk olarak Hayber günü yahudilerin Hz. Peygamber'i zehirleme teşebbüsüne değinilmediği fark edilmektedir. Hayber'in fethi sırasında yahudi reislerinden Sellâm b. Mişkem'in karısı Zeyneb bint Hâris, verdiği ziyafette zehir karıştırdığı bir kuzu çevirmesini Resûlullah'a sunar. Ancak Resûl-i Ekrem ağzına aldığı ilk lokmayı derhal çıkarır ve yemeğin zehirli olduğunu söyler. Ashaptan Bişr b. Berâ el-Ensârî bu sırada ağzına aldığı lokmayı çiğneyip yutmuş olduğundan zehirlenip ölür. Zeyneb'in suçunu itiraf etmesi üzerine Bişr'in akrabalarına havale edildiği ve onlar tarafından öldürüldüğü ifade edilmiştir.[430] Ayrıca İbn Ebû Şeybe'nin gazvenin sebebi, olayların geçtiği mekânlar, savaşa katılan Müslümanların sayıları ve isimleri, şehitler, yahudi ordusundaki asker sayısı ve yahudi kalelerinin zabtedilmesi gibi meselelerden söz etmemiş olması da dikkat çekmektedir.

Abdürrezzâk, açık bir şekilde Hayber'i fıkhî sonuçları açısından ele almıştır. Özellikle Yahudilerle yapılan yarıcılık anlaşması ve ganimetin paylaştırılması konularına değinmiştir. Onun yer verdiği rivayetler bir savaş olarak Hayber'i değil, fıkhî sonuçları açısından Hayber'i anlatmaktadır. Bu durum hadisçilerin, kendilerine ulaşan rivayetler arasından ahkâma müteallik olanları önceliği gerçeği ile birlikte düşünüldüğünde muhaddis Abdürrezzâk için son derece normaldir. İbn Ebû Şeybe'nin seçtiği rivayetler de meseleyi siyer-megâzî açısından değil, fıkhî açıdan detaylandırmaktadır. Siyer-megâzî kitapları Hayber'i anlatırken Allah Resûlü'nün ehlî eşek etinin yenmesini yasakladığını ifade ederler ama eti yenmesi yasak olan hayvanlarla ilgili pek çok rivayeti peşi sıra zikretmezler. İbn Ebû Şeybe ise Hayber'in fıkhî sonuçlarını tek tek tespit ettikten sonra konuyu Hayber bağlamından uzaklaştırarak mutlak olarak ele almıştır. Bu amaçla da Hayber'le alakası olmayan ahkâmî hadisleri peşi sıra zikretmiştir. Bilindiği üzere İbn Ebû Şeybe, fıkhî görüşleri olan ve eserlerinde ahkâmî hadislere ağırlık veren bir muhaddistir. Tezin girişinde de belirtildiği üzere onu *Musannef*'i çeşitli fıkıh tezlerine konu olmuş, Ebû Hanîfe'ye olan itirazları müstakil olarak çalışılmıştır. Hayber Gazvesi gibi önemli fıkhî sonuçlar doğuran bir gazveyi, fıkhî tartışmaları ihtiva eden rivayetleri detaylıca işleyerek ele alması, onun fıkha malzeme sağlamayı ön plana alan muhaddis kimliğinin altını kuvvetle çizen önemli bir husustur.

5. Necid Bölgesine Gönderildiği İfade Edilen Bir Seriyye

İbn Ebû Şeybe, "Necid Hakkında Nakledilenler" başlığı altında İbn Ömer'in Allah Resûlü'nün kendisinin de aralarında bulunduğu bir birliği Necid'e gönderdiğini bildiren bir rivayete yer vermiştir. Müellif hadiseyi "Benî Lihyân" ile "Hayber Gazvesi" konuları arasında "Necid ve Ganimetler" başlığı altında sekiz rivayetle aktarmıştır. Bilindiği üzere Necid, Hicaz ile Irak arasında

[429] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/440.
[430] Muhammed Hamîdullah, "Hayber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/22.

kalan son derece geniş bir bölgeyi ifade etmektedir. İbn Ebû Şeybe, seriyyenin tam olarak nereye, ne zaman, kimin kumandanlığında ve ne için gönderildiğine ilişkin yukarıda aktardığımız cümle dışında hiçbir açıklamaya yer vermediğinden, müellifin tasnifine kronolojik olarak bir değerlendirmeye tabi tutmak mümkün değildir. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde bu konuyla ilgili herhangi bir rivayete rastlanmamıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin sekiz rivayetinden yedi tanesi sahâbî kaynaklı olup Ubâde b. es-Sâmit (ö. 34/654), Habîb b. Mesleme (ö. 42/662), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb (ö. 73/693) ve Haccâc en-Nadrî'ye (ö. ?) dayanır. Geriye kalan bir rivayet ise tâbiîn döneminden Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) tarafından aktarılmıştır. Mezkûr isimler arasında İbn Ömer konu açısından üzerinde durulması gereken tek isimdir. Çünkü İbn Ömer Necid Seriyyesi'ne katılmış biri olarak kendi gözlemlerine dayanan bilgileri bizlere aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr kaynaklardan gelen rivayetleri aldığı hocaları ise Abdurrahîm b. Süleyman (ö. 184/800), Abde b. Süleyman (ö. 187/803), Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812) ve Hammâd b. Üsâme el-Kureşî'dir (ö. 201/816). İbn Ebû Şeybe'nin hocalarının ve kaynaklarının tamamı siyer-megâzî sahasında çalışması bulunmayıp, muhaddis kimlikleriyle tanınan kimselerdir.

İbn Ebû Şeybe, Necid Seriyye'sini ganimet hukuku çerçevesinde ele almıştır. Seriyye'nin sebebi, katılanlar, seyri, sonucu vb. bilgilerden ziyade fıkhî açıdan son derece önemli olan tenfîl konusunu incelemiştir.[431] Bilindiği üzere tenfîl, "Savaştan önce askeri teşvik etmek ya da büyük yararlılık gösterenleri savaştan sonra ödüllendirmek amacıyla ganimet payları yanında fazladan mal vermeyi ifade eden bir fıkıh terimi"dir.[432] Müellifimiz öncelikli olarak nefelin kim tarafından verilmesi gerektiğine dair farklı görüşler içeren rivayetleri alt alta sıralamıştır. Sonra da hangi oranda nefel verileceğine dair yine farklı rakamlar zikreden rivayetlere sıralamıştır. Müellifimizin savaşın genel seyrine dair aktardığı tek bilgi, "Hz. Peygamber'in aralarında Abdullah b. Ömer'in de olduğu bir birliği Necid taraflarına gönderdiği ve bol miktarda ganimetin ele geçirildiği" şeklindedir.[433] Yani o, seriyyeyi tarihe malzeme verecek ya da tarihi açından yorumlayacak şekilde değil, fıkha malzeme verecek şekilde incelemiştir.

6. Haccâc b. İlât Hadisi

Abdürrezzâk *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Süleymoğulları kabilesinden Haccâc b. İlât es-Sülemî'den "Haccâc b. İlât" başlığı altında hususi olarak söz etmiştir. Müellif hadiseyi "Zâtüsselâsil

[431] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/428-432.
[432] Ahmet Yaman, "Tenfîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/451.
[433] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/428.

Gazvesi" ile "Hz. Ali ve Hz. Abbâs'ın Tartışması" başlıkları arasında iki rivayetle işlemiştir. Siyer-megâzî kaynaklarında "Hayber Gazvesi" kapsamında değinilen Haccâc b. İlât mevzûsuna, Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde kronolojik olarak Hayber'den uzak ve konuyla alakalı olmayan başlıklar arasında yer vermesi dikkat çekmektedir. İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde böyle bir başlık yer almadığı gibi karşılaştırma yapılabilecek bir rivayete rastlamak da mümkün değildir.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili iki rivayetinden ilki sahâbî kaynaklı olup Enes b. Mâlik'e (ö. 93/711-712), ikincisi de tâbiin neslinden Abdullah b. el-Hâris'in mevlâsı Miksem'e (ö. 101/720) dayanır. Abdürrezzâk rivayetlerini hocası Ma'mer kanalıyla bizlere ulaştırmaktadır. Mezkûr isimler arasında Enes b. Mâlik Hayber Gazvesi'ne bulunması hasebiyle konu açısından özel bir yere sahiptir.

Abdürrezzâk'ın Haccât b. İlât ile ilgili tahrîc ettiği iki rivayet incelendiğinde öncelikli olarak bu hadisenin Hayber'le ilişkili olarak kaynaklarda yer almasına sebep olan hadisenin zikredildiği görülmektedir. Enes b. Mâlik'e nispetle aktarılan rivayete göre Hayber fethedildiği zaman Haccâc b. İlât Resûlullah'ın huzuruna çıkıp ailesinin yanındaki geride kalan mallarını almak için Mekke'ye gitmek istediğini bildirir. Devamında da bunu yapabilmek için Mekke'de Resûlullah'ın aleyhinde konuşması gerektiği söyleyip, bu konuda müsaade ister. Hz. Peygamber ona istediğini söylemesi hususunda izin verince Haccâc Mekke'ye doğru yola çıkar. Mekke'ye varında karısına yahudilerin Hayber'de Müslümanları büyük bir yenilgiye uğrattığına dair bir yalan söyler ve şöyle ekler: "Sendeki mallarımın hepsini bana getir. Ben Muhammed ve ashabının ele geçirilen mallarından satın almak istiyorum." Haccâc'ın verdiği bu haber Mekke sokaklarında hızla yayılınca Müslümanlar üzüntülerinden evlerine kapanırken; müşrikler etrafta sevinç çığlıkları atmaya başlarlar.[434]

Abdürrezzâk'ın rivayetlerinde üzerinde durulması gereken diğer bir husus Hz. Abbâs ile Haccâc b. İlât arasında geçen diyalogdur. Mezkûr hadiseye göre Hz. Abbâs Hayber Gazvesi'nin Müslümanların aleyhinde neticelenmesi ile ilgili söylentileri duyunca büyük bir teessüre kapılır. Daha sonra olanların aslını astarını öğrenmesi için kölesini elçi olarak Haccâc'a gönderir. Kölesi, Haccâc'aHz. Abbâs'ın talebini iletince Haccâc şöyle söyler: "EbûFadl'a selamımı söyle. Onunla görüşmem için evindeki odalardan birini boşaltsın. Vereceğim haber onu sevindirecektir." Köle Haccâc'ın yanından ayrılıp Hz. Abbâs'ın evinin kapısının önüne varınca "Ya Ebâ Fadl! Müjdeler olsun." diye bağırmaya başlar. Bu sesi duyan Hz. Abbâs yerinden fırlayıp sevinçle kölesini iki gözünün arasından öper. Kölesi Haccâc'ın söylediklerini haber verdikten sonra, Hz. Abbâs'ın onu azât ettiği bildirilmiştir. Nihayetinde Haccâc, Hz. Abbâs ile gizli görüşmesinde Hayber Gazvesi'nin zaferle sonuçlandığı söyleyip, Hayber günüyle ilgili gelişmeleri aktarır. Ardından da olayın kendisi ile ilgili

[434] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/466-467.

olan boyutunu izah eder. Abdürrezzâk, Kureyş'in hakikati öğrenince yaşadığı hüzne de temas etmiştir.[435]

Haccât b. İlât hadisesi, sadece Abdürrezzâk tarafından ele alınmış bir konudur. Abdürrezzâk'ın seçtiği rivayetlerde olayın Hayber Gazvesi ile bağlantısı kurulmuştur. Ancak Abdürrezzâk, konuları tasnif ederken bu bağlantıyı göz önünde bulundurmamış ve konuyu, kronolojik olarak ait olduğu yerde yani Hayber Gazvesi bahsinde ele almamıştır. Haccâc b. İlât hadisesi, Abdürrezzâk'ın İbn Ebû Şeybe'den farklı olarak ele aldığı birkaç konudan birisi olarak önemlidir ve siyer-megâzî yazıcılığına katkı sağlayacak şekilde önemli detaylar içermektedir.

7. Mürre Seriyyesi

İbn Ebû Şeybe Benî Mürre üzerine gönderilen bir sefer olan Mürre Seriyyesi'ni (8/630) Mürreoğullarının müttefiklerinden Cüheyne'nin Hurâka kolundan olan bir kimseyle Üsâme b. Zeyd arasında yaşanan hadise özelinde ele almıştır. Müellif hadiseyi "Resûlullah'ın Mektupları ve Elçileri" başlığı altındaki "Has'am" ve "Alkame b. Mücezziz Seriyyesi" konuları arasında tek bir rivayetle işlemiştir. Elbetteki bu kronolojik bir sıralama değildir. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde bu konuyla ilgili herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili tek rivayeti sahâbî kaynaklı olup Üsâme b. Zeyd'e (ö. 54/674) dayanır. Üsâme b. Zeyd, söz konusu hadise sırasında yaşanan olayların başkahramanlarından biridir. Dolayısıyla Üsâme b. Zeyd kendi gözlemlerine dayanan bilgileri bizlere aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayeti naklettiği hocası ise Ebû Hâlid el-Ahmer'dir (ö. 190/806).

İbn Ebû Şeybe burada aslında bir seriyyeyi değil, imanın kalp ile tasdik olduğu görüşünü ispat eden bir rivayeti ele almıştır. Çünkü rivayette seriyyenin zamanını, yerini, sebebini, seyrini, katılanların sayısını, sonucunu izah eden tek bir rivayete yer verilmemiştir. Onun seriyye bağlamında yer verdiği tek rivayet, Üsâme b. Zeyd'in ele geçirdiği müşriklerden birisi ile arasında cereyan eden hadisedir. Buna göre Mürre Seriyyesi esnasında cereyan eden bir çarpışma sırasında Üsâme'nin ele geçirdiği müşriklerden biri "Lâ ilahe illallah" demeye başlar. Üsâme onun gerçekte Müslüman olmadığını, can korkusuyla Müslümanlığı kabul ettiğini düşünerek adamı öldürür. Sonrasında yaptığı bu iş onu huzursuz etmeye başlayınca, Resûlullah'ın yanına gidip durumu izah eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızgınlıkla şaşkınlık arasında bir ifadeyle "Lâ ilahe illallah dediği halde onu öldürdün mü?" diye sorunca Üsâme şöyle cevap verir: "Ya Resûlullah o ölmekten korktuğu için böyle söyledi." Resûlullah "Bunu ölümden korkmasından dolayı söyleyip söylemediğini öğrenmek için kalbini yarıp

[435] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/467-468.

baktın mı?" diyerek ona hata ettiğini bildirir. Böyle bir hata yapmaktan dolayı pişman olan Üsâme b. Zeyd "Keşke daha öncesinde değil de bugün Müslüman olsaydım." diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.[436]

8. Zâtüsselâsil Seriyyesi

Hz. Peygamber'in bazı Arap kabileleri üzerine Amr b. Âs kumandasında gönderdiği Zâtüsselâsil Seriyyesi (8/629) Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'lerinde müştereken yer verdiği bir konudur. Abdürrezzâk konuyu "Hz. Ebû Bekir'e biat" ile "Haccâc b. İlât" bahsi arasında "Zâtüsselâsil Gazvesi ve Hz. Ali ile Muaviye'nin Haberi" şeklindeki müstakil bir başlıkta incelemiştir. Abdürrezzâk'ın hicretin sekizinci yılında gerçekleşen mezkûr hadiseyi Hz. Ebû Bekir'e biat meselesinden sonra işlemesi elbetteki kronolojik bir tasnif değildir. İbn Ebû Şeybe ise konuyu "Resûlullah'ın Mektupları ve Elçileri" başlığı altında yer alan rivayetler arasında işlemiştir. Abdürrezzâk iki, İbn Ebû Şeybe ise bir rivayet aktarmıştır.

Abdürrezzâk'ın Zâtüsselâsil seferi ile ilgili iki rivayetinden ilki sahâbî kaynaklı olup Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'a (ö. 73/693) dayanır. İkinci rivayet ise tâbiîn döneminin önemli âlimlerinden İbn Şihâb ez-Zührî'den (ö. 124/742) aktarılmıştır. Abdürrezzâk'ın rivayetlerini aldığı hocası ise *Megâzî*'nin öncü isimlerinden Ma'mer'dir. Mezkûr isimler arasında siyer yazıcılığı açısından değinilmesi gereken tek isim İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Bilindiği üzere İbn Şihâb ez-Zührî siyer yazıcılığına yeni bir veçhe kazandırmış, kendisinden önce kaleme alınmış risaleleri ve nakilleri toplayarak, talebelerine, kolayca ulaşabilecekleri bir literatür hazırlamıştır.[437] İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili tek rivayeti tâbiîn neslinden Kays b. Ebû Hâzim (ö. 97/715 [?]) tarafından aktarılmıştır. Rivayeti naklettiği hocası ise Hammâd b. Üsâme el-Kureşî'dir (ö. 201/816). İbn Ebû Şeybe'nin gerek hocası gerek kaynağı muhaddis olup, siyer-megâzî sahasında çalışmaları bulunmamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin Zâtüsselâsil Seriyyesi ile ilgili rivayetleri incelendiğinde konunun seriyye esnasında ve sonrasında cereyan eden bazı gelişmelerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Buna göre göre Müslümanlar savaş meydanına yerleştikleri zaman, ısınmak için ateş yakmak isterler. Ancak Amr "Sakın sizden kimse ateş yakmasın. Ateşi yakanı onun içine atarım." diyerek buna karşı çıkar. Ardından müşriklerle çarpışma başlar. Düşman daha fazla direnemeyerek savaş meydanından kaçmaya başlayınca, Müslümanlar onları takip etmek isterler. Ancak Amr ansızın düşman saldırısına maruz kalmalarından korkarak buna izin vermez. Amr'ın ateş yaktırmaması ve düşmanı takip

[436] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/286-287.
[437] Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitodoloji Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2007), 132.

ettirmemesi Müslümanların ağrına gider. Savaş sonrası geriye döndüklerinde Amr'ı Resûlullah'a şikâyet ederler. Resûlullah bu konuda açıklama yapmasını isteyince Amr şöyle söyler: "Ya Resûlullah! Müslümanların sayısı azdı. Ateş yakmaları halinde düşmanın ordunun sayıca azlığını görmelerinden ve saldırıya geçmelerinden korktum. Biz düşman ordusunu mağlup ettiğimiz zaman Müslümanlar onların takip etmek istediler. Ancak ben düşmanın dağların arkasındaki destek kuvvetleriyle Müslümanlara saldırarak onları pusuya düşürmelerinden endişe ettiğim için buna izin vermedim." Amr'ın bu davranışının Resûlullah'ın hoşuna gittiğini vurgulanmıştır.[438]

Rivayetler incelendiğinde birbirinden farklı boyutlarıyla iki Zâtüsselâsil karşımıza çıkmaktadır. Abdürrezzâk'a göre Zâtüsselâsil, Ebû Ubeyde ile Amr arasındaki komutanlık anlaşmazlığıdır. İbn Ebû Şeybe'ye göre ise Amr ile Müslümanlar arasında düşmanı takip ve ateş yakıp yakmama konusunda çıkan anlaşmazlıklardır. Komutan tayini hususunda da müelliflerimiz olayı çok farklı veçhelerden anlatırlar. Abdürrezzâk'tan gelen rivayete göre Resûlullah Şam tarafında olan Kelb, Belkayn, Gassânî ve diğer Arap kabileleri üzerine ordu yollamaya karar verir. Bunun üzerinde birinde Amr b. Âs'ın diğerinde Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın sancağı taşıdığı iki seriyye hazırlanır. Amr b. Âs ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh Medine'den çıkacakları zaman Resûlullah onları yanına çağırır ve birbirlerine itaat etmelerini emrederek aralarında anlaşmazlığa düşmemeleri söyler.[439] İbn Ebû Şeybe rivayetinde ise Hz. Peygamber'in mezkûr kabileler üzerine Amr b. Âs kumandasında bir birlik gönderdiği bildirilmekte,[440] Ebû Ubeyde el-Cerrâh'tan bahsedilmemektedir.

İbn Ebû Şeybe ve Abdürrezzâk hem seriyyeye kumandan tayin edilmesi hem de savaşın seyri noktasında iki farklı Zâtüsselâsil anlatmışlardır. Her iki anlatımı birleştirsek bile tam bir Zâtüsselâsil anlatımı ortaya çıkmamaktadır. Çünkü siyer-megâzî kaynakları olayı daha da farklı yönleri bir arada zikrederek nakletmişlerdir. Buna göre Hz. Peygamber Kudâa, Belî, Uzre, Belkayn, Âmile, Lahm, Cüzâm, Kelb ve Gassânî gibi kabilelerin bir araya gelip Medine'ye saldırmak için hazırlık yaptıklarını öğrenince bölgeye seriyye yollamaya karar verir. Seriyye kumandanlığına da o sıralarda yeni Müslüman olan, askerî ve siyasî kabiliyetinin yanı sıra bilgisi ve cesaretiyle de bilinen Amr b. Âs'ı tayin eder. Amr b. Âs emrine verilen 300 kişilik askerî birlikle yola çıkar. Gündüzleri saklanıp geceleri yol alan Müslümanlar düşmanların toplandığı yere yaklaştıklarında onların saldırı için büyük bir hazırlık yaptıklarını haber aldılar. Akşamüzeri düşmanın yakınına kadar giden Amr b. Âs sayıca kendilerinden çok üstün olduklarını öğrenir. Yanındaki kuvvetlerle üzerlerine hücum etmenin tehlikeli olacağını düşünür. Râfi b. Kays el-Cühenî'yi Medine'ye gönderip durumu Hz. Peygamber'e bildirir ve yardım ister. Hz. Peygamber ilk Müslümanlardan Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı,

[438] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/290-291.
[439] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/452-453.
[440] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/290.

içlerinde Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in de bulunduğu muhacir ve ensardan oluşan 200 kişilik yardımcı kuvvetle birlikte yola çıkarır. Ona hemen Amr'a yetişmesini ve onunla beraber olup ihtilafa düşmemelerini tavsiye eder.[441] Yani Abdürrezzâk'ın seçtiği rivayetler mezkûr kabileler için Amr b. Âs ve Ebû Ubeyde komutasında hazırlanan iki ayrı seriyyenin aynı anda yola çıktığını söylerken, siyer-megâzî rivayetlerinde Ebû Ubeyde'nin destek kuvvet olarak Amr b. Âs'ın peşinden gönderildiği bildirilmiştir. Hatta Abdürrezzâk sefer sonrası Medine'ye döndüklerinde muhacirlerin Amr b. Âs'tan şikâyetçi olmaları üzerine Resûlullah'ın iki ayrı ordu gönderdiğine vurgu yaparak "Amr'ı size komutan tayin eden ben değilim, benden sonra sizin komutanınız olmuş." diye karşılık verdiğini de belirtmiştir.[442] İbn Ebû Şeybe ise Amr b. Âs'ın komutanlığından söz ederken Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tan hiç bahsetmemiştir.

Abdürrezzâk'ın konuyla ilgili iki rivayetinden yalnızca bir tanesi Zâtüsselâsil Seriyyesi ile ilgilidir. Diğerinde Resûlullah'ın Üsâme b. Zeyd'i komutan olarak tayin etmesinden başlayıp Hulefâ-yi Râşid'in dönemi ve Emeviler devletinin ilk halifesi Muâviye b. Ebû Süfyân'a kadar uzanan bazı mevzûlardan kısaca söz edilmiştir. Bu bağlamda dört halife dönemi fetih hareketleri ve komutanlar, bürokrasi, Mısır valisi Kays b. Sa'd, Cemel Vak'ası, Tahkîm, Hz. Hasan ve Muaviye arasındaki mevzûlar gibi hususlara değinilmiştir.[443] Burada dikkat çekilmesi gereken iki önemli husus bulunmaktadır. Elbetteki Abdürrezzâk'ın Zâtüsselâsil başlığı altında Hulefâ-yi Râşidîn ve hatta Emevîlerle ilgili muhtelif bazı konuları karışık olarak ele alması siyer-megâzî yazıcılığı açısından kabul edilebilecek bir durum değidir.

İbn Ebû Şeybe'nin seçtiği rivayetler Zâtüsselâsil'in sadece bir veçhesidir. Diğer bir veçhesi Abdürrezzâk'ın yer verdiği rivayetlerdedir. Hepsi bir araya getirildiğinde dahi bu seriyyenin ne zaman, nerede, nasıl cereyan ettiği ve nasıl sonuçlandığını anlamak mümkün görülmemektedir.

9. Mûte Seriyyesi

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Müslümanların Suriyeli hıristiyan Araplar ve Bizans ordusuyla yaptığı ilk savaş olan Mûte Seriyyesi'ni (8/629) "Mûte Gazvesi" başlığı altında incelemiştir. Müellifin konuyu "Tâif" ve "Huneyn Gazvesi" başlıkları arasında ele alması kronolojiye uygun bir sıralama değildir. İbn Ebû Şeybe konuyla ilgili 18 rivayet aktarmıştır. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde Mûte günü ile ilgili herhangi bir rivayete rastlanmamıştır.

[441] Elşad Mahmudov, "Zâtüsselâsil Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/143.
[442] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/453.
[443] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/454-466.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili 18 rivayetinden dokuz tanesi sahâbî kaynaklı olup Hâlid b. Velîd (ö. 21/642), Ebû Kâtade (ö. 54/674), Hz. Âişe (ö. 58/678), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-688), Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm (ö. 73/692) ve Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'a (ö. 73/693) dayanır. Geriye kalan dokuz rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Ebû Meysere Amr b. Şürahbîl el-Hemdânî el-Kûfî (ö. 63/683), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Kays b. Ebû Hâzim (ö. 97/715 [?]), Sâlim b. Ebî'l-Ca'd (ö. 97-104/615-722), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722), Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732), Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nufeyl (ö. ?) ve Hasan b. Sa'd'a (ö. ?) dayanır. Sahâbî neslinden Hâlid b. Velîd ve İbn Ömer Mûte'ye gönderilen seriyye içinde yer almaları hasebiyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Dolayısıyla onların Mûte günü ile ilgili aktardığı bilgiler kendi şahsî gözlemlerine dayanmaktadır. Mezkûr isimler arasında sahâbî neslinden İbn Abbâs ile tâbiîn neslinden Urve b. Zübeyr ise siyer-megâzî yazıcılığının teşekkülü sadedinde özellikle zikredilmesi gereken iki önemli isimdir. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr kaynaklardan gelen rivayetleri aldığı hocaları ise şöyle sıralanabilir: Abdurrahîm b. Süleymân (ö. 184/800), Ali b. Misher (ö.189/805), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), İsâ b. Yunûs (ö. 191/807), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807-808), Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812), Abdullah b. Nümeyr (ö. 199/814), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Yahya b. Âdem (ö. 203/818), Muhammed b. Ubeyd (ö. 204/819), Ca'fer b. Avn (ö. 206/821), Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821), Süleymân b. Harb (ö. 224/839) ve Ebû İshâk b. el-Ezdî (ö. 282/895). İbn Ebû Şeybe'nin hocaları dönemlerinin meşhur muhaddisleri olarak tanınmaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin Mûte Seriyyesi başlığı altında tahrîc ettiği 18 rivayetin 17 tanesi Mûte günüyle ilgilidir. Geriye kalan bir rivayette Resûlullah'ın Üsâme b. Zeyd'i komutan tayin etmesinden söz edilmektedir. Müellifin Mûte Seriyyesi (8/629) ve Üsâme b. Zeyd kumandasında bir ordu hazırlanması (11/630) gibi birbirinden uzak tarihlerde vuku bulan iki ayrı hadiseyi aynı başlıkta işlemesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Rivayetler incelendiğinde müellifimizin neredeyse iki sene ara ile gerçekleşen Mûte ile Üsâme b. Zeyd'in komutanlığı arasındaki bağlantıyı Mûte üzerinden kurduğu anlaşılmaktadır. Çünkü tahrîc ettiği rivayetlerde Allah Resûlü'nün Üsâme'yi Mûte üzerine gönderdiği ifade edilmiştir. Urve b. Zübeyr'den gelen mezkûr rivayete göre Hz. Peygamber Üsâme b. Zeyd komutasında bir ordu hazırlayıp Mûte taraflarına gönderir. Bu birlik içinde Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir gibi sahâbenin önde gelen isimleri de yer almaktadır. Ancak bazı kimseler Üsâme hakkında ileri geri konuşup onun komutan olmasına itiraz ederler. Bunun üzerine Resûlullah ayağa kalkıp insanlara şöyle hitap eder: "Sizden bazıları benim Üsâme'yi komutan tayin etmemi tenkit ediyorlar. Onlar Üsâme'nin komutanlığına itiraz ettikleri gibi, babasının komutanlığına da itiraz etmişlerdir. Ancak şunu bilin ki Allah'a yemin olsun onun babası nasıl komutanlığa layık, benim yanımda insanların en sevgilisi idiyse, o da benim yanımda insanların en sevgilisidir. Ben onun sizin

için en hayırlı kişi olduğunu umuyorum. Ona karşı iyi davranın.[444] Burada müellifin hadiseyi İslam ordularının genç komutanı olan Üsâme'ye yöneltilen eleştirilere karşı Resûlullah'ın verdiği cevap ile sınırlayıp; olayın tarihi, Üsâme ordusunun hangi bölge için techiz edildiği, ordudaki Müslümanların isimleri ve sayıları, Üsâme'nin sefer için hazırlık yapması, Hz. Peygamber'in vefatı sebebiyle ordunun seferden geri kalması gibi mevzûlara temas etmediği görülmektedir.

İbn Ebû Şeybe'nin Mûte Seriyyesi ile ilgili rivayetleri incelendiğinde Ca'fer b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Revâha ve Zeyd b. Hârise'nin komutan tayin edilmesi, Hz. Peygamber'in henüz şehadet haberi gelmeden komutanların şehit olduğunu bildirmesi, Resûlullah'ın kumandanların ardından ettiği dua, Resûlullah'ın komutanlarla ilgili rüyası, komutanların cenaze namazının kılınması, Hâlid b. Velîd'in "Seyfullah" olarak isimlendirilmesi, Ca'fer b. Ebû Tâlib'in yakınlarının ağlamasının yasaklanması, Resûlullah'ın Hz. Ca'fer'in ailesi için dua etmesi, Ca'fer'in çocuklarını himayesine alması, Zeyd b. Hârise'nin halifelik görevine yetkin görülmesi, iki hicret sevabı iltifatına mazhar olan hanım sahâbî Esmâ b. Umeys ve cihadın fazileti gibi başlıklara temas edildiği görülmektedir.[445] İbn Ebû Şeybe'nin yer verdiği mezkûr başlıklar arasında Resûlullah'ın Zeyd b. Hârise'ye olan güvenine işaret eden rivayet dikkat çekicidir. Rivayette Hz. Âişe Resûlullah'ın Zeyd b. Hârise'yi sefere gönderdiği zaman onu ordu komutanı olarak tayin ettiği bildirmiş, ardından da "Eğer Resûlullah'tan sonra yaşasaydı Resûlullah onu halife ederdi." demiştir.[446] İbn Ebû Şeybe'nin kronolojik olarak Hayber'in fethi sonrasında yani Mûte'den yaklaşık iki yıl önce gerçekleşmiş olan Ca'fer'in dul eşi Esmâ ile Hz. Peygamber arasında Habeşistan dönüşü yaşanan bir diyaloğa burada yer vermesi kurduğu bağlantı açısından son derece ilginçtir. Bu durum Mûte Seriyyeyi ile iki sene sonra gerçekleşen Üsâme b. Zeyd Seriyyesi'ni, aynı bölgeye gönderilmeleri nedeniyle aynı başlık altında incelemesine çok benzemektedir. Habeşistan'dan sonra Medine'ye hicret eden Esmâ bint Umeys Resûlullah'ın yanına gelerek "Ya Resûlallah! Bizim muhacirlerden olmadığımızı iddia ediyorlar." deyince Resûlullah şöyle buyurur: "Onlar aldanıyorlar. Siz hem Necâşi'ye hem de bana hicret ettiniz. Bundan dolayı size iki hicret sevabı vardır."[447]

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri arasında Mûte Seriyyesi kapsamında sözünü ettiği bazı hadiseler oldukça ilginçtir. Ebû Katâde'ye nispetle aktarılan rivayete göre Mûte günü Resûlullah ashâbını toplayıp savaş meydanında yaşanan olaylardan haber verdikten sonra "Koşup kardeşlerinizin imdadına yetişiniz." diyerek kimsenin geride kalmamasını emreder. Bunun üzerine Müslümanlar piyade ve süvari olarak Mûte ordusuna yardıma koşarlar. Devamında ise bu olayın şiddetli sıcakların

[444] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/517-518.
[445] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/506-519.
[446] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/518-519.
[447] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/290.

olduğu bir zamanda meydana geldiği söylenmiştir.[448] Bilindiği üzere Mûte konum itibariyle Medine'ye uzak olup, giden ordunun ardından Resûlullah'ın günler sonra takviye birlik göndermesi şüpheyle yaklaşılması gereken bir durumdur. Burada İbn Ebû Şeybe bu birliğin Mû'te Savaşı sona erdikten sonra mı yoksa önce mi gönderildiği ya da gönderilme amacının ne olduğuna dair de herhangi bir bilgi vermeyip, meseleyi muğlâk bırakmıştır. Tarihî kaynaklarda oldukça detaylı olarak işlenen Mû'te Seriyyesi hakkında ordunun yeni askerî bir birlikle desteklendiğine dair bir malumat bulunmamaktadır. Söz konusu olay siyer ve megâzî eserlerinde şöyle anlatılmaktadır: Resûl-i Ekrem Mescid-i Nebevî'de savaş alanında cereyan eden gelişmeleri, kumandanların birer birer şehit oluşunu nakledip şöyle buyurur: "En sonunda sancağı Allah'ın kılıçlarından bir kılıç aldı. Nihayet Allah mücahidlere fethi müyesser kıldı." Buna göre Hâlid b. Velîd sağ kanattaki askerleri sol kanada, sol kanattakileri sağ kanada, geridekileri öne, öndekileri de geriye almak suretiyle yeni takviye birlikleri gelmiş izlenimi uyandırır. Ardından da yavaş yavaş geri çekilmeye başlar. Bu esnada zaman zaman düşmana zarar verip bir miktar ganimet de ele geçirerek İslâm ordusunu Medine'ye getirmeyi başarır.[449] Bu durumda Allah Resûlü'nün emriyle Müslümanların Mûte'ye destek kuvvet olarak gittikleri şeklindeki rivayetin, Hâlid'in düşmana, destek gelmiş gibi gösterecek şekilde yapmış olduğu akıllıca manevranın yanlış anlaşılmış ve rivayet edilmiş bir versiyonu olduğunu düşünmek mümkündür.

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri ilgili başlıklar altında tasnif ederken kurduğu bağlantılar gerçekten çok ilginçtir. Hatta bazen bunları anlamak oldukça zor hale gelmektedir. Örneğin müellifimiz Mûte Seriyyesi başlığı altında sonlara doğru gelirken bir yolculuk esnasında Ebû Katâde ile Hz. Peygamber arasında geçen konuşmalara ve yaşanan hadiselere yer vermiştir. Buna göre gece boyunca devam eden yolculuk sırasında Hz. Peygamber bineğinin üzerinde uyuyakalır ve uyku haliyle bir tarafa doğru kayar. Ebû Katâde onun düşmemesi için gidip eliyle destek yapar. Resûlullah bir elin kendisine değdiğini hissettiği zaman doğrulup "Kim o?" diye sorunca Ebû Katâde kendisi olduğu söyler. Bu durum iki üç defa daha tekrarladıktan sonra Resûlullah uyanır ve Ebû Katâde'ye "Bu gece boyunca sana yük oldum." dediğinde Ebû Katâde şöyle söyler: "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlellah! Hayır olmadın. Ancak uyuklamanın ve uykunun seni yorduğunu görüyorum." Ardından da ona dinlenmesini teklif eder. Resûlullah vücudunun yorgun düşmesi üzere dinlenmeye karar verir ve Ebû Katâde'ye konaklamaları için onları görünmeyecekleri bir yere götürmesini emreder. Ardından Ebû Katâde yolundan sapıp ağaçlarla çevrili tenha bir yer bulur. Resûlullah ile beraber olanlar oraya gelirler ve bineklerinden inip ağaçların içinde gizlenerek dinlenmeye başlarlar. Yorgun düşen Müslümanlar güneş doğuncaya kadar uyurlar ve uyandıkları zaman namaz vaktinin geçmesinden

[448] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/510.
[449] Algül, "Mûte Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/386.

dolayı endişelenmeye başlarlar. Resûlullah ashâbın bu halini görünce "Yavaş yavaş!" diyerek onları sakinleştirmeye çalışır. Ardından da güneş yükselince kadar bekledikten sonra "Sizden kim sabah namazının iki rekât sünnetini kılıyorduysa şimdi de kılsın." der. Bunun üzerine daha öncesinde kılan da kılmayanda kalkıp sabah namazının sünnetini kılar. Sonrasında Resûlullah namaz için kamet getirilmesini emreder ve namazı kıldırır. Selamı verdikten sonra şöyle buyurur: "Allah'a hamd ederiz. Dünyalık işlerimizden hiçbir şey bizi namazımızdan alıkoymamıştır. Ancak ruhlarımız Allah'ın elindedir, Allah dilediği zaman onu geri verir. Salih kullardan kim sabah namazı vaktine yetişirse, sabah namazıyla beraber bir mislini de kaza etsin."[450]

Müslümanlar Resûlullah'a susuzluktan şikâyet ettikleri zaman Resûlullah Ebû Katâde'den abdest kabını getirmesini ister. Abdest kabı getirilince de kabın ağzını ağzına dayar. Râvi içine nefisini üfleyip üflemediği bilmediğini söyler. Ardından Resûlullah yüklerin içindeki su kaplarının getirilmesini emreder. Ebû Katâde kapların içinden bir bardak getirince Resûlullah onun içine su doldurur ve insanlara dağıtmasını emreder. Buna müteakiben orada bulunanlara yüksek bir sesle "Bardak kimin önüne geldiyse ondaki sudan içsin." diye seslenir. Ebû Katâde Resûlullah'ın yanına gidip su kabını doldurmak suretiyle yedi topluluğa o bardaktan su içirir. Sonrasında Resûlullah'ın yanında olduğu sırada bardakta suyun kalıp kalmadığına bakmak için uzanır. Bunun üzerine Resûlullah onun susadığını düşünerek kaba su doldurup içmesini söyler. Ancak Ebû Katâde "Anam babam sana feda olsun! Ben fazla susamamıştım." der. Resûlullah "Bugünden itibaren insanlara suyu ben dağıtacağım." diyerek Ebû Katâde'yi yanından gönderir. Ardından Resûlullah üç defa bardağa su koyup içer.[451] Ebû Katâde ile Mûte arasında bir bağlantı tespit edilememiştir. Bilindiği üzere Mûte bir seriyyedir, yani Allah Resûlü bu sefere katılmamıştır. Dolayısıyla Allah Resûlü'nün katıldığı bir sefer ya da yolculuk sırasında Ebû Katâde ile arasında yaşanan hadiselerin neden Mûte Seferi başlığı altında ele alındığı anlaşılamamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde siyer ve megâzînin önemli konularından biri olan Mûte Seriyyesi'ne yer vermesi önemlidir. Ancak müellifimiz her zamanki gibi konuyu savaşın sebebini, seyrini ve sonucunu izleyebileceğimiz bir seyir içerisinde ele almamıştır. Onun, Mûte ile alakalı olan olmayan pek çok rivayeti, mantıklı bir sıralama gözetmeksizin tekraren sıraladığı, Mûte ile ilgili rivayetleri ise bir başından bir sonundan olacak şekilde karışık bir şekilde dizdiği görülmektedir. Bu bağlamda ordulardaki asker sayısı, savaşa katılan Müslümanların isimleri, Mûte şehitleri ve Bizans ordusuyla karşılaşılması gibi tarihî kaynaklarda yer alan konular İbn Ebû Şeybe'nin değinmediği temel başlıklardır. Ayrıca seriyyenin sebebi, seyri ve sonucu anlatılmamış, olayın yeri ve zamanı gibi tarihî

[450] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/510-511.
[451] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/511.

verilerden söz edilmemiştir. Üstelik Üsâme b. Zeyd Seriyyesi, Esmâ bint Umeys ile Hz. Peygamber arasında yaşanan bir diyalog, bir sefer esnasında Ebû Katâde ile Allah Resûlü arasında geçen konuşmalar gibi Mûte ile doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısı olmayan konulara da bu başlık altında temas edilmiştir.

10. Huneyn Gazvesi

Hz. Peygamber ile Hevâzinliler arasında yapılan Huneyn Gazvesi (8/630) Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbu'l-Megâzî*'sinde müştereken ele alınan konulardan biridir. Abdürrezzâk Hevâzîn Gazvesi olarak bilinen bu hadiseyi "Mekke'nin Fethi" ile "Habeşistan'a Hicret" konuları arasında "Huneyn Vak'ası" başlığı altında incelemiştir. Abdürrezzâk'ın konu sıralaması kronolojik açıdan kısmen de olsa bugünkü kronolojiye uymaktadır. Zira Huneyn Gazvesi Mekke fethinin akabinde cereyan etmiş olmakla beraber, Habeşistan'a hicret Huneyn Gazvesi'nden çok daha önce vuku bulmuştur. İbn Ebû Şeybe ise "Mûte Gazvesi" ile "Zûkared Gazvesi" konuları arasında "Huneyn Gazvesi" başlığı altında işlemiştir. Bilindiği üzere Huneyn, Mûte'den bir yıl, Zûkared'den ise üç yıl sonra gerçekleşmiş bir gazvedir. Dolayısıyla İbn Ebû Şeybe'nin Huneyn Gazvesi'ni kronolojik olarak olması gereken yerde zikretmemiştir. Huneyn Gazvesi ile ilgili dikkatleri çeken ilk husus, Abdürrezzâk'ın konuyu oldukça sınırlı, İbn Ebû Şeybe'nin ise ona nispetle detaylı ele almış olmasıdır. Abdürrezzâk konu hakkında sekiz, İbn Ebû Şeybe ise 19 rivayet aktarmıştır.

Abdürrezzâk'ın konu ile ilgili sekiz rivayetinden dört tanesi sahâbî kaynaklı olup Abbâs b. Abdülmuttalib (ö. 32/653), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-712), Abdurrahmân b. Ezher (ö. ?) ve Abdurrahmân b. Abdullah b. Kâ'b'a (ö. ?) dayanır. Geriye kalan 4 rivayet ise tâbiîn döneminden Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Urve b. Zübeyr'den (ö. 94/713) aktarılmıştır. Mezkûr isimler arasında Urve dönemin önemli siyer-meğâzî âlimlerinden biridir. Abdürrezzâk sahâbî nesli kaynakları Huneyn Gazvesi'ne bizzat iştirak etmiş kimselerdir. Abdürrezzâk'ın rivayetlerini *Megâzî*'sinde en çok rivayette bulunduğu hocası Ma'mer'den almıştır. İbn Ebû Şeybe'nin 19 rivayetinden 13 tanesi sahâbî neslinden Abdullah b. Zeyd b. Âsım (ö. 63/683), Berâ b. Âzib (ö. 71/690 [?]), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-694), Seleme b. Ekva' (ö. 74/693), Abdullah b. Ebû Evfâ (ö. 86/705), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-712) ve Hâris b. Hişâm'dan (ö. 18/639 [?]) aktarılmıştır. 5 rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Talha b. Musarrif (ö. 112/730), Abdullah b. Büreyde (ö. 115/734), Abdullah b. Ubeyde (ö. ?) ve Hakem b. Uteybe'ye (ö. ?) dayanır. Geriye kalan bir rivayet ise kimliği meçhul olan Amre'nin azâtlısı Ömer (ö. ?) isimli bir kimseden aktarılmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin sahâbî dönemi kaynakları Huneyn Gazvesi'ne katılan kimseler olmaları hasebiyle aktardıkları bilgiler bizzat kendi gözlemlerine dayanmaktadır. Mezkûr isimler arasında Berâ b. Âzib ise siyer-megâzî yazıcılığı açısından altı çizilmesi gereken tek isimdir.

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini aldığı hocaları ise şöyle sıralanabilir: Şerîk b. Abdullah (ö. 177/793), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807-808), Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Yezîd b. Hârun (ö. 206/821), Hâşim b. Kâsım (ö. 207/822), Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/828), Fazl b. Dükeyn (ö. 219/834) ve Affân b. Müslim (ö. 220/835). İbn Ebû Şeybe'nin hocalarının tamamı hadis alanında temayüz etmiş kimselerdir.

Abdürrezzâk'ın "Huneyn Vak'ası" başlığı altında aktardığı sekiz rivayetin yalnızca dört tanesi Huneyn Gazvesi ile ilgilidir. Geriye kalan dört rivayette ise Bi'rimaûne Vak'ası'ndan söz edilmektedir. Abdürrezzâk'ın Huneyn Gazvesi'nden yaklaşık dört yıl önce vuku bulan İslam tarihinin meşhur hadiselerinden biri olan Bi'rimaûne Vak'ası çalışmamızda tarihsel sıralaması dikkate alınarak detaylıca işlenmiştir.

Konuyu oldukça muhtasar bir anlatımla ele alan Abdürrezzâk Huneyn günü çerçevesinde Müslümanların savaş meydanından kaçması, Hz. Abbâs'ın Müslümanlara geri dön çağrısı, Resûlullah'ın kâfirlere kum serpmesi, Hâlid b. Velîd'in yaralanması, savaşın sonucu, esirlerin sayısı, Hevâzin esirlerinin geri verilmesi ve Resûlullah'ın Huneyn dönüşü umre yapması gibi meselelere temas etmektedir.[452] İbn Ebû Şeybe ise *Megâzî*'sinde Huneyn Gazvesi kapsamında Huneyn'e doğru yapılan yolculuk, savaşın başlaması, Müslümanların savaş meydanı terk etmeleri, Resûlullah'ın Müslümanları harbe teşvik etmesi, İslam ordusunun toparlanması, Resûlullah'ın Allah'tan yardım istemesi, savaş parolası, müşrik casuslar, Resûlullah'ın kâfirlere kum serpmesi, savaşın zaferle sonuçlanması, Müslüman ordusundaki asker sayısı, savaşa iştirak eden hanımlardan Ümmü Süleym, seleb meselesi, ganimetlerin taksim edilmesi, Resûlullah'ın Huneyn ganimetleriyle ilgili olarak Ci'râne'de ensara yaptığı konuşma, esirlerin Hevâzin kabilesine teslim edilmesi, Huneyn hakkında nâzil olan âyetler ve Resûlullah'ın duası gibi konulara değinmiştir.[453]

İbn Ebû Şeybe rivayetleri arasında düşman birlikle karşılaşma ve Müslüman öncü birliklerinin bozulması hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir. Ebû Abdurrahmân el-Fihrî târikiyle gelen ilk rivayete göre Müslümanlar gece vakti Huneyn'e varınca savaş düzenine geçerek saflarını oluştururlar. İki taraf arasında çarpışma başladığı zaman kâfirler Müslümanları bozguna uğratırlar ve Müslümanlar kaçmaya başlar. Resûlullah Müslümanların savaş meydanını terk ettiklerini görünce "Ey Allah'ın kulları! Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm. Ey Muhacir topluluğu! Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm." diyerek panikleyen Müslümanları yanına çekmeye çalışır.[454] Berâ b. Âzib senediyle aktarılan diğer bir rivayete göre ise Huneyn Gazvesi sırasında bazı Müslümanlar üzerinde zırhı olmadıkları halde acele ederek Hevâzinlilere hücum ederler. Müslümanların bu teşebbüslerine karşılık ok atmada mahir olan Hevâzinliler onları ok yağmuruna tutarak geri püskürtürler. Müslümanlar bozguna uğrayarak kaçmaya başlayınca düşman ordusu Resûlullah'a doğru yönelir.

[452] Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/379-382.
[453] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/591-534.
[454] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/531.

Resûlullah, kâfirlerin geldiğini görünce Ebû Süfyân b. el-Hâris'in yularını tuttuğu katırından iner ve "Peygamber benim! Bunda yalan yoktur. Ben Abdülmuttalib'in oğluyum. Allahım! Yardımını indir." diye seslenerek yardım ister. Berâ Huneyn savaşında Hz. Peygamber'in Müslümanlara cesaret verdiğini ve Resûlullah'ın hiçbir zaman düşmana arkasına dönerek kaçmadığını zikretmiştir.[455]

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetleri arasında üzerinde durulması gereken diğer bir konu savaş selebi ile ilgilidir. Enes b. Mâlik'ten aktarılanlara göre Hz. Peygamber Huneyn günü "Kim bir kâfiri öldürürse onun selebine sahip olur." buyurur. Bunun üzerine Huneyn Gazvesi'ne katılan Ebû Katâde Resûlullah'a savaş sırasında boynundan vurarak öldürdüğü adamın zırhının başkası tarafından alındığını haber verir. Resûlullah zırhı kimin aldığına bakılmasını emredince, bir adam ayağa kalkıp zırhı kendisini aldığını söyler ve şöyle ekler: "Ya Resûlullah! Ebû Katâde'yi razı edip zırhı bana ver." Râvi, tam bu noktada Enes'in "Resûlullah kendisinden bir şey istendiği zaman ya isteneni verir ya da susardı." şeklindeki açıklamasına yer vermiştir. Resûlullah adamın bu teklifi karşısında sessiz kalınca Hz. Ömer şöyle söyler: "Hayır! Vallahi bu olmaz. Resûlullah, Allah'ın aslanlarından bir aslanın hakkını alıp sana vermez." Akabinde Resûlullah tebessüm ederek Hz. Ömer'i tasdik eder ve zırhın Ebû Katâde'ye verilmesini söyler. Enes, Huneyn Gazvesi'nde Ebû Talha'nın yirmi müşriği öldürdüğünü ve onların selebini aldığını bildirir.[456] Huneyn Gazvesi'nde Ebû Talha'nın selebi hakkında Hz. Enes'ten gelen bir başka rivayette ise Resûlullah'ın Huneyn Gazvesi'nde öldürülen düşman askerinin selebinin öldürene ait olduğunu söylediği ve o gün Ebû Talha'nın öldürdüğü yirmi adamın eşyalarını aldığı zikredilir.[457]

İbn Ebû Şeybe'nin *Megâzî*'sinde Resûlullah'ın yanında sebat edenlerle ilgili çelişkili bazı rivayetlere rastlanmaktadır. Bu bağlamda Hakem b. Uteybe senediyle nakledilen hadiste Huneyn Gazvesi'nde Müslümanlar savaş meydanını terk ettikleri zaman Resûlullah'ın yanında Haşimoğullarından Hz. Ali, Hz. Abbâs ve Ebû Süfyân b. el-Hâris ve onların dışında İbn Mes'ûd'un kaldığı bildirilmektedir.[458] Ayrıca rivayetin devamında Ebû Süfyân'ın Resûlullah'ın katırının yularını tuttuğu söylenmiştir. Abdullah b. Büreyde tarikiyle gelen hadise göre ise Huneyn günü insanlar Hz. Peygamber'in etrafından dağıldığı zaman, onun yanında sadece Zeyd adında bir sahâbî kalmıştır. Râvi savaş sırasında Resûlullah'ın katırının yularını tutan kişinin Zeyd olduğu da ifade etmektedir.[459] Berâ b. Âzib kanalıyla aktarılan rivayette ise savaş sırasında Hz. Abbâs ve Ebû Süfyân'ın Resulullah'ın katırının yularını tuttukları söylenmektedir.[460]

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'lerini Huneyn Gazvesi ile ilgili rivayetler bağlamında karşılaştırdığımızda muhteva açısından önemli sayılabilecek bir farklılığın bulunmadığını

[455] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/519-520.
[456] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/531-532.
[457] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/523.
[458] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/526-527.
[459] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/524-525.
[460] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/520-521.

söylemek mümkündür. Bununla beraber müellifler Huneyn Gazvesi hakkında birbirinden farklı meselelere de değinmektedirler. Bu bağlamda Abdürrezzâk Hz. Peygamber'in Allah'tan yardım istemesi, savaş parolası, müşrik casuslar, Müslüman ordusundaki asker sayısı, savaşa iştirak eden hanımlardan Ümmü Süleym, seleb meselesi, ganimetlerin taksim edilmesi, Resûlullah'ın Huneyn ganimetleriyle ilgili olarak Ci'râne'de ensara yaptığı konuşma, Huneyn hakkında nâzil olan âyetler ve Resûlullah'ın duası gibi Huneyn günü kapsamında İbn Ebû Şeybe'nin değindiği bazı önemli başlıklardan söz etmemiştir. İbn Ebû Şeybe ise Abdürrezzâk'a nispetle konuyu oldukça detaylı ele almış, olayın öncesi, seyri ve sonucunu zikreden rivayetleri bir konu örgüsü içinde işlemiştir. Yine İbn Ebû Şeybe'nin Huneyn Gazvesi kapsamında savaş hukukunun son derece önemli konularından biri olan seleb meselesine değindiği görülmektedir. Bu İbn Ebû Şeybe'nin hukukî sonuç doğuran yönleriyle ele aldığı gazve ve seriyyelerin arasında Huneyn'in de eklenmesini gerektiren bir durumdur. Öte yandan gazvenin zamanı ile ilgili olarak her iki müellif de gün, ay veya yıl olarak herhangi bir bilgi vermemiş; İbn Ebû Şeybe sadece Ebû Abdurrahmân el-Fihrî rivayetinde Hz. Peygamber'in Müslümanlar ile beraber şiddetli sıcağın olduğu bir günde Huneyn'e doğru yola çıktığını bildirmiştir.[461] Ayrıca olayların geçtiği mekânlar, savaşın sebebi, savaşa katılan Müslümanların isimleri, ordu komutanı, şehitler, Müslümanların çokluklarıyla övünmeleri neticesinde imtihan olmaları, öldürülen müşrikler, savaşa katılan müşriklerin sayısı ve isimleri gibi konu ile alakalı bazı önemli meselelerden de söz etmemişlerdir.

11. Tâif Gazvesi

İslam tarihinde Tâif kuşatması veya Tâif seferi olarak da bilinen Tâif Gazvesi (8/630), İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer alan konulardan biridir. Müellif hadiseyi "Mekke'nin fethi" ile "Mûte Gazvesi" arasında "Tâif Hakkında Zikredilenler" başlığı altında incelemiştir. Bu kendi içinde kronolojik olarak doğru bir tasniftir. Bilindiği üzere Tâif kuşatması Mûte Gazvesi'nden (8/629) önce vuku bulmuş olup, Hz. Peygamber Mekke'nin fethini (8/630) gerçekleştirdikten sonra Tâif üzerine yürümüştür. İbn Ebû Şeybe konuyla ilgili 13 rivayet aktarmıştır. Abdürrezzâk *Megâzî*'sinde Tâif Gazvesi ile ilgili herhangi bir rivayete yer vermemiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili 13 rivayetinden sekiz tanesi sahâbî kaynaklı olup Abdurrahmân b. Avf (ö. 32/652), Zübeyr b. Avvam (ö. 36/656), Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-688), Abdullah b. Sinân (ö. ?) ve Ebû Züheyr es-Sekafî'ye (ö. ?) dayanır. Beş rivayet ise tâbiîn neslinden Amr b. Şuayb (ö. 118/736), Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Esedî (ö. 126/743-744), Abdülmelik b. Umeyr (ö. 136/753) ve Abdullah b. Şâkik'den (ö. ?) aktarılmıştır. Geriye kalan bir rivayet ise Ubeydullah b. Ma'iyye denilen Benî Sivâ'e

[461] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/530.

b. Âmir'e mensup bir kimseden aktarılmıştır. Sahâbî neslinden Abdurrahmân b. Avf ve Zübeyr b. Avvâm Tâif seferinde bizzat bulunmuşlardır. Dolayısıyla onların Tâif günüyle ilgili aktardıkları bilgiler tarih usulü açısından kıymetlidir. İbn Abbâs ise sahâbe nesli siyer-megâzî âlimlerinin önde gelenlerindendir. İbn Ebû Şeybe'nin mezkûr kaynaklardan gelen rivayetlerini aldığı hocaları ise Abdurrahîm b. Süleymân (ö. 184/800), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), Abdülvehhâb es-Sekafî (ö. 194/810), Ebû Muaviye, Muhammed b. Hâzım ed-Darîr (ö. 195/811), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Muhammed b. Hasan el-Esedî (ö. 200/815), Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816), Hüseyin b. Ali (ö. 204/819), Yezîd b. Hârûn (ö.206/821) ve Ubeydullah b. Mûsâ'dır (ö. 213/828). İbn Ebû Şeybe'nin hocalarının tamamı muhaddis olup, siyer-megâzî alanında öne çıkan bir çalışmaları bulunmamaktadır.

İbn Ebû Şeybe'nin Tâif günüyle ilgili rivayetleri incelendiğinde konunun kuşatma esnasında ve sonrasında yaşanan hadiselerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Mevzûyu oldukça muhtasar bir anlatımla ele alan müellif Sakîflilerin muhasara altına alınması, kuşatma süresi, muhasara neticesi ve geri dönüş, Hz. Peygamber'in Tâif halkına seslenişi ve Hz. Ali, Hz. Peygamber'in beddua etmesi, Huneyn ganimetlerinin Ci'râne'de pay edilmesi, Resûlullah'ın Tâif dönüşü umre yapması, Hz. Peygamber'in Sakîfliler için duası, kölelerin âzat edilmesi, Tâif şehitlerinin defni, Tâif günü vahyin kesintiye uğraması, Resûlullah'ın ganimet hakkındaki tavsiyeleri, Tâif esirleri ve Vâdilkurâ'nın kuşatılması gibi meselelere değinmiştir.[462] Müellif Tâif Gazvesi bağlamında Resûlullah'ın Ci'râne'de yaptığı konuşma hakkında oldukça önemli anektotlar paylaşmıştır. Buna göre Resûlullah Taif'ten ayrılıp Huneyn'e geldiği zaman Müslümanlara döner ve şöyle söyler: "Ganimet mallarından, elinizde iğneden ipliğe varıncaya kadar ne varsa hepsini geri veriniz. Zira humus dışında alınan her şey hıyanettir. Bu ise kıyamet günü sahibi üzerine utanç, rezillik ve ateştir." buyurmuştur. Ardından devenin üzerinde bir kıl alıp "Benim sizin ganimetlerinizden beşte birlik pay dışında şu tüy kadar bile aldığım bir şey yoktur. Bu beşte birlik payda yine sizler için kullanılmaktadır."[463] Tarih, siyer ve hadis kitaplarında değişik ayrıntılarla ve farklı rivayetlerle yer verilen bu konuşma,[464] Resûlullah'ın ganimet taksimindeki hassasiyetinin görülmesi açısından anlamlıdır.

İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerinde Tâif günü kapsamında Hz. Ali'nin isminin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Abdurrahmân b. Avf kanalıyla gelen rivayete göre Resûlullah Mekke'yi fethettikten sonra Tâif'e yönelir ve orayı 18 veya 19 gün boyunca muhasara altına alır. Fakat Tâif fethedilemez. Resûlullah ordusuna geri dönme emrini verir ve Tâif halkına şöyle seslenir: "Ey insanlar! Ben size gönderilen bir elçiyim. Size akrabalarıma iyi davranmanızı tavsiye ediyorum.

[462] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/498-506.
[463] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/504-505.
[464] Vâkıdî, *"Megâzî"*, 3/922-939.

Buluşacağınız yer havzdır. Nefsim elinde olana yemin ederim ki ya namaz kılıp zekât verirsiniz ya da sizlere öyle birini gönderirim ki o bütün savaşçılarınızın boyunlarını vurur ve zürriyetlerinizi esir alır." Resûlullah'ı dinleyenler onun Hz. Ömer veya Hz. Ebû Bekir'i kastettiğini düşünürken, Resûlullah Hz. Ali'nin elini tutar ve "İşte o kişi, budur." buyurur.[465]

İbn Ebû Şeybe'nin Tâif Gazvesi hakkında aktardığı rivayetlerde çelişkili bilgiler yer almaktadır. Bunlardan birisi muhasara süresi hakkındadır. Bir rivayette Resûlullah Mekke'yi fethettikten sonra Tâif'e yöneldiği ve orayı 18 veya 19 gün boyunca muhasara altında tuttuğu ifade edilir.[466] Diğer rivayette ise muhasaranın süresi 25 gün olarak belirtilmiştir.[467] Hz. Ömer'e nispetle aktarılan rivayette ise Tâif'in bir müddet muhasara altında tutulduğu söylenip, net bir süre tayin edilmemiştir.[468] Çelişkili bilgiler içeren diğer bir rivayet grubu ise Tâif'te beddua edilip edilmediği ile ilgilidir. Abdullah b. Sinân senediyle gelen ilk rivayette Resûlullah'ınTâif halkını muhasara altında tuttuğu bu süre zarfında her namazının arkasından onlara beddua ettiği söylenmektedir.[469] Ebû Zübeyr'e nispetle aktarılan rivayette ise beddua değil, dua söz konusudur. Kuşatma sırasında ashâb Resûlullah'ın yanına gelerek "Yâ Resûlellah! Sakîf kabilesinin okları bizi yaktı." diyerek onlara beddua etmesini isterler. Müslümanların bu isteğine Resûlullah tam tersi bir şekilde karşılık verir ve "Allahım! Sakîf'e hidayet ver!" buyurarak onlar için dua eder.[470] Birbiriyle çelişen bilgiler bulunan son nakil grubu azat edilen kölelerle ilgilidir. İbn Abbâs'tan iki rivayet aktarılmış olup bunların birisinde Tâif günü müşriklere ait kölelerden Resûlullah'ın yanına sığınanların hepsinin âzat edildiğini söylenirken;[471] diğerinde Resûlullah'ın Tâif günü yanına gelen iki köleyi âzat ettiği zikredilmektedir. Ayrıca Resûlullah'ın âzatlısı olan bu kölelerden birinin adının Ebû Bekre olduğu da ek bilgi olarak nakledilmiştir.[472] İbn Ebû Şeybe mezkûr konularla ilgili farklı rivayetleri aktarırken, rivayetler üzerinde herhangi bir görüş beyan etme ya da bir açıklama yapma gereği duymamıştır. Bu muhaddisler için son derece anlaşılabilir bir husustur. Çünkü onlar için önemli olan öncelikli olarak doğru senetlere ulaşmaktır. Ulaşılan doğru senetlerin metinlerinin birbiriyle çelişmesi o hadisleri malzeme olarak kullanan fıkhın ya da başka İslami ilimlerin çözmesi gereken bir durumdur. Siyer-megâzî yazıcılığında da birbiriyle çelişen rivayetlere yer verilebilir, ancak bir adım ötesinde geçilerek müelliften, terkleri, tercihleri ya da sıralamasıyla konuya bir akış kazandırması beklenir. İbn Ebû Şeybe'nin buradaki üslubu muhaddisliğinin ötesinde bir kimlikten beslenmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

---

[465] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/499-500.
[466] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/499.
[467] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/502.
[468] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/499.
[469] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/502.
[470] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/500.
[471] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/501.
[472] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/501.

İbn Ebû Şeybe *Megâzî*'sinde Tâif Gazvesi ile ilgili önemli bilgiler sunmuştur. Ancak bu bilgiler sebep-sonuç bağlantısından uzak olup daha çok savaşın bir sonundan, bir ortasından, bir başından seçilmiş çeşitli anekdotların sıralanması şeklindedir. Seçtiği rivayetler ve yaptığı sıralama Tâif Gazvesi'nin sebebi, seyri ve sonucu hakkında bir kompozisyon içermemektedir. Savaşın seyrini anlayabilmek için rivayetler üzerinde durulup yeniden bir sıralama yapılması elzemdir. Ayrıca İbn Ebû Şeybe, ordudaki asker sayısı, muhasaraya katılanların isimleri, şehit düşen sâhâbîler, Sakîflilerin kalelerine sığınması, savaş sırasında mancınık kullanılması gibi hususlardan söz etmemiştir. Müellifimizin muhasaranın tarihine dair yer verdiği "Hz. Peygamber'in Tâif'ten dönüşü sırasında Ci'râne'de ganimetleri pay edip ardından umreye gittiği ve bu olayın Şevval ayının bitmesine iki gece kala gerçekleştiği"[473] ifadesi bir fikir verse de öncesinde net bir kronoloji olmadığı için yeterli değildir.

12. Has'am Seriyyesi

Bîşe ile Türebe arasında yaşayan Has'amlılar üzerine gönderilen Has'am Seriyyesi (9/630) İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer verdiği bir konudur. Müellif hadiseyi kronolojisinden bağımsız olarak "Resûlullah'ın Mektupları ve Elçileri" başlığı altında ele almıştır. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde Has'am Seriyyesi ile ilgili herhangi bir rivayete rastlanmamıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili rivayeti tâbiîn kaynaklı olup Kays b. Ebû Hâzim'e (ö. 95/715 [?]) dayanır. İbn Ebû Şeybe'ye rivayeti nakleden hocası ise Ebû Hâlid el-Ahmer'dir (ö. 190/806). Mezkûr isimler hadis alanında temayüz etmiş kimselerdir.

İbn Ebû Şeybe'nin Has'am Seriyyesi ile ilgili rivayeti incelendiğinde konunun seriyye sırasında yaşanan bir hadise özelinde ele alındığı görülmektedir. Söz konusu rivayete göre Resûlullah bir birlik hazırlayıp Ha'sam kabilesinden bir topluluk üzerine gönderir. Müslümanlar onları kuşattıkları zaman bazıları kendilerini ölümden korumak ve Müslüman olduklarını göstermek için secdeye kapanırlar. Kargaşa sırasında bazıları öldürülür. Bu durum Resûlullah'a bildirilince Resûlullah "Namaz kıldıkları için ölenlerden her biri adına yarım diyet verin." diye emreder. Ardından şöyle buyurur: "Ben müşriklerin arasındaki her Müslümandan beriyim."[474]

İbn Ebû Şeybe'nin, seriyye sırasında gerçekleşen bir olay özelinde ele aldığı seriyye ile ilgili aslında siyer-megâzî kitaplarında son derece doyurucu bilgiler mevcuttur. Bilgiler kısaca şu şekildedir: Has'amlılar, Câhiliye devrinde Beyt-i Has'am denilen Zülhalesa Tapınağı'na giderler. Bu tapınağın Yemen Kâbesi adıyla da anılmasından ve Beytullah'a denk tutulmasından rahatsızlık duyan Hz.

[473] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/505-506.
[474] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/286.

Peygamber, Mekke'nin fethinden önce Müslüman olan Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi bir seriyyenin başında onu yıkmak üzere gönderir. Cerîr, kendisine karşı koyan bazı kişileri öldürdükten sonra tapınağı ortadan kaldırır. Bu hadiseden sonra Has'am'ın ileri gelenlerinden bazı kimselerin de aralarında bulunduğu bir heyet Medine'de Resûl-i Ekrem'le görüşerek İslâmiyet'i kabul eder. Ardından Hz. Peygamber, heyettekilerin isteği üzerine bütün Has'amlıların uyacağı, hukukî düzenlemeleri içeren bir ahidnâme kaleme aldırır. Fakat Has'amlıların bir kısmı bu ahidnâmeye uymaz. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem dokuzuncu yılı Safer ayında (Haziran 630), o sıralarda Bîşe ile Türebe arasında yaşayan ve İslâm'a karşı lâubali tavırlar sergileyerek taşkınlıklar yapan Has'amlılar üzerine Kutbe b. Âmir kumandasında 20 kişilik bir seriyye gönderir. İki taraf arasında şiddetli bir çarpışma olur. Müslümanlar âsilerden bazı erkekleri öldürdüler, bazı kadınları esir aldılar, davar ve develeri de toplayıp Medine'ye döndüler. Elde edilen ganimet, beytülmâl hissesi ayrıldıktan sonra mücahidler arasında taksim edilir.[475]

İbn Ebû Şeybe aslında siyer ve megâzî ilminin önemli konularından biri olan Has'am Seriyyesi'ni tıpkı daha öncesindeki "Mürre" ve "Zatüsselâsil Seriyyeleri" gibi fıkhî bir olay özelinde ele almıştır. İbn Ebû Şeybe burada Has'am Seriyyesi'ni değil, "Ben müşriklerin arasında yaşayan her Müslümandan berîyim." hadisini esas alarak müşrikler arasında yaşayan Müslümanların öldürülmesi konusunu ele almaktadır. Bu savaş hukukunu ilgilendiren bir konudur ve bu tür rivayetler, fıkıhçılar için önem taşımaktadır. Yani müellifimizin amacı seriyyeyi anlatmak değil, bu seriyye vesilesi ile nakledilen ahkâmî hadisleri sıralamaktır. İbn Ebû Şeybe'nin seçtiği rivayetlere bakarak bu seriyyenin ne zaman, kimlere yönelik olarak gönderildiğini, amacını ve sonuçlarını, kısacası aslında seriyyeyi anlamak mümkün değildir.

13. Alkame b. Mücezziz Seriyyesi

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde İslâm tarihinde ilk deniz seferi olarak bilinen Alkame b. Mücezziz Seriyyesi'nden (9/630) söz etmektedir. Müellif konuyu "Resûlullah'ın Mektupları ve Elçileri" başlığı altında "Mürre Seriyyesi" ve "Hâlid b. Velîd'in Uzzâ Putunu Yıkmak Üzere Gönderilmesi" bahisleri arasında incelemiştir. İbn Ebû Şeybe konuyla ilgili bir rivayet aktarmıştır. Abdürrezzâk *Megâzî*'sinde Alkame b. Mücezziz Seriyyesi ile ilgili herhangi bir rivayete yer vermemiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili tek rivayeti sahâbî Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/693-694) aktarmıştır. Yezîd b. Hârun (ö. 206/821) ise mezkûr rivayeti İbn Ebû Şeybe'ye ulaştıran kaynaktır. Bu

[475] Algül, "Has'am (Benî Has'am)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/281-282.

noktada Ebû Saîd el-Hudrî'nin sefere çıkan müfrezede bulunanlardan biri olması hasebiyle seriyye ile ilgili söyledikleri önemlidir.

İbn Ebû Şeybe tıpkı Has'am, Mürre ve Hurakât Seriyyelerinde olduğu gibi Alkame b. Mücezziz Seriyyesi'nide fıkhî sonuçlar doğuran bir hadise bağlamında ele almış, aslında seriyyeyi anlatmamıştır. Müellifimizin verdiği bilgiler şu şekildedir: Resûlullah aralarında Ebû Saîd el-Hudrî'nin bulunduğu bir birliğe Alkame b. Mücezziz'i komutan tayin edip sefere gönderir. Ordu yolun bir kısmını yürüdükten sonra ya da savaşılacak yere vardıklarında ordudan bazı kimseler geri dönmek üzere Alkame'den izin isterler. Bunun üzerine Alkamebaşlarına Abdullah b. Huzâfe b. Kays es-Sehmî'yi getirerek onlara müsaade eder. Abdullah b. Huzâfe kumandanlığındaki bu birlik bir müddet yol aldıktan sonra ısınmak ya da yemek pişirmek için ateş yakarlar. Bunun üzerine şakacılığıyla tanınan Abdullah latife ederek birliğine dönüp "Beni dinleyip itaat etmeniz gerekli değil mi?" diye sorar. Askerler "evet" deyince Abdullah "Size neyi emredersem onu yaparsınız değil mi?" der. Askerler yapacaklarını söyleyince Abdullah "O zaman size emrediyorum, kendinizi şu ateşe atın." der. Bunun üzerine onlar hiç duraksamadan ayağa kalkıp ateşe atlamaya yeltenince Abdullah "Durun, ben sizinle şakalaşıyorum." der. Sonrasında Resûlullah'ın yanına gelindiği zaman Abdullah'ın askerlerine yaptığı bu şaka anlatılır. Bunun üzerine Resûlullah "Size kim mâsiyet konusunda emir verirse ona uymayın." buyurur.[476]

İbn Ebû Şeybe'nin Alkame b. Mücezziz Seriyye'si ile ilgili seçtiği rivayetten, seriyye hakkında sağlıklı bir bilgi elde etmek mümkün değildir. Oysa ki konu ile ilgili siyer-megâzî kaynaklarında pek çok bilgi mevcuttur. Hicretin dokuzuncu yılında Habeşliler'den bir grubun gemilerle Mekke yakınındaki Şuaybe sahiline kadar geldiği haber alınınca, Hz. Peygamber Alkame'yi 300 kişilik bir müfrezeye kumandan tayin ederek Habeşlilerin üzerine gönderir. "Seriyyetü'l-Ensârî" veya "Seriyyetü Alkame b. Mücezziz" diye anılan bu ilk deniz seferine katılan mücahidler denize açıldılarsa da Habeşlileri bulamayarak geri dönerler.[477]

Tıpkı diğer seriyyeler gibi İbn Ebû Şeybe'nin Alkame b. Mücezziz Seriyyesi ile ilgili seçtiği rivayet de hadisenin fıkhî boyutunu ihtiva etmektedir. Seriyyenin sebebi, seyri ve sonucu, ne zaman, kimlere yönelik olarak gönderildiği, süvari birliğindeki Müslümanların sayısı ve isimleri, esirler ve ganimetler gibi hususlar hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Onun seçtiği rivayetle anlatmak istediği seriyye değil, Hz. Peygamber'in masiyet konusunda verilen emirlere uyup uyulmaması hakkındaki fıkhî hükmüdür.

[476] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/287.
[477] Selman Başaran, "Alkame b. Mücezziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/467.

14. Batn-ı İdam Seriyyesi

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi için hazırlıklar yaptığı sırada asıl hedefini gizlemek maksadıyla Batn-ı İdam'a gönderdiği seriyyeden (8/630) söz etmiştir. Müellif hadiseyi "Tebük Gazvesi" ile "Necran Hristiyanları" arasında "Abdullah b. Ebû Hadred el-Eslemî" başlığı altında incelemiştir. Sıralama kronolojik değildir. İbn Ebû Şeybe mevzûyla ilgili tek bir rivayet aktarmıştır. Abdürrezzâk *Megâzî*'sinde bu konuyla ilgili herhangi bir rivayete yer vermemiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili bir rivayeti sahâbî kaynaklı olup Abdullah b. Ebû Hadred b. Umeyr el-Eslemî'den (ö. 71/690-691) aktarılmıştır. Söz konusu rivayet İbn İshâk (ö. 151/758), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806) senediyle İbn Ebû Şeybe'ye ulaşmıştır. Bilindiği üzere İbn Şihâb ez-Zührî'nin öğrencisi olan İbn İshâk siyer-megâzî sahasının otoritelerinden biridir. Siyer sahasında onu en büyük âlim kabul eden Zührî "Megâzî ilmini öğrenmek isteyen İbn İshâk'a müracaat etsin" diyerek kendisini övmüş, ulaştığı seviyeyi ve bu alanda Medine'de toplamış olduğu geniş malzemeden takdirle söz etmiştir. Hatta megâzî ile ilgili konularda İbn İshâk'ın engin bilgisine başvurmuştur.[478] Dolayısıyla İbn Ebû Şeybe'nin rivayetini İbn İshâk'a dayandırması siyer-megâzî açısından oldukça anlamlıdır. Mezkûr isimler arasında Abdullah b. Ebû Hadred ise yaşanan olaylara tanık olması hasebiyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir.

İbn Ebû Şeybe'nin Batn-ı İdam Seriyyesi ile ilgili rivayeti incelendiğinde konunun seriyye sırasında yaşanan bir hadise ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Söz konusu olaya göre Resûlullah aralarında Muhallim b. Cessâme ve Abdullah b. Ebî Hadred'in olduğu bir seriyyeyi "İdam" denilen yere gönderir. Müslümanlar oraya vardıkları zaman Âmir b. Adbat ile karşılaşırlar. Âmir onları "Selamünaleyküm" diye selamlar. Askeri birlik Müslüman olduğunu anlayınca onu öldürmekten kaçınır. Bu esnada Muhallim b. Cessâme aralarındaki bir husumetten dolayı Âmir'e saldırır ve onu öldürüp devesiyle beraber eşyasını ve malını alır. Olanlar Resûlullah'a anlatılınca Nisâ Sûresi'nin 94. âyeti[479] nazil olur. Nihayetinde Hz. Peygamber Huneyn'deyken öğle namazını kılıp bir ağacın altında oturduğu sırada Hındif kabilesinin lideri olan Akra' b. Hâbis ile Uyeyne b. Hısn Resûlullah'ın yanına gelir. Muallime b. Cessâme'nin durumu hakkında muhakeme etmeye başlarlar. Akra' b. Hâbis Muallim'i savunurken; Uyeyne, Âmir b. Adbat'ın kanına karşılık kan istediğini söyler ve şöyle ekler: "Onun kadınlarına, benim kadınlarıma tattırdığı üzüntüyü tattıracağım." Uyeyne'nin intikam almak konusunda kararlı olduğunu gören Resûlullah diyet almasını teklif eder ancak bu kabul edilmez. O

[478] Fayda, "İbn İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/94.
[479] *"…Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek 'Sen mümin değilsin.' demeyin…"*

esnada Leys kabilesinden Mukeytil denen bir adam kalkıp söze karışarak "Vallahi ya Resûlullah! İslam'ın ilk döneminde Âmir'in bu şekilde haksızlıkla öldürülmesini koyun sürüsünden önde gelenlerin vurulması, arkadakilerin ise kaçıp kurtulmasına benzetiyorum. Sen bugün katilin öldürülmesine hükmet, yarın istersen bu gibi davalarda hükmünü diyete çevir." der. Sonrasında Resûlullah Uyeyne'yi ikna etmek için daha cazip bir teklifle giderek "Size 50 tane sefer sırasında, 50 tane de döndüğünüz zaman deve vereceğiz." deyince onlar bu diyeti kabul ederler. Muhallim b. Cessâme hakkında karar verilmesinden sonra sahâbîler arasında "Arkadaşınızı getirin de Resûlullah onun için mağfiret dilesin."diye bir ses yükselir. Ardından Muhallim üzerindeki idam elbiseyle getirilip Resûlullah'ın önüne oturtulur. Resûlullah ona adını sorunca Muhallim b. Cessâme olduğunu söyler. Hz. Peygamber ellerini kaldırarak şöyle buyurur: "Allahım! Muhallim b. Cessâme'ye mağfiret etme." Resûlullah'ın Muhallim için beddua ettiği duyan Müslümanlar buna inanamazlar ve kendi aralarında "Resûlullah bize böyle demiş olsa da mutlaka içinden Muhâllim için af dilemiştir." şeklinde konuşmaya başlarlar.[480]

İbn Ebû Şeybe'nin Hz. Peygamber'in bedduasına dûçâr olan Muhallim b. Cessâme'nin akıbeti hakkında verdiği ayrıntılar önemlidir. Buna göre Muhâllim'in Hz. Peygamber'in huzuruna çıktığında Resûlullah'ın "Sen iman ettiğini söylediği halde onu öldürdün öyle mi?" diyerek ona kızdığı ifade edilir. Muhallim bu olayın ardından bir hafta sonra ölür. Muhâllim defnedileceği zaman üç defa gömmelerine rağmen toprak onu kabul etmez ve her seferinde dışarı atar. Sonunda da üzerine taş yığıp iki dağın arasına bırakırlar ve cesedi vahşi hayvanlar tarafından yenir. Bu durum Resûlullah'a anlatılınca Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Vallahi toprak, ondan çok daha fenalarının üzerini örtmüştür. Lakin Allah, size gösterdiği bu olayla haksız yere adam öldürme yasağı hakkında ibret vermek istiyor."[481]

İbn Ebû Şeybe tıpkı Has'am, Mürre ve Alkame b. Mücezziz seriyyelerinde olduğu gibi Batn-ı İdam Seriyyesi'ni de İslam savaş ve ceza hukuku ekseninde incelemiş, aslında seriyyeyi anlatmamıştır. Oysaki seriyyenin ne zaman, hangi şartlar altında neden düzenlendiği, seyri ve sonucu ile ilgili siyer-megâzî kitaplarında detaylı bilgi mevcuttur. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilere göre Mekkeli müşriklerin Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Müslümanların müttefiki olan Huzâa kabilesine baskın yaparak antlaşmayı bozmaları üzerine Hz. Peygamber Mekke'ye bir sefer düzenlemeye karar verir. Ancak kan dökmemek ve düşmanı hazırlıksız yakalamak için bu kararını gizli tutar ve sefer konusunda düşmanı yanıltmak gayesiyle, Mekke-Medine yolu üzerinde ve Medine'ye üç günlük mesafede bulunan Batn-ı İdam'a asıl ordunun keşif kolu mahiyetinde bir seriyye

[480] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/553-555.
[481] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/556.

gönderir (Ramazan 8 / Ocak 630).[482] İbn Ebû Şeybe bu bilgilere yer vermemiş, sadece seriyye esnasında gerçekleşen ve hem kelâmî hem de fıkhî sonuçlar doğuran bir hadiseyi ele almıştır.

15. Necran Hristiyanları ve Hz. Peygamber'in Onlar Hakkındaki İsteği

İbn Ebû Şeybe *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde Necran Hristiyanları ile ilgili bazı meselelerden de söz etmiştir. Müellif mevzûyu "Abdullah b. Ebû Hadred Eslemî" ile "Resûlullah'ın Vefatı" arasında "Necran Hristiyanları ve Hz. Peygamber'in Onlar Hakkındaki İsteği" başlığı altında işlemiştir. İbn Ebû Şeybe Necran Hristiyanları hakkında yedi rivayet aktarmıştır. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde böyle bir başlık yer almadığı gibi bu konuyla ilgili herhangi bir rivayete de rastlanmamıştır.

İbn Ebû Şeybe'nin konuyla ilgili yedi rivayetinden iki tanesi sahâbî neslinden Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656) ve Muğîre b. Şu'be'den (ö. 50/670) rivayet edilmiştir. Geriye kalan beş rivayet ise tâbiîn kaynaklı olup Sâlim b. Ebî'l-Ca'd (ö. 97/718), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722) ve Katâde b. Diâme'ye (ö. 117/735) dayanır. İbn Ebû Şeybe'nin sahâbî dönemi kaynakları Hz. Peygamber'e olan yakınlıkları açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Huzeyfe b. Yemân Resûlullah'ın sırdaşı olarak tanınan bir sahâbîdir. Hz. Peygamber'in hiçbir sahâbîye vermediği bir kısım bilgileri ona verdiği, bundan dolayı ashap içerisindeki münafıkların adını ve ileride meydana çıkacak fitne hareketlerini ondan başka kimsenin bilmediği nakledilmektedir.[483] Yine Resûlullah'ın kâtiplerinden olan Muğîre b. Şu'be Hudeybiye görüşmeleri sırasında Resûlullah'ın koruyuculuğunu yapmış ve Hudeybiye Antlaşması'ndan sonraki bütün gazvelere katılmıştır.[484] Dolayısıyla her iki râvi de Necran Hristiyanları ile ilgili hadiselere bizzat şahit olmuş, kendi gözlemlerini ve bilgilerini bizlere aktarmışlardır. Mezkûr isimlerin hepsi hadis ve fıkıh alanın önemli simaları olup, siyer-megâzî sahasında herhangi bir çalışmaları bulunmamaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetlerini aldığı hocaları ise Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), Abdurrahîm b. Süleymân (ö. 184/800), Cerîr b. Abdülhamîd (ö. 188/804), Ebû Hâlid el-Ahmer (ö. 190/806), Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807-808), Vekî' b. Cerrâh (ö. 197/812) ve Affân b. Müslim'dir (ö. 220/835). Müellifin hocalarının tamamı hadis alanında temayüz etmiş mümtaz kimselerdir.

İbn Ebû Şeybe'nin Necranlılarla ilgili rivayetleri incelendiğinde Necranlı Hristiyanların İslam'a davet edilmesi, Resûlullah'ın mülâane yapmak istemesi, zimmet meselesi, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın elçi hakem olarak Necranlılara gönderilmesi, Hz. Ömer zamanında Necranlıların şehirden sürgünü, Hz. Ömer'in Necranlıların arazileri üzerindeki uygulamaları ve Hz. Ali'nin Necranlılar

[482] Ahmet Önkal, "Batn-ı İdam Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/202.
[483] Başaran, "Huzeyfe b. Yemân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/434.
[484] Aycan, "Mugîre b. Şu'be", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/375.

hakkında Hz. Ömer'e tabii olması gibi başlıklara temas edildiği görülmektedir.[485] Bu noktada Meryem Sûresi'nin 28. âyeti ile ilgili ayrıntıların yer aldığı rivayet üzerinde durulması gerekir. Mezkûr rivayete göre Resûlullah Muğîre b. Şu'be'yi Necranlı Hristiyanlara gönderir. Muğîre onların yanına gittiğinde "..*Siz Kur'ân'da 'Ey Hârun'un kız kardeşi!*..."[486] diye bir âyet okuyorsunuz. Hâlbuki Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ arasında şu kadar sene var." derler. Muğîre onların bu sözlerine karşılık verecek bir cevap bulamaz. Resûlullah'ın yanına dönünce onlardan duyduklarını haber verir. Bunun üzerine Resûlullah İsrâiloğullarında kendilerinden önceki peygamberlerin ve salih kimselerin isimlerini çocuklarına ad koyma geleneği olduğuna işaret edip, bundan dolayı Meryem'in kardeşine de Hârun adını verdiklerini söyler.[487] Dolayısıyla bu âyette Hz. Mûsâ'nın kardeşi olan Hz. Hârun'dan söz edilmediği açıkça bildirilmektedir.

Hz. Ömer'in Necranlıları Arap Yarımadası'ndan çıkarmasının, konu ile ilgili farklı gerekçeler öne süren rivayetlerden bahsedilmeksizin Hristiyanlardan gelen bir taleple açıklanmış olması ilgi çekicidir. Sâlim b. Ebî'l-Ca'd'a nispetle aktarılan rivayete göre Hz. Ömer sayıları kırk bine ulaşan Necranlıların Müslümanlara saldırmalarından korkar. Bu sırada Necranlı Hristiyanlar arasında anlaşmazlık baş gösterir ve birbirlerine haset etmeye başlarlar. Ardından halife olan Hz. Ömer'in yanına giderek "Biz birbirimizi kıskanmaya başladık. Bizi buradan sür." derler. Necranlıların topraklarından sürülmemesine dair bizzat Resûlullah'ın yazdırdığı bir mektup olmasına rağmen Hz. Ömer Müslümanların selameti için bu teklifi fırsat bilip onları hemen sürgün eder. Sonrasında Necranlılar pişman olarak kendi topraklarına geri dönmek istediklerini söyleseler de Hz. Ömer bunu kabul etmemiştir.[488]

Allah Resûlü diğer din mensupları içerisinde Mekke'de müşriklerle Medine'de ise ağırlıklı olarak Yahudilerle muhatap olmuştur. Hristiyanlarla etkileşim azdır. Elimizdeki en önemli örneklerden birisi Necranlı Hristiyanlarla ilgili olandır. Siyer-megâzî kaynaklarında onların Medine'ye gelişi, Mescid-i Nebevî'de ibadet etmeleri, Allah Resûlü'nün İslâm'a daveti, kabul etmemeleri üzerine gerçekleşen mübâhale ve cizye olarak belirlenen miktar ve ödeme şekli ile ilgili oldukça detaylı bilgiler yer almaktadır. İbn Ebû Şeybe'nin muhaddis selefinin sessiz kaldığı Necranlı Hristiyanlar konusunu *Megâzî*'sine alması önemlidir. Ama ne yazık ki müellifimiz, olayın Hz. Peygamber dönemindeki veçhesini, anlaşılması mümkün olmayan muhtasar birkaç rivayetle ele almıştır. Ele aldığı rivayetler aslında Necranlı Hristiyanların hicrî dokuzuncu yılda Medine'ye gelmeleri sonucu Hz. Peygamber'le aralarında gerçekleşen mübâhale konusunu ele almaktadır. Ama rivayet olayın

[485] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/556-560.
[486] Meryem 19/28.
[487] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/559.
[488] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/557-558.

başlangıcı ve gelişimine yer vermeksizin doğrudan Allah Resûlü ile Necranlı heyet arasındaki konuşmayı aktardığından, bu süreci anlamak imkânsızdır. Konunun Allah Resûlü sonrası durumu ile ilgili başka zorluklar bulunmaktadır. Sonuçta Hz. Ömer'in Arap Yarımadası'ndan Hristiyan ve Yahudileri çıkarması, oldukça geniş bir konudur ve pek çok veçhesi vardır. Necranlıların durumunun bu genel yapı içerisindeki konumuna işaret etmek oldukça önemlidir. İbn Ebû Şeybe, Necranlıların Hz. Ömer dönemindeki durumunu izah ederken tek bir kanaldan gelen ve tek bir gerekçe belirten nakillere yer vermiştir. Bu da kapsamı daraltmakta, konuyu bütün yönleriyle anlamayı zorlaştırmaktadır.

16. Yahudilerle İlişkiler Bağlamında Zikredilen Rivayetler

İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî'*sinde Yahudilerle ilgili hepsi Medine döneminde gerçekleşen üç rivayete yer verilmiştir. Müellif konuyu kronolojiyi göz ardı etmek suretiyle "Resûlullah'ın Bi'set Öncesinde Yaşadıkları" başlığı altında ele almıştır. Rivayetlerden ikisi Allah Resûlü ile Yahudiler arasında yaşanan diyalogları, biri ise Hz. Ömer'le yahudiler arasında yaşananları ele almaktadır. Abdürrezzâk'ın *Megâzî*'sinde bu türden rivayetlere rastlanılmamıştır. Hz. Peygamber'le Yahudiler arasındaki konuşmalara ilişkin iki rivayetten ilki sahâbî Safvân b. Assâl'dan aktarılmıştır. İbn Ebû Şeybe'nin rivayeti alırken kullandığı kaynak ise hocası Abdullah b. İdrîs (ö. 192/808)'dir. Mezkûr isimler hadis sahasında temayüz etmiş kimselerdir.

İbn Ebû Şeybe'nin ilk rivayeti Yahudilerden iki kişinin Hz. Peygamber'e dokuz emirle ilgili sordukları soruya doğru cevap aldıklarında onun hak peygamber olduğuna şehadet etmelerini ihtiva etmektedir. Buna göre Yahudi biri, arkadaşına "Bizi peygamberin yanına götür" der. Bunun üzerine arkadaşı ona peygamber diye hitap etmemesini, onun dört gözü olduğunu ve bu dediğini işitebileceğini söyleyerek ona çıkışır. Sonra bu iki arkadaş Resûlullah'a gidip dokuz emirle (âyet) ilgili soru sorarlar. Hz. Peygamber onların sorularına doğru cevap verdiğinde ise Allah Resûlü'nün elini ve ayağını öperek "Senin hak peygamber olduğuna şahitlik ediyoruz." derler. Hz. Peygamber de buna rağmen neden kendisine tabi olmadıklarını sorar. Onlar Hz. Dâvud'un kendi zürriyetinden bir peygamber gelmesi için sürekli dua ettiğini, Hz. Peygamber'in Dâvud'un zürriyetinden olmadığını, bu durumda eğer ona tabi olurlarsa Yahudilerin gadrine uğrayacaklarını ifade etmişlerdir.[489]

Hz. Peygamber'le Yahudiler arasındaki konuşmalara ilişkin ikinci rivayetin kaynağı tâbiînden Hasan-ı Basrî iken İbn Ebû Şeybe'nin nakilde bulunduğu hocası Muhammed b. Fudayl'dır. Siyer-megâzî ile ilgili özel olarak altı çizilmesi gereken bir yönleri bulunmayan bu önemli isimlerden

[489] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/227-228.

gelen rivayette şu hususlar zikredilmiştir: Hz. Peygamber Yahudilerin tapınaklarından birine uğrayarak içeri girer ve onların kutsal kitaplarını okuduklarını görür. Hz. Peygamber'i gören Yahudiler ise kitaplarını kapatıp dışarı çıkarlar. Tapınağın bir köşesinde hasta yatmakta olan bir Yahudi bulunduğu yerden kalkarak Allah Resûlü'nün yanına gider ve "Onların kitaplarını okumalarından vazgeçmelerinin sebebi senin gelişindi. Çünkü onlar o sırada senin niteliklerine uygun bir peygamberin vasıflarını okuyorlardı." der. Sonra da Kutsal Kitabın yanına giderek okumaya başlar. Ardından "Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın peygamberi olduğuna şehadet ederim." diyerek vefat eder. Resûlullah'ın "Kardeşinizle ilgilenin" emri üzerine Müslümanlar, ölüyü yıkayarak kefenlerler. Üzerine güzel kokular sürülen mevtânın namazı Hz. Peygamber tarafından kıldırılır.[490]

İbn Ebû Şeybe'nin Hz. Ömer'le Yahudiler arasında geçen bir konuşmaya dair tahrîc ettiği rivayet muhaddis tâbiî Amr b. Şürahbîl kaynaklı olup yine muhaddis hocası Hammâd b. Üsâme el-Kureşî (ö. 201/816) aracılığı ile İbn Ebû Şeybe'ye ulaşmıştır. Buna göre bir gün Hz. Ömer Yahudilere, kitaplarında gelecek olan son peygamberin vasıflarının zikredildiğini, buna rağmen neden Hz. Muhammed'e tabi olmadıklarını sorar. Bunun üzerine onlar Allah'ın peygamberle beraber bir de melek gönderdiğini, Muhammed'e vahiy getiren Cebrâîl'in düşmanları olduğunu ve bu yüzden ona inanmadıklarını söylerler. "Mîkâil gelseydi iman ederdik." diye de eklerler. Hz. Ömer bu iki meleğin Allah katında konumunu sorduğunda ise "Cebrâîl'in Allah'ın sağında Mikail ise solunda bulunur." derler. Yahudilerin bu cevabı üzerine Hz. Ömer "Ben ikisinin de Allah'ın izniyle gönderildiklerine şahitlik ederim. Mîkâil, Cebrâîl'in düşmanlarına dost olamaz. Cebrâîl de Mîkâil'e düşman olana dost olamaz." der. Hz. Ömer Yahudilerin yanındayken Resûlullah gelir. Yahudiler "Ey Hattâb'ın oğlu! İşte bu gelen senin arkadaşındır." diyerek Resûlullah'a işaret ederler. Bunun ardından Hz. Ömer kalkıp Hz. Peygamber'in yanında gittiğinde "Allah'ın Cebrâil'e düşman olanlara düşman olduğunu" bildiren Bakara Sûresi'nin 97-98. âyetleri[491] nâzil olmuştur.[492]

İbn Ebû Şeybe'nin Hendek ve Benî Kurayza haricinde Yahudilerle ilgili *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer verdiği rivayetler bunlarla sınırlıdır. Burada müellifimizin muhaddis selefi Abdürrezzâk'ın aksine Benî Nadîr Gazvesi'ni ele almadığı hatırlanmalıdır. Medine'den sürülen ilk Yahudi kabilesi olan Benî Kaynukâ' ile ilgili nakillere ise iki muhaddis de yer vermemiştir. Medine Allah Resûlü hicret edinceye kadar Yahudilerle müşrik Arapların şehridir. Hicretin ardından tedricî olarak Yahudiler şehri terk etmişlerdir. Yine de son Yahudi kabilesi Medine'den ayrılıncaya kadar

[490] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/234.
[491] *"De ki: Cebrâîl'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve mü'minler için de müjdeci olarak O indirmiştir. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır."*
[492] İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 20/223-224.

geçen beş yıllık süre içerisinde Yahudilerle müslümanlar ve Hz. Peygamber arasında pek çok diyalog yaşanmıştır. Siyer-megâzî kitapları bu etkileşime dair pek çok nakil içermektedir.[493] İbn Ebû Şeybe siyer-megâzî kaynaklarında hakkında pek çok veri bulunan Medine dönemine ait bir konuyu, Mekke dönemi hadiselerini ele aldığı bir başlık altında, siyâk-sibâk bağlantısı kurmadan zikretmiştir.

493

SONUÇ

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin hicrî ikinci asrın sonunda te'lif ettikleri *Kitâbu'l-Musannef* isimli ale'l-ebvâb türü hadis kitapları, ağırlıklı olarak ahkâma müteallik hadislere yer verdikleri için fıkhın vazgeçilmez kaynaklarındandır. Bu iki eseri siyer-megâzî için özel kılan ise Allah Resûlü'nün hayatı ve Hulefâyi-Râşidîn dönemi siyasi tarihine dair rivayetleri *Kitâbü'l-Megâzî* özel başlığı altında bir araya getirmiş olmalarıdır. Bu ale'l-ebvâb türü hadis eserlerinde nadiren rastlanan bir durumdur. Hadis, fıkıh ve siyer-megâzî arasında özel bir bağlantı kuran *Kitâbu'l-Musannef*'lerin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinin mukayesesi, ele aldıkları konular ve bunların siyer-megâzî yazıcılığına katkıları üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Mezkûr mukayesenin en önemli sonucu ise tarih alanında eser verdiği ifade edilen İbn Ebû Şeybe'nin Kitâbü'l-Megâzî'sinde, onun tarihçi olduğunu düşünmemiz sağlayacak herhangi bir veriye ulaşamamış olmamızdır.

Abdürrezzâk'ın *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde yer aldığı halde İbn Ebû Şeybe'nin bilgi vermediği konu sayısı 10 iken tam tersi durumda konu sayısı 16'dır. Müştereken ele aldıkları konu sayısı ise 15'tir. Konu sayısı ve sıralaması ile ilgili istatistiksel veriler açısından müelliflerin siyer-megâzîye katkıları birbirine oldukça yakın olup birisini öne çıkaran bir özellik tespit edilememiştir. *Kitâbü'l-Megâzî* mukayesesinin sonuçları istatistiki olarak incelendiğinde Abdürrezzâk'ın siyerle ilgili konularının üç tanesinin uzak Câhiliye, dört tanesinin ise Mevlid-i Nebî öncesi süreçle ilgili olduğu görülür. İbn Ebû Şeybe'nin incelediği 38 konunun yalnızca bir tanesi Mevlid-i Nebî öncesi ile ilgilidir. Abdürrezzâk'ın ele aldığı 39 rivayetin 15 başlığında Mekke dönemi ile ilgili hadiselere yer verilmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinde ise bu sayı dokuzdur. Geriye kalan rivayetler ise Resûlullah'ın Medine dönemindeki hayatıyla ilgilidir.

Kitâbü'l-Megâzî mukayesesinin içerik açısından ilk ve en önemli sonucu, Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin, "megâzî" terimini Allah Resûlü'nün hayatına münhasır kılmadıklarının anlaşılmasıdır. Erken dönemde anlam geçişleri olsa da siyerle megâzînin Allah Resûlü'nün hayatı anlamında terimleşmesi, orta ve geç dönemde artık tartışılmayan bir konudur. Erken dönemdeki tartışma da daha çok siyerin Allah Resûlü'nün hayatı ile ilgili daha kapsamlı bir anlam ifade etmekte iken megâzînin savaşlar vechesini ele alıyor olmasıyla ilgilidir. Oysaki *Kitâbü'l-Megâzî* başlığı altında ele aldıkları konular Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin, Hulefâ-yi Râşidîn'in halife olma süreçleri ve icraatlarını da megâzî kapsamında değerlendirdiklerini göstermiştir.

Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin, *Kitâbü'l-Megâzî* başlığı altında ele aldıkları konuların neredeyse tamamında ulaştıkları sınırlı sayıdaki rivayeti, gelişigüzel bir sıralama ile dizdikleri tespit edilmiştir. Olayların farklı veçhelerinden seçilmiş kesitleri yansıtan rivayetler, siyak-sibâk, sebep-

sonuç, zaman-mekân bağlantıları kurulmaksızın öylece sıralanmıştır. Rivayetleri yeniden sıralayarak bir olay örgüsüne ulaşmak da mümkün değildir. Çünkü Kureyş'in yaptığı eziyetlerde boykot, Uhud'da Okçular Tepesi, Benî Müstalik Gazvesi'nde Allah Resûlü'nün Cüveyriye ile evlenmesi gibi son derecede önemli hususlara değinilmemiştir. İbn Ebû Şeybe'nin rivayet sıralamasında konu örgüsünü dikkate aldığı tek başlık Zûkared Gazvesi iken Abdürrezzâk bunlar Şakk-ı Sadr, Medine'ye hicret ve Benî Kurayza Gazvesi'dir.

Kitâbu'l-Musannef'lerinde ağırlıklı olarak ahkâm hadisleriyle, tâbiîn ve tebe-i tâbiînin fıkhî görüşlerine yer veren Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerinde özellikle seriyye ve gazveleri, fıkıh nokta-i nazarından değerlendirdikleri sonucuna varılmıştır. Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn ve Hayber, müştereken fıkhî sonuçlarına ağırlık verdikleri gazvelerdir. Necid, Benî Mürre, Zâtüsselâsil, Has'am ve Batn-ı İdam Seriyyelerini ise İbn Ebû Şeybe münhasıran fıkhî açıdan ele almıştır. Fıkhu's-Sîre'nin erken dönemde izlerini sürmemizi sağlayan bu özellik son derece önemlidir. Belki de hadis, siyer-megâzî, fıkıh etkileşiminin izini süren başka çalışmalar fıkhu's-sîrenin teşekkül sürecini oldukça gerilere götürmemize imkân sağlayacaktır.

İbn Ebû Şeybe, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'le gerçekleştirdiği Suriye seyahatini ve ilk vahyi anlatırken anakronik hatalar içeren rivayetlere yer vermiştir. Rivayetleri tasnif ederken konu ile alakası olmayan rivayetlere yer vermiştir. Batn-ı Nahle Seriyyesi'ni "Birinci Bedir Gazvesi" başlığı altında zikretmiş, İslâm'a Davet Mektupları başlığı altında seriyyeleri ele almış, Mûte Savaşı başlığı altında Üsâme b. Zeyd Seriyyesi'ni, Esmâ bint Umeys'in Habeşistan dönüşü Medine'de Hz. Ömer'le yaptığı konuşmayı zikretmiş, Mûte'ye katılmadıkları halde Hz. Peygamber'le Ebû Katâde arasında gerçekleşen konuşmalara yer vermiştir. İbn Ebû Şeybe'nin tarihçi kimliğini zora düşüren en önemli husus ise Allah Resûlü'nün hayatında son derece önemli bazı konuları *Megâzî*'sine hiç ele almamış olmasıdır. Allah Resûlü'nün Kâbe hakemliği, Hz. Hatice ile olan evliliği, Bi'rimaûne Vak'ası, Benî Nadîr Gazvesi ve İfk Hadisesi, tarihçi olan bir kimsenin Allah Resûlü'nün hayatı ile ilgili rivayetleri bir araya getirirken gözden kaçıramayacağı kadar önemli hadiselerdir. Muhaddis selefinin zikredilen konulara yer vermiş olması, onun bir hadis eseri yazdığı için tarihçi kimliğini tamamen dışarıda bırakmış olabileceği değerlendirmesini de geçersiz kılmaktadır.

Muhaddis İbn Ebû Şeybe'yi siyer-megâzî yazıcılığına katkı ve yakınlık açısından yine muhaddis olan selefi Abdürrezzâk'tan geriye düşüren en önemli nedenin kullandığı kaynaklar olduğu neticesine varılmıştır. Her iki müellif de sahâbî neslinden benzer kaynaklara müracaat etmiştir. Tâbiîn neslinde ise Abdürrezzâk'ın vazgeçilmez kaynağı bir siyer-megâzî âlimi olan İbn Şihâb ez-Zührî'dir. İbn Ebû Şeybe'nin siyer-megâzî uzmanlığı açısından ona muâdil bir kaynağı bulunmamaktadır.

Abdürrezzâk'ın "Zemzem Kuyusunun Kazılması" başlığı altındaki olaylar sıralaması aslında İbn Şihâb ez-Zührî'nin kronolojisini yansıtmaktadır. Allah Resûlü'nün Kâbe hakemliğinin Hz. Hatice ile evliliğinden önce zikredilmesinin, Hz. Hatice'yi cennette bir köşk ile müjdelemesine açıktan davet öncesinde yer verilmesinin, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliği başlığı altında Hz. Peygamber'le İbn Übey arasında gerçekleşen bir konuşmaya yer verilerek, aslında iki hadisenin de Bedir'den önce gerçekleştiğinin vurgulanmasının, İbn Şihâb'ın kronolojisinin izini sürecek gelecek çalışmalar için son derece önemli veriler olduğu tespit edilmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin siyer-megâzî yazıcılığına en büyük katkısı ise tarihçiliğinden değil aksine hadisçiliğinden mülhemdir. O, Allah Resûlü'nün vahiy yaşı ile ilgili dokuz rivayet aktarmıştır. İbn Ebû Şeybe'ye, her birisi farklı bir tarih bildiren bu rivayetleri, ihtilaflarına rağmen terk ve tercihte bulunmaksızın peş peşe sıralatan hadisçiliğidir. Bu rivayetler ilk dönem siyer-megâzî müelliflerinin kronoloji bildiren rivayetleri eleyip kendilerince bir kurgu oluşturdukları sürece dair hem merakımızı arttırmakta hem de veri sunmaktadır.

Bu çalışma, İbn Ebû Şeybe'ye nispet edilen *Kitâbü't-Târîh, Kitâbü'l-Cemel, Kitâbü Sıffîn* ve *Kitâbü'l-Fütûh* isimli eserlerin aslında *Kitâbu'l-Musannef*'in ilgili bölümlerinin ayrı istinsâhı veya rivayeti olduğu görüşünü destekleyen sonuçlar doğurmuştur. Onun *Kitâbü'l-Megâzî*'sinin siyer-megâzî yazıcılığına en önemli katkısı, tıpkı selefi Abdürrezzâk'ın *Musannef*'i gibi siyer-megâzî müelliflerinin kronolojiyi oluştururken kullandıkları, ancak günümüze gelmeyen rivayetlere dair ipuçları içermesi ve fıkhu's-sîrenin teşekkül sürecine dair önemli veriler sunmasıdır. Hadis, siyer-megâzî ve fıkıh arasındaki ilişkiyi ortaya koyan erken dönem eserleri üzerinde yapılacak derinlikli araştırmalar, günümüze gelen ilk siyer-megâzî eserlerinin kronolojilerini oluştururken yararlandıkları rivayet ve kaynaklara dair bilgilerimizi değiştirebilecek, fıkhu's-sîrenin teşekkül süreci ile ilgili yeni tespitlere imkân sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyerî. *el-Musannef fi’l-ehâdîs*. thk. Habiburrahman A‘zami. 20 Cilt. Beyrut: el-Meclisü’l-İlmi, 1983.

Algül, Hüseyin. “Gâbe Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/267-268. İstanbul: .

Algül, Hüseyin. “Gazve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Algül, Hüseyin. “Has‘am (Benî Has‘am)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/281-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Algül, Hüseyin. “Mûte Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/385-387. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Altınkulaç, Tayyar. “İkrime el-Berberî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/40-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Arı, Mehmet Salih. “Üsâme b. Zeyd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Lisânü’l-mîzân*. 7 Cilt. Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü’l-Maarifi’n-Nizamiyye, 1911.

Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzibü’t-tehzib*. thk. Halîl Me'mûn Şîhâ vd. 6 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1996/1417.

Aycan, İrfan. “Ebû Süfyan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/230-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Aycan, İrfan. “Mugîre b. Şu‘be”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/375. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Aycan, İrfan. “Urve b. Zübeyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/183-185. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Başaran, Selman. “Alkame b. Mücezziz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/467-468. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Başaran, Selman. “Ebû Ma‘şer es-Sindî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/184-185. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Başaran, Selman. “Huzeyfe b. Yemân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Bilgin, Osman. “Siyer ve Meğazî Rivayetleriyle Tanınan Sahâbîler –Buhârî’nin Kitâbu’l-Meğazî Bölümü Örneği”. *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II-Sahabe ve rivayet ilimleri- Tebliğ ve Müzakereler Tartışmalı İlmi Toplantı*. ed. Hayati Yılmaz. 199-217. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî. et- *et-Târîhu’s-sagır*. thk. Mâhmud İbrâhim Zayed. 2 Cilt. Halep: Dârü’l-Va‘y, 1977.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî. *et-Târîhu’l-kebîr*. thk. Muhammed b. Sâlih el-Debbâsî. 12.Cilt. Riyad: en-Naşirü’l-Mütemeyyiz - Medine: Darü’n-Nasiha, 2019/1440.

Ch. Pellat. “Ibn Abi Shaybah”. *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*. ed. B. Lewis vd. 3/692. Leiden: Brill, 1971.

Cirit, Hasan. “Seleme b. Ekva‘”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/406. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Çakan, İsmail Lütfi Çakan. “Berâ b. Âzib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/469. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Çetin, Musa. *Abdurrezzak ve Hadisçiliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

Demirci, Hatice. *Hicri İkinci Asırda Yemen'de Hadis*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Erul, Bünyamin. "Zeyd b. Erkam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/318. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Fayda, Mustafa. "Batn-ı Nahle Seriyyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/202-203. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Fayda, Mustafa. "Câhiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7/17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Fayda, Mustafa. "Fil Vak'ası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 13/70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Fayda, Mustafa. "Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları". *Uluslar arası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*. 357-366. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1985.

Fayda. "İbn İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/93-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Hamîdullah, Muhammed. "Hayber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/20-22. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Hamidullah, Muhammed. *Mecmatü'l-vesaiki's-siyasiyye li'l-ahdi'n-nebevi ve'l-hilafe*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2001/1422.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Takdimetü'l-maʿrife li-Kitâbi'l-Cerh ve't-taʿdîl*. 9. Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ümem, 1953/1373.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *Kitabu'l-Meğâzî li İbn Ebî Şeybe.* thk. Abdülaziz b. İbrahim el-Ömerî. (Riyad: Dâru Künûzi İşbiliyâ (Künûzu İşbiliyâ), 2001/1422.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekka vd. 4 Cilt. Kahire: Muhammed el-Babi el-Halebi, 1936/1355.

İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed. *Siretu İbn İshak*. thk. Muhammed Hamidullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 1981.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 14 Cilt. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1932/1351.

İbn Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. thk. İbrâhîm Ramazân. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997.

İbn Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kūb İshâk b. Muhammed b. İshâk. el-Fihrist. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1978/1398.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakati'l-kebîr (et-Tabakatü'l-kübrâ)*. nşr. İhsan Abbas. 9. Cilt. Beyrut: Dârus Sadır, 1968/1388.

İpşirli, Mehmet. "Elçi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/3-15. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

İSNAD, İsnad Atıf Sistemi. "Marka Adı ve Kökeni" Erişim 10 Mayıs 2022).

Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/95. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Kandemir, M. Yaşar. "Câbir b. Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/530-532. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Hüreyre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/160-167. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Mûsâ el-Eş'arî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/190-192. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kandemir, M. Yaşar. “Fâtıma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/219-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kandemir, M. Yaşar. “Hatice”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/425-426. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Kandemir, M. Yaşar. “Siyer ve Megāzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/319-324. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Kandemir, M. Yaşar. “Tarih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/30-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Kelpetin, Mahmut. “Siyerin Öncüleri: Ma‘mer b. Râşid”. *Hicrî İkinci Asırda İslâmî İlimler 1* (2022), 54-63.

Kettâni, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca‘fer b. İdrîs. *er-Risâletü’l-müstetrafeli-beyâni meşhûri kütübi’s-sünneti’l-müşerrefe.* Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. basım, 1345/1927.

Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1. Basım. 2008.

Küçük, Raşid. “Ebû Saîd el-Hudrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/223-224. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Zemzem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/242-246. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Mahmudov, Elşad. “Zâtüsselâsil Seriyyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/143. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Martı, Huriye. “Ümmü Külsûm bint Ukbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/325. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Mizzi, Ebü'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzibü'l-Kemal fî esmai'r-rical*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 37 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992/1413.

Nazlıgül, Habil. "Misver b. Mahreme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/192-193. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Önkal, Ahmet. "Batn-ı İdam Seriyyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/202. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Önkal, Ahmet. "Büreyde b. Husayb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/492. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Önkal, Ahmet. "Cübeyr b. Mut'im". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/104-105. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özdemir, Mehmet. "Siyer Yazıcılığı Üzerine". *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitodoloji Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2007), 129-162.

Sarıçam, İbrahim. "Hamrâülesed Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/498-499. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Schützinger, Heinrich. "Ibn Abī Šaibe Und Sein Ta'rīx", Oriens (1974),134-146.

Scott C. Lucas, "Ibn Abi Shaybah". The Encyclopaedia of Islam (Three). ed. Kate Fleet vd. 4/28-30. Leiden: Brill, 2020.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *el-Ensâb*. thk. Abdullah Ömer el-Bârudî 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cinan, 1988.

Sezgin, Fuat Târîhü't-türâsi'l-Arabî, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî. 8 Cilt. Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1983.

Sezgin, Fuat. *Târîhu't-türâsi'l-ʿArabî [GAS]*. çev. Mahmut Fevzi Hicazi, Fehmi Ebü'l Fazl. 8 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme lil-Kitâb, 1977.

Şenel, Abdülkadir Şenel. "Nuaym b. Mes'ûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/219-220. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Şimşek, Mustafa. *Abdurrazzak'ın Meçhul Hocalarından Rivayet Ettiği Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Şulul, Kasım. "Siyer Araştırmalarında Usul". *Türkiye'de Tüm Yönleriyle Siyer Çalışmaları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed. Hatice Sarı Tan. 1/13-47. İstanbul: Meridyen Destek Derneği, 2016.

Terzi, Zeki. "Âsım b. Ömer b. Katâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/479. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Tokpınar, Mirza. *Abdurrezzak b. Hemmam ve Musannef'i*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1988.

Topaloğlu, Bekir. "Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/75-76. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Uğur, Mücteba. "Ebû Mes'ûd el-Bedri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/187. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uzun, Mustafa İsmet. "Yâr-ı Gâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/324. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbü'l-Megāzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984.

Yaman, Ahmet. "Tenfîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Yardım, Ali. "İbn Ebû Şeybe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/442-443. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mîzânü'l-iʿtidâl fî nakdi'r-ricâl.* thk. Ali Muhammed Bicavi. 14 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1963/1382.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ'.* thk. Şuayb el-Arnaut vd. 37 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982/1402.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-aʿlâm: h. 231-240*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1991.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî. *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikın*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-Melayin, 12. basım, 1396/1976.

EKLER

EK 1: TABLOLAR

Tablo 1: Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'lerindeki Konulara Dair Genel Karşılaştırma

KONULAR	ABDÜRREZZÂK	İBN EBÛ ŞEYBE
1.Ashâb-ı Kehf	+	-
2.Ashâb-ı Uhdûd	+	-
3. Beytülmakdis'in İnşâ Edilmesi	+	-
4. Fîl Vak'ası	+	+
5. Zemzem Kuyusunun Kazılması	+	-
6. Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'ı Kurban Etme Yönündeki Girişimi	+	-
7. Abdullah'ın Âmine İle Evliliği	+	-
8. Şakk-ı Sadr Hadisesi	+	+
9. Allah Resûlü'nün Amcası Ebû Tâlib'le Gerçekleştirdiği Suriye Seyahati	+	+
10. Resûlullah'ın Kâbe Hakemliği	+	-
11. Resûlullah'ın Hz. Hatice ile Evliliği ve Çocukları	+	-
12. İlk Vahiy Sırasında Allah Resûlü'nün Kaç Yaşında Olduğu Meselesi	-	+
13. İlk Vahyin Gelmesi	+	+
14. Fetret-i Vahiy Süreci	+	+
15. Hz. Hatice'nin Cennette Köşk İle Müjdelenmesi	+	-
16. Davet ve İlk Müslümanlar	+	+
17. Kureyş'in Resûlullah'a yaptığı Eziyetler	-	+
18. Birinci Habeşistan'a Hicret	+	-
19. İkinci Habeşistan'a Hicret	-	+
20.İsrâ-Mi'râc	+	+
21.Akabe Biatı	-	+
22. Medine'ye Hicret	+	+
23. Hicretin İlk Yıllarında Hz. Peygamber'le Abdullah b. Übey b. Selûl Arasındaki Gerilim	+	-
24. Hz. Peygamber'in Gazvelerinin Sayısı	-	+
25. Bedir Gazvesi	+	+
26. Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile Evliliği	+	-
27. Bedir Esirleri	+	+
28. Batn-ı Nahle Seriyyesi	-	+
29. Ebû Râfi' Sellâm b. Ebü'l-Hukayk'ın Öldürülmesi	+	-
30. Uhud Gazvesi	+	+
31. Hâmraülesed Gazvesi	+	-

32. Recî‘ Vak‘ası	+	+
33. Bi’rimaûne Vak‘ası	+	-
34. Benî Nâdir Gazvesi	+	-
35. Hendek Gazvesi	+	+
36. Benî Kurayza	+	+
37. Benî Mustalik	-	+
38. İfk Hadisesi	+	-
39. Hudeybiye Antlaşması	+	+
40. Davet Mektupları	-	-
41. Zûkared Gazvesi	-	+
42. Hayber’in Fethi	+	+
43. Necid Seriyyesi	-	+
44. Haccâc b. İlât Hadisi	+	-
45. Mürre Seriyyesi	-	+
46. Zâtüsselâsil Seriyyesi	+	+
47. Mûte Seriyyesi	-	+
48. Mekke’nin Fethi	+	+
49. Huneyn Gazvesi	+	+
50. Tâif Gazvesi	-	+
51. Has‘am Seriyyesi	-	+
52. Alkame b. Mücezziz	-	+
53. Tebük Gazvesi	+	+
54. Batn-ı İdam Seriyyesi	-	+
55. Necran Hristiyanları ve Hz. Peygamber’in Onlar Hakkındaki İsteği	-	+
56. Yahudilerle İlişkiler Bağlamında Zikredilen Rivayetler	-	+
57. Hz. Peygamber’in Vefatı	+	+

Tablo 2:

Abdürrezzâk'ın *Kitâbü'l-Megâzî* Adlı Eserindeki Konular

KONULAR
1.Ashâb-ı Kehf
2.Ashâb-ı Uhdûd
3. Beytülmakdis'in İnşâ Edilmesi
4. Fîl Vak'ası
5. Zemzem Kuyusunun Kazılması
6. Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'ı Kurban Etme Yönündeki Girişimi
7. Abdullah'ın Âmine İle Evliliği
8. Şakk-ı Sadr Hadisesi
9. Allah Resûlü'nün Amcası Ebû Tâlib'le Gerçekleştirdiği Suriye Seyahati
10. Resûlullah'ın Kâbe Hakemliği
11. Resûlullah'ın Hz. Hatice ile Evliliği ve Çocukları
12. İlk Vahyin Gelmesi
13. Fetret-i Vahiy Süreci
14. Hz. Hatice'nin Cennette Köşk İle Müjdelenmesi
15. Davet ve İlk Müslümanlar
16. Birinci Habeşistan'a Hicret
17.İsrâ-Mi'râc
18. Medine'ye Hicret
19. Hicretin İlk Yıllarında Hz. Peygamber'le Abdullah b. Übey b. Selûl Arasındaki Gerilim
20. Bedir Gazvesi
21. Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile Evliliği
22. Bedir Esirleri
23. Ebû Râfi' Sellâm b. Ebü'l-Hukayk'ın Öldürülmesi
24. Uhud Gazvesi
25. Hâmraülesed Gazvesi
26. Recî' Vak'ası
27. Bi'rimaûne Vak'ası
28. Benî Nâdir Gazvesi
29. Hendek Gazvesi
30. Benî Kurayza
31. İfk Hadisesi
32. Hudeybiye Antlaşması
33. Hayber'in Fethi
34. Haccâc b. İlât Hadisi
35. Zâtüsselâsil Seriyyesi
36. Mekke'nin Fethi
37. Huneyn Gazvesi
38. Tebük Gazvesi
39. Hz. Peygamber'in Vefatı

Tablo 3:

İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-Megâzî* Adlı Eserindeki Konular

KONULAR
1. Fîl Vak'ası
2. Şakk-ı Sadr Hadisesi
3. Allah Resûlü'nün Amcası Ebû Tâlib'le Gerçekleştirdiği Suriye Seyahati
4. İlk Vahiy Sırasında Allah Resûlü'nün Kaç Yaşında Olduğu Meselesi
5. İlk Vahyin Gelmesi
6. Fetret-i Vahiy Süreci
7. Davet ve İlk Müslümanlar
8. Kureyş'in Resûlullah'a yaptığı Eziyetler
9. İkinci Habeşistan'a Hicret
10.İsrâ-Mi'râc
11.Akabe Biatı
12. Medine'ye Hicret
13. Hz. Peygamber'in Gazvelerinin Sayısı
14. Bedir Gazvesi
15. Bedir Esirleri
16. Batn-ı Nahle Seriyyesi
17. Uhud Gazvesi
18. Recî' Vak'ası
19. Hendek Gazvesi
20. Benî Kurayza
21. Benî Mustalik
22. Hudeybiye Antlaşması
23. Zûkared Gazvesi
24. Hayber'in Fethi
25. Necid Seriyyesi
26. Mürre Seriyyesi
27. Zâtüsselâsil Seriyyesi
28. Mûte Seriyyesi
29. Mekke'nin Fethi
30. Huneyn Gazvesi
31. Tâif Gazvesi
32. Has'am Seriyyesi
33. Alkame b. Mücezziz
34. Tebük Gazvesi
35. Batn-ı İdam Seriyyesi
36. Necran Hristiyanları ve Hz. Peygamber'in Onlar Hakkındaki İsteği
37. Yahudilerle İlişkiler Bağlamında Zikredilen Rivayetler
38. Hz. Peygamber'in Vefatı